FYODOR MİHAİOLOVİÇ DOSTOYEVSKİ

11 Kasım 1821 tarihinde Moskova'da doğdu. Babası Yoksullar Has-tanesi'nde çalışan eski bir ordu cerrahı, annesi de bir tüccarın kızıydı. Dostoyevski'nin çocukluğu, zorba ve sarhoş bir babayla hasta bir anne arasında geçti. Dostoyevski, annesinin yardımıyla evde başladığı öğrenimini özel bir okulda sürdürdü. On altı yaşındayken annesini kaybetti. 1837 yılında Petersburg Askeri Mühendislik Okulu'na girdi. O sıralarda özellikle şiddet ve cinayet konularını işleyen kitaplar okumaya başladı. Okulu bitirdikten bir süre sonra, edebiyatla uğraşabilmek için askerlikten ayrıldı. Daha sonra babası, köylüler tarafından öldürüldü. Bu sırada parasızlık, sefalet ve sara nöbetleri içinde buhranlı bir hayat sürdü. 1846'da ilk romanı İnsancıklar yayımlandı.

Dostoyevski, Rusya'daki Çarlık idaresine karşı faaliyetlerde bulunan bir grubun sürdürdüğü gizli toplantılarda yer almıştı. 1849'da Çarlık yönetimi, bu grup üyelerinin tutuklanmasını emretti. İçinde Dostoyevski'nin de bulunduğu 21 kişinin kurşuna dizilmesine karar verildi. Hükmün uygulanacağı sırada Çarlık fermanı açıklandı ve Dostoyevs-ki'ye verilen ceza, Sibirya'nın Omsk bölgesinde dört yıl ağır hapse ve er rütbesiyle dört yıl askerlik hizmetine çevrildi. Sibirya'daki dört yıllık mahkûmiyet hayatı, büyük işkence ve eziyetle yaptırılan ağır işlerde çalışmakla geçti. Mahkûmiyetinin son yıllarını bir askeri inzibat taburunda geçirdikten sonra 1857'de çocuklu dul bir kadınla evlendi; ancak bu evlilik mutluluk getirmedi. Dostoyevski'nin sürgün hayatı, ruhu üzerinde derin izler bıraktı. 1862 yılında yayımlanan Ölü Evinden Hatıralar, gerçekte onun hapishane yaşantısının canlı bir anlatımıdır. Bu arada kardeşi ile birlikte önce Vremya, sonra da Epoha adlı dergileri çıkardı. Tüm yapıtlarının anahtarı olan Yeraltından Notlar (Zapiski iz Podpol-ya), 1864 yılında yayımlandı. Suç ve Ceza (Prestupleni i Nakaza-ni/1866), Kumarbaz (İgrok/1867), Budala (İdioM868), Ebedi Koca (Veş-nı muzh/1870), Ecinniler (Besi/1872) gibi başyapıtlar birbirini izledi. İlk karısının ölümünden üç yıl sonra 1867'de evlendi. Kumar tutkusu nedeniyle karısıyla ülkesinden ayrılarak Avrupa'nın kumarhanelerini dolaştı. Bir kızı oldu, ama öldü. Bu ölüm, onu deliliğin eşiğine kadar getirdi. 1875'te Delikanlı (Podrostok), 1876'da Bir Yazarın Günlüğü (Dnevnik pisatelja) ve 1879-8C'de Karamazov Kardeşler (Brat'ja Karamazovı) adlı yapıtları yayımlandı 9 Şubat 1881'de Petersburg'da öldü.

Dostoyevski, psikolojik roman akımının en büyük temsilcisidir. O, romanlarında çevresini ve bu çevrede geçen olayları tasvir etmekten çok, çeşitli insanların düşüncelerini, ruh derinliklerini işlemiş; bunların psikolojik, fizyolojik sorunlarını konu olarak ele almıştır. Bu yüzden romanlarında hasta, suçlu, isyankâr, sadist tiplemelere sık rastlanır.Şule Yayınlan: 50
Edebiyat/Dünya Klasikleri: 7
Orijinal İsmi Zapiski iz Podpolya
İngilizce Çevirisi Notes From The Underground
Editör A.Ali Ural
Redaksiyon-Tashih Tarkan Kaba
Dizgi-Sayfa Düzeni Yener Turan
Kapak Ramazan Erkut
Montaj Hasan Kurt
Baskı Burak Matbaası
Cilt İstanbul Mücellithanesi
Şule Yayınlan
Piyerloti Cd. Dostlukyurdu Sk. No: 1/3 Yeşil Ap. Çemberlitaş/İSTANBUL Tel: (0212) 516 82 93 - 638 32 91 - 638 57 54 Faks: (0212) 516 23 36

DOSTOYEVSKİ

YERALTINDAN NOTLAR

Türkçesi Süha Girgin

ŞULE YAYINLARI 1997SUNUŞ
Fransız edebiyatçı Andre' Gide, Yeraltından Not-lar'ı, Dostoyevski'nin yazarlık hayatının zirvesine ulaştığı, onun bütün eserlerinin kilit taşı olarak görür. Dosto-yevski, aslında uzun bir monolog olan bu yapıtında, bize bir yanda düşkün, alçakgönüllü (bu alçakgönüllülüğü, iğrençlik bataklığına gömülüp bundan zevk almaya vardıracak kadar), öbür yanda da kibirli (kibri, hayatı mahvetmeye vardıracak kadar) hasta ruhlu, karşıt duygular içinde gidip gelen bir insanın öyküsünü anlatır.
Roman kahramanının patolojik halleriyle Dostoyevski'nin hayatı arasında bazı paralellikler vardır. Sürgün hayatı sürerken, kardeşine yazdığı mektupta şöyle diyecektir Dostoyevski: "... Mişa, bunun için kızma bana sakın, düşün ki yapayalnızım, fırlatılıp atılmış bir taş parçasıyım sanki. Otedenberi karamsar, hasta, alıngan huyluyumdur. Bütün bunları düşün ve sızlanışlarım haksız, aklıma gelenler de saçma ise bağışla beni." Karşıt duygular içinde mekik dokuyan roman kahramanından sözederken, böylesi bir özelliğe imkân veren şeyin, Dostoyevski'nin özverisi ve boyun eğişi olduğunu belirtmeliyiz; onu eşine az rastlanır kılan da, içinde taşıdığı o olağanüstü aykırılıkların bolluğudur zaten. Bunu, Ecinniler'deki günlük'ün yazarı diliyle Dostoyevski, şöyle ifade edecektir: "Bu karşıt duyguların böyle birarada varoluşlarını
açıklamaya kalkışacak değilim." Delikanlı'da ise bu durum, "Karşıt duygulardan meydana gelen kasırga, zihnimi altüst ediyordu. Bunun tam anlamıyla bir delilik hali olduğunu sanmıyorum," şeklinde dile getirilecektir. Kitabın kahramanı, aşırı hınç duyduğu zaman sevgiye, aşırı sevgi duyduğu zaman da hınca çok yaklaşır. Dostoyevs-ki'nin romanlarında bize sunduğu çift karakterlilik ise farklı bir şeydir. Bunların, oldukça sık görülen o patolojik hallerle genelde hiçbir ilgisi yoktur ya da çok az ilgisi vardır. Bu gibi hallerde, öz benliğin üzerine yerleşen ikinci kişilik, zaman zaman onun yerini alır. İki ayrı kişilik, aynı bedende iki ayrı konuk vardır karşımızda. Bunlar, yerlerini peşpeşe birbirlerine bırakırlar; birbirlerinden habersiz sırayla ortaya çıkarlar. Asıl şaşırtıcı olan, tüm bunların aynı zamanda oluşu; herkesin kendine ait birbirini tutmaz davranışlarının ve ikili benliğinin farkında bulunuşudur. Dostoyevski'nin, bu romanında olduğu gibi diğer romanlarında da bir düşüncesini açıkladıktan sonra, bunun tersini savunduğu, sık sık görülür.
Düşünceleri mutlak değildir Dostoyevski'nin; hemen hemen bunları açıklayan kişilerle ilintili kalırlar. Olaylar, birbirlerine karışıp düğümlenirler; ahlaksal, psikolojik ve dış unsurların birbiri içinde kaybolup yeniden buluştukları girdaplardır bunlar. Hiçbir yalınlaştırma, çizgide hiçbir arıtma görmeyiz onda. Karmaşıklıktan hoşlanır, onu korur. Duygular, düşünceler, tutkular an halde ortaya çıkmazlar...
Yeraltından Notlar, bu bağlamda bir benlik çözüm-lemesidir. Dostoyevski, bu eserinde de kendini ve kendi gibi hafakanlar içinde boğuşan ruhların öyküsünü kaleme alıyor.
Bu notlar ve yazarı tümüyle bir hayal ürünüdür. Bununla birlikte, etrafımıza şöyle bir baktığımızda, bu notların yazarı gibi olanların aramızda yaşamasının yalnızca mümkün değil, aynı zamanda gerekli olduğunu kabul ederiz. Ben, yalnızca yakın bir geçmişin sıkça rastlanılan tiplerinden birini okuyucularıma tanıtmak istedim. Bu tip, hâlâ yaşamakta olan bir kuşağın temsilcisidir. "Yeraltı" adını taşıyan bu bölümde, bu kişi kendisini ve düşüncelerini anlatırken, toplumumuzda neden bulunduğunu, bulunmasının niçin kaçınılmaz olduğunu sanki açıklamak ister gibidir, ikinci bölüm ise bu kişinin yaşamındaki bazı olayları anlatan gerçek anılardır.
F. Dostoyevski
ŞuleYERALTINDAN NOTLARBİRİNCİ BÖLÜM YERALTI
Ben, hasta bir adamım... İçi öfkeyle dolu, çekilmez bir adamım ben. Sanırım, karaciğerimden de rahatsızım. Doğrusu, hastalığımın ne olduğunu, hatta neremin ağrıdığını bile bilmiyorum. Tıbba, doktorlara saygı duyduğum halde tedavi olmak için hiçbir şey yapmadım. Dahası, boş inançlara bağlı olan biriyim; hem de tıbba saygı duyacak kadar. (Çok iyi bir öğrenim gördüm;

bunlara inanmamam gerekir ama inanıyorum işte.) Sırf inadımdan tedavi olmak istemiyorum. Siz, buna bir anlam veremiyorsunuz-dur herhalde. Ama ben çok iyi anlıyorum. Huysuzluğumla kimin canını yakacağımdan bahsetmeyeceğim elbette; çünkü bunu ben de bilmiyorum. Bildiğim tek şey, böyle hareket etmekle sadece kendime zarar vereceğimdir. Bunu bilmeme rağmen, sırf inadımdan tedavi olmuyorum.
11
Karaciğerim ağnyormuş, varsın daha beter ağrısın!
Uzun bir süredir böyle yaşıyorum, belki yirmi yıldır. Şu an kırk yaşındayım. Eskiden çalışırdım, şimdi işi bıraktım. Aksi bir memurdum, kabaydım; böyle davranmak, bana haz verirdi. Rüşvet almadığım için kaba davranma hakkını kendimde buluyor, böylece avunuyordum. (Kötü bir espri ama karalamayacağım üzerini. Yazarken güzel olacağını sanmıştım; şu anda bunun böyle olmadığını ve sözlerimin çirkin bir böbürlenmeden öteye geçmediğim gayet iyi biliyorum. Böyle olduğunu bildiğim halde, yine de üzerini karalamayacağım!)
İşlerini yaptırmak üzere masama gelenlerle dişlerimi gıcırdatarak konuşur, birinin canını sıktım mı, büyük bir haz duyardım. Bunda da çoğu zaman başanlı olurdum. Böyleleri, genellikle pısırık olur. Sadece kendini beğenmiş bir subaydan nefret ederdim. Bir türlü yola gelmek bilmez, kılıcını şakırdatarak karşımda dikilirdi. Onunla kılıcı yüzünden tam bir buçuk yıl mücadele ettim. Sonunda kazanan taraf ben oldum ve o da kılıcını şakırdatmaktan vazgeçti. Gerçi bu, gençliğimde olmuş bir olay...
Ama sevgili okuyucularım, benim asıl kötülüğümün nereden geldiğini biliyor musunuz? Ben, bu kepazeliğimi her anımda, hatta en hırçın olduğum anlarda bile hissetmekten kendimi alamıyordum. Aslına bakılırsa, ne kötü, ne de hırçın biriydim. Bütün hareketlerim, eğlence olsun diye yaptığım saçmalıklardan ibaretti. Öfkemden ağzım köpürmüşken biraz olsun güleryüz gösterip, önüme şekerli bir bardak çay sürüldü mü yumuşayıverirdim. Üstelik duygulanırdım da... Ama sonradan kendime kızar, utancımdan aylarca uyuyamazdım. Huyum böyleydi işte.
Biraz önce aksi bir memur olduğumu söylemiştim ya, yalan! Hıncımdan öyle söyledim. İşlerini yaptırmak
12
«f
için gelenlere de, subaya da iş olsun diye diklenirdim; gerçekte hiçbir zaman aksi biri olamadım. İçimde her an bunların tam tersi olan duyguların varlığını hissediyordum. Bu duyguların yaşamım boyunca beni bırakmadıklarını, dışan taşmak için firsat kolladıklarını biliyordum. Fakat buna izin vermezdim; bile bile engel olurdum. Bu yüzden utançtan yerin dibine giriyor, öfkemden patlayacak hale geliyordum. Sonunda öylesine bir bezginlik verdiler ki, anlatamam! Bunları yazarken sanki pişmanmı-şım, özür diliyormuşum gibi bir halim mi var baylar?.. Eminim, öyle düşünüyorsunuzdur. Ama inanın bana, sizin ne düşündüğünüz umurumda bile değil.
Ben, kötü bir adam değildim; daha doğrusu, hiçbir şey olamadım ben: Ne aksi ne iyi, ne alçak ne namuslu, ne kahraman ne de korkak. Şimdi, kendi köşeme çekilmiş, akıllı olanların hayatta bir iş tutturamayacakları, tutturanların ise aptal oldukları gibi kin dolu ve saçma sapan avuntularla ömrümü geçiriyorum. Evet, ondoku-zuncu yüzyıl insanı en başta iradesiz olmalıdır, böyle olmak onun için bir zorunluluktur. Çalışkan, iradeli bir adam, dar kafalıdır. Kırk yıllık bir yaşamdan sonra bu sonuca ulaştım. Şu an kırk yaşındayım ve kırk yıllık uzun bir yaşam, ihtiyarlığın ta kendisidir. Kırk yıldan fazla yaşamak ayıptır, aşağılık bir şey ve ahlâksızlıktır. Bana açık yüreklilikle, şerefiniz üzerine, kimin kırkından fazla yaşadığını söyler misiniz? İsterseniz, bunların kimler olduğunu size ben söyleyeyim: Aptallar ve namussuzlar... Bunu, bütün o ak saçlı ve güzel kokular sürünmüş saygıdeğer ihtiyarların yüzüne bile söylerim! Dahası, dışan çıkıp tüm dünyaya haykırırım bunu! Buna hakkım var,

çünkü ben de altmış yaşına kadar yaşayacağım. Hatta yetmişi, sekseni bulacağım!.. Durun, izin verin de biraz soluk alayım...
Baylar, belki de sizi güldürmek istediğimi zannedi-
13yorsunuz. Bunda da yanıldınız. Ben, sizin tahmin ettiğiniz veya edebileceğiniz gibi şakacı biri değilim. Yaptığım bu gevezeliklere kızarak (ki kızdığınızı hissediyorum) benim nasıl bir adam olduğumu sorarsanız size vereceğim cevap, "sıradan bir memurum"dan ibaret olacaktır. Sadece karnımı doyurmak için (sırf bunun için) çalıştım; geçen yıl akrabalarımdan biri bana altı bin ruble miras bırakınca istifa ettim .ve hemen ardından oturduğum şu köşeye yerleştim. Eskiden de burada otururdum ama şimdi iyiden iyiye yerleştim. Burası, şehrin kıyısında ve berbat bir oda. Hizmetçim, ahmaklığı yüzünden alabildiğine hırçın, yaşlı bir köylü kadınıydı; üstelik ondan yayılan iğrenç koku, midemi bulandırıyordu. Bazıları, Petersburg'un havasının sağlığımı bozduğunu, ufacık gelirimle başkentte yaşamanın çok zor olduğunu söylüyorlar. Bütün bunları çok iyi biliyor ve bunları söyleyen tüm tecrübeli, akıllı öğütçülerle yol gösterenleri iyi tanıyorum. Ama yine de Peters-burg'da kalacağım: buradan bir adım bile atacak değilim! Neden mi?.. Hiç... Zaten gitmek ya da gitmemek arasında bir fark yok benim için.
Aklı başında bir adamın bahsini etmekten haz duyacağı konunun ne olduğunu bilir misiniz?
Cevap, kişinin ta kendisidir.
O halde, ben de kendimden bahsedeceğim.
14
II
Sevgili okuyucularım, sizin dinlemek isteyip istemediğinizi bilmem ama, şimdi size niçin bir böcek bile olamadığımı anlatmak istiyorum. Size, şunu tüm içtenliğim ve ciddiyetimle söyleyeyim ki, çoğu zaman böcek olmayı çok istedim. Ama ne yazık ki, buna bile layık olamadım. Sevgili okuyucularım, yemin ederim, her şeyin tam anlamıyla farkında olmak bir hastalıktır; hem de tümüyle gerçek bir hastalık. İnsan için, gündelik hayata dair daha yalınkat bir anlama gücü, şu ondokuzuncu yüzyıl aydınının payına düşen anlayışın yarısı, hatta dörtte biri bile yeterlidir. Hele bu insanlar, yeryüzünün en umursamaz, en fırsatçı kentlerinden biri olan Petersburg'da yaşamak gibi bir felakete uğramışlarsa... (Öyle ya, kentlerin de fırsatçı olanları ve olmayanları vardır.) Buna göre insanlar, sıradan kişilerin ve becerikli olanların anlayış güçleriyle yetinmeliydiler. Bahse girerim, bütün bunları, gösteriş için, belki de kılıcını şakırdatan subayımız gibi kaba bir böbürlenme ve iş adamlarım küçümsemek için yazdığımı düşünüyorsunuz. Fakat sevgili okuyucularım, siz hiç hastalıklarıyla gurur duyanları, üstelik bunlarla gösteriş
15yapmaya kalkışanları gördünüz mü?
Ama böyle şeyler de oluyor işte... Üstelik bunu herkes yapıyor; hastalıklarıyla gurur duyuyorlar, belki herkesten çok ben yapıyorum bunu. Boş yere tartışmayalım; söylediğim şeyin anlamsız olduğunun farkındayım. Ama şuna oldukça inanıyorum ki, anlayış gücünün sadece fazlalığı değil, kendisi bile hastalıktır. Bence öyledir. Bu konuyu şu an için bir yana bırakalım da siz, bana şunu söyleyin: Bazı zamanlar, hem de nasıl söylesem, eskilerin deyimiyle, "bütün güzel, yüce şeylerin inceliğini anlamaya hazır olduğum sırada, evet tam o sırada, bunları hissedeceğime, saçma sapan hareketler yapıyorum. Söylemeye çalıştığım şu ki, belki de herkesin yapabileceği bu biçim-siz hareketleri, hem de yapılmaması gerektiğini anladığım anlarda neden yapıyordum? Neden "güzel ve yüce şeyler" üzerine anlayışım .derinleştikçe daha çok batağa saplanıyor ve boğulacak gibi oluyordum? Üstelik bu, rastlantı değil, kaçınılmaz bir hal olarak meydana gelmeye başlamıştı bende. Bu durum bir rahatsızlık, bir dengesizlik değil, sanki benim olağan halim gibiydi. Sonradan, bu hale karşı koyma isteğimin olmadığını farkettim. Artık yaratılışımın bir parçası olduğuna inanmak üzereydim. (Belki de çoktan inanmıştım.) Bu zihinsel sancılar ilk başlarda beni oldukça üzmüştü. Diğer insanların benim yaşadıklarımla hiç karşılaşmadıklarını düşündüğümden, bunları hep içimde

sakladım. Utanıyordum. (Belki bu utanç hâlâ devam ediyor.) Petersburg'da geçirdiğim o rezil gecelerin sonunda eve dönünce, yaptıklarımın düzeltilemeyecek hatalar ve kepazeliklerle dolu olduğunu görür, yine de içten içe garip bir haz duyardım. Diğer taraftan, farkında olmadan kendimi yıpratıyordum. Bu yıpranma, önceleri acı çektirmesine rağmen, sonradan büyük bir haz vermeye başladı. Evet, gerçekten, tam anlamıyla haz duyuyordum. Diğer insanların da bunu yaşayıp yaşamadık-
16
larını anlamak için bu konuyu onlara açtım.
Şöyle açıklayayım size: Küçüldüğünüzü anlamada varılabilecek en üst sınıra varmanın verdiği bir hazdır bu. İçinde bulunduğunuz kötü duruma rağmen, bundan kurtulup değişemeyeceğinizi, hatta yeterli vaktiniz ve inancınız olsa bile, bu değişimi aslında sizin istemediğinizi bilmenin tadına doyum olur mu? Üstelik değişmek isteseniz ne olurdu ki, zaten sizin için hiçbir çıkış yolu yoktu. Burada en önemli nokta, bütün bunların, üstün anlayışın doğal ve temel yasaları gereği, bu yasalara bağlı olarak kendiliklerinden ortaya çıkmasıdır. Üstün anlayış kanununa göre aşağılık bir herif, ahlâksızlığını farkederek boş şeylerle kendini kandırmakta ve birtakım haklar kazanmaktadır. Of, yeter artık!.. O kadar laf ettim, buna karşın bir şey açıklayabildim mi? Bu işin zevkini nasıl açıklayacağım? Ben bunun üstesinden gelip, başladığım işi sonuna dek götüreceğim. Zaten kalemi de bunun için aldım elime.
Onurlu bir adamım ben. Bir kambur, bir cüce kadar kuruntulu ve alıngan biriyim. Buna rağmen, birisi beni tokatladığında sevinç duyduğum zamanlarım olmuştur. Doğru söylüyorum, bunda bambaşka zevkler bulabiliyordum sanırım. Hiç şüphe yok ki bu, kederden doğan, kederin artması ve insanın durumunun güçleşmesi oranında çoğalan bir zevktir. Tokadı yiyen insanın ruh dünyası sarsılır, pestil gibi ezilir. Beni en çok sarsan, bir doğa kanununa uyar gibi, her zaman her yerde, haklı veya haksız olsam da herkesten önce kendimi suçlu görmemdi. Bu, öncelikle, etrafımdaki diğer insanlardan daha akıllı olmamdan kaynaklanıyor. (Ben kendimi, etrafımdaki insanlardan daha akıllı görüyor, hatta inanır mısınız, bu nedenle büyük bir utanç duyuyordum. Zaten hayatımda kimsenin yüzüne doğrudan bakamaz, daima bakışlarımı kaçırırdım.) Üstelik bir suçum daha vardı: İyiliksever biri değildim. Böyle olmayı beceremiyordum. İyiliksever biri
17
lolsam da bundan faydalanamayacağımı bildiğimden daha çok acı çekecektim. Bu özelliğimi yerinde kullanamaz, adamın yaptığı doğa kanununa uygundur diye düşünüp, onu affetmezdim. Bir davranışın doğa kanunu olması, onu affettirmemeli ve unutturmamak; çünkü doğa kanunu olması, verdiği acıyı hiçbir şekilde azaltmaz. Diğer taraftan, iyiliksever değilim diye hakaret edenlerden öç almak istesem, bunu yapabilir miydim? Zannetmem, çünkü yapabilecek cesaretim yok. Neden mi cesaretim yok? Sizlere bu konuda bir iki söz söylemek istiyorum.
18
III
Öç almayı ya da hayata karşı kendisini korumayı bilen insan bunu nasıl yapar dersiniz? Bu insanlar, öç almayı en büyük amaç haline getirdiklerinde, varlıkların-daki her şeyi yok ederler. Kudurmuş boğaların yaptığı gibi boynuzlannı öne eğer ve hızla hedefe koşarlar; onlan bu durumda durduracak tek şey, karşılarına çıkacak bir duvardır. (İçlerinden geldiği gibi hareket edenlerle iş güç sahibi adamlar, böyle bir duvarla karşılaşınca zınk diye duruverirler. Bu insanlara göre duvar, daima düşünen fikir adanılan, yani bizim içindir; bununla birlikte, kesinlikle bizi durduracak bir bahane değildir. Bu bahanenin ciddiliğine hiçbirimiz inanmadığımız halde, dört elle sarılmaktan da geri durmayız. Hayır, diğerlerinin vazgeçişleri kesinlikle içtendir. Ö insanlar için duvar, yatıştırıcı, huzur veren, hatta bir yerde mistik bir anlam taşımaktadır. Neyse, duvar konusuna sonra döneriz.)

İşte ben, içten olan insanı, tabiat ananın sevgiyle, özenerek yarattığı gerçek ve normal insan olarak düşünürüm. Böyle bir insanı da delicesine kıskanırım. Aşın dere-
19cede ahmaktır bu insan, bunun tersim savunacak değilim. Ama normal bir insanın aynı zamanda ahmak da olamayacağım nereden bilebiliriz? Belki bunun, kendince güzel bir tarafı vardır. Fakat benim bu konuda bazı tereddütlerim var. Şimdi tabiat ananın yarattığı normal adamın karşısına, laboratuar imbiğinden geçirilmiş, üstün anlayışlı bir adamı koyalım. (Bunda da mistik bir hava var gibi baylar, ama ben pek emin değilim.) Bu üstün anlayışlı insan, normal insanların önünde bazen öyle bir çözülür ki, bütün üstün özelliklerine rağmen büyük bir içtenlikle kendisini bir fare gibi görmekten alıkoyamaz. Evet, gayet üstün anlayışlıdır ama sonuçta bir fare olmuştur. Karşısında ise kendisinden farklı bir varlık, bir insan vardır. Burada en önemli mesele, kimsenin ondan böyle bir şey istememesine rağmen, onun kendim bir fare olarak görmesidir. Şimdi bu farenin neler yaptığına bir bakalım. Diyelim ki, fareyi kızdıran bir olay var; (bu, çok sık rastlanılan bir durumdur) ve fare öç almak istemektedir. İçinde I'homme de la nature et de la verite 'den çok daha fazla kin besler belki de. Kendisine kötülük yapıp kızdırana kötülükle karşılık vermek için duyduğu iğrenç, alçakça istek, I'homme de la nature et de la verite'den daha fazla onun içini kemirir. Çünkü diğeri doğuştan ahmaktır ve öç almayı kendisine verilmiş bir hak olarak düşünür; ama fare, üstün anlayışından dolayı bunu kabul etmez. Sonunda sıra asıl işe, yani öç almaya gelir. Zavallı fare, ilk kızgınlığının üstüne o kadar çok soru ve yeni kızgınlıklar eklemiştir ki, içinde bulunduğu durum iyice güç-
leşmiştir. Her yanını, şüphelerden, heyecanlardan, kendisiyle acımasızca alay eden iş adamı ve yargıç kılığına girmiş içi dışı bir insanların tükürüklerinden oluşan pis, kokuşmuş, bulanık bir çamur yığını kaplamıştır. Bu durumda farenin izleyeceği tek yol, her şeyi bir kenara bıraka-
(*) Doğa ve gerçeklik adamı (Fransızca). 20
rak, kendisinin de inanmadığı sahte bir gülüşle utana sıkıla delikçiğine kaçmak olacaktır. Pislik ve leş kokan o iğrenç yerde fare, kızdırılmanın ve aşağılanmanın etkisiyle sonsuz bir nefrete bürünür. Daha sonra, kırk yıl boyunca, uğradığı aşağılanmayı en küçük ayrıntısına kadar hatırlayacak, hatta üzerine utanç verici birçok uydurma anı katarak kendisini yiyip bitirecektir. Bir taraftan düşüncelerinden utanırken, diğer taraftan olanları hatırlayıp en ince ayrıntısına kadar kurcalayarak, "olabilirdi" deyip yeni uydurma anılar ekler, bağışlamak aklının köşesinden bile geçmezdi. Hatta öç almaya bile kalkışır; fakat bunu, miskin ve sinsice, böyle bir hakkı ve becerisi olmadığına inanarak yapar. Diğer taraftan, ta başından beri bilir ki, öç almak istediği kişinin kılı kıpırdamayacağı halde kendisi ondan yüz kat fazla üzülecektir. Her geçen gün artarak daha da büyüyen bir kinle bunları ölüm döşeğinde bir kez daha hatırlayacak ve...
Bütün bunlar, az önce sözünü ettiğim o anlaşılmaz zevkin ruhunu yansıtmaktadır. Soğuk, çirkin bir yarı ümitsizlik ve yarı inançla, kırk yıllık bilinçli bir gömülme, zorlamayla oluşturulan durumunun aslında içinden çıkı-labilir olması, içindeki doyurulamayan arzular ve verilmiş kesin kararların hemen ardından gelen pişmanlıklar arasındaki hummalı gelip gitmeler... İşte bu zevk öylesine ince, anlaşılması o kadar zor bir duygudur ki, dar kafalı, hatta sinirleri çok sağlam olanlar bile bundan en küçük bir fayda sağlayamazlar. Siz, şimdi pis pis sırıtarak, "Belki tokat yemeyenler de anlamaz," diyecek ve kibar bir şekilde, eğer tokat yedimse, benim de bu konuda uzman olduğumu ima edeceksiniz. Bunu aklınızdan geçirdiğinize bahse girerim. Merak etmeyin baylar, hiç tokat yemedim; zaten bu konuda ne düşündüğünüz de beni ilgilendirmiyor. Hatta şunu söyleyebilirim ki, hayatım boyunca karşıma pek tokat atma fırsatı çıkmadığı için üzülüyorum. He-
21
pinizi fazlaca ilgilendiren bu konuyu burada keseyim de sizlere, sinirleri fazlaca sağlam olan fakat bunun yanında, birçok zevkin inceliğim kavrayamayanlardan bahsedeyim. Bu insanlar, yeri gelince bir öküz gibi böğürerek boğazlarını yırtarlar; gerçi bu durum, onları insanlar

içinde yükseltebilir ama küçük bir zorlukla karşılaştıklarında ise hemen bir köşeye siniverirler. Zorluk, bir taş duvar demektir. Şimdi, "Hangi taş duvar?" diyeceksiniz. Elbette, doğa kanunlarından, doğa bilimlerinden, matematikten oluşan bir taş duvar. Mesela biri çıkıp, "Senin ataların maymundur," dese ve bunu ispat etse, ister istemez kabul etmek zorundasın. Vücudundaki bir tek yağ damlasının, senin için, diğer yüz binlerce insanınkinden değerli olması gerektiği; erdemlerin, sorumlulukların, inançların ve diğer bütün safsataların hep bu sonuca çıktığı ispat edilirse yine itiraz edemezsin. Matematiğin "iki kere iki dört eder" kesin sonucu vardır bunlarda ve itiraz etmeye kalkıştığınız an savunmaya geçerler:
— Aman efendim, nasıl olur da itiraz edersiniz? Bu konu, iki kere ikinin dört ettiği gibi kesindir. Doğa size danışmaz, beğenmemeniz ya da kişisel istekleriniz onun umurunda değildir. Doğayı bütün her şeyiyle olduğu gibi kabul etmek zorundasınız. Duvar duvardır ve buna benzer bir yığın laf...
Aman Tanrım, ya doğa kanunları ve iki kere ikinin dört etmesi hoşuma gitmiyorsa? Bana ne, doğa kanunlarından, matematikten... Duvarı yıkmaya gücüm yetmiyorsa, kendimi parçalayacak değilim elbette. Ama önümde duvar var diye boyun eğmeyi de kabullenemem.
Taş duvarların, iki kere ikinin dört etmesi kesinliğinde evreni etkileyeceğini düşünmek, büyük bir saçmalıktır. Diğer yandan, bütün imkânsızlıkları ve taş duvarları görüp anlayabilmek de güzel şeydir doğrusu. Bütün

bunlara boyun eğmek size tiksinti veriyorsa, yalnız kalmak, mantığın değişmez kurallarına uyarak, tersim bildiğiniz halde, taş duvarlar karşısında kendinizi suçlayacak kadar çirkin sonuçlara varmak ve çaresizliğinizden bir köşeye çekilip dişlerinizi gıcırdatmak çok güzel bir şey olsa gerek değil mi? Kızacağınız birisi olmadığı ve hiç olmayacağını bildiğinizden çaresizlik içinde şehvet baygınlıkları geçirirsiniz. Aldatmaca, göz boyama ve el çabukluklarından bulanık bir dünya yarattığınızı bile bile, kime, niçin kızdığınızı bilmeden, tüm bu aldatmacalar ve karışıklıklar içinde yüreğiniz sızlar; bilmedikleriniz arttıkça sızılarınız da bir o kadar çoğalır.

— Hah, hah, hah!.. Güleyim bari... Öyleyse sizin için diş ağrısının da bir zevki vardır! diyeceksiniz.
Elbette! Diş ağrısının da bambaşka bir zevki vardır. Bir ay boyunca bu ağrıyı çektiğimden çok iyi biliyorum. Hiç şüphesiz bu öfke, dışa yansımayan bir öfke değildir; sancılı ve iniltili olur. Ama bunlar, içten olmayan sinsi iniltilerdir. Sorun da burada zaten. Acı çeken insan, inlemekten büyük bir zevk duyar; eğer duymasaydı, inlemesini rahatlıkla durdurabilirdi. Bu gerçekten harika, üzerinde durulmaya değer bir örnek. Bütün bu inlemelerle, çektiğiniz acıların amaçsızlığından dolayı küçük düştüğünüzü ifade eder, kılı bile kıpırdamadan sizi bu kadar hırpalayan inanmadığınız doğa yasalarından şikâyet edersiniz. Karşınızda bir düşman yoktur ama sizi üzen büyük bir acı vardır. Wagenheim'm bütün uğraşılarına rağmen dişlerinizin kölesi olmaktan kurtulamazsınız; sizin dışınızda bir kuvvet isterse, diş ağrınız hemen bitebilir ya da üç ay çekmeye devam edersiniz. Eğer boyun bükmüyor ve isyanınıza hâlâ devam ediyorsanız yapacağınız şey, ya kendinizi kırbaçlatmak ya da duvarınızı yumruklamak olacaktır. Nereden geldiği belli olmayan ama içten içe hissettiği-

niz bu alaylar ve aşağılanmalardan duyulan haz, bazen zevkin doruklarına yükselir.
Rica ederim değerli okuyucularım, ondokuzuncu yüzyıl aydınının, diş ağrısı çektiğinin ikinci ya da üçüncü günü inlemelerini dinleyiniz. Bu iniltiler, ilk gündeki gibi sadece diş ağrısından gelen, kaba bir köylünün iniltileri değildir; şimdikilerin dedikleri gibi "topraktan ve halkın özünden" sıyrılıp, uygarlıktan ve Avrupa kültüründen birçok şey alabilmiş insana yakışan iniltilerdir. Bu inlemeler gittikçe çirkinleşir ve pis bir hırçınlığa dönerek günlerce, gecelerce devam eder. İnlemelerinin hiçbir'fayda sağlamadığını, bunun yanında, hem kendisini, hem de

etrafındakiler! gereksiz yere rahatsız ettiğim çok iyi bilmektedir. Önünde yırtındığı insanların, yani ailesinin, bu inlemelerden bıktığını, onun şimdikinin tam tersine yapmacıksız, gürültüsüz, şımarmadan inleyebileceğim düşündüklerini çok iyi bilir. İçinde bulunduğu bu yüz kızartıcı durum, ona zevklerin en büyüğünü tattırır. "Nasıl, sizi rahatsız ediyor, içinizi parçalıyor, kendi evinizde uyku uyutmuyorum ya! Uyumayın, dişlerimin ağrısını her an siz de hissedin. Artık karşınızda daha önce görünmeye çalıştığı gibi bir kahraman değil, tembel ve şirret bir adam var. Tamam, öyle olsun. Gerçeği ortaya çıkarmanıza sevindim doğrusu. Pis pis sızlanmalarım hoşunuza gitmiyor değil mi? Öyle olsun, şimdi sesimi değiştirip daha berbat bir tonla konuşayım da görün gününüzü..." Hâlâ anlamadınız mı değerli okuyucularım? Zannederim, bu zevkin bütün inceliklerini anlayabilmek için daha geniş düşünmeli, daha derin bir anlayışa sahip olabilmeliyiz. Fakat siz, bunları anlamıyor ve gülüyorsunuz değil mi? Çok sevindim. Şakalarımın zevksiz ve karmakarışık olduğunu, içinde güvensizlik bulunduğunu biliyorum; bu, benim kendime saygı duymadığımı gösterir. Her şeyi anlayabilen bir adam kendine saygı duyabilir mi?

25

V

Küçük düşürülmekten zevk almaya çalışan bir adamın kendisine saygı duyduğu söylenebilir mi? Ümitsizlikle dolu bir pişmanlıkla söylemiyorum bunu. Kendimi bildim bileli, "Bağışlayın babacığım, bir daha yapmayacağım," demekten nefret etmişimdir. Bunları söylemek bana hiç de zor gelmiyor, aksine çok kolay söylüyorum. En kötüsü de, hiç suçum olmadığı halde bilerek yakalanmamdı. Böyle zamanlarda da duygulanır, pişmanlık duyar, ağlardım; kuşkusuz bunlar da kendimi kandırmak içindi. Aslında hiçbir kötülük yapmadığım halde, içimde bunun tohumlarını taşıyordum. Doğa kanunları hayatım boyunca beni her şeyden çok yıprattığı halde, bu kez onu da suçlayamazdım. Şu anda bunları düşünmek ruhuma sıkıntı veriyor; o zamanlar da bunu hissederdim zaten. Aradan bir dakika bile geçmeden, bütün o duygusallıkların, pişmanlıkların, değişeceğime dair verdiğim sözlerin yalan, hem de çok kötü birer yalan olduğunu anlıyordum. Durup dururken kendimi neden bu sıkıntılara soktuğumu soracak olursanız, boş durmaktan bıkıp, canım sıkıldığı için kendime oyalanacak işler çıkarırdım, diye cevap vereceğim.

26

Gerçekten de öyle. Sevgili okuyucularım, kendinizi şöyle bir yokladığınızda, bana hak vereceğinizden eminim. Yaşadığımı anlamak için maceralar uydurur, bir tür yaşam oyunu oynardım. Kaç kere, ortada hiçbir sebep yokken gücenmeyi denemişimdir. Sonunda, öylesine büyütürdüm ki bu meseleyi, her şeyin koca bir yalandan ibaret olduğunu bildiğim halde gerçekten gücenirdim. Bu oyunu o kadar ilerletmiştim ki, sonunda kendime hakim olamaz duruma geldim. Aşık olmayı denedim, hem de bir değil iki defa; inanır mısınız, korkunç acılar çektim. Ruhumun derinliklerinde çektiğim acıyla alay eden bir ses işittiğini halde acı çekmeye devam eder, üstelik delicesine aşıkmı-şım gibi kıskançlık krizleri geçirirdim. Bütün bunların sebebi can sıkıntısıydı baylar, kesinlikle can sıkıntısı... İçinde bulunduğum tembelliğin verdiği sıkıntı, beni haylazlığa itiyordu. Zaten haylazlık, bilinç altındaki tembellikten başka bir şey değildir. Daha önce bahsetmiştim, şimdi yine tekrarlıyorum: İçlerinden geldiği gibi davrananlarla iş güç sahibi adamlar, dar kafalı olduklarından çok çalışkandırlar. Bu konuyu şöyle açıklayabilirim: Bu dar kafalı insanların akıllan pek az olduğundan, karşılaştıkları bir meselenin ilk sebeplerini araştırmadan, önlerindeki ikinci dereceden sebeplere sarılırlar. İçleri rahattır, çünkü kendilerince en doğru hareketi yapmışlardır. En önemli mesele de bu zaten. İnsan, herhangi bir işe girişmeden önce, bütün tereddütlerden sıyrılarak bir iç huzuru sağlamalıdır. Peki ama kendimi nasıl kandıracağım? Bana destek olacak başlangıç noktalarını, ilk sebepleri nereden bulacağım? Karşıma çıkan her meselede, gördüğüm ilk sebebin hemen ardından bir önceki sebep geliyor ve bu, böylece sürüp gidiyordu. Bütün bunlar, üstün anlayışın ve derin düşüncenin temelidir. Burada, öyle görünüyor ki, doğa kanunlarıyla tekrar

karşılaşıyoruz. Size öç almaktan bahsetmiştim az önce, hatırlıyor musunuz? (Belki bunu anlamamıştınız.) İnsanın, hak yerini bulsun diye öç aldığı söy-
27lenir. Bu durumda ilk sebebin "adalet" olduğunu söyleyebiliriz. İnsan, içinde bir huzur hissettikten sonra doğruluğuna inanarak rahat bir şekilde öç alabilir. Ben, öç alma duygusunda ne adalet ne de erdemlilik göremiyorum; insan, huysuzluğundan dolayı öç alır sadece. Kafamdaki bütün soruları ortadan kaldıracak bir şey olmadığından, huysuzluğumla temel sebep boşluğunu doldurabilirdim. Ama şu var ki ben, kızgınlık bile duyamıyorum. (Az önce başladığım konu da buydu zaten.) Huysuzluğum, hep o uğursuz doğa kanunları yüzünden kimyasal analizlerden geçiyor. Bakarsınız ki, asıl madde uçmuş, sebeplerin hepsi buhar olmuştur; hakaret, artık kimsenin suçunun olmadığı diş ağrısı gibi masum bir hale gelmiştir. Bu durumda yapılacak tek şey, duvarı daha şiddetli yumruklamaktır. Asıl sebebi bulamayınca da her şeye boş verir, büyük bir bıkkınlık hissedersiniz. Bir defacık da aklını bir köşeye bırakarak, ilk ve asıl nedenleri aramadan, derinlemesine düşünmeden, sadece bir şeyler yapmış olmak için sev ya da nefret et. Sonuçta koca bir sabun köpüğü ve her zamanki tembelliğin çıkacaktır karşına.

Değerli okuyucularım, kendimi bu kadar akıllı görmem, belki de, yaşamım boyunca başladığım hiçbir işi bi-tirememden kaynaklanıyor. Herkes gibi ben de geveze, çekilmez bir boşboğaz olsaydım ne olurdu? Bütün akıllı insanların kaderinde, geveze olması, yani başka bir deyişle, havanda su dövmesi yazılıdır.

28

VI

Bütün bu haylazlıklarım, tembelliğimden ileri gelseydi keşke. Tanrım, ne büyük saygı duyardım o zaman kendime. Tembellik de olsa, benim de bir özelliğim olur ve bu, kendime saygı duymamı sağlardı. Birisi beni, "Kim bu adam" diye sorduğunda, "Tembelin biri" yanıtını alırdı. Ben ise bunu duyduğumda çok mutlu olacaktım. Artık benim de bilinen bir özelliğim, insanların hakkımda söylediği sözler olacaktı. Ne diyorsunuz siz, "tembel" bir şaka değildir; bir unvan, bir makam hatta koca bir gelecektir. Alay etmeyin benimle, bu gerçekten böyledir. Bu durumda, en gözde derneklerden birine üye olurdum, yaptığım tek iş de kendimi beğenmek olurdu. Tanıdığım birisi vardı, adam hayatı boyunca Lafitte şarabının uzmanı olmasıyla övündü durdu. Bu özelliğinden dolayı, hiçbir şüphe duymadan, kendisini erdemli bir insan olarak kabul ediyordu. Ölürken, büyük bir iç huzuruyla beraber, zafer kazanmış insanların o eşsiz mutluluğunu da tatmıştı. Elbette, bunda yerden göğe kadar haklıydı. Tembel olabilseydim, buna bir de oburluk eklerdim. Ama öyle sıradan bir tembel obur değil. Bütün güzel ve yüce şeylere ilgi duyan
29tembel oburlardan olurdum ben. Uzun zamandan beridir bunu hayal ediyorum. Bu "güzel ve yüce şeyler" kırk yaşımdayken bana hayli sıkıntı verdiler; ama kırk yaşımdayken oldu bütün bunlar. Bir de o sıralarda, ah, gençlik yıllarımdayken çıkacaklardı ki karşıma. O zaman çok çabuk bir iş de bulurdum kendime ve bütün o güzel ve yüce şeyler şerefine içerdim. Kadehime önce bir damla gözyaşı akıtmak, daha sonra onu bütün güzel ve yüce şeylerin şerefine kaldırmak için hiçbir fırsatı kaçırmazdım. Dünyadaki her şeye güzellik ve yücelik penceresinden bakar, en kötü, en çirkin şeylerin bile güzel ve yüce olan taraflarını görürdüm. Bunun yanında, istediğim an, sulugözlü bir insan olurdum. Bir ressam, Ghe (*) ayarında bir resim yaptı diyelim; hemen ressamın sağlığına ve şerefine kadehimi kaldırırdım, çünkü bütün güzel ve yüce şeyleri seven birisiydim ben. Bir yazar, "Canınız nasıl isterse" diye bir eser mi yazdı, hemen "Canınız nasıl isterse" için kadehimi kaldırırdım. Size söyledim ya, "güzel ve yüce" ne varsa hepsini severim. Bununla beraber, insanların bana saygı duymasını bekler, istediğim saygıyı göstermeyenlerin yakasına yapışırdım. Huzur içinde yaşayıp, gösterişle ölmekten daha güzel ne olabilir! Büyüttüğüm göbeğimi, üç kat olmuş gerdanımı ve kepazece yukarıda tuttuğum burnumu görenler: "Şu kalantor herife bakın! İnsan olacaksa böyle olmalı,"

derlerdi. Ne olursa olsun değerli okuyucularım, yaşadığımız şu olumsuz zamanda bu tür güzel sözleri kim duymak istemez ki?
(*) Ghe, 19. yy. tanınmış Rus ressamlarından. 30
VII
Ama bütün bunlar, güzel hayallerden başka nedir ki? Lütfen söyler misiniz, insanların çıkarlarının nerede olduğunu bilmemelerinden dolayı kötülük yaptığını ilk kez kim ortaya atmıştır? Sözgelimi, kafası aydınlanan, gerçek çıkarlarını görebilen insan, kirli işlerden uzak durarak, bir anda asil ruhlu biri olabilirmiş. Bilinçli olarak kendi çıkarlarının tersine hareket eden hiç kimse olmayacağı için kalan tek yol, iyilik yapmak olacakmış... Hey gidi çocuk; saf, temiz yürekli bebek! Dünya kurulduğundan beri insanların sadece kendi çıkarlarını düşünerek hareket ettikleri hiç görülmüş mü? Şu halde göz göre göre, yani gerçek çıkarlarının neler olduğunu bildiği halde bunu önemsemeden, başka tehlikeli yollara atılan milyonlarca insana ne demeli? Bu insanları bu şekilde hareket etmeye iten bir tek sebep yoktu; sanki kaderin onlar için çizdiği yoldan yürümek istememiş, inatla, başkaldırarak, karanlıklar içindeki yeni, zorlu ve karışık yollara girmişlerdi. Dikkafalılık, kişisel çıkarlardan daha tatlı görünmüştür onlar için. Çıkar!.. Çıkar da neymiş? Kesin bir şekilde, insanların çıkarlarının nerede olduğunu söyleyebilir misi-
31niz? İnsan, bazen kendisi için iyi olanı değil de kötü olanı isteyebiliyor, hatta yapmak zorunda bile kalabiliyor; ya buna ne demeli? Bu durum, öteki kuralın değerini ortadan kaldırıyor. Sizce buna imkân var mıdır? Demek gülüyorsunuz, gülün ama önce şu soruma cevap verin lütfen: İnsanlann çıkarları tek tek sayılabilir mi? İçlerinde hiçbir sınıflandırmaya sokamayacaklarımız yok mudur? Bildiğim kadarıyla değerli okuyucularım, siz, insan çıkarlarını, istatistik bilgilerinden ve ekonomik formüllerden çıkarmışsınız. Size göre insan çıkarları refah, zenginlik, özgürlük ve rahatlıktan oluşur. Bütün bunlara kendi isteğiyle, açıkça sırt çeviren bir insana siz de, ben de cahil, deli adam gözüyle bakmaz mıyız? Bütün istatistikçiler ve bilginler, insanlarla ilgili birtakım hesaplar yaparken, insanların çıkarlarından birini daima gözden kaçırırlar. Hatta bu çıkarın nasıl kullanılması gerektiği üzerinde bile durmazlar; oysa tüm hesaplar ona çıkmaktadır. Ne olur sanki, bu çıkan da listemize alsak? Şu var ki, en kötü durum, bu çıkarın hiçbir sınıflandırmada, hiçbir listede bulunmamasıdır.
Benim bir dostum var baylar... Üstelik o, sadece benim değil, sizin de dostunuzdur; onunla dost olmayan yoktur zaten. Bu dost, bir işe başlamadan önce akıl, mantık kurallarına göre nasıl hareket edilmesi gerektiğini açık, güzel ve tatlı bir dille ifade eder. Bütün bunların ardından gerçek, normal bir insanın çıkarlarından heyecanlı, tutkulu bir şekilde bahsederek, aslında ne kendi çıkarlarını ne de erdemliliği anlamayan miyoplarla alay eder. Hemen ardından, bir çeyrek saat sonra, gerçekte hiçbir sebep yokken, bütün çıkarlarını hiçe sayan bir içgüdüyle bambaşka bir yol izler; yani az önce söylediklerinin tam tersini söylemeye başlar: Aklın ve mantığın kurallarını, insanların çıkarlarını hiçe sayar. Şunu da belirteyim: "Dostum" diyerek genel bir anlamı belirttiğim için bütün
32
suçu ona yüklemek biraz zordur. Değerli okuyucularım, üzerinde durulması gereken en önemli konu şudur: İnsana en üstün çıkarlarından daha üstün gelen bir şey ya da (mantığın sınırları içinde kalmak için) son derece faydalı (az önce hiçbir listeye girmediğini söylediğim) başka bir çıkar yok mudur? İnsanlar, gereğini hissedince, bu çıkar uğruna akıl, şeref, huzur, refah gibi bütün güzel ve faydalı şeylere karşı gelebilirler. Bunları, en değerli, en köklü, en yararlı olarak gördükleri bir çıkar için yaparlar.

— Demek ortada bir çıkar var yine! diye sözümü keseceksiniz. Size her şeyi anlatmama izin verin. Laf cambazlığı değil mesele; bahsettiğim çıkar, tüm sınıflandırmalarımızı, kişilerin mutluluğu için uğraşan insansever-lerin kurduğu sistemleri paramparça etmektedir. Sözün kısası, bu çıkar, her şeye engel olmaktadır. Ama sizlere bunun adını söylemeden önce, kendi

aleyhime hareket edecek olsam da, birkaç söz söylemek istiyorum. Bence tüm bu sistemler, insanlığa gerçek, normal çıkarlarının ne olduğunun söylenmesi ve bu çıkarların sağlanmasıyla herkesin hemen iyi ve soylu olacağı fikri, şimdilik sadece varsayımdan ibarettir. Evet baylar, yalnızca bir varsayım... Aslına bakarsanız, insanlığın gelişmesinde kişisel çıkarlara dayanmış olan bir sistemi temel kabul etmek, Buckle'ın (*) uygarlığın insanların yumuşattığı, bu nedenle onları da daha az vahşi, savaşmaya daha az yatkın duruma getirdiğini savunmasına benzer bence. Bu şekilde bir mantık yürütülerek böyle bir sonuca ulaşılabilir. Fakat insanlar sistemlere, bazı soyut kavramlara o denli bağlıdırlar ki, sadece mantıklarını haklı çıkarmak için gerçekleri göz göre göre değiştirmeye, gözlerini kapayıp kulaklarını tıkamaya razıdırlar. Bu, çok anlaşılabilir bir örnek olduğu için ele aldım. Şöyle bir bakın çevrenize, kan gövdeyi götürüyor; üstelik şampanya gibi keyifli bir şekilde. İş-

(*) Henry Thomas Buckle: İngiliz tarihçisi, 1821-1862.

33te size, Buckle'ın da yaşadığı ondokuzuncu yüzyıl! İşte, büyük Napoleon ve bugünkü Napoleon! İşte, sonsuz Kuzey Amerika Birliği! İşte size, bir karikatüre benzeyen Schlezwig-Holstein Prensliği!.. Uygarlık bizi nasıl yumuşatmış, görelim. İnsanların duygu çeşitliliğini artırmaktan başka işe yaramaz uygarlık. Duyguları çeşitlendikçe insan, kan dökmekten zevk almaya başlar hale geliyor. Buna birçok örnek gösterebiliriz; en ustalıkla işlenen cinayetlerin, çoğu kez kültürlü, aydın insanlar tarafından yapıldığına dikkat ettiniz mi? Attila'ların, Stenka Ra-zin'lerin (*) ustalıkta geçemeyecekleri bu adamlar, eğer onlar kadar dikkat çekmiyorlarsa bunun tek sebebi, çok sık rastlanmalarından dolayı alışkanlık haline gelmeleridir. Uygarlıkla beraber insanlar, daha çok kan dökmese-ler de, daha kötü, daha iğrenç birer cani olmuşlardır. Eskiden hak için kan dökülür ve bu, büyük bir rahatlıkla, iç huzuruyla yapılırdı. Zamanımızda ise, insan öldürmek suç sayıldığı halde, cinayetlerin ardı arkası kesilmiyor, üstelik eskiye oranla daha da fazla. Kleopatra, (Roma tarihinden örnek verdiğim için bağışlayın beni) cariyelerinin memelerine altın iğneler batırır, onların çığlıklarından, acı içinde kıvranmalarından büyük zevk duyarmış. Şimdi siz, bunların, eski barbarlık dönemlerinde yapıldığını söyleyeceksiniz. Mecazi anlamda insanların şimdi de birbirlerini iğnelediklerini düşünerek, yaşadığımız çağın da bir barbarlık dönemi olduğunu söyleyebiliriz. Barbarlık çağlarına göre günümüz insanı, daha üstün görüşlü olmakla beraber, henüz mantığın ve bilimin gereklerini yerine getirmeyi öğrenememiştir. Bunun yanında, eski ve kötü alışkanlıkları ortadan kaldırınca, öngörü ve bilimin, insanın özelliklerini tamamen değiştireceğine, doğru yollara ileteceğine inanıyorsunuz. O zaman insanların kendi istekleriyle yanlış yoldan gitmeyeceklerine ve iradeleri-

(*) Stenka Razin: Çar'a karşı isyan eden Don kazaklarının ünlü isyancısı, 1669-1671.

nin, çıkarlarının tersine davranmakta onlara engel olacağına da inancınız vardır. Bunun yanında, bilimin insana birçok şey kazandıracağı, (ki bu, büyük bir lükstür) insanın aslında iradesinin ve kaprislerinin olmadığı, belki sadece bir piyano tuşu ya da bir org civatası kadar değerli olduğu inanandasınız. İnsanlar, yeryüzünde doğa kanunları olduğunu ve bütün hareketlerinin kendi kişisel istekleriyle değil de doğa kanunlarıyla meydana geldiğini anlayacaklardır. Şimdi karşımızdaki tek sorun, bu doğa kanunlarını keşfetmektir. Böylece insan, hareketlerinden sorumlu olmayacak ve hayat, onun için kolay hale gelecek. Daha sonra, insanın bütün hareketleri, matematiksel olarak yüz binlik logaritma cetvelleri haline getirilecek; bununla da kalmayıp, günümüzün ansiklopedik sözlüklerine benzer yararlı yayınlar çıkacaktır. Bu yayınların içinde her şey kesin bir şekilde hesaplanmıştır ve artık ne suç ne de macera denen şey kalmayacaktır.

İşte o zaman (bütün bunlar, sizin sözleriniz, benim değil) yeni, her şeyiyle matematiğin kesinliğiyle meydana getirilmiş bir ekonomik düzen kurulacak dünyada. Soru denen bir şey olmayacak ortada; çünkü cevaplar çok önceden hazır olacak. Sonra, sırçadan bir saray yapılacak; bunun üzerine Anka kuşu uçup gelecek. Fakat şu da var ki, (şimdi bunları ben

söylüyorum) bu hayat sıkıcı değildir diye söz veremem. (Her şey matematiksel olarak hesaplanınca insana yapılacak ne kalır ki?) Bunun yanında, bir tek yanlış hareket bile görülemez; insan bu durumda can sıkıntısından neler neler uydurmaz ki? Altın iğneler de bu can sıkıntısı yüzünden batırılıyor zaten. En kötüsü, (bunu da ben söylüyorum) altın iğneleri biz de çok sevmeye başlarız. Çünkü insan, inanılmaz derecede ahmak bir varlıktır. Daha doğrusu, ahmak değil de, bir eşine daha rastlanamayacak kadar nankördür. Bütün bu mantık düzeni içerisinde, bayağılığı yüzünden anlaşılan bir adam
35ortaya çıkıp, elini beline dayayarak, "Ne dersiniz, şu matematiksel hayatı boşverip, logaritmacıları cehenneme yollasak da biz, eslâsi gibi ahmakça, canımızın istediği şekilde yaşasak, nasıl olur?" derse, inanın bana hiç şaşırmam. O adamın böyle bağırması çok da önemli değil, önemli olan, peşinden gidecek insan yığını... İnsanın yaratılışı böyledir işte! Bunların hepsi ne kadar küçük ve basit bir sebepten ortaya çıkıyor; insan her zaman ve her yerde, aklının ve çıkarının gösterdiği değil de, canının istediği yoldan yürümeyi sever. Çıkarlarımızın tam tersi şeyler de isteyebiliriz, hatta bazen kesinlikle böyle olmalıdır. (Bu, benim kişisel düşüncem.) Özgür, sımrlanamayan isteklerimiz, kaprislerimiz, çoğu zaman çılgınlığa kadar götüren hayallerimiz... Sınıflandırmaların hiçbirine girmeyen, bütün sistemleri ve düzenleri cehenneme yollayan, daima unutulduğu halde, çıkarlar listesinin en üstünde bulunması gereken çıkar bu işte! Bazı bilginler, insanlara doğal, erdemli isteklerin yeteceğini nereden biliyorlar? Neden bizim, mantık ve çıkar kurallarına uygun olanı istememiz gerektiğini savunurlar? İnsanlara gereken tek şey, nerede sonlanacağı bilinmeyen, hür, başıboş istektir. Bu istek denen şey de...
36
VIII
— Hah, hah, hah!.. Fakat istek diye bir şey yok ki, diye sözümü keseceksiniz. Bilim, insanı öylesine güzel netliğe kavuşturdu ki, hepimizin bildiği istek, hür irade denilen şey...
Durun biraz baylar, zaten sözü bunlara getirecektim ben de; ama doğrusunu söylemek gerekirse cesaret edememiştim. Az daha, isteklerimizin kimbilir hangi şeytanın kontrolünde bulunduğunu, bunun da ne kadar iyi olabileceğini söyleyecektim. Tam o sırada bilim aklıma geldi ve sustum. Zaten o anda da bu konuyu siz açtınız. Gerçekten, bir gün bütün istek ve kaprislerimizin formülü bulunsa, başka bir deyişle, isteklerimizin nereden kaynaklandığı, hangi kurallara göre meydana geldiği, nasıl geliştiği, farklı durumlarda nasıl şekil aldıklarına dair kesin matematiksel formüller ortaya çıkarılsa... Bu durumda insanlar, eminim ki, tüm isteklerinden vazgeçeceklerdir. Listeye bakarak istemek ne tat verir ki? Sonra da insan, insan olmaktan çok, bir org civatası ya da ona benzer bir şeye benzeyecektir. Çünkü isteği ve iradesi olmayan
37
insanın org silindirindeki civatadan ne farkı kalır ki? Siz ne dersiniz? Bütün olasılıkları gözönünde bulundurarak, bunun olup olmayacağım bir düşünelim.
— Hımm, diyeceksiniz. Çıkarlarımızın neler olduğunu bilemediğimizden, ne istediğimizi de çoğu zaman anlayamayız. Bu nedenle, kendimizce uygun gördüğümüz bir çıkarı elde edebilmek için en kısa yolu seçeceğiz diye, aptallığımızdan bir sürü saçmalık yaparız. Belki bütün bunlar hesaplanıp kağıda dökülünce (bu, olanaksız değildir; çünkü gelecekte insanların doğa kanunlarım öğrenemeyeceklerini düşünmek, çok çirkin ve anlamsız olur) içimizde istek denen şey kalmayacaktır. İsteklerimiz ve mantığımız günün birinde karşılaşırlarsa biz, hiçbir şeye istek duymayıp sadece aklımızın sesini dinleyeceğiz; çünkü mantığımız ve aklımız ön plandayken, saçma sapan şeyler isteyerek kendimize kötülük yapamayız. Kişisel isteklerimizi düzenleyip bir liste haline getirdiklerinde, (şaka bir yana) bütün isteklerimizi bu listelere göre belirleyeceğiz. Diyelim ki, günün birinde, birisine nanik yaptım; bütün o hesaplar ve listeler, benim bu hareketi yapmamı, üstelik ben hangi parmaklarımı kullanmışsam onlarla yapmamı yazıyorlarsa, benim kişisel özgürlüğüm nerede kalır? Bunun üstüne bir de okumuş, bilgili

biriysem?.. O zaman, otuz yıl ilerisine kadar hayatımda neler olacağını hesaplayabilirim; sonuç olarak, bütün bu anlatılanlar gerçekleşirse, yaşayacağım her şeyi önceden bileceğimden, bana yapılacak hiçbir şey kalmaz. Doğa, neyi, ne zaman yapacağını ancak kendi bilir; bizler, onu kafamızda oluşturduğumuz gibi değil, gerçekte olduğu şekilde kabul etmeliyiz. Öte yandan bir liste, bir formül, hatta bir kimyager imbiği istiyorsak, bütün bunları kabullenmekten başka çaremiz yoktur. Biz istemesek de o, kendini kabullendirir zaten.
Buraya kadar her şey güzel, ama ben şimdi takılı-
38
verdim. Felsefeye daldığımı biliyorum, ama kırk yıllık yeraltı hayatı geçirdim, dile kolay! Biraz da hayal kurmama izin verin. Mantığın ne kadar önemli bir özellik olduğunu biliyorum, ama insanın düşünme ihtiyacını gidermekten başka işe yaramaz; fakat istek, hayatın tüm anlamıdır, üstelik en küçük bir hareketten yüce mantığa kadar. Şu da var ki, dizginleri isteklerin eline verilmiş bir hayat, çılgınca yaşanan bir hayattır; ama yine de hayattır, karekö-kü almak değil. Diyelim ki ben, sadece mantığımı kullanıp da hayatımın ancak yüzde yirmisinden faydalanmak değil, yaşam gücümün tümünü kullanmak istiyorum. Aklım nereye kadar gidebilir? Akıl ancak öğrenebildiğini bilir. (Bazı şeyleri hiçbir zaman öğrenemeyecektir belki de... Bizi avutmasa da, bu gerçeği neden gizleyeyim?) İnsan hayatı ise bilerek ya da bilmeyerek birçok aldanmalarla devam eder. Biliyorum ki, bana acıyarak bakıyorsunuz değerli okuyucular; bilgili, aydın, kısacası geleceğin insanının kendi isteğiyle çıkarlarının zıddı bir şey istemeyeceğini, bunun matematiksel bir kesinlik kazandığını söylüyorsunuz. Size katılıyorum. Ama yüzüncü kez size şunu söyleyeyim ki, insanın bilinçli olarak zararlı, anlamsız, son derece budalaca bir isteğe kapıldığı yalnız bir durum vardır: Sadece akla uygun şeyler isteme zorunluluğu olmayıp, en aptalcasından bile olsa, istemek hakkına sahip olmak. Bu saçma, aptalca olan istek, bazen dünyadaki bütün nimetlerden değerli olabilir bizim için. Bazı zamanlar bize açıkça zarar verdiği, çıkarlarımızla ilgili akla en yatkın olana ters düştüğü halde bu istekler, diğerlerinden daha çok yarar sağlayabilir. Çünkü, bizim için en değerli olan şeyi, kişiliğimizi korumaktadır. Bazı insanlar bunun, bizim en değerli yanımız olduğunu söylerler. İsteğin bazen akılla bir noktada birleştiği de olur; aklı kötüye kullanmayıp, gerektiğinde ondan faydalanabilirsek, bu birleşme çok yararlı sonuçlar verebilir. Ama şu da var ki, isteğin akılla ciddi bir çekişmeye girdiği zamanlar vardır
39ve... ve... bilir misiniz, bu durum hem çok yararlı, hem de övünülecek bir durumdur.
Şimdi, bir an için insanların aptal olmadığım düşünelim. (Aslına bakarsanız şu sebepten, insanların gerçekten aptal olduklarım söyleyemeyiz: Bütün insanlara aptal dersek, kime akıllı diyeceğiz?) İnsanlar aptal olmasalar bile, şunu söyleyeyim ki, dehşetli nankördürler. Evet, hem de eşi bulunmaz bir nankör. Bana kalırsa insanı, iki ayaklı nankör yaratık diye tarif edebiliriz. Bu kadarla ye-tinirsek, en önemli kusuru unutmuş oluruz. İnsanın en büyük kusuru, Nuh Tufanı'ndan başlayıp Schlezwig-Hols-tein dönemine dek süren erdemsizliğidir. Erdemsizlik ve bunun sonucunda ölçüsüzlük. İnsanlık tarihine şöyle bir göz gezdirin, ne göreceksiniz, ihtişam mı? Belki bunun için Rodos heykeli bile yeter! Anayevski, kimilerinin bu heykeli insanların yaptığını, kimilerinin de doğa tarafından yaratıldığını ileri sürdüklerini boşuna söylemiyor ya! Gözalıcılık mı? O da olabilir. Yüzyıllar boyunca her milletin askerinin, sivilinin, yalnızca törenlerde giydikleri üniformalara bakarsak, bunların karşısında şaşırmayacak bir tek tarihçi yoktur. Tekdüzelik mi? Bu da olabilir. Hep dövüşüyorlar; eskiden de, şimdi de, her zaman dövüştüler ve dövüşecekler. Tekdüzeliğe bir tek örneğin yetmeyeceğini hepiniz kabul edersiniz. Sözün kısası, insanlık tarihine birçok şey, hasta bir hayal gücünün uydurabileceği her şey yakıştırılır da, ağırbaşlılık yakıştırılamaz. Daha söze bile başlamadan, lafınızı tıkarlar ağzınıza.
Hayat, karşınıza erdemli, ağırbaşlı, ölçülü, sanki bu şekilde de yaşanabileceğini göstermek ister gibi, etraflarına ışık saçan bilge insanlar da çıkarır. "Eee, sonra?" diyeceksiniz. Sonrası belli: Bu gösteriş düşkünü insanlar, hayatlarının sonlarına doğru tamamen değişerek akla

gelmedik çılgınlıklar yaparlar. Sorarım şimdi size: Böyle garip özellikleri olan adamlardan başka ne beklenir? Böyle
40
bir insanın önüne bütün dünya nimetlerini serin, mutluluk denizine, başı kaybolana, hatta su üstünde kabarcıklar çıkana kadar gömün; geçim sıkıntısı çekmeyecek kadar da zenginlik verin. Ballı kaymakları yiyip, yan gelip yatsın; bunun yanında insan neslinin tükenmemesine de çalışsın... Bütün bunlara rağmen bu insan, nankörlüğü yüzünden inanılmaz rezillikler yapar. Balı kaymağı gözü görmez; bilinçli olarak en zararlı, kendi çıkarına en ters düşen hareketleri yapar. Bunun tek nedeni, mantıklı yaşamaktan bıkıp en tehlikeli şeylere kaçan hayal gücünü, her işine sokmak istemesidir. Çılgınca hayallerini, en beter aptallıklarını bırakmak istemez; çünkü bir piyano tuşu değil de insan olduğunu ispat etmek derdindedir. (Buna sanki çok ihtiyacı varmış gibi.) Aslında tuşlara basıp piyanoyu çalan doğa kanunlarıdır; ama bu çalış sırasında kimse liste dışında bir istekte bulunamayacaktır. Üstelik bu adama, fen bilimleri ve matematiksel sonuçlarla, gerçekten bir piyano tuşu olduğu ispat edilse bile o akıllanmaz, sadece benim isteklerim olacak diye olmadık rezillikler yapar. Eğer bunlara gücü yetmezse, kendi kafasında karışıklıklar, korkunç fırtınalar yaratarak acı duymaya başlar ve en sonunda isteğini elde eder. Dünyanın her tarafına lanetler saçar. Lanet etmek, yalnız insana ait bir özellik olduğundan (bu, insanı diğer canlılardan ayıran en önemli özelliktir), bu yolla isteklerini elde eder. Bir piyano tuşu değil de insan olduğuna kesin olarak inanır. Şimdi siz, bütün bu karışıklığın, karanlığın, lanetlerin listelerde önceden hesaplanıp önlenebileceğini, böylece de mantığın ağır basacağını söyleyeceksiniz. Böyle bir durumda da insan, isteğinin yapılması için deli taklidi yapar. Buna kesinlikle inanıyorum ve doğru olduğuna da eminim. İnsanların en önemli işi, sanırım, bir civata ya da piyano tuşu değil de insan olduğunu kendisine ispat etmektir. Bu nedenle başı belaya girse de, mağara adamlarına dönse de onun için farketmez. Gel de günaha girme
41
şimdi: Henüz bu duruma gelmediğimize, iradenin kimbi-lir hangi şeytanın emrinde olmasına rağmen, en azından varolduğuna sevinme. Eğer bana bağırma lütfunda bulunursanız, irademin özgür olduğunu, onun yalnızca normal çıkarlarıma, doğa kanunlarına ve matematiğe uygun olması için çalışıldığını söyleyeceksiniz.
— Hadi efendim, iş listelerle matematiğe dayanıp iki kere ikinin dört etmesinden başka şey olmazsa irade nerede kalır? İradem karışmasa da iki kere iki dört ediyor. Bu, irade demek midir?
IX
42
Sizlere şaka yapıyorum değerli okuyucularım ve şakalarımın da ne kadar tatsız olduğunu biliyorum. Ama söylediğim her şeyi şaka olarak anlamak da doğru değil. Dişlerimi gıcırdatarak takılıyorum belki size. Ne olur baylar, içimi kemiren bazı soruların cevabını verin bana. Örneğin siz, insanı, eski alışkanlıklarından kurtarmak, iradesini bilimle ve öngörüyle uygunluk gösterecek bir şekle sokmak istiyorsunuz. Ama insanların bu değişimi geçirmelerinin sadece "mümkün" değil, aynı zamanda "zorunlu" olduğunu nereden biliyorsunuz? İnsan iradesinin bu denli düzeltilmeye muhtaç olduğu kararını neye göre veriyorsunuz? Sözün kısası, bütün bu düzeltmelerin insana fayda sağlayacağı sonucuna nasıl ulaşıyorsunuz? Açık konuşmak gerekirse, aklın ve matematiğin desteklediği, normal olarak görülen çıkarlara uygun hareket etmemenin, insanlar için bir kanun bile sayılacağına nasıl bu kadar kesin bir şekilde inanıyorsunuz? Bunlar, sizin tahminleriniz olmaktan öteye geçemez şimdilik. Bir mantık kuralı olduğunu kabul etsek de bunlar, bütün insanlar için geçerli olmayabilir. Belki de benim deli olduğumu dü-
43sunuyorsunuz; izin verirseniz size açıklayacağım. İnsanın doğduğu andan itibaren yapıcılığa, hedefine ulaştıracak bir mühendisliğe, sözün kısası, ne yöne olursa olsun, kendine

bir yol açmakla sorumlu olduğunu düşünüyorum. Kimbilir, belki de böyle bir yol açma mecburiyeti, onda kaçamak yapma isteği uyandırıyordun İçten olan insanlar, ne kadar ahmakça hareket ediyor da olsalar, açtıkları yolun bir yerlere gittiğinin bilincindelerdir. Burada önemli olan, yolun nereye gittiği değil, yolun var olmasıdır ve akıllı, uslu çocukların mühendislik sanatını gözardı etmemeleridir. Çünkü hepinizin bildiği gibi "Tembellik, bütün kusurların anasıdır."

İnsan yapıcıdır, üretmeyi ve yeni hedefler edinmeyi sever; bu, bilinen bir gerçektir. Öte yandan insan, neden her şeyi yıkmaya, paramparça etmeye düşkündür, sorarım size. Hadi cevap verin, neden? Bu konuda söyleyecek birkaç sözüm daha var. İnsanlar amaçlarına ulaşmaktan, yapmaya çalıştıkları yapıyı bitirmekten korktukları için yıkmayı, parçalamayı bu denli seviyor olmasınlar? Belki de insan, kurulan yapıyı uzaktan seyretmeyi seviyordur. Üstelik, bu binayı sadece yapmayı seviyor; içinde oturmayı istemediği gibi sonunda da karıncalar, koyunlar gibi animaux domestiques'e (*) bırakmayı düşünüyor. Karıncaların ev konusunda çok farklı düşünceleri vardır; onlar, dibi sonsuzluğa giden muhteşem, sağlam yapılar kurarlar.

Saygıdeğer karıncaların hayatları, yuvalarında başlar ve orada da biter; bu kararlı ve inatçı tavırlarıyla çok onurlu bir hayat sürerler. Buna karşın insan, gelip geçici hevesleri olan, tutarsız bir varlıktır ve tıpkı satranç oyuncuları gibi hedefe ulaşmayı değil de hedefe giden yolları daha çok sever. Emin olamayız elbette, ama insanın ulaş-

(*) Evcil hayvanlar (Fransızca). 44

mak için çabaladığı şey, hedefe giden bu yol olabilir; o da hayatın ta kendisidir zaten. Aslına bakılırsa hedef, iki kere iki dörttür yani bir formüldür; ama bu formül, hayatın değil, ölümün başlangıcıdır. İnsan, daima iki kere ikinin dört etmesinden az da olsa bir korku duymuştur; tıpkı benim duyduğum gibi. İnsanın uğrunda denizler aştığı, hayatını tükettiği hedefi, iki kere iki dörttür; ama öte yandan insanın korkusu, bu hedefe ulaşmaktır. Çünkü ulaştığı an hedefsiz kalacağının bilincindedir. İşlerini bitirip paralannı alan işçilerin gideceği yer meyhanedir, oradan da karakola düşerler nasıl olsa. Alın size, en az bir hafta sürecek uğraş. Peki ama, bizler nereye gideceğiz? Bu nedenle hedefe her varışta bir huzursuzluk duyulur. İnsan, hedefe ilerlemeyi sever, ulaşmayı değil; şüphesiz çok gülünç bir durumdur bu. İşin en hoş tarafı, insanın daha doğduğunda gülünç olmasındadır. İki kere iki dört formülü, yine de dayanılmaz şey doğrusu. Bana kalırsa iki kere iki dört, büyük bir küstahlıktır ve etrafa tükürükler saçan, elleri belinde, yol kesen bir külhanbeyinin ta kendisidir. İki kere iki dördün mükemmelliğine inanıyorum; fakat ondan daha üstün olduğuna inandığım şey, iki kere ikinin beş etmesidir.

Peki ama siz, nasıl oluyor da sadece olumlu, normal durumların, yani refahın, insan çıkarlarına uygun olduğunu -bu kadar kendinizden emin, hatta övünerek- söyleyebiliyorsunuz? Aklınızın çıkar konusunda hata yapabileceğini düşünmediniz mi? İnsanın sevdiği şey, sadece refah değil, çektiği acılar da olabilir. İnsanın çektiği acıların, refahın sağladığı mutluluktan daha yararlı olması da mümkündür. Bazen tutkuya varan bir sevgiyle acıyı sevdiğimiz de bir gerçektir. Bunları anlamak için dünya tarihini incelemeye hiç gerek yok; hayatı az da olsa yaşayan bir insanın kendine sorması yeter. Ben, yalnızca refahı sevmenin, aynı zamanda ayıp olduğunu düşünüyorum.

45İyiye mi kötüye mi götürür bilmem ama, bir şeyleri kırıp dökmek, bazen büyük bir keyif verir. Bu nedenle ben, ne yalnızca refah ne de yalnızca acı peşindeyim. Ben, sadece kaprislerimden ve istediğimde onu tatmin edebilmekten yanayım. Sırça sarayda acı çekmek ise çok uygunsuz olur; çünkü acı, kuşku demektir. İçinizde kuşkular oluşturan bir sırça saray, nasıl olurdu sizce?

Ben şuna inanıyorum ki insan, olay çıkarmaktan, kırıp dökmekten hiçbir zaman kendini alamayacaktır. Anlamanın tek kaynağı, acı duymaktır. Notlarımın başında anlamanın, insanın baş belası olduğunu söylemiştim; ama insanın bunu sevdiğini, hiçbir zevke değişmeyeceğini de biliyorum. Anlama, iki kere iki ile karşılaştırılamayacak kadar üstündür. İki kere ikiden

sonra, yapacak değil, öğrenecek bir şey kalmamıştır artık. Ancak beş duyunuzu körleştirerek derin düşüncelere dalabilirsiniz. Aslında anlama da insanı aynı sonuca ulaştırır; ama hiç değilse kendinizi yumruklayarak biraz toparlanırsınız. İlkel bir davranış olmasına rağmen hiç yoktan iyidir.

46

X

Siz, sonsuza dek varlığını sürdürecek bir sırça saraya inanıyorsunuz; gizlice de olsa dil çıkarıp nanik yapamayacağınız bir saray... Bense sonsuz olduğundan, sırçadan olduğundan ve gönlümce hiç nanik yapamayacağımdan dolayı korkarım bu saraydan.

Yağmur yağarken saray yerine bir tavuk kümesi görsem, ıslanmamak için oraya girerim belki; ama kümesi de, beni yağmurdan koruduğu için saray olarak göremem. Şimdi gülerek, böyle bir durumda sarayla kümes arasında bir fark olmayacağını söylüyorsunuz. Evet, eğer yaşam gayemiz ıslanmamak olsaydı, size katılırdım.

Ben, yaşadıktan sonra, hayatının saraylarda geçmesini isteyenlerdenim; aslında yaşamın bundan ibaret olmadığını bildiğim halde. Benim istediğim şey budur artık. Bu istekten kurtulmamı istiyorsanız, benim hedefimi değiştirmelisiniz. Kabul ediyorum, isteğimi değiştirip gözümü başka şeylerle kamaştırın, başka bir hedef gösterin bana. Ama bunları yapana kadar da kümesi saray olarak görmeyi beklemeyin benden. Sırça saray uydurma olabi-

47lir; doğa kanunlarına uymayan bu hayali, aptallığımdan, insanlara özgü eskimiş, saçma alışkanlıklara uyarak ben uydurmuş olabilirim. Sırça sarayın gerçekte olup olmaması beni ilgilendirmiyor. Kişisel isteklerimde onu buluyorsam, daha doğrusu isteklerim varoldukça o da varsa, gerisi önemli değil benim için. İstediğiniz kadar gülün; ben alaylara katlanırım da, açken "karnım tok" diyemem. Ben, doğa kanunlarında varolduğunu bildiğim kısır döngüyle yetinemeyeceğimi ve uyuşamayacağımı biliyorum. Yoksul kiracılarla bin yıllık sözleşme yapılmış, kapısında her ihtimale karşı Wagenheim'ın tabelası bulunan bir binayı, biricik hedefim olarak göremem elbette. İsteklerimi yok ettiğiniz, ideallerimi değiştirdiğiniz ve bana daha iyi hedefler gösterdiğiniz zaman peşinizden gelirim ancak. "Üzerinde durmaya değmez" dediğiniz an, ben de size aynı cevabı veririm. Ben sizinle önemli meseleler konuşurken, siz beni dikkate almıyorsanız, öyle olsun, yalvaracak değilim. Benim yeraltım bana yeter.

Kendi isteklerimle yaşayabildiğim sürece, kurduğunuz yapıya tek bir tuğla koyarsam kahrolayım. Az önce, nanik yapamadığım için sırça sarayı reddettiğime bakmayın siz. Nanik yapmaya bayıldığım için söylemedim bunu. Belki de, bir tek nanik yapacak yapınız olmaması beni kızdırmıştı. Dil çıkartılmayacak şekilde çevreyi düzeltin, o zaman şükran duygularımı belirtmek için dilimi bile keserim. İnsanların nerelerde oturduğundan ve bu evlerin yapısından bana ne? Neden böyle isteklerle yaratılmışım ben? Acaba yaratılış sebebim, var lığımın-bir yalandan ibaret olduğunu anlamak mıdır? Bütün amacım bu mu? İnanmam.

Size şunu söyleyeyim ki, benim gibi yeraltı adamlarını sıkı kontrol etmek gerek. Kırk yıl yeraltında sesimizi çıkarmayız da, bir fırsatını bulur yeryüzüne çıkarsak, kimse daha susturamaz bizi.

48

XI

Ulaştığımız sonuç şu, değerli okuyucularım: En iyisi hiçbir şey yapmamak! En iyi şey, bir köşeye çekilip seyirci kalmaktır. Bu nedenle diyorum ki, yaşasın yeraltı! Az önce yeryüzünde yaşayan insanları ölesiye kıskandığımı söylemiştim, ama yine de onların yerinde olmak istemem. (Kıskanmaktan hiçbir zaman vazgeçmeyeceğim elbette, ama hayır, hayır, ne olursa olsun yeraltı daha kazançlı!) Hiç olmazsa orada insan... Eeeh! Şimdi bile yalan söylüyorum. Yalan, çünkü iyi olanın yeraltı değil, özlemini çektiğim başka bir şey olduğunu iki kere ikinin dört etmesi gibi biliyorum. Yeraltının cehenneme kadar yolu var!

Ah! Şuraya yazdıklarıma bir inansam! Baylar, ye-jmin ederim, bunların tek kelimesine bile inanmıyorum. İşin aslı, belki inanıyorum, fakat bir taraftan da sözlerimin yalan olduğunu hissediyorum nedense ve meraklar j içerisinde kıvranıyorum.
— Madem öyle, neden yazıyorsun bunlan? diyecek-
siniz.
49— Hiçbir işiniz olmadan sizi yeraltına sokup, kırk yıl sonra "Ne durumdasınız?" diye sormaya gelsem, siz ne cevap verirdiniz? Hiç insan, işsiz bir şekilde, kırk yıl, tek başına bırakılır mı?
Belki de, beni küçümser bir şekilde başınızı sallayarak,
— Bunlar ne kadar ayıp, küçültücü davranışlar! diyeceksiniz. Yaşama derdini çektiğiniz halde, karmaşık mantık yollarıyla yaşamı tartışıyorsunuz. Sırnaşık ve küstah olduğunuz halde, bir o kadar da korkaksınız. Saçmaladığınız zaman keyfiniz yerindedir, ama küstahlık yaptınız mı ürküp, etrafa özürler yağdırıyorsunuz. Hem korkmadığınızı söylüyor, hem de bize yaltaklanmaktan geri durmuyorsunuz. Bizi, öfkeden dişlerinizin gıcırdadığına inandırmaya çalışırken, diğer taraftan da güldürmek için nükteler savuruyorsunuz. Çok sıkıcı nükteler yaptığınızı biliyorsunuz, ama edebi değerleri olmaları da hoşunuza gitmiyor değil. Gerçekten de acı çekmiş olabilirsiniz, ama acılarınıza hiç de saygı duymuyorsunuz. Samimisiniz, bununla beraber efendilik eksik sizde; gururunuz yüzünden ufacık bir şeyi mesele yapıp içinizdeki gerçeği ortaya çıkarıyor, değerini düşürüyorsunuz. Söylemek istediğiniz bir şeyler var, ama korkudan son sözlerinizi kekeleyip duruyorsunuz. Açık konuşacak kadar kararlı değilsiniz, utanmazca bir korkaklık var sizde. Anlayışınızla övünüyorsunuz, bir taraftan da tereddütler taşıyorsunuz; çünkü mantığınız çalıştığı halde yüreğiniz kötülükten kararmış. Şu var ki, kalbi temiz olmayanın anlayışı da olamaz. Hele o küstahlığınız, sırnaşmalarınız, kırıtmalarınız! Yalan, yalan, yalan...
Yukarıdaki sözler de benim uydurmalarım şüphesiz. Onlar da yeraltının ürünleri. Kırk yıl boyunca deliğimde oturarak konuşmalarınızı dinledim. Kafam bunlar-
50
la dolu olduğu için, uydurmak da kolay oluyor. Bunları ezberleyerek edebi bir şekil vermem oldukça normaldir.
Eğer bunları yayımlayıp, bir de size okutacağımı düşünüyorsanız şaşarım size. Neden sizlere, "Baylar, değerli okuyucularım" diye hitap ettiğimi de bilmiyorum. Yazacağım itiraflar ne yayımlanabilir, ne de birilerine okutulabilir. En azından ben, kendimde böyle bir cesaret görmüyorum ya da buna gerek duymuyorum. Fakat içimde karşı koyulamayacak bir istek var; ben de buna uymaya karar verdim. Mesele şu:
Her insanın, herkese söyleyemeyeceği, sadece dostlarına açabileceği özel anılan vardır. Hatta dostlara bile açılamayacak, insanın ancak kendisine itiraf edebileceği sırları da vardır. Bunun yanında, kendimize bile açama-yacağımız şeyler vardır. En şerefli insanın bile hafızasında bunlar epey kabarıktır. Daha doğrusu, insan onurlu olabildikçe bunların sayıları artar. Geçtiğimiz günlerde, eski maceralarımı kafamda toparlamaya karar verdiğim halde şimdi bir türlü yapamıyor, tedirginlik duyarak geçiştirmeye çalışıyorum. Sadece hatırlamak değil, bir de yazmaya karar verdiğim şu anda bir deneme yapmak istiyorum. İnsan, kendi kendisine tümüyle içten olabiliyor mu? Heine (*) otobiyografi yazmanın neredeyse imkânsız olduğunu, insanın kendisine asla dürüst davranamayacağını ileri sürer. Heine'ye göre Rousseau, itiraflarında birçok yalan söylemiş, bunları da gururu nedeniyle bilerek yapmıştır. Ben, Heine'ın haklı olduğuna inanıyorum. İnsan, sadece gururu yüzünden, kendisini cinayete kadar götürebilecek yalanlara bulaşabilir; böyle bir gururu da ben çok iyi biliyorum. Ne var ki Heine, itiraflarını topluma sunan birinden bahsediyordu. Fakat ben, sadece kendim için yazıyorum. Okuyuculara hitap etmem, bunun
(*) Heinrich Heine (1797-1856): Ünlü Alman şair.

51daha basit bir yazım şekli olmasından kaynaklanıyor; bunu açıkça belirtirim. Bütün mesele, sadece şekilden ibarettir, yoksa yazdıklarımı hiç kimse okuyacak değil elbette. Bunu söylemiştim zaten.
Notlarımı düzenli yazmak için uğraşmayacağım, aklıma geldiği gibi kağıda aktaracağım.
Şimdi sözlerime takılarak, "Gerçekten okuyucularınız olmayacağına göre neden kendi kendinize, üstelik de kağıt üstünde bazı şartlar ileri sürüyor, düzenli değil de aklınıza geldiği gibi yazacağınızı söylüyorsunuz? Neden böyle bir açıklama yapıp, özür diliyorsunuz?" diyeceksiniz.
Bütün bunlara,
— Ne bileyim ben! diye cevap vereceğim.
Bu, tamamen psikolojik bir sorundur. Böyle davranmamın nedeni, korkak olmamdır belki de. Ya da, yazarken ciddi olabilmek için gözümün önüne okuyucuları getiriyorum, birçok sebep olabilir.
Önemli bir nokta daha var: Neden bu notları yazıyorum ki? Okuyucular için yazmadığıma göre, anılarımı kağıda aktarmanın ne anlamı var? Aklımda tutamaz mıyım?
Doğru elbette, ama notlarım kağıt üzerinde daha bir ihtişamlı duruyor. Böylece etkisi artacak ve kişiliğim üstünde daha doğru bir karara varabileceğim; bir de buna üslup güzelliği eklenecek. Belki de içimi kağıda dökerek rahatlayacağım. Yeri gelmişken söyleyeyim, eski bir anım var ve şu aralar çok canımı sıkıyor. Geçenlerde takıldı kafama ve o zamandan bu yana hüzünlü bir müzik gibi aklımdan çıkmıyor bir türlü. Fakat kurtulmam gerek ondan. Buna benzer yüzlerce anım var benim. Arada sırada
bunlardan biri canlanarak beni ezmeye çalışır. Yazarak bunlardan kurtulacağımı düşünüyorum, denemekten ne çıkar ki?
Üstelik, işsiz güçsüz oturmaktan da çok sıkıldım. Anı yazmak da bir iş değil midir? Çalışan insanın iyi ve namuslu olacağını söylerler, benim için bu da bir şans...
Kar yağıyor bugün; daha doğrusu san, bulanık bir sulusepken. Dün de, daha önceki günlerde de yağdı. Beni rahat bırakmayan o olayı da, yağan bu sulusepken yüzünden hatırlamış olmalıyım. Öyleyse bu, sulusepkene dair bir anı olsun.
52
53İKİNCİ BÖLÜM SULUSEPKENE DAİR
Yanlış yolun karanlığından Kandırıp ateşli sözlerimle Alçalmış ruhunu kurtardığımda Derinden acı çekerek Seni saran utancı ,Lanetledin pişmanlık içinde. Unutkan yüreğini Cezalandırmak için anılarla Benden önce olup biteni Anlatırken bana bir bir Aniden yüzünü kapadın ellerinle Ruhunda başlayan isyanla Utançla ve dehşet içinde sarsılarak Gözyaşlarına boğuldun.
N.A. Nekrasov'un bir şiirinden.
O sıralar yirmi dört yaşındaydım ancak. O zamanlar bile, dağınıklığıyla ruhumu sıkan yabani bir hayatım vardı, insanlarla görüşüp konuşmaktan kaçınıyor, zamanla daha fazla içime kapanıyordum. Çalıştığım yerde, kimsenin yüzüne bakmamaya gayret gösteriyordum. Çalışma arkadaşlarım -hissettiğim kadarıyla- beni garip bir adam olarak görmekle kalmıyor, aynı zamanda tiksinti
55duyuyorlardı. Benden başka insanlar, neden kendilerine tiksintiyle bakıldığını hissetmiyorlar, diye düşündüğüm oluyordu. Memurlardan birinin iğrenç yara izleriyle dolu, haydut suratına benzer bir yüzü vardı. Ben, böyle iğrenç bir surata sahip olsaydım, sanıyorum kimseye bakamaz-dım. Bir diğerinin giysisi öylesine kirliydi ki, kokudan yanına yaklaşamıyorduk. Yine de ne kılıklarından, ne iğrenç suratlarından, ne de psikolojik sorunlarından çekin-miyorlardı. Kendilerine tiksintiyle bakılması umurlarında bile değildi, yeter ki amirleri böyle bakmasın...
Sonsuz gururum ve aşın titizliğim nedeniyle kendime karşı iğrenme derecesinde bir nefret duyuyordum; sadece bununla kalmıyor, başkalarının da bana aynı gözle baktığını

düşünüyordum. Mesela, yüzümü çok çirkin bu-• luyor, ahmakça bir ifadesi olduğundan şüpheleniyordum. Bu sebeple işe her gidişimde, ahmaklığımı görmesinler diye bir sürü sıkıntıya girerek, rahat davranmaya çalışıyor, yüzüme soylu bir anlam vermek için uğraşıyordum. "Yüzüm güzel olmayabilir; soylu, anlamlı ve çok zeki görünsün yeter!" diye düşünüyordum. Bütün bunları istiyordum, ama bir taraftan da, bunun hiçbir zaman olmayacağım acı duyarak hissediyordum. Aslında benim tek istediğim, yüzümün zeki görünmesiydi. Yüzümü zeki bulmaları şartıyla, ahmakça görünmeye bile razıydım.

En küçüğünden en büyüğüne kadar işyerindeki herkesten nefret ediyor, onları hem küçümsüyor, hem de biraz korkuyordum. Bazen de onları kendimden çok üstün olarak görüyordum. Bunlar, kendiliğinden oluyordu: Ya küçük ya da üstün görüyordum. Gururlu insan, ancak kendini bilen ve kendim büyük bir titizlikle sorgulayıp küçümseyen insandır. Fakat şu da var ki, insanları küçümserken de, üstün görürken de, birisini gördüğümde bakışlarımı hemen yere indiriyordum. "Acaba, şu adamın bakışlarına dayanabilecek miyim?" diye denemeler yapar,

56

sonuçta gözlerini ilk kaçıran da ben olurdum. Kahrolacak derecede üzülüyordum buna. Bir yandan da gülünç duruma düşmekten korkuyordum; bu nedenle göreneklere uyarak, çoğunluğa göre hareket ediyordum. Hareketlerimin diğer insanlarınkinden farklı olması, beni öylesine korkutuyordu ki! Farklı olmaya kim dayanabilirdi ki! Zamanımızın aydınları gibi duygusallığım hastalık derecesine ulaşmıştı. Bu aydınlar, bir sürünün koyunları gibi aynı, birbirinden miskin insanlardır. Belki de işyerimizdeki-lerden sadece ben aydın olduğum için, kendini korkak, köle ruhlu hisseden de yalnız bendim. Bu, sadece bir his değildi; ben, gerçekten korkak ve köle ruhlu bir insandım. Hiç çekinmeden söylüyorum: Zamanımızda akıllı her insan, aynı zamanda korkak ve köle ruhludur; bu, böyle ol-mahdır zaten. Bu, onlar için çok olağan bir durumdur; hatta benim düşünceme göre, yaratılma nedenleri de budur. Akıllı adamlann aynı zamanda korkak ve köle ruhlu oluşları, zamanımızda görülen bazı tesadüflerle açıklanamaz; bu, her zaman böyledir. Bu doğa kanunundan nasiplenmemiş hiçbir akıllı adam yoktur. Bir yerde kabadayılık edip övünenler, sakın çok sevinmesinler; çünkü başka bir yerde mutlaka pes edeceklerdir. Hiçbir zaman değişmeyecek, kaçınılmaz bir sonuçtur bu. Kabadayılıkta ısrar edenler, sadece eşekler ve melezlerdir; onlar da bir yere kadar dayanabilirler. Hiçbir değeri olmayan bu yaratıkları önemsememek daha iyidir.

O sıralar beni üzen bir durum daha vardı: Ne ben birine benziyordum, ne de bana benzeyen birisi vardı. "Onlar beraberler, ben ise farklıyım," diye derin derin düşünürdüm.

Bunlar da gösteriyor ki, o zamanlar çok toydum. Bazen de tam tersi hareket ederdim. İşe gitmekten son derece yorulur, eve hasta olarak dönerdim. Bunun arkasından, kendiliğinden bir duraklama, kayıtsızlık nöbeti

57başlar (zaten her şey bende nöbetler şeklinde oluşurdu); kıskançlığım ve huysuzluğumla alay ederek, kendimi romantik olmakla suçlardım. İşyerindekilerle hiç konuşmak istemezken, bazı zamanlar, konuşmayı bırak, dostluk kurmak için uğraşırdım. Onlarla aramdaki soğukluk aniden ortadan kalkardı. Kimbilir, belki de bu soğukluklar, bende olmayan, kitaplardan edindiğim özelliklerdir. Bu, şimdiye kadar çözemediğim bir sorunumdur. İşyerindekilerle dostluğu bir ara öylesine ilerlettim ki, evlerine gitmeye, kağıt oynamaya, içki içmeye, özel meselelerimi konuşmaya başladım. Şimdi, izninizle konuyu biraz değiştirmek istiyorum.

Kuşlarda genel olarak başı yıldızlara ulaşan Fransız ve Alman romantiklerini bulamazsınız. Hele şu Fransızlar; bütün Fransızlar barikatlarda can verse, nezaket gereği bile olsa değişmeden, yıldızların şarkısını söylemeye devam ederler. Bizim Rus topraklarında saf, başı yıldızlarda hayalciler yoktur ve bizi Almanlardan ayıran da budur zaten. Akıllarını Kostancoğlular ve Piyotr İvanoviç amcalarla (*) bozarak, onlarda idealimizi arama ahmaklığını gösteren zamanımızın eleştirmen ve yazarlarıdır ki, bizim romantiklerimizi, Almanların ve Fransızların başlan yıldızlarda romantikleriyle bir tutmaya kalkışmışlardır.

Halbuki bizim romantiklerimizle Avrupa romantiklerinin özellikleri birbirlerine çok zıttır ve hiçbir Avrupa ölçüsü bizimle kıyaslanamaz.
(İzin verirseniz, şu eski, saygıdeğer, büyük "romantik" sözcüğünü kullanmak istiyorum.) Bizim romantiklerin özelliği, her şeyi anlamak, çoğu zaman bizim en üstün zekâlarımızdan bile daha iyi görmek, hiç kimseye boyun eğmemek, bunun yanında kimseyi de gücendirmemektir. r Bunlar, politik davranıp dolambaçlı yollardan geçerek loj-
man, emeklilik hakkı, nişanla ödüllendirilme gibi bazı çıkarlarını gözlerinin önünde bulundurarak, hedeflerine ulaşmak için birtakım coşkulan, duygulu şiir kitaplarını bile kullanmayı adet haline getirmişlerdir. Diğer taraftan hayatlan boyunca "güzel ve yüce şeyler"i içlerinde saklarlar, bu nedenle değerli bir mücevher gibi kendilerini de koruma altına alırlar. Romantiklerimiz zengin adamlardır, aynı zamanda da korkunç düzenbazdırlar. Bunları hayat tecrübeme dayanarak söylüyorum. Bu, romantiklerimizin zekâsına bağlıdır elbette. Aman, ben neler söylüyorum! Bizim romantiklerimiz her zaman zekidir; benim bahsini etmek istediklerim, şu ahmak romantikler, en iyisi onları hesaba katmamak. Bunlar, en verimli dönemlerinde Almanlaşmışlar ve hatta bazıları, cevherlerini koruyabilmek için Weimar'a ya da Schwarzwald'a yerleşmişlerdir.
Ben, işyerindeki görevimi çok küçümsüyordum; ama ne var ki, orada çalıştığım, geçimimi sağladığım için açıkça kötüleyemiyordum. Sonuçta kötülemiyordum ya, siz ona bakın! Bizim romantiklerimiz akıllarını oynatsa-lar da önlerinde başka bir iş seçeneği yoksa, seslerini asla çıkarmazlar. Diğer yandan, "İspanya Krallığı" (*) hayalleri delilik derecesine varıp akıl hastanesine gönderilinceye kadar da kapı dışarı edilmezler. Bizde aklım oynatanlar ancak zayıf, soluk yüzlü sarışınlardır. Romantiklerin çoğu, zamanla çok önemli yerlere gelirler. Şaşılacak derecede bir duygu bolluğu ve zıt hisler taşırlar. O zamanlar bu düşüncelerle kendimi avuturdum, fikirlerim şu anda da aynıdır. Düşüşlerinin son basamağında bile ideallerini bırakmayan "geniş yaratıklar"ın, bizde bu kadar çok olma nedeni budur. İdealleri uğruna kıllarını bile kıpırdatmazlar, azılı birer haydut, hırsız gibi davranırlar; fakat ilk
(*) Gogol'ün Ölü Canlar'ından iki tip. 58
(*) Gogol'ün Bir Delinin Hatıra Defteri'ndeki kahramanının saçmalıkla-
59ideallerine duyduklan saygı hiç kaybolmaz, çok namuslu bir ruha sahiptirler. Evet, sadece bizim ülkemizde en aşağılık, en adi insanlar aynı zamanda çok namuslu olabilirler. Şunu tekrar belirteyim ki, bizim romantiklerimiz içinde işini bilen düzenbazlar (düzenbaz kelimesini iltifat olsun'diye kullanıyorum) öylesine çoktur ki... Bu insanlar öylesine gerçekçi ve becerikli olabiliyorlar ki, amirleri şaşkına düşüyor, çevresindekilerin hayretten ağızları açık kalıyor.
Şaşılacak bir ruh çeşitliliği bu; artık gelecekte nasıl gelişeceğini, bizim için nasıl sonuçlar doğuracağını Tanrı bilir! Ne de olsa elimizdekiler çok kıymetli şeyler... Bunu gülünç, kokuşmuş bir milliyetçilik çerçevesinde söylemiyorum. Eminim ki, yine alay ettiğimi düşünüyorsunuz. Ya da tam tersi, bunların gerçek düşüncelerim olduğunu kabul ediyorsunuz. Şunu söyleyeyim ki baylar, her iki düşünce de beni çok memnun edecek ve büyük bir onur verecektir. Lütfen, konu dışına çıktığım için bağışlayın beni.
Hiçbir zaman dostluklarımı sürdüreniiyor, hemen arayı soğutuyordum; üstelik bu soğukluğu, toyluğum nedeniyle selamı kesecek kadar ileri götürüyordum. Bunun yanında, böyle bir dostluk sadece bir kez oldu; geri kalan zamanlarda hep yalnızdım.
Evde en çok kitap okuyarak vakit geçiriyordum. Böylelikle, içimdeki duyguları dış etkenlerle bastırmaya çalışıyordum. Yapabildiğim tek şey, sadece okumaktı. Kitaplar, büyük coşkular, zevkler, acılar veriyordu bana; bu nedenle onlardan çok faydalandığımı söyleyebilirim. Son derece bıkkınlık hissettiğim zamanlar da oluyordu. Doğal olarak hareket etme ihtiyacı duyuyordum; o zamanlar karanlık, çirkin, koyu bir -hovardalık bile denemeyecek- hovardalık peşine düşüyordum. Her zamanki hırçınlığım yüzünden tutkularım çok keskin ve yakıcıydı.
Gözyasları

ve çırpınmalarla gelen, isteri nöbetlerine benzer bunalımlarım vardı. Okumaktan başka yapacağım bir iş olmadığı gibi, gideceğim bir yer de yoktu. Etrafımda beni kendisine çekecek, saygı duyabileceğim bir iş de bulamıyordum. İçimdeki o korkunç can sıkıntısı bende aykırılıklara, çelişkilere karşı büyük bir istek uyandırıyor, her türlü rezilliği yapabilecek hale geliyordum.

Lafı bu kadar uzatıp da kendimi haklı göstermeye çalıştığımı sanmayın. Bu doğru değil! Bakın, yalan söyledim yine; aslında tek istediğim, kendimi haklı çıkarmaktı. Yalan söylememeliyim, kendime bunun için söz vermiştim.

Hovardalıklarımı geceleri gizlice, korkarak ve yalnız yapardım; hemen sonra büyük bir utanç duymaya, lanetler yağdırmaya başlıyordum. O zamanlar bile yeraltını ruhumda taşıyordum. Gece hovardalıklarımı yaparken, beni görecek ve tanıyacaklar diye ödüm patlardı. Bu nedenle hep karanlık, izbe yerlerde dolaşıyordum.

Bir gece kötü bir meyhanenin önünden geçerken, aydınlık bir pencereden, içerideki adamların bilardo masası etrafında istekalarla dövüştüklerini gördüm. Daha sonra, adamın biri pencereden dışarıya atıldı. Başka zaman, bunu çok kötü bir davranış olarak görürdüm; ama o anda dayak yiyen ve pencereden atılan adamı çok kıskandım. Daha da ileri giderek, "Belki ben de biriyle kavga ederim ve dışarıya atılırım," diye düşünüp, meyhaneye daldım.

Sarhoş olmadığım halde, sadece can sıkıntısından bu işe giriştim. Ne yazık ki, beklediklerim olmadı. Pencereden atılacak cinste bir adam olmadığım anlaşıldı ve kavga edemeden oradan uzaklaştım.

Oysa, daha meyhaneye girdiğim an bir subay ağzı-

61mm payını vermişti. Bilardo masasının yanında yolu ka-patıyormuşum, subay da oradan geçmek istiyormuş; insan ne istediğini söylemeli, değil mi? Fakat o, hiçbir şey söylemeden beni omuzlarımdan tuttu ve bir kenara iteledi. Sonra da, hiçbir şey olmamış gibi yürüyüp gitti. Dayak atmasını bağışlayabilirdim, ama beni adam yerine koymayıp itelemesi çok gücüme gitti.

Aramızda geleneklere uygun, edebi, gerçek bir kavga olması için neler vermezdim! Onlar için bir sinek kadar bile değerim yoktu. Subayın boyu neredeyse on ver-şoktu (*); ben ise onun karşısında ufak tefek, cılız birisi kalıyordum. Elbette ki kavga çıkarabilirdim ve adama vurduğum an beni pencereden dışarıya atardı. Ama ben vazgeçtim ve içimdeki bütün hıncıma rağmen bir köşeye çekildim.

Meyhaneden oldukça heyecanlı ve şaşkın bir şekilde çıkıp eve doğru yol aldım. Ertesi gün bu acınacak hovardalığıma daha ürkek, daha miskin, daha üzüntülü, neredeyse ağlayarak devam ettim. Devam ettim ya, siz ona bakın!

Subaydan korktuğum için onunla kavga etmediğimi düşünebilirsiniz, ama öyle değil; ben, korkak bir adam değilim, sadece bazı durumlarda çok çekingen oluyorum, o kadar. Yine gülüyorsunuz herhalde, ama size açıklayacağım bunu. Şunu çok iyi bilin ki, açıklayamayacağım hiçbir mesele yoktur.

Ne olurdu sanki, şu subay düelloyu tercih edenlerden olsaydı! Fakat o, bilardo istekalarım kullanmayı veya Gogol'ün Teğmen Pirogov'u (**) gibi üst makamlara şikâyet etmeyi sevenlerdendi. Bu tipler, düellodan hoş-

(*) Arşının (71 cm.) 16'da biridir. Boy ölçülerinde 2 arşın söylenmeyip,

fazlası verşok olarak belirtiliyordu. (**) Gogol'ün Evlenme'sinden bir kahraman.

lanmazlar; bununla birlikte, bizim gibilerle kavga etmeyi de kendileri için küçültücü bir hareket olarak görürler. Onlar, düelloyu saçma bir düşünce hürriyeti, Fransız buluşu bir ahmaklık olarak görüyorlardı. Böyle düşündükleri halde, boyları on verşok oldu mu, sağa sola sataşmaktan da geri durmazlar.

Subaya karşı olan çekingenliğim, korkaklığımın değil, içimdeki sonsuz gururun eseriydi. Şunu söyleyeyim ki ben, subayın iri yapısından da, yiyeceğim dayaktan da, j pencereden atılmaktan da korkmuş değildim. Onunla dö-fvüşebilirdim elbette; bunu yapacak kadar cesaretim var-di. Fakat beni korkutan asıl şey, böyle bir olayın ruhum üzerinde bırakacağı olumsuz etkiydi; işte sadece buna cesaretim yoktu. Beni o subayla dövüşmekten alıkoyan diğer bir neden de, bilardo sayılarını yazan iğrenç heriften tutun da, ilk bakışta tiksinti uyandıran, yakası bir karış yağ bağlamış, suratı sivilceli, pasaklı, yılışık bir memura kadar oradaki herkesin, benim karşılık verirken kullanacağım edebi dili anlamayarak, beni alaya almalarıydı. Çünkü biz, insanın şerefi ile ilgili konulan (point d'honne-ur) sadece edebi bir dille konuşuruz. "Şeref meseleleri", günlük konuşma diliyle konuşulmaz. (Çok romantik bir adam olmama rağmen, hayatımda fazla gerçeklik vardır.) Subayın beni normal bir şekilde değil de, arkamdan tekmeleyerek bilardo masası etrafında çevireceğini, sonra -acıyarak belki de- pencereden dışarıya fırlatacağını, bütün bunlar olurken de oradaki adamların gülmekten katı-lacaklarını çok iyi biliyordum.

Bu olay elbette ki böylece bitmeyecekti. Subayla sokakta çok sık karşılaştığımızdan onu iyice tanıdım. Onun beni tanıyıp tanımadığını bilmiyorum, ama bazı hareketleriyle, tanımadığı yönündeki düşüncelerimi kuvvetlendiriyordu. Daha sonraki birkaç yıl boyunca onu nefret ve öfke ile izledim. Yıllar geçtikçe içimdeki kin de fazlalaşıyor-

63du. İlk önce bu subay hakkında gizli bir şekilde bilgi toplamaya başladım; fakat tanıdığım hiç kimse olmadığından başarılı olamıyordum. Bir gün sokakta yürürken adamın birisi ona soyadıyla seslendi ve böylece soyadını öğrenmiş oldum. Başka bir gün de onu evine kadar izleyerek, kapıcısından hangi dairede, yalnız mı, birileriyle mi oturduğunu -bir kapıcıdan öğrenilebilecek her şeyi- tam bir grevennik ^ vererek öğrendim. Bir sabah, aslında hiç(*) edebiyatla uğraşmadığım halde, bu adamın karikatürize edilmiş bir öyküsünü yazmak ve bütün pisliklerini ortaya çıkarmak geldi aklıma. Subayın meyhanede yaptıklarını, biraz da yalan katarak büyük bir zevkle yazdım. Adamın soyadını, okunduğunda hemen farkedilecek şekilde yazmıştım; fakat sonradan iyice düşünüp, bunu değiştirmeye karar verdim. Öyküde değişiklikler yaptıktan sonra "Yurt Hatıralarına (**) (Otetchestvenniya Zapiski) gönderdim. Öyküm basılmadı; çünkü o zamanlar bu türden yazılara alışılmamıştı. Canım çok sıkılıyor, kızgınlıktan çatlayacak gibi oluyordum. Sonunda dayanamadım ve adamı düelloya davet etmeye karar verdim. Adama gayet güzel bir mektup yazarak, benden özür dilemesini istiyor, bunu yapmadığı takdirde düelloya davet ediyordum. Subay, eğer "güzel ve yüce şeyler"in ne olduğunu bilse, koşarak boynuma sarılır ve benimle dost olmak isterdi; işte böylesine güzel yazmıştım mektubu. Böyle bir dostluk ne kadar da iyi olurdu! O, beni gücüyle korurdu; ben de onu bilgilerim ve düşüncelerimle yüceltirdim. Kimbilir, daha neler olurdu?

Adamın bana hakaret etmesinin üzerinden neredeyse iki yıl geçmişti. Mektubumda bu zamanı çok iyi anlattığım halde, bu durumda düello istemek çok uygunsuz olacaktı. Ne var ki, (bunun için Tanrı'ya şükrediyorum)

mektubu göndermemiştim. Mektubu göndermiş olsaydım kimbilir neler olacaktı, hatırladıkça içim ürperir... Daha sonra birdenbire, çok kolay ve akıllıca bir şekilde öcümü aldım.

Bazı tatil günlerinde öğleden sonraları Nevskiy'e çıkar, caddenin güneşli tarafında yürürdüm. Bunun, pek de keyifli bir yürüyüş olduğu da söylenemezdi. Küçük düşürülmekten gelen büyük acılarla kendimi yer bitirirdim; belki de asıl istediğim buydu. Kalabalığın ayakları arasında hızlıca dolaşıp, durmadan generallere, subaylara ya da hanımefendilere yol veriyordum. Görünüşümün iğrençliğini, fıldır fıldır dönen vücudumun bayağılığını dü-•şündükçe her tarafımdan terler boşanır, kalbimin duracağını sanırdım. İnsanlardan daha zeki, daha kültürlü, daha soylu olduğum halde, onların karşısında ezilmekten, hor görülmekten, küçük düşürülmekten iğrenç bir sinek haline geldiğimi hissediyordum. Bu hissettiklerim, bana çok büyük sıkıntılar veriyor, beni kahrediyordu. Bütün bunlara rağmen, neden Nevskiy'e gidip bu işkenceye katlanıyordum, bilmiyorum. Sanki, beni oraya çeken bir kuvvet vardı.

Birinci bölümde sizlere bahsettiğim zevki, o zamanlar tatmaya başlamıştım. Subayla aramızda olanlardan sonra -onu en çok orada gördüğümden- Nevskiy'e daha sık gider oldum. O, daha çok tatil günlerinde geliyordu. O da benim gibi üst rütbeli generallere yol veriyor, aralarında kuyruğunu kıstırmış gibi dolaşıyordu da benim gibilerle, hatta daha iri yarılarla karşılaşınca görmezden geliyordu. Sanki boş bir yolda yürüyormuş gibi insanın üzerine geliyor ve kimseye yol vermiyordu. Ona olan nefretimden kendimi yiyip bitiriyordum; buna rağmen onunla karşılaşınca, bütün Öfkemle kenara çekilip ona yol veriyor-
(*) Bir gravennik: On kapik. (**) Büyük bir edebiyat dergisi.
(*) Petersburg'un büyük caddelerinden biri.
64
65dum. Bu adamla sokakta bile eşit olmamak, beni çileden çıkanyordu. Bazen gecenin üçüne doğru uyanıyor, sinirlenerek kendimi azarlıyordum: "Neden her defasında sadece sen yol veriyorsun? Bunda yazılı bir kural var mı? Kibar insanların yaptığı gibi, karşı karşıya geldiğinizde bir adım o, bir adım sen geri çekilip, saygılı bir şekilde yolunuza devam etmelisiniz." Fakat bu, hiçbir zaman olmuyordu; hep ben yana çekiliyordum, subay ise bunu farket-meden yoluna devam ediyordu. Günün birinde zihnime, "O subayla karşılaşmamızda ona yol vermesem ve sonuçta çarpışacak olsak hile kenara çekilmesem ne olur?" şeklinde harika bir fikir geldi. Bu fikir, beni öyle meşgul ediyordu ki, geceleri uyuyamaz hale gelmiştim. Sürekli bu meseleyi düşünüyor, kafamda nasıl davranacağıma dair planlar yapmak için sık sık Nevskiy'e gidiyordum. Bu fikir, zamanla daha çok aKİıma yatmaya, beni daha çok heyecanlandırmaya başladı. Hissettiğim sevinç, beni ona karşı yumuşak davranmaya itiyordu. "Ona çok hızlı çarp-mamalıyım. Kibar insanlar gibi, canını yakmadan, hafif bir şekilde omuzlarımız birbirine değer sadece. Hatta, ancak onun bana vuracağı kadar vurmalıyım," diye düşünüyordum. Kesin kararımı vermiştim sonunda, ama hazırlanmanı çok zaman aldı. Öncelikle kıyafetlerimin düzgün olması gerekiyordu. Caddede, aramızda bir sorun çıktığı takdirde orada bulunanlara karşı (ki bu insanlar, çok asil tabakadandırlar; kontesler, Prens D.'ler, edebiyatçılar...} berbat kıyafetimden ötürü rezil olmamalıydım. Giyindiğiniz kıyafetler, insanların gözünde değerinizi arttırabilir; hatta sosyeteden insanlar, sizi kendileriyle aynı seviyede görebilirler.
Bu nedenle aylığımın tamamını vaktinden önce aldım. Çurkin mağazasına giderek bir çift siyah eldivenle güzel bir şapka satın aldım. Daha önceleri almayı düşündüğüm sarı eldivene göre siyah eldivenler, daha ağır, da-
66
la kibar görünüyorlardı. "Bu eldivenlerin rengi çok canlı, sanki dikkatleri çekmek için takılmış gibi," diye düşünerek sarı eldivenleri almaktan vazgeçtim. Kemikten kol düğmeleri olan beyaz bir gömleğim vardı; ama beni asıl oyalayan, palto bulmak olmuştu. Aslında paltom kötü değildi, üstelik çok sıcak tutuyordu ama içi pamuk, yakası da rakundandı; bununla birlikte uşakların paltosu gibi görünüyordu. Paltonun yakasını değiştirmeli, subaylarm-ki gibi kunduzdan bir yaka satın almalıydım. Bu nedenle birkaç kez Gostinniy Dvor'a (*J gittim ve epeyce uğraştıktan sonra ucuz bir Alman kunduzu almaya karar verdim. Aslında Alman kunduzları yeniyken güzeldirler; ama eskidiklerinde çok kötü görünüyorlardı. Gerçi bana da bir kere lazım olacaktı ya. Fiyatı da epey yüksekti. İyice düşündükten sonra, rakun yakamı satmaya karar verdim; geriye kalan -benim için fazla sayılabilecek- parayı da şefim Anton Antonoviç Setoçkin'den isteyecektim. Anton Antonoviç, ağırbaşlı, oldukça sakin bir adamdı; kimseye ödünç para verdiği de görülmemiştir. Beni işe yerleştiren hatırı sayılır kişi, beni ona epeyce övmüştü gerçi, ama yi-' ne de çok canımı sıkıyordu bu mesele. Ondan para isteyecek olmak, beni çok rahatsız ediyordu. Bu yüzden uykusuz kaldığım geceler oldu, zaten o sıralar uyuyamıyor, geceleri ateşli nöbetler geçiriyordum. Birden ölecek gibi oluyordum, sonra kalbim yerinden fırlayacak gibi hızlı çarpmaya başlıyordu.

Anton Antonoviç, istediğim parayı verdi; önce şaşırdı, uzunca bir düşündü ve sonra cebinden parayı çıkarıp bana uzattı. Bunun yanında, verdiği parayı iki hafta sonra aylığımdan keseceğine dair bir sesnet imzalattı bana. Her şey tamamlanmış oldu böylece;-kunduz yaka, o berbat rakunun yerine konuldu ve ben, derhal harekete geçtim. Düşünmeden, birdenbire yapamazdım bu işi, yavaş

(*) Petersburg'un en büyük çarşısı.

67yavaş ve akıllıca davranmam gerekiyordu. Şunu açık yüreklilikle söyleyeyim ki, bir iki denemeden sonra neredeyse vazgeçiyordum. Omuzlarımız çarpışmıyordu bir türlü. Bütün hazırlıklarımı yaptıktan sonra, tam çarpışacağımız anda, ben hızlıca kenara çekiliyordum. Subay ise beni hiç farketmeden yoluna devam ediyordu. Tann bana güç versin diye dualar ederek adama yaklaşıyordum. Hatta bir defasında, çok kararlıydım ve birbirimize iyice yaklaşmıştık, ama ben son anda korktum ve adamın ayaklarına do-laşıverdim. Subay yoluna devam etti, ben de bir top gibi öne doğru fırladım. O gece hastalandım ve ateşli nöbetler geçirdim. Sonra bütün bunlar iyi bir şekilde sonuçlandı, hem de hiç beklenmedik bir biçimde.

Olaydan bir gün önce, bu fikrimden vazgeçerek her şeyi olduğu gibi bırakmaya karar vermiştim; bu düşünceyle Nevskiy'e son bir defa çıkmıştım. Nasıl olduğunu bilmiyorum, aniden subay karşıma çıktı, aramızda üç adım kalmıştı ve kararımı değiştirerek yürümeye devam ettim, sonra omuz omuza gelerek çarpıştık! Yerimden az da olsa kımıldamadan, onun yaptığı gibi yürümeye devam ettim. Adam dönüp bakmadı bile. Eminim ki, beni gördüğü halde görmezlikten gelmişti. Şu anda bile böyle düşünüyorum. Subay benden daha iri yarı olduğu için çarpışmada sarsılmıştım, ama bundan ne çıkar! Ben, amacıma ulaşmış, bir adım bile gerilemeden, herkese onunla eşit olduğumu kanıtlamıştım.

Kazandığım zaferin sevinci içinde İtalyan aryaları söylüyordum. Sonraki üç gün içinde ne durumda olduğumdan bahsetmeyeceğim, çünkü "Yeraltı"nı okuduysanız anlayabilirsiniz. Daha sonra bizim subayı başka bir yere atadılar. Tam on dört yıldır görmüyorum onu. Kim-bilir hangi rütbededir ve kimleri tekmeliyordur?

II

Hovardalıklarım sona erdiğinde içimi müthiş bir sıkıntı kaplıyor, mide bulantıları geçiriyordum. İçimdeki pişmanlık duygusu yavaş yavaş azalıyor, uysallaşmaya, durumumu olduğu gibi kabul etmeye başlıyordum. Sonunda kendimi oyalayacak bir şey buldum: "Güzel ve yüce şeyler"le meşgul olmak. Bir köşeye çekilir ve tam üç ay boyunca hayaller kurardım. Bu zamanlarda, yakasına kunduz diktiren o korkaktan tamamen uzaklaşırdım. Öylesine kahraman kesiliyordum ki, ziyaretime iri yarı bir teğmen bile gelmiş olsa, odama sokmazdım. Daha sonraları onu hayal edemez olmuştum. Nelerin hayalini kurduğumu ve bunların bana ne gibi zevkler verdiğini belki şimdi söyleyemem, ama o zamanlar bu hayallerle doluydum. Hatta şimdi bile bunu yaptığım oluyor.

Hovardalık günlerimin sonunda daha fazla hayaller içerisine gömülür, pişmanlık, gözyaşları, lanetler ve sevinçlerle dolardı yüreğim. Bazı zamanlar, bu sarhoşluk ve her yanımı kuşatan mutluluk, bana kendimle alay etmeyi unuttururdu. Neredeyse damarlarımda dolaşırdı umut,

68

69

inanç ve sevgi. O zamanlar dışarıdan gelecek bir mucizeyle önümdeki her şeyin ferahlayacağına, iyi, güzel ve kusursuz bir çalışma ufkunun beni beklediğine inanırdım. (Bu çalışmanın ne olduğunu tam olarak bilmiyordum, ama benim için kusursuzdu.) Hayallerimde neredeyse, beyaz bir at sırtında, başımda defne dalı eksik bir vaziyette gökten yeryüzüne inecektim. Ortalarda bir yerlerde olmayı hiçbir şekilde kabul edemezdim; bu nedenle gerçek hayatta da en alt tabakaya hiç itirazsız giriyordum. Ya büyük bir kahraman olacak ya da çamura batacaktım; ikisinin ortası olmam mümkün değildi. Beni en çok üzen şey ise çamurda debelenirken aslında bir kahraman olduğumu düşünmemdi. Sadece kahramanlar çamura batabilir, diğer insanların buna hakkı yoktur, diye düşünürdüm. Bir kahraman, çamura ne

kadar batsa da çamurlanmaz; bir kahramanın çamuru affettirmesi için yüce insan olması gerekir.
İşin en garip yanı, bu "güzel ve yüce şeyler"in hovardalık dönemlerimde de içimde olmasıydı. En iğrenç kepazeliklerim esnasında gelerek, içimde şiddetli patlamalar yapıp hovardalığıma hiç de zarar vermeden çekip gitmesi, beni çok şaşırtıyordu. Yaşadığım bu zıtlıklardan doğan acıyla orantılı olarak aldığım zevk de artıyordu. Hissettiğim acılar, içinde bulunduğum çelişkiler ve ruh tahlilleri, bana bu zevki veriyordu. Bu ızdıraplar ve ızdırap-çıklar, hovardalığımı daha bir zevkli kılıyor, bir bakıma tuzu biberi oluyordu.
Elbette ki bütün bunların bir derinliği vardı. Sıradan insanların gittiği yerlere giderek, çamura batmamın bir anlamı olmalıydı zaten. Beni çeken bir yan olmasaydı, hiç geceleri hovardalığa çıkar mıydım? Asil bir tarafı olmayan hiçbir davranışta bulunmazdım ben. Tanrım! Ne aşklar yaşadım hayallarimde, "güzel ve yüce şeyler"e dalarak. Bunlar, yeryüzünde asla bulunmayan, hayali sevgi-
70
lerdi; ama bana yetiyor ve sonradan gerçek bir sevgi duymama da ihtiyaç bırakmıyordu. Her şeyi tatlı bir tembellikle sanata bağlıyordum. Sağdan soldan, şairlerden, romancılardan kaptığım mükemmel yaşam sahnelerini, istediğim gibi değiştirerek hayallerimde ben de yaşıyor-dum. Her defasında kahraman bendim ve yenilenler bunu mecburen kabul ediyorlardı; ben de onlan bir çırpıda affediyordum. Ünlü bir şair, bir mabeyinci olur ve sonra da aşık olurdum. Sahip olduğum büyük serveti insanlar için harcardım. Sonra, herkesin gözü önünde bütün günahlarımı açıklardım; elbette bunlar, içinde "güzel ve yüce şeylerden fazlasıyla bulunan Manfredvari günahlardı. Bü-J tün herkes ağlayarak bana sarılıyordu (yapmadıkları tak-dirde ne kadar budala olduklarım göstereceklerdi); ben ise ayaklarım çıplak, karnım aç bir şekilde yeni fikirler yaymak için yollara düşerek, geri düşüncelileri Auster-litz'de ortadan kaldırıyordum. Bundan sonra genel bir af ilan edilir ve her yanda marşlar çalardı; Papa, Roma'yı bırakıp Brezilya'ya gitmeyi kabul ederdi. Daha sonra bütün İtalya halkı onuruna Korno gölü kenarındaki Bargez köşkünde büyük bir balo verilirdi. (Bunun için Korno gölü Ro-ma'ya getirilecekti elbette.) O anda köşkün bahçesinde bazı olaylar olurdu. Bunun gibi birçok hikâye, anlıyorsunuz beni değil mi?
Şimdi, bu hayallerimi, bu şekilde ortalığa sermemin hiç de iyi bir davranış olmadığını söyleyeceksiniz; hem de bunca itiraf, coşku ve gözyaşından sonra... Neden iyi bir davranış olmuyormuş? Yoksa bunların, sizin yaşadıklarınızdan daha aptalca ve utanç verici olduğunu mu düşünüyorsunuz? Aslında bazıları çok iyi tasarlanmış hayallerdi; üstelik hepsi de Komo gölü etrafında geçmiyordu. Evet, siz haklısınız... Bu yaptıklarım çok alçakça ve bayağı şeylerdi; ama asıl alçakça olan, kendimi size haklı göstermeye çalışmamdır. Şimdi de kendimi kötülemem, her şeyi
71daha berbat yapıyor. Artık bu kadar yeter, çünkü gittikçe çamura batıyor, buna rağmen anlatmak istediklerimi de anlatamıyorum.
Hayal dünyasında yaşamaya üç aydan fazla dayanamıyor, sonunda insanlara karışmak için büyük bir istek duyuyordum. Benim için insanlara karışmak, şefim Anton Antoniviç Setoçkin'in evine gitmekten ibaretti. Hayatımda en fazla şaşınlacak şey, ömrüm boyunca sadece o adamla görüşmemdir. Setoçkin'e de ancak arada bir, içimde büyük coşkular hissettiğim zamanlar giderdim. Hayallerim, insanlarla kucaklaşmak isteyecek kadar mutluluk verdiğinde, bir insanla konuşma ihtiyacı duyarak ona gidiyordum.
Anton Antoniviç'e sadece salı günleri gidebildiğimden, insanlarla görüşme isteğimin bu günlere denk gelmesi gerekiyordu. Pyati Uglov civarındaki bir apartmanın dördüncü katında oturuyordu Anton Antoniviç. Dört odalı, basık tavanlı, duvarları sarıya boyanmış bir evi vardı ve onlara ancak yetiyordu. Çok az eşyası vardı ve onların rengi de sarıya çalıyordu. İki kızı vardı Setoçkin'in ve bir de misafirlere çay ikram eden kızkardeşi. Kısa boylu ve yassı burunlu olan kızlardan biri on üç, diğeri on dört yaşındaydı. Aralarında her zaman fısıltıyla

konuşup gülüştükleri için onlardan çekinirdim. Ev sahibi, her zamanki gibi, çalışma odasında bulunan yazı masasının arkasındaki deri koltukta oturur, yanında da ya bizden ya da başka bir bakanlıktan kır saçlı bir memur olurdu. Konukları, hiç değişmeyen birkaç kişiden ibaretti. Konuşulan şeyler ise vergiler, meclisteki toplantılar, aylıklar, atamalar, Ekselans ve insanların gözüne girme sanatı olurdu her zaman. Söze katılacak cesareti bulamazdım kendimde ve onları saatlerce aptal aptal dinler, herkes gidene kadar da otururdum. Üzerime bir sersemlik çöker, her yanım terle-.meye ve tutulmaya başlardı. Bunlar, çok yararlı ziyaret-
72
ilerdi; çünkü eve döndüğümde, insanlarla görüşme isteğim bir süreliğine ortadan kalkıyordu.
Dostum diyebileceğim bir diğer kişi de Simonov l adında eski bir okul arkadaşımdı. Aslında Petersburg'da birçok okul arkadaşım vardı; fakat ben, bunlarla görüş-Jmez, yolda karşılaşacak olsam bile selam vermezdim. Dama önceki işimden ayrılıp bu işe girmemin nedeni de, ço-Icukluk arkadaşlarımı görmeyerek geçmişimle ilgimi kes-imekti. Bitirdiğim okula ve orada geçen acı dolu yıllara la-Inet olsun! Kısaca, özgürlüğe kavuştuğum an okul arka-Idaşlarımla da ilgimi kestim. Karşılaştığımda selam ver-diklerimin sayısı ikiyi veya üçü geçmiyordu. Simonov da onlardan biriydi; okuldayken sessiz, sakin birisiydi. Buna rağmen ben, onun karakter sahibi, dürüst biri olduğunu anlamıştım. Dar kafalı birisi olmadığından da emindim. Çok güzel zamanlar geçirimsizdir beraber; ama bunlar pek uzun sürmemiş, aramız bozulmaya yüz tutmuştu. Anladığım kadarıyla Simonov, okul hatıralarından hoşlanmıyor ve benim bunları hatırlatacağımdan endişe ediyordu. Bazen benden pek hoşlanmadığını düşünüyordum, »ama bundan emin olmadığım için onu ziyarete devam Sederdim.
Bir perşembe günüydü ve yalnızlık dayanılmaz bir hale gelmişti. Anton Antonoviç'e gidemeyeceğim için Si-monov'a gitmeye karar verdim. Merdivenlerden beşinci kata çıkarken, bu adamın benden hoşlanmadığını, gitme-|inin hiç doğru olmadığını düşünüyordum. Her zaman ol-Sduğu gibi bu düşünceler, beni iyice şüphelerin kucağına Batıyordu. Kararımı verdim ve Simonov'un kapısını çal-Idım. Onunla görüşmeyeli neredeyse bir yıl olmuştu.
73
lIV
Simonov'un evinde iki okul arkadaşım daha vardı. Önemli bir şey üzerine konuşuyor gibiydiler. İşin en garip tarafı ise, yıllardır birbirimizi görmediğimiz halde, benim gelişime aldırmamalarıydı. Onların yanında kendimi bir sinek kadar değersiz hissettim. Okulda da pek sevilmediğimi söyleyebilirim, ama bu kadar küçük görüldüğümü bilmezdim. İsimdeki başarısızlığımın, boşvermişliğimin ve kötü görünüşlü olmamın, beni insanların gözünde küçülttüğünü biliyorum; onlara göre bütün bunlar, benim beceriksizliğimin ve değersizliğimin göstergesiydi. Ne olursa olsun, böylesine küçük düşmeyi beklemiyordum. Gelişim, Simonov'u çok şaşırtmıştı. Zaten daha önceki ziyaretlerime de bir türlü anlam veremezdi. Oturdum, büyük bir can sıkıntısı ve üzüntü içinde konuştuklarım dinlemeye başladım.
Çok ciddi ve büyük bir heyecanla üzerinde konuştukları şey, bir sonraki gün başka bir şehre gidecek olan subay arkadaşları Zverkov için düzenleyecekleri veda partisiydi. Bay Zverkov, benim de okul arkadaşımdı; oku-
74
lun son sınıflarında ondan iyice nefret eder hale gelmiştim. İlk sınıflardayken herkes tarafından sevilen, sevimli, afacan bir çocuktu. Ben de, bu özelliklerinden dolayı kıskanıyordum onu. Hiç başanlı değildi derslerinde ve gitgide daha da kötü oluyordu; fakat okul idaresi tarafından kayırıldığı için okulu başarıyla bitirdi. Son sınıfta okurken, iki yüz kişilik bir köy miras kalmıştı ona; sonra bizi küçümsemeye başladı, çünkü biz fakir aile çocuklarıydık. Zverkov, aşağılık bir insandı; ama bize tepeden bakarken bile hoşumuza gidecek yanlan oluyordu. Çocukların birçoğu, onur ve şeref üzerine onca laf ettikten sonra, Zverkov azdıkça ona daha çok yaklaşıyorlardı. Bütün bunlan da ondan bir çıkar umarak yapmıyorlardı; Zverkov'un doğuştan şanslı olduğunu düşünüyorlardı. Bunun yanında,

kabiliyetli oluşu ve nazikliği ile tanınırdı. Zverkov... Beni çileden çıkaran da buydu zaten. Kendine güvenen sert ses tonu ve çok aptalca olmasına rağmen herkesin beğendiği esprileri, ona olan nefretimi daha da arttırıyordu. -Anlamlı yüzümle rahatlıkla değiştireceğim- güzel ve aptalca bir ifadesi olan suratından, son dönem subaylarında çokça rastlanan şakacı tavırlarından nefret ediyordum. Çapkınlık yapamıyordu, çünkü subay apoletlerim takmamıştı henüz. Fakat gelecekte kadınlarla olan ilişkilerinde ne kadar başarılı olacağı ve yapacağı düellolar üzerine o kadar çok şey anlatmıştı ki, artık midemi bulandınyordu.

Hep hatırlarım, daima sessiz sedasız olduğum halde, bir gün Zverkov'la kapışmıştım. İşimizin olmadığı bir zamanda, gelecekte yapacağı çapkınlıklardan bahsediyordu arkadaşlarına. Sonra birden keyiflenerek, köyünde beraber olmayacağı bir tek kız bırakmayacağını, bunun dro-it de seigneur (*) olacağım söylemez mi? Buna itiraz eden köylüleri hem dayaktan geçirecek, hem de vergilerini iki kat arttıracakmış. Bizim çocuklar da onu alkışlamazlar

(*) Bey hakkı (Fransızca).

75mı? Hemen araya girdim. Aslında ne o kızlara, ne de babalarına acımıyordum; beni sinirlendiren, bu adi adamın alkışlanmasıydı. Onu orada rezil ettim; ama Zeverkov, aptallığının yanında çok da pervasızdı ve bir kahkaha patlatarak lafımı gürültüye getirdi. Sonra o beni zor durumlara sokmaya başladı ve bunları hiç kızmadan, öylesine yapıyormuş gibiydi. Bu tür hareketlerini cevapsız bıra-kışımın nedeni, ona duyduğum büyük nefretti. Okulun bitmesine az bir zaman kala bana yakınlık göstermeye başlamıştı; doğruyu söylemek gerekirse, bu davranışı hoşuma gitmiş, bu nedenle fazla da nazlanmamıştım. Fakat bu durum fazla uzun sürmedi, aramız tekrar açıldı.

Zverkov teğmen olduktan sonra, etraftan onun çapkınlıkta ne kadar başarılı olduğunu duymaya başladım. Bir süre sonra işindeki başarıları da konuşulmaya başlandı. Sokakta karşılaştığımız zaman bana selam vermiyordu Zverkov; herhalde benim gibi birine selam vermenin onu küçük düşüreceğinden çekiniyordu. Bir gün tiyatroda gördüm onu, omuzunda yaver kordonu vardı. Üçüncü sırada oturmuş, yaşlı bir generalin kızlarına yılışıyordu. Zverkov, eskiden olduğu gibi yakışıklı ve çevik görünüyordu, ama biraz boşlamış olsa gerek ki, hafif kilo almıştı. Herhalde otuz yaşına geldiğinde iyice şişmanlaya-caktı.

Arkadaşların veda partisi vermek için bir araya geldikleri Zverkov buydu işte... Kendilerinin Zverkov'la eşit durumda olmadıklarını bildikleri halde üç yıldır onunla arkadaşlık ediyorlardı.

Simonov'un konuklarından biri de Ferfiçkin adında bir Rus Alınanıydı. Ufak tefek, suratı maymuna benzeyen, adi, ukala birisiydi Ferfiçkin. Okuldayken benim en büyük düşmanımdı. Çok korkak biri olmasına rağmen hep yüksekten atıp, insanları küçük görürdü. Borç para

alabildiği için Zverkov'un etrafından ayrılmayanlardan biri de oydu.

Simonov'un diğer konuğu Trudolyubov, pek de önemsenecek biri değildi. İri yarı, soğuk biriydi ve okulu bitirince o da subay olmuştu. Dürüst biriydi Trudolyubov, başarılı insanların önünde eğilirdi daima. Fakat rütbe elde etmekten başka bir şeye da kafası çalışmazdı. Size aptalca gelebilir ama Zverkov'la uzaktan akraba oluşu, Tru-dolyubov'un değerini arttırıyordu aramızda. Karşılaştığımız zaman benimle zorlama ile de olsa konuşurdu, ama hiçbir zaman adam yerine koymazdı.

Trudolyubov, konuşmasına devam ederek:

— İyi ya... dedi. Her birimiz yedişer ruble versek, üç kişi olduğumuzdan toplam yirmi bir papel olur. Bu parayla iyi bir ziyafet çekeriz. Zverkov'dan da para alacak değiliz ya!..

— Elbette, onu biz çağırıyoruz çünkü, diye doğruladı Simonov.

General olan efendisinin omuzlarındaki yıldızlarıy-la övünen uşaklar gibi atıldı Ferfiçkin:

— İyi de, Zverkov masrafların hepsini bizim karşılamamızı kabul eder mi acaba? Diyelim, bir incelik göstererek kabul etti, ya sonra yarım düzine şampanya açtırır-sa bize?

Sadece "yarım düzine" aklında kalan Trudolyubov:

— Acaba ne oluruz yarım düzineyi içince? dedi. Partinin düzenlemesini üzerine alan Simonov:
— Öyleyse elimizdeki yirmi bir rubleyle üç kişi biz, bir de Zverkov Hotel de Paris'te yarın akşam beşte buluşuyoruz, tamam mı?
77Ben heyecanla, biraz da alıngan bir tavırla:
— Ne yirmi biri, benimle beraber yirmi sekiz olur, dedim.
Bu teklifi hiçbiri beklemiyordu; çok sevineceklerini hatta bana hayranlıkla bakacaklarını düşünüyordum.
Fakat Simonov, yüzüme bile bakmadan:
— Siz de mi katılmak istiyorsunuz? diye sordu.
Beni çok iyi tanıyordu ve bu da beni hep rahatsız etmiştir.
— Neden, ben de arkadaşınız değil miyim? Beni unutmanıza gücendim doğrusu! derken Ferfiçkin, her zamanki kabalığıyla sözümü kesti:
— İyi ama nereden bulacaktık sizi? Trudolyubov da asık bir suratla:
— Sizin Zverkov'la aranız bozuk değil miydi?
Ben, bu konuda kendime çok güveniyordum, belki de bu yüzden sesim titreyerek:
— Bu mesele benden başkasını ilgilendirmez. Belki sadece eski problemlerimiz yüzünden katılmak istiyorum!
Trudolyubov, alaylı bir gülüş fırlatarak:
— Şu sizin ince meseleleriniz de... Sizi anlayabilene bravo doğrusu.
Simonov, kararlı bir şekilde:
— Tamam, siz de katılın; yarın Hotel de Paris'te beşte buluşuyoruz, unutmayın! dedi.
Ferfiçkin, başıyla beni göstererek, Simonov'a:
78
— Eee, para ne olacak? dedi. Fakat Simonov'un kızgın bakışlarını görünce lafını yanda kesti.
Trudolyubov, ayağa kalkarak:
— İyi öyleyse. Çok istiyorsa o da gelsin. Ferfiçkin, kızgın bir şekilde şapkasını alarak:
— Resmi bir toplantı yapmıyoruz, birkaç arkadaş bir araya geleceğiz... Belki de sizi aramızda görmek istemiyoruz...
Sonra gittiler; giderken Ferfiçkin vedalaşmadı benimle, Trudolyubov ise yüzüme bile bakmadan başıyla selam verdi sadece. Onlar gidince Simonov, bana garip garip bakmaya başladı, belli ki canı sıkılmıştı. Ayakta duruyordu ve bana da oturmamı söylemiyordu.
— Hımm... Evet... Demek yarın. Parayı şimdi mi vereceksiniz?
Sonra da hemen yüzü kızararak:
— Bunu, geleceğinizden emin olmak için soruyorum, dedi.
Öfkeden kıpkırmızı kesilmiştim ki, o anda, ona ne zamandır vermediğim beş ruble olan borcum aklıma geldi. Bu borcu hiç unutmamıştım, ama ödemiyordum da.
— Böyle bir şey olacağı hiç aklıma gelmemişti buraya gelirken... Üzgünüm Simonov, yanımda o kadar para yok, dedim.
— Peki peki, önemli değil. Yarın verirsiniz, ben öğrenmek için sormuştum sadece... Şimdi siz...
Lafını yarıda kesti ve öfkeli bir şekilde dolaşmaya başladı. Topuklarına basarak yürüdüğünden çok gürültü çıkanyordu.
79Kısa bir sessizlik anından sonra:
— Sizi rahatsız etmiyorum ya? diye sordum. Birden irkilen Simonov:
— Hayır, hayır... Aslında evet... Şey, bir yere uğramam gerekiyor da, hemen şuracıkta, yakın bir yer...
Yaptığı kabalıktan dolayı özür dileyen bir ses tonuyla konuşuyordu sanki.
Şaşılacak bir rahatlıkla ayağa kalkarak şapkamı aldım ve:
— Aman Tanrım! diye bağırdım. Neden daha önce söylemediniz bunu?

Simonov, kapıya kadar geçirdi beni ve ona hiç de yakışmayan heyecanlı bir sesle:
— Uzakta değil... Şurada, biraz ileride! diye tekrarlıyordu.
Merdivenlere çıktığımda da arkamdan:
— Öyleyse yarın tam beşte! diye bağırdı.
Beni gönderebildiği için seviniyor olmalıydı. Korkunç sinirlenmiştim. Kızgınlıktan dişlerimi gıcırdatarak:
— Şeytan dürttü sanki! Zverkov denen domuzun dölü için değer mi yani? Gitmesem ne olur? Bir şey olmaz elbette! Beni zorlayan mı var sanki? Yarın mektupla Si-monov'a bildiririm...
Sonunda oraya gideceğimi biliyordum, zaten beni öfkelendiren de buydu. Gitmem çok garipsenecekti, fakat bu yüzden daha istekli gidecektim. Üstelik, gitmemem için "parasızlık" gibi çok önemli bir sebep varken. Sadece dokuz rublem kalmıştı. Bundan yedi rubleyi, uşağım
80
Apollon'a verecektim yarın. Yeme içme masrafları kendisine ait, ayda yedi rubleye çalışıyordu Apollon.
Apollon gibi birinin parasını vermemek hiç mümkün mü? Sizlere başka bir zaman anlatırım bu aşağılık herifi.
Bütün bunlara rağmen, o herifin parasını vermeyip partiye gideceğimi adım gibi biliyordum.
Çok berbat rüyalar gördüm o gece. Akşam boyunca en kötü okul hatıralarımı düşünürsem, başka türlüsü beklenemezdi herhalde.
Bakımımı üstlenen uzak akrabalarım vermişlerdi beni o okula; şimdi onların nerede olduklarını bile bilmiyorum. Benim gibi öksüz bir çocuğu başlarından savmış-lardı; çünkü azarlamalarından dolayı kötü düşünceli, sessiz, etrafa boş bakışlar fırlatan birisi olmuştum. Arkadaşlarımın hepsi, onlara benzemediğimden benimle korkunç alay ediyorlardı. Bu alaylara ise asla dayanamıyordum. Diğerleri gibi insanlarla kolay ilişki kuran birisi değildim. Daha ilk gün hepsinden nefret etmeye başladım ve içimde korkak, hastalıklı bir gurur baş gösterdi. Kabalıklarım kabullenemiyordum bir türlü. Yüzümle ve vücudumun bi-çimsizliğiyle alay ediyorlardı. Halbuki kendilerinin suratları daha aptalcaydı. Üstelik, okula gelenlerin yüzlerinde-ki anlamlı ifade zamanla kayboluyordu ve hiçbir şey kalmıyordu. Bakmaya bile duyamayacağınız çocuklar, birkaç yıl içinde değişip sevimsiz insanlar haline geliyorlardı. Yaşım henüz on altı olmuştu, ama ben çoktan içime kapanmış, şaşkınlıkla onlan seyrediyordum. Daha o zamanlar dar kafaları, anlamsız uğraşları, saçma sapan oyunları ve konuşmaları beni hayrete düşürmüştü. Kendimi onlardan üstün görmeye başlamıştım; çünkü çok önemli olaylardan habersiz kalıyor, insanın hayatını etkileyen konulara karşı duyarsız oluyorlardı. Üstelik bunlar, inci-
81nen gururumun eseri hiç değildi. Tanrı aşkına, ne olur, "Sen hayal dünyasında dolaşırken, onlar yaşamın gerçek yüzünü anlamışlardı," gibi beylik laflar etmeyin bana. Gerçek yaşama dair hiçbir şeyi anlamıyordu onlar. Zaten en çok kızdığım şey de buydu! Hatta diyebilirim ki, en basit, en olağan gerçekleri karşılarken bile inanılmaz bir aptallık gösteriyorlardı. Daha o yaşlardayken güçlü ve başarılı insanlara köle olmuşlardı. Ne kadar doğru da olsa önemsenmeyen, ufak bir şey, onların şiddetli alaylarından kurtulamıyordu. Tek uğraşılan, bir rütbeye ulaşmaktı ve daha o yaşlarda oturacakları koltuklardan bahsediyorlardı. Bunun sebebi, akılsızlıklarında olduğu gibi hayatları boyunca çevrelerinde gördükleri kötü örneklerde de aranabilir. Çok berbat bir ahlâka sahiptiler. Ahlâksızlıkları bile sahteydi ve gösteriş doluydu; buna rağmen arasıra körpe çocuklukları ortaya çıksa da, o da hoş gözükmüyordu. Onlardan tüm gücümle nefret ediyordum, fakat ben daha aşağılıktım; o, başka bir konu. Bana karşı olan davranışları, benim onlara karşı olan davranışlarımın aynısıydı; üstelik onlar, benden tiksindiklerini gizlemiyorlardı. Onlardan sevgi beklemiyordum zaten; tek uğraşım, onları küçük düşürmekti.
Arkadaşlarımın alaylarından kurtulmak için büyük bir hırsla derslerime çalıştım. Sonunda başarılı öğrenciler arasına girebildim. Yavaş yavaş saygılarını kazanıyordum; üstelik onların

okuyamadığı kitapları okuduğumu, ders programlarımızda bulunmayan konularda bilgi sahibi olduğumu da anlamaya başlamışlardı. Bana hâlâ alaylı bir şekilde bakıyorlardı, ama akılca onlardan üstün olduğumu kabullenmişlerdi artık. Öğretmenlerin ilgisini üzerime toplayınca her şey iyice değişti; artık alay etmiyorlardı ama düşmanlığımız eskisi gibi kaldı. Aramızdaki ilişkiler, son derece soğuk ve gergindi. Sonunda yine dayanamadım buna; zaman geçtikçe insanlarla yakın ilişki-

ler kurup dost edinmek ihtiyacı duydum. Bu konuda bazı girişimlerim oldu ama hiç doğal olamadığımdan başarılı olamıyordum. Sonunda bir arkadaşım oldu; ama o zamanlar da içimde bulunan zorbalık hissiyle, arkadaşımı kendime köle etmek istedim. O iğrenç arkadaşlarıyla bütün bağlannı koparmasını istedim ondan. Dostluğumun şiddetine dayanamayıp gözyaşlan içinde sinir bunalımları geçirdi. Teslimiyete hazır, saf bir çocuktu; bana iyice bağlandıktan sonra da ondan nefret etmeye ve kendimden uzaklaştırmaya başladım. Bütün amacım, ona galip olmak ve bana bağlandığını görmekti sanki. Diğerlerim değil, onu yenmiştim; çünkü o, hiçbirine benzemeyen, farklı biriydi. Okul bitince ilk yaptığım şey, onca yıl uğraşıp elde ettiğim mesleğimi bir kenara bırakmak oldu. Geçmişimi ve onunla ilgili bütün ilişkilerimi kesip, lanetler okuyarak mezara göndermek istiyordum. Bütün bunlardan sonra Simonov'a gitmem olacak iş değildi doğrusu...

Sabah erkenden yatağımdan kalktım, sanki her şey birazdan oluverecekmiş gibi. O gün öyle bir olay yaşayacaktım ki, hayatımı tümüyle değiştirecekti; buna kesinlikle inanıyordum. Böyle şeylere alışkın olmadığımdan galiba, dışarıdan gelecek böyle küçük bir etkinin bile hayatımı tamamen değiştireceğine inanmışımdır her zaman. Her gün yaptığım gibi işime gittim ve parti hazırlığı için de iki saat erken ayrıldım.

Bu parti için çok sevindiğimi sanmasınlar diye herkesten önce gitmemeye çalışacaktım. Üzerinde durulacak öyle çok şey vardı ki, düşündükçe sinirden çatlıyordum. Kendi ellerimle bir kez daha ayakkabılarımı boyadım; Apollon'a söylemiş olsaydım asla yapmazdı. Günde iki kere ayakkabı boyamak, onun inançlarına çok tersti. O görmesin diye antreden fırçayı gizlice aldım ve işimi bitirdim. Sonra da giyeceklerimi kontrol ettim, hepsi de çok eski ve yıpranmıştı. Son zamanlarda kendimi iyice salı-
vermiştim. Resmi kıyafetim gayet iyiydi ama onunla da yemeğe gidilmezdi. En kötüsü de, pantolonun dizlerinden birinin tam üstünde koca bir leke olmasıydı. Yalnız bu leke, değerimin onda dokuzunu kaybettirecekti. Böyle düşünerek kendimi küçülttüğümü de biliyordum. "Şimdi düşünmenin zamanı değil, gerçek olduğu gibi karşında," diye düşünerek, güvenimi iyice yitiriyordum. Tüm bu meseleleri gereğinden fazla büyüttüğümün farkında olduğum halde, sıtmalılar gibi titremekten kendimi alamıyordum.

"Alçak" Zverkov, bana yukarıdan bakarak soğuk bir şekilde karşılayacak; Trudolyuböv, tüm miskinliği ve bön bakışlarıyla beni küçümseyecek; aşağılık Ferfiçkin de Zverkov'a hoş görünmek için benimle alay edip duracaktı. Tüm bunları düşündükçe delirecek gibi oluyordum. Elbette, bütün bunları Simonov farkedecek ve korkaklığım yüzünden beni küçük görecekti. En kötüsü de hiçbir edebi tarafı olmayan, basit, adi bir şekilde sona erecekti her şey.

Oraya gitmemem, en iyi şey olurdu. Ama bunu yapmam mümkün değildi. Aklıma koyduğum bir şeyi sonuna kadar götürmek huyumdu çünkü. Eğer bunu yapamazsam hayatım boyunca, "Nasıl da korktun değil mi? Gerçeklerden korktun!" diye kendimi yer bitirirdim. Zannettiğim kadar korkak olmadığımı ispat etmek için, o insanların arasına girmeliydim üstelik. Korkudan tir tir titrerken, bir taraftan da onları etkileyip "yüksek fikirlerim ve yabana atılamaz esprilerim"le beni sevmelerinin hayalini kuruyordum. Herkes benimle ilgilenip Zverkov'u unutacaktı; o da utancından sus pus olup bir köşeye çekilecekti. Zverkov'u bu şekilde alt ettikten sonra, ona elimi uzatıp, dostluğumuz şerefine kadeh kaldırırdım. Fakat en kötüsü de

neydi biliyor musunuz? Onları alt edip ezmek ve kendime bağlamak, aslında hiç de istemediğim şeylerdi. Bütün bunları yapmış olsam bile benim için hiçbir değeri ol-
84
mayacaktı. Bunları bilmek, beni iyice sinirlendiriyordu...
Ah! Tanrı'ya ne kadar yalvardım, o günün bir an önce bitmesi için. Tarif edilemez bir hüzünle pencereye yaklaştım, camı açıp sulusepkenin derinliğine kendimi bı-rakıverdim.
Sonunda beşi vurdu, benim külüstür duvar saatim. . Şapkamı aldım ve sabahtan beri aylığını bekleyen, aptallığından lafı ilk olarak açmak istemeyen Apollon'a bakmamaya çalışarak kapıya doğru ilerledim. Zaten batacağım kadar battım diyerek lüks bir araba tuttum ve Hotel de Paris'e tam bir beyefendi gibi gittim.
85l
IV
Veda partisine ilk gelenin ben olacağımı bir gün önceden beri biliyordum. Ama bunun bir önemi kalmamıştı artık.
Diğerleri henüz gelmediği gibi, bize ayrılan salonu bulmakta da güçlük çektim. Sofra hazırlanmamıştı ve garsonlarla uzunca bir konuşma yaptıktan sonra, yemeğin beşte değil altıda olacağını öğrendim. Daha sonra bü-fedekiler de aynı şeyleri söyledi, sorduğuma bin pişman olmuştum. Saat henüz beşi yirmi beş geçiyordu; yemek saatini değiştirdiklerinde, bunu bana da bildirmeleri gerekmiyor muydu? Posta denen şey ne işe yarıyordu? Beni garsonlara, daha da önemlisi, kendime karşı rezil duruma sokmuşlardı. Yine de masaya oturdum. Garson sofrayı hazırlamaya başlamıştı ama ben onun yanında daha bir utanç duyuyordum. Salonda lambalar yandığı halde saat altıya doğru masaya mumları getirdiler. Acaba bunlar, ben geldiğimde neden getirilmemişti?
Yan salonda suskun, asık suratlarından öfke akan iki adam yemek yiyorlardı. Uzaktaki bir salondan çok faz-
86
la gürültü geliyordu. Kahkahalar, Fransızca birtakım çığlıklar ve haykırmalar, orada kadınlı erkekli bir grup olduğunu gösteriyordu. Korkunç derecede sıkılmıştım; hayatım boyunca böyle anlar çok az olmuş olacak ki, saat altıda herkes geldiğinde, kurtarıcılarımı görmüş gibi sevindim. Neredeyse, onlara olan kızgınlığımı göstermeyi unutuyordum.
Zverkov, her zamanki gibi grubun başı olarak önde girdi içeriye. Zverkov, beni masada oturuyor görünce, yavaş adımlarla yaklaştı ve biraz eğilerek kırıtır gibi elini uzattı. Generallere yakışır bir incelik ve sevimlilikle yapmıştı bunu; diğer yandan bir tehlikeye karşı kendini korur gibi bir hali de vardı. Bense Zverkov'un içeriye girer girmez cırtlak bir kahkaha patlatacağını, yemek boyunca da bayat esprilerini ve soğuk şakalannı yapacağını zannediyordum. Doğrusu ben, kendimi bu şekil bir Zverkov'a ayarlamıştım, tepeden bakan ince ruhlu Zverkov, beni şaşkınlığa uğrattı. Anladığım kadarıyla Zverkov, kendisini benden üstün görüyordu. "Generaller gibi davranarak beni küçük düşüreceğini sanıyorsa aldanıyor, onun ağzının payını vermesini bilirim," diye düşünüyordum. Peki ya küçük görmek niyetinde değil de, sadece bana tepeden bakacağına ve beni korur gibi konuşabileceğine inanıyorsa? Bütün bunları düşündükçe boğulacak gibi oluyordum.
Zverkov, son zamanların modasına uyup, sözcüklere neredeyse ıslık çaldırarak, uzata uzata:
— Sizin de yemeğe katılacağınızı duyduğumda çok şaşırdım! dedi. Epeydir görüşemiyorduk sizinle. Bizden hep uzak duruyorsunuz, ama biz düşündüğünüz gibi kötü insanlar değiliz. Neyse, dostluğumuzu yenilediğimiz için mutluluk duyuyorum.
Daha sonra, hiç önemsemeyen bir tavırla arkasını döndü ve şapkasını pencerenin önüne bıraktı.
87Trudolyubov:
— Çok beklediniz mi? diye sordu. Sinirden titreyen, sert bir sesle:
— Dün bana söylendiği gibi tam beşte buradaydım, dedim.

Trudolyubov, şaşkın şaşkın Simonpv'a baktı ve:
— Yemek saatinin değiştiğini bildirmediniz mi?
— Yoo, hayır. Unutmuşum.
Bunları söyledikten sonra, özür bile dilemeden mezelere bakmaya gitti Simonov.
Durumumu komik bulmuş olacak ki Zverkov, gülerek:
— Vah vah!.. Demek bir saattir buradasınız! diye bağırdı.
Arkasından da Ferfiçkin denen aşağılık herif, sokak köpeklerinin havlamasını andıran bir sesle gülmeye başladı. Halimi çok komik bulmuştu herhalde.
— Bunda gülünecek ne var! diye bağırdım. Bu, tamamen sizin suçunuzdur. Bana haber veremez miydiniz? Bu... Bu... Bu, koca bir saçmalıktan ibaret.
Trudolyubov, kötü bir niyet taşımaksızın bana arka çıktı:
— Sadece saçmalık değil bu, siz çok naziksiniz. Buna açıkça küstahlık denir. Neyse ki bir art niyet yok. Nasıl oldu da Simonov... Hımm...
Ferfiçkin, söze karışarak:
— Bunu bana yapmış olsalardı, ben... demişti ki,
88
Zverkov sözünü keserek:
— Keşke bizi beklemeden, bir şeyler getirtip başla-saydınız yemeğe! dedi.
Öfkeli bir ses tonuyla:
— Bunu sizin izniniz olmadan da yapabilirdim elbette. Eğer beklemişsem...
Simonov, içeriye girerek:
— Baylar, yemek hazır! diye bağırdı. Her şey hazır ve şampanyalar da buz gibi söğüdü.
Daha sonra aniden bana döndü ve önceki gibi yüzüme bakmadan:
dedi.
• Adresinizi bilmiyordum ki, nasıl bulacaktım sizi?
Benim için pek de iyi şeyler düşünmediği belliydi. Öyle görünüyordu ki, dün olanlardan sonra benim hakkımda epey kafa patlatmıştı.
Hep beraber oturduk. Masa yuvarlaktı. Solumda Trudolyubov, sağımda da Simonov vardı. Tam karşımda Zverkov oturuyordu, Ferfiçkin de Trudolyubov'la onun arasında kalmıştı.
Zverkov, benimle konuşmayı sürdürmek için:
— Siz hâlâ "X" bakanlığında mı çalışıyorsunuz? diye sordu.
Sıkıldığımı anlamıştı ve konuşarak beni rahatlatacağını düşünüyordu aklınca. Büyük bir öfke duyarak, "Galiba şu şişeyi kafasına geçirmemi istiyor," diye düşündüm. Hiç sevmediğim konuşmalardı bunlar ve bu yüzden çabuk sinirleniyordum.
89Gözlerimi önümdeki tabaktan ayırmayarak kaba bir sesle:
— Hayır, 'Y' bakanlığına geçtim! diye yanıt verdim.
— Öyle mi!.. Yeni işinizden memnun musunuz bari? Eski işinizi neden bırakmıştınız?
— Hiçbir neden yoktu, canım istedi ve ayrıldım.
Kendimi kontrol edemiyordum; heceleri Zver-kov'dan daha fazla uzatarak konuşuyordum. Ferfiçkin, gülmemek için kendini zor tutuyordu. Simonov, alay eder gibi yüzüme bakıyordu. Trudolyubov ise yemeğini bırakmış, ilgiyle izliyordu beni.
Zverkov, anlamamazhktan gelmişti ama söylediklerime alındığı çok açıktı.
— Eee, söylesenize, ne kadar alıyorsunuz?
— Ne gibi?
— Yani, aylığınız ne kadar demek istiyorum.
— Yoksa beni sorguya mı çekiyorsunuz?
Daha sonra pancar gibi kızarmış bir yüzle ne kadar aylık aldığımı söyledim.
Zverkov, dudağını bükerek:
— Çok almıyormuşsunuz, dedi. Ferfiçkin, o iğrenç yılışmasıyla:
— Siz, bu aylıkla lüks lokantalarda yemek de yiyemezsiniz! diye atıldı ortaya.

Trudolyubov, ciddi bir ses tonuyla:
— Bu fakirliğin resmidir bence, dedi.
90
Zverkov, bana küçümser bir gözle bakarak, iğneleyici bir tavırla:
— Görmeyeli epey zayıflamış, değişmişsiniz! dedi. Ferfiçkin, pis pis gülerek:
— Bırakın canım, utandırmayın çocuğu! dedi. Daha fazla kendimi tutamadım ve patlayıverdim:
— Bunda hiç de utanılacak bir şey yok beyefendi! Anlayabiliyor musunuz? Şunu iyice kafanıza sokun ki Bay Ferfiçkin, bu lüks lokantada başkasının değil, sadece kendi paramla yemek yiyorum.
— Ne dediniz siz? Başkasının parasıyla yemek yiyen kimmiş?
Ferfiçkin, epey öfkelenmişti, çok ileri gittiğimi far-kederek:
— Benim söylemek istediğim o değildi! Üstelik neden daha doğru düzgün bir konuya geçmiyoruz?
— Zekânızı göstermek istiyorsunuz galiba.
— Endişe etmeyin, bunun yeri burası değil zaten.
— Eee, siz de çok ileri gittiniz. Bakanlığın işleriyle uğraşırken aklınızı mı oynattınız yoksa?
Zverkov, emir verir gibi:
— Yeter artık, kesin şu zırıltıyı! diye bağırdı. Simonov:
— Saçma, saçma! diye söyleniyordu. Trudolyubov, sadece bana bakarak, sertçe:
— Evet, saçma! Sevdiğimiz bir arkadaşımızı yolcu
91ederken güzel bir parti verelim dedik, siz de eski yaralan deşiyorsunuz. Dün bize katılmak için dil döken sizdiniz, rahat durun bari...
Zverkov da bir taraftan bağırıyordu:
— Durun yahu! Yeter artık! Kesin şu dırıltıyı, hiç yakışmıyor size... Bakın size başımdan geçen bir olayı anlatayım. İki gün önce az kalsın evleniyordum!..
Daha sonra da Zverkov, iki gün önce evlilikten nasıl kurtulduğunu açık saçık bir dille anlatmaya başladı. Konuşmasının içerisinde bir tek evlilik lafı geçmiyor, sürekli generallerin, albayların, mabeyincilerin isimleri tekrarlanıyordu. Anlattığına göre, içlerinde en önemli insan da Zverkov'un ta kendisiydi.
Neredeyse, gülmekten kendilerinden geçeceklerdi. Ferfiçkin, ince ve sesli kahkahalar savuruyordu. Beni far-ketmiyorlardı bile; ben de bir köşede yenilmiş, onurum kırılmış bir şekilde sus pus oturuyordum. "Aman Tanrım, burası benim yerim olabilir mi?" diye düşünüyordum. "Ahmakça hareket ettim. Şu Ferfiçkin'e de gereğinden fazla yüz verdim. Salaklar, beni masalarına davet ederek bana onur verdiklerini düşünüyorlar. Aslında varlığımla ben onlara onur veriyorum. (Zayıflamışım... Giysilerim eskiymiş...) Lanet pantolon!.. Zverkov, biraz önce dizimin üzerindeki lekeyi gördü... Ne var yani? Şimdi kalkıp şapkamı alır ve tek kelime bile etmeden buradan çıkabilirim. Onları hiç de önemsemediğimi anlarlar. Eğer isterlerse yarın düello bile yaparım. Lanet olsun, yedi rubleye acıyacak değilim ya! Onlar, bunu düşünürler herhalde... Acımıyorum işte! Hemen şimdi gidiyorum."
Elbette ki, oturduğum yerden kalkamadım. Sinirimi bastırmak için Lafitte ve Keres şaraplanndan bardak bardak içiyordum. İçkiye pek alışık değildim, o nedenle
hemen başım dönmeye başladı. Sarhoşluğum arttıkça üzüntüm de artıyordu. Aniden içimde bir istek belirdi; hepsini çok kötü bir biçimde aşağılayıp kalkıp gitmek... O zaman "Evet, çok gülünecek bir tipi var, ama zekâsı harika," diyeceklerdi. Sonra... Aman, canlan cehenneme...
Baygın bakışlarımla, hiç de utanmadan hepsini şöyle bir gözden geçirdim. Beni tamamen unutmuşlardı. Birbirleriyle yüksek sesle konuşuyor, şakalar yapıp duruyorlardı. Sürekli konuşan kişi Zverkov'du. Söylediklerini dinlemeye başladım. Kendisine deliler gibi aşık olan güzel bir kadından bahsediyordu Zverkov. Her halinden yalan söylediği anlaşılıyordu. Bu

meselede kendisine, üç bine yakın köylüsü olan, çok yakın dostu, Prens Kolya denen bir hassa subayı yardım etmişti.
Birden, lafa kanşarak:
— Peki ama, üç bin köylüsü olan dostunuz Kolya, veda partinize gelmedi! dedim.
Hepsi sustular. Daha sonra Trudolyubov, küçümseyen gözlerle bana bakarak:
— Siz, şimdiden sarhoş olmuşsunuz! dedi.
Zverkov da tıpkı bir böceğe bakar gibi bakıyordu bana. Bakışlarımı yere çevirdim. Simonov kalkarak bardaklara şarap doldurmaya başladı.
Önce Trudolyubov, ardından da diğerleri kadehlerini kaldırdılar. Ben öylece oturuyordum.
Trudolyubov, Zverkov'a dönerek:
— İyi yolculuklar dileğiyle sağlığına içiyoruz! diye bağırdı. Eski günlerimiz ve geleceğimiz için baylar... Varolun!
Herkes kadehini dikip şaraplarını içti ve Zverkov'a

sarılıp öptüler. Ben hâlâ kımıldamıyordum. Kadehim önümde dolu duruyordu.
Trudolyubov, öfkeyle bana döndü. Sabrının tükendiği anlaşılıyordu.
— Siz içmeyecek misiniz?
— Ben kendi adıma bir konuşma yaptıktan sonra içeceğim, Bay Trudolyubov.
— Kendini beğenmiş, sen de! diye söylendi Simo-nov.
Sandalyeden hızlıca kalkarak kadehi elime aldım. Benim için çok olağanüstü bir olaydı bu, ama aklıma söylenecek hiçbir şey gelmiyordu.
Ferfiçkin:
— Silence. (*) Akıl hazinemizin kapılan aralanıyor.
Zverkov, anlamıştı olacakları ve ciddi bir şekilde bana bakıyordu.
— Sayın Teğmen Zverkov! Şunu bilmenizi isterim ki, gösterişli laflardan ve bunları edenlerden, birilerinin elini eteğini öpmeye çalışanlardan hiç de hoşlanmam. Bu bir... İkincisi...
Herkes homurdanarak kımıldamaya başladı.
— İkincisi, zamparalıktan ve bunu yapanlardan nefret ederim. Üçüncüsü de, açık olmayı, dürüstlüğü ve doğru sözlülüğü severim.
Çok seri bir şekilde konuşuyordum. Söylediklerimi düşününce de her tarafım buz kesiliyordu.
— Düşünmeyi seviyorum Bay Zverkov! Eşit şartlar-
(*) Silence: Susalım! 94
da süren arkadaşlıkları seviyorum... Eee... Daha ne diyecektim! Sevdiğim diğer bir şey de... Şey... Lafı daha fazla uzatmayayım... Sağlığınıza bay Zverkov! Gittiğinizde Çerkez kızlarım büyülemeyi ihmal etmeyin. Düşmanlarımıza acımayın ve... Neyse... Sağlığınıza bay Zverkov!
Zverkov, sandalyesinden kalkıp beni eğilerek selamladı. Bana çok kızdığı anlaşılıyordu, yüzü bembeyaz olmuştu.
Trudolyubov, masaya bir yumruk geçirerek:
— Lanet olsun! diye bağırdı. Ferfiçkin, çığlık atarak:
— Bunun canı tokat istiyor anlaşılan! diyordu. Simonov ise:
— Kovalım bu herifi buradan! diye söylendi.
Neredeyse öfkeyle üzerime yürüyeceklerdi ki Zverkov, onları durdurarak:
— Susun baylar! Yerinize oturun! Sizlere teşekkür ederim, ama bu beyin sözlerine verdiğim değeri kendim de gösterebilirim.
Ferfiçkin'e döndüm, kasılarak ve yüksek sesle:
— Bay Ferfiçkin! Şu anda söylediğiniz sözlerin hesabını yarın vereceksiniz!
— Düello mu demek istiyorsunuz! Hay hay!
Ferfiçkin'i düelloya çağırırken halim çok komik olmalıydı ki, hepsi gülmekten yere yattılar.
Trudolyubov, tiksinerek bakarak:

— Bırakın artık şunu! Görmüyor musunuz, kütük
95gibi sarhoş!
Simonov, yine homurdanarak:
— Onu aramıza aldığımız için kendimi affetmeyeceğim!
"Şu şişeyi alıp kafalarına geçirmeliyim," diye düşündüm ve şişeyi hızlıca alarak kadehimi doldurdum.
"Hayır, hayır... Sonuna kadar oturacağım burada. Siz, kalkıp gitmemi bekliyorsunuz, değil mi? Ama gitmeyeceğim. Burada oturarak size en ufak bir değer bile vermediğimi göstereceğim. Burası bir lokanta ve ben de yediklerimin karşılığını veriyorum. Sizleri, satranç oyunundaki piyon olarak görüyorum, üstelik oyun dışı bırakılmış piyonlar. Bu nedenle canımın istediği kadar içeceğim. Bana kimse karışamaz... İstersem şarkı da söylerim... Bu, benim hakkım... Hımm..." şeklinde düşüncelerim devam ediyordu.
Fakat şarkı söylemedim. Masadakilerin hiçbirine bakmamaya gayret ediyordum. Sakin olmaya çalışarak, ilk önce onların benimle konuşmasını beklemeye başladım. Ne yazık ki, tek kişi benimle konuşmadı. O zaman, onlarla barışmayı çok istedim. Saat sekiz oldu, sonra da dokuz... Masadan kalkmış ve yan taraftaki koltuklara oturmuşlardı. Zverkov, koltuğa uzanmış, bir ayağını da küçük, yuvarlak bir sehpanın üstüne koymuştu. Şarapları da yanlarına almışlardı. Gerçekten de Zverkov, tam üç şişe şampanya ısmarlamıştı. Doğal olarak beni çağırmadılar yanlarına. Zverkov'un etrafını çevirmiş, kendilerinden geçmiş gibi onu dinliyorlardı. Bu adamı çok sevdikleri anlaşılıyordu.
"Anlamıyorum! Anlamıyorum!" diye söylenip duruyordum. Arada bir coşarak, sarhoşlara ait yılışıklıkla birbirlerine sarılıp öpüşüyorlardı. Kafkasya'dan, gerçek aşk-
96
lardan, kahramanlıktan, görevlerindeki başarılarından sözediyorlardı. Hiç de tanımadıkları Podhorjevski denen bir hassa subayının yıllık gelirinden bahsedip, böyle bir zenginliğe sahip olmanın kendilerini ne kadar sevindireceğinden sözediyorlardı. Sonra, yine hiçbirinin yakından görmediği Prenses D'nin güzelliğini ve kibarlığım anlata anlata bitiremiyorlardı. Daha sonra laf, dönüp dolaşıp Shakespeare'in ölümsüzlüğüne geldi.
Koltukların karşısındaki duvar boyunca, soba ile masa arasında yürüyor, konuşulanları gülümseyerek dinliyordum. Kendi başıma, onlarsız eğlenebileceğimi kanıt layarak, güçlü olduğumu gösterecektim. Sırf onlara inat, ayakkabılarımın topuklarına basıp gürültü çıkarıyordum. Fakat boşuna uğraşıyordum. Dönüp bana bakmamışlardı bile. Ama ben bu şekilde, masa ile soba arasında gidip gelerek, sekizden on bire kadar vakit geçirebilirdim. "Canım bunu istiyor, yasak değil ya!" diye düşünüyordum. Garsonun biri, salona girip çıkıyordu, birkaç kere durup yüzüme baktı. Gidip gelmekten başım dönmeye başlamıştı. Bazen durduğum yeri çıkarmak için dakikalarca düşündüğüm oluyordu. Geçirdiğim bu üç saat boyunca terden üç kez sırılsıklam oldum ve kurudum. Arasıra içimde korkunç bir acı hissediyor ve bu berbat, gülünç, korkunç anları on yıl, yirmi yıl, hatta kırk yıl geçse de unutamayacağımı düşünüyordum. Bir daha asla kendimi bu kadar al-çaltmayacaktım, üstelik kendi ellerimle. Artık her şeyi açık bir şekilde görebiliyordum, ama yine de masa ile soba arasındaki yürüyüşümü durduramıyordum.
Koltuklarda oturan düşmanlarımla konuşur gibi, "Ah, siz benim neleri düşünüp anlayabilecek kabiliyette olduğumu, kültür seviyemi bir bilseniz!" diye düşünüyordum. Ama onlar, beni görmüyorlardı bile... Sadece bir kere, Zverkov Shakespeare'den bahsederken, alaylı alaylı gülmüştüm ve hepsi dönüp bana bakmıştı. Çok yapmacık
97
ve iğrenç bir gülüşüm vardı; bunun üzerine konuşmalarını kesip, onları adam yerine koymadan masa ile soba arasındaki hızlı yürüyüşümü seyrettiler büyük bir şaşkınlıkla... Bu da bir sonuç vermedi, yine kimse konuşmamıştı benimle. İki dakika sonra yine beni görmez oldular.

Saat on bir olmuştu. Zverkov, ayağa kalkarak:
— Baylar, şimdi hedefimiz orası! diye bağırdı. Diğerleri de hemen kabul ederek:
— Elbette, nasıl istersen! dediler.
Doğruca Zverkov'a döndüm. Kendimi çok yorgun ve halsiz hissediyordum ve bu durumdan kurtulmak için ölmeyi bile göze alabilirdim. Ateşler içerisinde yanıyordum; terden ıslanan saçlarım kuruyunca alnıma ve şakaklarıma yapışmıştı. Kararlı ve kaba bir ses tonuyla:
— Zverkov! dedim. Özür diliyorum sizden. Bay Fer-fiçkin, sizden de. Sizleri gücendirdiysem baylar, hepinizden Özür diliyorum!
Ferfiçkin, cırtlak bir sesle ve alay ederek:
— İşte yola gelin böyle! Düello, herkesin yapabileceği bir şey değil.
Birden, öfkeden patlayacak gibi oldum.
— Hayır, benim düellodan korktuğum yok Bay Ferfiçkin! Hemen yarın sizinle düello etmeye hazırım. Üstelik bunu çok istiyorum, siz de gelmek zorundasınız. Size düellodan korkup korkmadığımı göstereceğim. İlk ateş eden siz olacaksınız ve ben de silahımı havaya boşaltacağım.
— Bu adam kendince eğleniyor! dedi Simonov.

Trudolyubov ise:
— Tamamen saçmaladı! diye karşılık verdi. Zverkov, beni küçümseyerek:
— Çekilin önümüzden, izin verin de geçelim! Daha ne istiyorsunuz! dedi.
Onlar da çok içmişlerdi ve hepsinin suratları kırmızı, gözleri parlaktı.
— Zverkov, sizinle dost olmak istiyorum. Biliyorum, sizi küçük düşürdüm, ama...
— Siz mi beni küçük düşürdünüz? Siz... Beni... Şunu iyice kafanıza sokun beyefendi, siz beni asla küçük düşüremezsiniz!
Zverkov'dan sonra Trudolyubov lafa kanşarak:
— Yeter artık, haydi çekil önümüzden! Hadi gidelim arkadaşlar...
Zverkov:
— Şimdiden anlaşalım baylar, Olympia benim! dedi.
Diğerleri gülerek:
— Sen istediğini al, bizim gözümüz yok! dediler.
Sanki yüzüme tükürmüşlerdi... Öylece kalakaldım. Hepsi gürültüyle çıktılar odadan. Trudolyubov, aptalca bir şarkı söylüyordu. Simonov, garsonun bahşişini vermek için geride kalmıştı. Ona doğru ilerledim, umutsuz ama kararlı bir sesle:
— Simonov, bana altı ruble verin! dedim. Simonov şaşırmıştı ve bana aptal aptal bakmaya

başladı. Çok sarhoştu.
— Şimdi siz, oraya da mı geleceksiniz bizimle?
— Evet!
— Param yok! dedi ve alay eder gibi gülerek paltosunu alıp dışarı çıktı.
Paltosundan tuttum, sanki kâbus görüyordum.
— Simonov! Paranızın olduğunu gördüm, neden bana vermek istemiyorsunuz? Beni bu kadar önemsiz mi görüyorsunuz? Ne olur, beni geri çevirmeyin! Sizden neden bu parayı istediğimi bir bilseniz!.. Geleceğim ve tüm planlarım buna bağlı...
Simonov, parayı çıkardı ve fırlatır gibi önüme attı.
— Bu kadar yüzsüzseniz, buyurun! dedi ve arkadaşlarının arkasından koşmaya başladı.
Aşağı yukarı bir dakika kadar yalnız kaldım. Darmadağın olmuş bir masa, yemek artıkları, yerde kırık bir kadeh ve sigara izmaritleri vardı. Kafam bir acayip olmuştu, içimde büyük bir eziklik hissediyordum. Üstüne üstlük, bütün olanlara şahit olan ve bana bakan bir de garson varken...

— Oraya! diye bağırdım. "Ya hepsi pişman olup ayaklarıma kapanacak, ya da... ya da Zverkov'u tokatlayacağım..."
100
Koşa koşa merdivenlerden inerken:
— Nihayet isteğine ulaştın! Karşındaki gerçeğin ta kendisi! Artık Roma'yı bırakıp Brezilya'ya yerleşen Papa da, Korno gölündeki balo da yok karşında. Tam ortasında bulunuyorsun yaşamın! diye kendi kendime söyleniyordum.
Birden, "Bütün bu yaşadıklarına gülecek kadar al-çaldın sen," diye düşündüm.
Sonra kendi kendimi susturarak:
— Öyle olsun, ne yapayım! Zaten hiçbir şeyim kalmadı! dedim.
Çoktan gitmişlerdi bizimkiler, fakat nereye gideceklerini bildiğim için, bunun önemi yoktu.
Lokantanın önünde sadece bir kızak sürücüsü vardı. Gece çalışanlardan olmalıydı. Üzerindeki paltonun omuzlan, yağan sulusepkenden dolayı görünmez hale gelmişti. İnsanı fazlaca bunaltan, nemli bir hava vardı. Adamın atı, fazla iri olmayan, alacalı, uzun tüylü bir attı; o da
101karın altında uzun süre kalmıştı ve durmadan tıksırıyor-du. Bu anlattıklarımı öylesine iyi hatırlıyorum ki...
Kızağa binerken, birdenbire Simonov'un para verişi geldi gözlerimin önüne ve öylece yığılıverdim kızağa, dizlerim tutmaz olmuştu.
— Tamamen pisliğin içine battım, bunu bu gece ya değiştiririm ya da geberirim! diye bağırdım.
— Hadi yürü!..
Yola çıktık, fakat benim kafamın içinde öyle çok şey vardı ki, düşünceler büyük bir hızla geçip gidiyordu.
— O adamlar, benimle dost olmak için asla önümde yalvarmazlar. Bu da tıpkı Korno gölü kenarındaki balo gibi adi, romantik, aptalca bir hayalden ibaret. Zverkov'u tokatlamaktan başka bir seçeneğim kalmadı artık. Tamam, kararımı verdim, Zverkov'u tokatlamaya gidiyorum. Arabacı! Hadi sür...
Arabacı, dizginleri daha hızlı sallamaya başladı.
— Onu gördüğüm an tokatı indireceğim suratına! Yoksa, önce birkaç laf söyleyip, ondan sonra mı vursam? Yok, yok... Görür görmez vurmalıyım. Hepsi oradadır, Zverkov da Olympia ile birlikte bir koltukta oturuyordur. Kahrolası Olympia, bir keresinde beni küçümseyerek suratımla alay etmiştin... Olympia'yı saçlarından, Zverkov'u da kulaklarından tutarım ve sürüklerim onları öylece!.. Hayır, hayır... En güzeli, tek kulağından tutup götürmek! Diğerleri de üzerime yürüyecek, beni dövüp dışarı atacaklardır. Eminim, böyle yapacaklardır. Olsun!.. İlk ben vurmuş olacağım ya! İnsanların gözünde Zverkov kötü bir üne sahip olacak ve bunu da beni dövmesi değil, ancak düello temizleyecek! Sonunda benimle dövüşmek zorunda... İstedikleri kadar dövebilirler şimdi beni!.. Adi herif-
102
ler!.. Trudolyubov, içlerinde en güçlü olanıdır ve en çok da o üstüme gelecektir. Ferfiçkin, yanlardan saldırarak saçlarıma yapışır, eminim. Umurumda bile değil. Bütün bunlara hazırlıklı gidiyorum ben. En sonunda o küçük kafalarına sokabilecekler gerçeği, benim için zerre kadar değerleri olmadığını haykıracağım!
— Arabacı hadi, hızlı sür! diye bağırdım.
Çok yüksek sesle bağırmış olmalıyım ki, arabacı birdenbire irkildi ve kırbacını şaklatmaya başladı.
— Güneş doğarken dövüşürüz, kararlıyım... İşimden de vazgeçtim. Ferfiçkin, "bakanlık" diyerek işimle alay etti kendince. İyi de silahlan nereden bulacağım? Tamam! Aylığımı şimdi çekerim, mesele kapanır. Peki ya barutla kurşun? Bir de tanık lazım. Hiç arkadaşım da yok ki... Ama bunu da halledebilirim... Yolda karşıma çıkacak sıradan birisi, nasıl boğulurken hayatımı kurtarmak zo-rundaysa, bana tanıklık da etmek zorundadır. Böyle şeylerde durumun

nasıl olduğunun önemi yoktur. Üstelik, işyerinden müdürüme rica etsem, o bile bana tanıklık yapacaktır; hem de bunu herkesten gizleyerek. Şefim Anton Antonoviç ise...
Birdenbire olaylar farklı bir açıdan çıktı karşıma ve düşündüklerimin ne kadar aptalca olduğunu anladım. Ama yine de...
— Arabacı, daha hızlı sür! demekten kendimi alamadım.
— Aman beyefendi!
Birden, yüzüme soğuk bir rüzgar çarptı.
— Acaba hemen eve mi dönsem? Tanrım! Bu partiye gelmek için neden bu kadar ısrar ettim ki sanki? Bir türlü inanamıyorum. Hele o masa ile soba arasındaki üç
103
saatlik gidip gelme... Bunun sorumlusu onlar ve cezasını onlar çekecek. Daha hızlı arabacı!..
— Peki ya karakola gidersem?.. Buna cesaret edemez onlar... Rezil olmaktan korkarlar. Belki de Zverkov, benimle düello etmeyi kabul etmeyecek; kendisi için alçal-tıcı bulacaktır bunu. Eminim ki, böyle olacak... Ama ben, ne yapacağımı biliyorum. Zverkov'un yola çıkacağı posta merkezine gider, tam arabaya binmek üzereyken üstüne atlarım; hızlıca ayaklarından tutarım ve kaputunu çeker alırım sırtından. O da işe yaramazsa ellerini ısırırım. (Kızgın bir insanın neler yapabileceğini anlasınlar...) İsterse Zverkov kafama, diğerleri de sırtıma yumruklarını indirsin! Ben de oradaki herkese:
— Bakın şu hergeleye!.. Yüzünde benim tükürüğümle gidip de Çerkez kızlarını baştan çıkaracak!., diye bağırırım.
Elbette ki bu, benim sonumu getirir. İşimden kovulurum, yakalanıp yargılanır ve hapsi boylarım... Sonra da Sibirya'ya, sürgüne gönderilirim. Hiçbiri umurumda değil!.. On on beş yıl sürgün hayatından sonra, sersefil bir dilenci bile olsam, yine onun peşini bırakmam. Herhalde uzak bir şehirde evlenmiş, bir yuva kurmuş olurdu. Bir de yetişkin kızı olurdu... Ona şöyle bağırırdım o zaman:
— Gaddar herif!.. Şu çökmüş avurtlarıma, üzerimdeki yırtık elbiselere bak! İşimi, mutluluğumu, sanatı, bilimi, sevdiğim kadını... Her şeyimi kaybettim senin yüzünden. İşte silahlar!.. Ben, silahımı boşaltıyor ve seni affediyorum!
Sonra da havaya ateş edip, ortadan kaybolacak-
tım...
Tüm bu anlattıklarımın Silvio (*) ve Lermontov'un
(*) Puşkin'in bir öyküsü.
104
Maskarad'ından olduğunu bildiğim halde, gözlerimin yaşarmasına engel olamadım. Sonra kendimden utanmaya başladım. Kızağı durdurdum ve aşağı indim. Yolun ortasında öylece kalakalmıştım, arabacı da şaşkın gözlerle bana bakıyordu.
Ne yapacağım şimdi!.. Oraya gitmem de, gitmemem de büyük aptallık olacaktı. Ama, Tanrım! Gitmemezlik olur mu? Üstelik bütün aşağılamalardan sonra!..
Hayır, olmaz! diye bağırarak tekrar kızağa atla-
dım.
— Bunu yapmak zorundayım! Arabacı, oraya!..
Öylesine sabırsızlanmıştım ki, arabacının ensesine bir yumruk geçiriverdim. Arabacı:
— Ne oluyor beyefendi, neden vuruyorsun? diye bağırdı. Yine de ata hızlı bir kırbaç indirdi ve hayvan çifte atmaya başladı.
Sulu kar, lapa lapa yağıyordu; ama umurumda değildi bu ve ben paltomun yakasını açmıştım. Etrafımdaki her şeyden uzaklaşmıştım. Zverkov'u tokatlamaya kesin kararlıydım. Üstelik bu işin hemen şimdi olacağım, hiçbir kuvvetin de bunu durduramayacağını hissediyordum. Kar bulutlan arasında sokak fenerlerini zar zor seçiyordum; bunlar, bana cenaze alayındaki meşaleleri hatırlattı. Paltomun, ceketimin, hatta atkımın içine kadar girmişti kar. Fakat bunlara

aldırdığım yoktu benim. Ne de olsa batmış bir adamdım ben.

Sonunda geldik. Kızaktan hızlıca indim ve kendimde olmayarak çıktım merdivenleri. Ellerimle ve ayaklarımla kapıyı tekmeliyordum. Ayakta duracak halim kalmamıştı. Geleceğimden haberdarlarmış gibi kapıyı hemen açtılar. Simonov, içeridekilere birisinin daha geleceğini
105söylemişti. Buraya ancak haberli gelinir ve çok dikkatli olunurdu. Polislerin ne zamandır ortadan kaldırmaya çalıştığı "moda mağazalarından biriydi bu ev. Gündüzleri mağazaydı gerçekten, ama geceleri randevulu konuklar alınırdı.
Hızlı hızlı yürüyerek dükkanı geçtim ve salona girdim. Birden, şaşkınlıktan kalakaldım öylece... Salonda bir tane mum yanıyordu sadece ve hiç kimsecikler yoktu.
— Neredeler? diye sordum.
Karşımda duran kadın, evin sahibiydi; benden söz edilmiş olmalıydı ki, yüzüme sırıtarak bakıyordu. Biraz sonra bir kapı açıldı ve içeriye birisi girdi.
Hiç kimseyi umursamadan salonda bir aşağı bir yukarı dolaşıyordum, bir taraftan da kendi kendime konuşuyordum. Ölümden dönmüş gibi seviniyordum. Tüm benliğimi kaplamıştı bu sevinç. Çünkü, kesinlikle tokat atacağımı biliyordum. Ama kimse yoktu artık, her şey tamamen değişmişti. Etrafa şaşkın şaşkın bakıyordum. Kendime gelememiştim, içeriye giren bir kıza takıldı birden gözlerim: Genç, soluk yüzlü bir kız duruyordu karşımda. Düzgün kara kaşları vardı kızın ve şaşkın bir ifadeyle bana bakıyordu. Bu bakışı çok sevdim, eğer sırıtarak baksaydı ondan nefret edecektim. Hâlâ kendime gelememiştim ve kızın yüzüne dikkatli bakmaya çalışıyordum. Kızın yüzünde saflık, yumuşaklık ve fazlaca ciddiyet okunuyordu. Bu yüz ifadesiyle çok şeyini yitirmiş olmalıydı burada; çünkü bizimkilerden hiçbirinin onu görmediklerinden eminim. Uzun boyu, biçimli bir vücudu, sağlıklı bir görüntüsü vardı; ama yine de güzel sayılamazdı. Çok sade bir giysi vardı üzerinde. Pek de hoş olmayan bir içgüdüyle kıza doğru yanaştım.
Birdenbire duvardaki aynaya takıldı gözlerim. Bü-
106
tün akşam boyunca yaşadıklarımdan sonra solgun, bitkin, öfkeli suratım ve darmadağın saçlarımla çok berbat görü-nüyordum. "Aman, bana ne... Beni çok çirkin bulursa daha fazla sevinirim," diye düşündüm.
107VI
...Duvarın diğer tarafından bir saatin sesi geldi; sanki birisi hırlıyormuş gibi çıkmıştı ses. Bu garip saat sesini, cırtlak çan sesleri takip etti. Saat ikiydi. Kendime geldim sonra, birdenbire... Aslında uyumuyordum, sadece biraz dalmıştım.
Çok büyük bir elbise dolabı, etrafta bir sürü kutu ve kumaş parçalan vardı; ıvır zıvır birçok eşyayla dolu olan bu salon çok basık, dar ve karanlıktı. Salonun diğer bir köşesinde, masanın üzerinde sönmek üzere olan bir mum vardı; arasıra parlıyor sonra yine azalıyordu. Birazdan tamamen karanlık olacaktı bu salon.
Pek uzun sürmedi kendime gelişim. Bütün her şey, sanki üzerime saldırmak için bekliyorlarmış gibi, aniden çıktılar karşıma. Her şeyi unutmuşken bile, düşlerimin etrafında dönüp durduğu bir nokta vardı zihnimde. En garip şey de, ayıldıktan sonra, o gün olup bitenlerin benimle hiçbir ilgisi yokmuş gibi, kendi dışımda olarak hatırlamam.
108
Kafam sersem gibiydi. Sanki havada uçan bir şey üstüme geliyor ve beni rahatsız edip duruyordu. Çok korkunç bir kızgınlık hissediyordum içimde ve bunu boşaltacak fırsat kolluyordum. Birdenbire yanımda bir çift kocaman göz gördüm, dikkatle bana bakıyordu. Çok soğuk, hüzünlü, umursamaz ve yabancı bakışlardı bunlar; altında ezildiğimi hissediyordum.

Birden, beynimde bir düşünce oluştu... Rutubetli ve karanlık yeraltına girişlerimde de aynı sıkıntıyı yaşardım. Karşımdaki siyah, iri gözlerin beni böylesine incelemesi hiç de normal bir şey değildi. Kızın yanında neredeyse iki saat hiç konuşmadan yattım, herhalde ihtiyaç hissetmedim... Sonra, bunu düşününce de gülmek geldi içimden. Fuhuşun anlamsızlığını ve bir akrep kadar iğrenilecek bir şey olduğunu düşününce, irkildim birden. Gerçek aşkın bittiği yerde başlıyordu fuhuş; bütün rezilliği ve ka-balığıyla... Uzun uzun bakıştık kızla; gözlerini kaçırmadı-ğı gibi bakışlarındaki anlamı da değiştirmemişti. Sonunda korkmaya başladım ve bu işi sonlandırmak için:
— Adın ne senin? diye sordum, pek duyulmayan sesimle.
— Liza.
Sanki fısıldar gibi söylemiş ve hemen gözlerini yere indirmişti; çok rahatsız edici bir hali vardı.
Konuşmadım. Sonra ellerimi başımın altına koyup sırtüstü yattım; çok sıkıntılı bir şekilde tavanı seyrediyordum.
— Kar yağıyor... Hava bugün... berbat! dedim. Kız, hiçbir cevap vermedi. Daha fazla sıkılmıştım... Bir süre sonra ona doğru dönüp, sinirlenmiş gibi:
109— Buralı mısın? diye sordum.
— Hayır.
— Nerelisin?
— Riga'lıyım... Kız, zoraki konuşuyordu.
— Alman mısın?
— Hayır, Rus'um.
— Ne kadar oldu buraya geleli?
— Nereye?
— Bu eve.
— İki hafta.
Gittikçe yavaşlıyordu konuşması. Diğer yandan da mum sönmüştü, kızın yüzünü göremiyordum.
— Annen-baban var mı?
— Evet... Hayır...Var.
— Onlar nerede?
— Onlar... Riga'dalar.
— Ne iş yapıyorlar?
— Hiç... Öylesine...
— Ne demek "hiç, öylesine..." Neciler, neyle uğraşır-
lar?
— Esnaflar.
— Onların yanında mı oturuyordun?
— Evet.
— Kaç yaşındasın?
110
— Yirmi.
— Neden ayrıldın onlardan?
— Öyle işte...
Öyle işte, "yeter artık, sıktın" demek oluyordu. İkimiz de sustuk.
Niçin kalkıp gitmiyordum, bilmiyorum! Sıkıntıdan boğulacak gibi oluyordum. Gün boyunca yaşadıklarım, zihnime hücum ediyorlardı. Birdenbire aklıma, sabah işe giderken gördüğüm bir şey geldi. Aslında konuşmak istemiyordum ama yine de:
— Bugün bir tabutu götürürken, neredeyse düşürü-yorlardı! dedim.
— Tabutu mu?

— Evet, Sennaya sokağında bir bodrumdan çıkarılıyordu.
— Bodrum mu?
— Yok, yok... Bodrum katından... Bilirsin öyle yerleri... Kötü bir evdi... Pislik içerisindeydi her taraf... Çöpler, kabuklar... İğrenç kokuyordu...
Yine sustuk. Buna bir son vermek için:
— Bugün hiç de ölü gömecek gün değil doğrusu! de-
dim.
— Neden?
— Neden mi? Her taraf kar, çamur... (Esnedim) Kız, bir suskunluk anı geçirdikten sonra:
— Ne değişir ki? dedi.
— Yoo, her şey değişir!.. (Tekrar esnedim.) Mezarcı-
111lar kardan ıslandıkça küfür edip duruyorlardır, üstelik mezarın içi de vıcık vıcık su olur.
— Mezarda suyun ne işi var ki?
Kız, bunu sert bir sesle, yavaş ve meraklı bir tonda sormuştu. Bu sırada içimden bir şeyler beni dürtükleme-ye başlamıştı.
— Ne işi mi var? Altı verşok su birikir dipte. Zaten Volkov'da kuru bir tek mezar kazılamaz.
— Neden?
— Neden mi? Orası çok sulak bir bölgedir. Her taraf bataklıklarla doludur. Resmen suyun içine gömerler ölüyü. Kaç kez gözlerimle gördüm.
(Doğrusunu söylemek gerekirse, hiç böyle bir şey görmemiş, Volkov mezarlığına adımımı bile atmamıştım. Bunlar, hep başkalarından duyduğum şeylerdi.)
— Ölmekten korkar mısın?
Kız, kendim koruyacakmış gibi irkilerek:
— Neden ölecek misim? dedi.
— Önünde sonunda sen de öleceksin! Üstelik, bahsettiğim kız gibi!.. Onun da kimsesi yoktu, senin gibi!.. Veremden ölmüş.
— Keşke hastanede ölseydi, zavallı...
(Ölen kıza böylesine acıması, onu tanıdığı yolunda şüpheler uyandırdı bende.)
Konuşmayı uzattıkça uzatıyordum.
— Patronuna borcu varmış. Veremli olduğu halde o evde çalışmaya devam etmiş. Kızı tanıyan arabacı ve askerlerin konuşmalarını duydum. Meyhaneye gidip onun
112
hatırasına içeceklerdi... (Anlattıklarımın çoğu yalandı.)
Uzun bir sessizlik anı geçirdik. Kız öylece, hiç kımıldamadan yatıyordu.
— Sen hastanede ölmeyi mi tercih edersin? diye sordum.
— İkisi de aynı şey değil mi? Sonra da sinirlenerek:
— Üstelik, neden ölüyormuşum ki? dedi.
— Şimdi olmasa da, bir gün öleceksin ya!
— Onu o zaman düşünürüm.
— Tamam, şu anda genç, güzel, tazesin; değerin de buna göre... Ama bir sene sonra gör bakalım, ne kadar yıpranacaksın.
— Bir senede mi?
— Bir senede mutlaka değerin düşecektir. O zaman, buradan daha kötü bir eve düşersin. Altı yedi sene sonra da hiçbir şeyin kalmaz ve Sennaya sokağında bir bodrumda bulursun kendini. Bununla da kalmaz, bir de hastalanırsın. Çeşit çeşit hastalık var. Süreceğin hayatla hiçbir hastalıktan kurtulamazsın. Sonra da ölür gider-
sin!..
Birden hırçmlaştı ve acı dolu bir sesle:
— Ölürsem öleyim! dedi.
— Yazık olmaz mı?

— Kime?
— Sana, gençliğine...
Tekrar bir sessizlik anı geçirdik.
113— Hiç nişanlandın mı sen?
— Size ne bundan?
— İstersen söyleme, sana ısrar etmem. Üstelik neden kızıyorsun ki? Senin birçok sıkıntı çekebileceğim düşündüm ve acıdım sadece... Yoksa beni ilgilendirmiyor.
— Kime acıdınız?
— Sana...
Kız silkinerek, daha kısık bir sesle:
— Acımanıza değmez!., dedi.
Bunu duyunca çok sinirlendim. Ben ona acıyacağım ve o beni...
— Ne zannediyorsun, iyi bir iş yaptığını mı?
— Hiçbir şey...
— Bu daha kötü... Fazla zaman kaybetmeden toparla kendini... Çok zamanın olacak daha; gençsin, mutlaka birisini sever, evlenir ve mutlu olursun.
Kız, her zamanki sertliğiyle sözümü kesip:
— Evlenen herkes mutlu mu?
— Haklısın, evlenen herkes mutlu olmaz, ama burada yaşadıklarınla ölçülemeyecek kadar iyi bir hayat yaşarsın. Sen sevdikten sonra mutlu olman önemli değildir. Bazen hayatın çektirdiği acılar da güzeldir. Ama burası, iğrenç bir pislik yuvasından ibaret...
Tiksinir gibi başımı diğer tarafa çevirdim. Öylesine konuşmuyordum artık, ne söylediğimin bilincindeydim. Yıllardır oturduğum köşede depoladığım düşünceleri birisine dökmek için büyük bir arzu duyuyordum. Sanki içimde bir yangın başlamıştı ve önümde bir hedef belirmişti.
114
— Sen burada olduğuma bakma benim, sana örnek olamam ben. Belki senden de kötü bir insanımdır...
Bunlan söyledikten sonra, birdenbire kendimi temize çıkarma isteği duydum ve:
— Hoş, ben sarhoş olduğum için geldim buraya, dedim. Hem de kadınla erkek arasında çok fark vardır. Ben buraya gelip her şeyi yapar, sonra da çeker giderim; çünkü buraya tutsak değilim. Bir silkinmeyle bütün pisliklerimden temizlenirim. Fakat sen yapamazsın bunu. Eli kolu bağlanmış bir tutsaksın sen. Burada vücudunu ve ruhunu satıyorsun. Zamanla, seni bağlayan zincirleri kırmak isteyeceksin, fakat sen uğraştıkça daha da sıkacak zincirler seni. Ben, o zincirlerin ne bela olduğunu biliyorum. Sana bu kadarını söyleyeyim şimdilik, fazlasını anlayamazsın hem de. Şimdi anlat bakalım, borcun var mı patrona? Bak, nasıl da anlıyorum...
Kız, soruma bile cevap vermedi, beni can kulağıyla dinliyordu.
— Öyle bir zincirdir ki bu, kurtulana bravo doğrusu. Zaten hep böyle olur. Öldüğünde ancak kurtulabilirsin. Üstelik, nereden biliyorsun benim senden daha mutsuz olmadığımı? Mutsuzluğumdan kendimi pisliğin içerisine atmış olabilirim. İnsanlar üzülünce içer, değil mi? Ben de üzüntümden buraya geldim. Söylesene, bunun neresinde iyilik var? Az önce... Seninle... Beraber olduk... Tek kelime konuşmadık seninle. Sonra da iki yabancı gibi konuşmaya başladık... Sevişmek bu mudur? İnsanlar, böyle mi beraber olmalı? Bu, kepazelikten başka bir şey değildir.
Kız, sert bir sesle ve heyecanla:
— Evet! diyerek bana hak verdi.
115"Evet" demesi, beni oldukça şaşırtmıştı. Demek ki az önce beni dinlerken, o da aynı şeyleri düşünüyordu. Bu durumda, bu kızın bazı şeyleri anlama yeteneği vardı. -"Gerçekten de önemli bir benzerlik" diye düşünürken neredeyse sevinçten ellerimi ovuşturacaktım. Böylesine taze bir ruha sahip olmak pek de zor olmayacaktı benim için.

Benim için bir oyundu bu ve.iyice kaptırmıştım kendimi.
Kız, başını bana doğru iyice yaklaştırdı; görmüyordum, sadece dirseklerine dayandığını seçebiliyordum karanlıkta. Beni inceliyor olabilirdi. Gözlerini görebilmeyi çok isterdim. Derin derin nefes alıyordu.
Öncekinden daha sert konuşmaya başladım:
— Evini bırakıp da neden buralara geldin?
— Öyle işte.
— Baba evi başka olur... Karnın tok, kafan rahat olurdu... Ne de olsa doğup büyüdüğün yer...
— Ya bunun tam tersiyse?
O anda aklımdan, "Bırak şu duygusal laflan da, kızın anlayacağı dilden konuş... Sonra çabaların boşa gider," diye geçirdim.
Ama bunlar, sadece aklımdan geçmişti. Bu kız beni çok etkiliyordu. Sinirlerim de boşalmıştı ve kendimi iyice kaptırıvermiştim. Ayrıca, temiz duygular taşırken de kolaylıkla konuşabilir insan.
Derhal toparlandım ve:
— Sen de haklı olabilirsin, dedim. Yaşanan bazı şeyleri anlamak zordur. Bak, sana ne diyeceğim. Birileri seni üzmüş olabilir, belki sen de onları üzdün; ama onlar,

senden daha fazla suçludurlar. Neler yaşadığını bilmiyorum, ama şunu söyleyebilirim ki, senin gibi birisi buraya kendi isteğiyle düşmez.
— Ben nasıl bir kızım ki?
Çok kısık bir sesle söylemişti bunları ve güçlükle duyabilmiştim.
İçimden, 'Tüh be, şimdi tatlı sözler söylemek zorundayım. Ne kadar da kötü... Ama, belki de iyidir," diye geçiriyordum. Kız susuyordu.
— Bak Liza! dedim. Kendimi şöyle bir düşünüyorum da, neler neler geliyor aklıma. Çocukluğumda bir ailem olsaydı eğer, şu an bambaşka biri olurdum herhalde. Ne kadar kötü de olsa, bir aile her zaman iyidir; anne baba, insanın kötülüğünü istemez hiçbir zaman. Senede bir kere de olsa sevgilerini gösterirler. Bir yuvan olduğunu bilirsin her zaman. Benim ailem olmadı hiç yanımda, belki de bu yüzden duygusuz bir adam oldum.
Uzun bir süre bekledim.
"Acaba söylediklerimi anlamıyor mu? Ben de tutmuş akıl hocalığı yapıyorum, ne gülünç!" diye geçiriyordum içimden.
— Ben baba olursam, bir de kızım olursa, onu oğullarımdan daha fazla sever, ilgi gösterirdim.
Böyle söyleyerek onun dikkatini çekmek düşünce-sindeydim. Fakat şunu belirtmeliyim ki bu sözleri söylemek, yüzümü kızartmıştı.
— Neden söylediniz bunu?
Bu soru, beni dinlediğini gösteriyordu.
— Bilmem... Birisim tanırdım Liza; adamın yüzün-
117de somurtan bir ifade vardı her zaman. Buna karşın kızlarını çok sever, her isteklerini yerine getirirdi, neredeyse ellerini ayaklarını öperdi. Baloda kızı dans ederken onu ayakta bekler ve gözlerini bir an ayırmazdı. Kızı için deli oluyordu neredeyse... Kız yorgun düşüp uyuyunca babası kalkar, onu öper, koklardı. Kendisi çok kötü giyinirdi, biraz da cimriydi, ama kızı için neredeyse tüm parasını harcardı. Kızına birçok hediye alırdı, eğer bunlar beğenilirse o zaman keyfine diyecek olmazdı. Bence babalar, annelerden daha fazla düşkündür kızlarına; bu nedenle kız, baba evinde mutludur... Benim bir kızım olsa, herhalde onu hiç evlendirmezdim.
Liza gülümseyerek:
— Neden? dedi.
— Kıskançlıktan ölürüm. Elin adamını öptüğünü, onu benden daha fazla sevdiğini düşününce kudururum. Düşününce bile kötü oluyorum. Elbette saçmalıyorum ben, sonunda her insan

alışır. Fakat şunu söyleyeyim ki, kızım evlenene kadar çok yorulurdum. Çünkü onu isteyenleri kötülemek için elimden geleni yapardım. Sonunda da istediği birine verirdim onu elbette. Şu bir gerçektir ki bir baba, kızının sevdiği adamdan hep nefret eder. Hep böyledir bu. Zaten kavgalar da bu yüzden çıkar.
Liza aniden:
— Fakat bazı aileler de kızlarını tertemiz evlendirmek yerine satmak için uğraşırlar, dedi.
Yaa! Mesele buydu demek ki!
— Böyle şeyleri ancak, Tanrı tanımayan, sevgi fukarası aileler yapar; bunlann ortadan kalkmaları gerekir, Liza! diye bağırdım. Akıl, sevginin olmadığı yerde aranmamalıdır. Bu tür aileler mutlaka var, fakat benim sö-
züm onlara değil. Sen de pek iyi şeyler yaşamadın herhalde evinde. Anlaşılan sen de talihsizlerdensin. Bunların hepsi fakirlikten ileri geliyor.
— Sadece zenginler mi iyi yaşarlar? Namuslu insanlar, fakirken de iyi bir hayat sürebilirler.
— Hımm... Belki haklısın. Fakat şu da var ki Liza, insan, mutluluğunu pek görmez, nedense hayatın hep üzüntüleri, sıkıntıları görünür ona. Fakat bir an olsun gerçeği görebilsek, aslında mutlu olacak birçok nedenin olduğunu görürüz. Bence mutluluk; her şeyin yolunda gittiği, kocanın seni çok sevdiği, koruduğu, bir an bile ayrı kalmak istemediği bir ailede vardır. Sıkıntılı günleri olsa bile, karı-koca mutludurlar. Sıkıntı çekmeyen insan yoktur zaten. Eğer evlenirsen bir gün, bunu sen de anlarsın... Bir de sevdiğin bir adamla evlenirsen, evliliğinin ilk yılları rüya gibi geçer. Birbirini seven karı-koca arasındaki kavgalar, her zaman tatlıya bağlanır. Hatta bazı kadınlar, kocalarını sevdikleri ölçüde, çok kavga ederler. Ben tanıdım böyle birisini. Kocasına, "Seni sevdiğimden kavga ediyorum, yanlış anlama sakın," derdi. İnsanın sevdiği kişiye eziyet ettiğini hiç duymuş muydun?
Kadınlardan daha çok çıkar böyle tipler. Eziyet ederken, "Bu sıkıntıya katlansın ki, ben onu birazdan sevip okşayacağım," diye düşünürler. Evin tüm neşesi bu kadınlardır. İnan bana, çok namuslu, huzur ve mutluluk dolu bir hayattır bu... Bunun yanında çok kıskanç kadınlar da vardır. Böyle bir kadını da tanıdım. Kocası dışarı çıktığı an hemen bir merak sarar onu, "acaba nereye, hangi kadına gitti" diye. Sonra da kocasının peşine düşüp gizli gizli takip eder. Yaptığının hiç de hoş bir davranış olmadığını kendisi de bildiği halde, kendisini durduramıyordu. Bütün bunları yapmasının nedeni, kocasını çok sevmesiydi. Kavgalardan sonraki barışmalar, (affederek

tya da özür dileyerek farketmez) tadılacak en güzel hazdır. Öylesine mutlu eder ki karı-kocayı bu durum, sanki yeni tanışmış ya da evlenmiş gibi hissederler kendilerini. En önemli noktalardan biri de şudur ki, kan-kocanın sevişmelerinden hiç kimsenin haberi olmamalı, bu konular kimseye anlatılmamalıdır. Sıkıntılarını öz annelerinden bile gizlemeli, aralarında hakem olmasını istememelidir-ler. Karı-kocanın en iyi hakemi ancak kendileri olabilir. Aşkın bir kutsallığı vardır, bunu sarsmamak için tüm yabancı bakışlardan sakınmak gerekir. Böylece aşkın kutsallığı daha da artacak ve tam anlamıyla mutluluk yaşanacaktır. Sonuçta karı-koca arasındaki saygı da pekişecektir; evliliğin temeli de saygıdır zaten. Eğer severek evlenmişlerse, bunu neden söndürsünler ki?.. Aşkın devamının bir yolu yok mudur? Ben, olmadığını zannetmiyorum. Adam, çok onurlu ve iyi bir insansa aşkını tüketmez. Evliliğin ilk yıllarında yaşanan ateşli aşk, yerini güçlü bir sevgiye bırakacaktır elbette. Zaman geçtikçe karı-koca arasındaki ilişki daha da kuvvetlenir, her şeylerini beraber ve birbirlerine danışarak yaparlar. Bir de çocukları oldu mu, en kötü günleri bile mutlu geçer onların. Yeter ki sevgilerinde ve güvenlerinde azalma olmasın. Çocuklar için çalışmak, fedakârlıkta bulunmak da büyük bir zevktir. Gelecekte de bütün bu yapılanlar için çocuklar sana sevgi duyacaklardır. Yani gelecek için sevgi yatırımında bulunuyorsun sen. Çocuklar büyüdükçe seni kendilerine örnek ve yaslanacakları bir kuvvet olarak görürler. Sonra, şunu da hissedersin ki, öldüğünde

senin duyguların ve fikirlerinle beraber olacaklardır onlar. Çünkü kendilerine seni örnek almışlardır. Çocuk sahibi olmak, gerçekten de kutsal bir görevdir. Anne ile babayı birbirine yaklaştıran en önemli unsurlardandır. Bazıları da çocuk yetiştirmenin zor olduğunu söyler. Bence böylesine kutsal bir göreve laf söylenmemek'.
120
Liza! Küçük çocukları sever raisin? Ben bayılırım. Düşünsene; küçücük, pembe yanaklı bir oğlun var ve memeni emip duruyor. Erkeklerden hiçbirinin, kucağında çocuk olan bir kadına kötü gözle bakacağım zannetmiyorum. Pembe yanaklı bebek oynadıkça, minicik ellerini, ayaklarını hareket ettirdikçe insanın gülesi gelir. Bir de insana uzun uzun, her şeyden anlar gibi bakmaları vardır. Meme emerken elleriyle sıkar, Kendince bazı oyunlar oynar. Babası yanlarına geldiğinde meme emmeyi bırakır, başım arkaya atarak babasına güler" gülecek bir şey varmış gibi... Sonra doğrularak tekrar meme emmeye devam eder. Dişleri çıktığında ise annesinin memesini ısırır, sonra da "Bak, nasıl ısırdım?" der gibi bir bakış fırlatır. Çocuk, bir ailenin mutluluk kaynağıdır- Hayır, hayır Liza! İnsan, ancak yaşamı öğrendikten sonra başkalarını eleştirebilir.
Sustum. Meğer böyle duygusal tablolar çizmek gerekiyormuş bu kıza diye düşünürken bir yandan da çok içten olduğuma inanıyordum. Sonra aniden aklıma, "Peki şimdi bir kahkaha patlatıverirse ne yaparım?" diye bir düşünce geldi. Bunu düşündüğüm an, öfkeden kıpkırmızı olmuştum. Özellikle konuşmamın sonlarında iyice kendimi kaybetmiştim. Şimdi ise gururumu kırıyordu bu durum. Sessizlik iyice uzamıştı. Bir ara kızı dürtmek geldi içimden. Tam o anda:
— Siz neden öyle... dedi ve sustu.
Bu sözleri, bana her şeyi anlatmıştı. Öncekiler gibi sert ve kaba değil, ince ve utangaç bir ses tonu vardı. Öylesine titrek bir sesti ki, kendimi suçlu hissetmeye başladım.
Cana yakın bir şekilde:
— Ne demek istiyordunuz? diye sordum.
121
— Şey... Siz...
— Evet!
— Şey... Sanki kitap okur gibi konuşuyorsunuz.
Bunları söylerken de sesinde alay eden bir ton far-kettim. Böyle bir şey yapacağım getirmemiştim aklıma ve hayli üzdü bu durum beni. Liza da alay ediyordu. Hoyratça ruhlarına girmeye çalışanlara karşı, duygulu ve saf insanların yaptığı gibi bir tür gururlulukla kendini saklıyordu. Birkaç kez daha alay edeceği yönünde hisler uyandırmıştı bende, en sonunda da etti işte. Fakat bu kez anlayamamıştım. Kendime sitem edeceğim halde tutmuş kıza sinirleniyordum.
"Ben sana haddini bildiririm," dedim içimden.
122
VII
— Keser misin Liza! Hangi kitaptan bahsediyorsun? Hiç de umurumda olmadığı halde, senin şu halin sinirimi bozuyor. Doğrusu, hiç umurumda değil de diyemem ama, şimdiye kadar ki söylediklerim hep içimden gelen şeylerdi. Söyler misin, bu hayat sıkmıyor mu seni? Doğru, artık alışmış olmalısın... Alışkanlıkların insanı hangi yollara ittiği belli olmaz. Hiç düşünmüyor musun? Bir gün yaşlanacaksın, çirkinleşeceksin ve o zaman seni burada tutmayacaklar. Sana buranın iğrençliğinden daha fazla bahsetmeyeceğim. Sadece şunu söyleyeyim ki genç, güzel, alımlı, iyi bir kızsın... Fakat sarhoşluğun etkisi üzerimden gittiğinde, burada olmama karşı duyduğum pişmanlığı gideremedi bu. Anladım ki, ayıkken buraya asla gelmem ben.
Düşünüyorum da seninle başka bir yerde karşılaş-saydık ve sen de namusunla çalışıyor olsaydın, senden hoşlanmak değil, aşık olurdum. Senin bir tek lafın, bakışın beni deli eder,

belki evinin önünde diz çökerek sana yalvanrdım. Nişanlım olarak görürdüm seni ve büyük bir
123
mutluluk verirdi bu bana. Asla senin için kötü şeyler düşünmezdim. Fakat, şimdi ne istesem yapmak zorundasın, sen istemesen bile... Köylüler, uşaklık yapmaya giderken, bunun her zaman böyle olmayacağını, bir gün serbest kalacaklarını bilir. Söylesene, sen ne zaman serbest kalacaksın? Üstelik neyini satıyor ve kiralıyorsun burada, farkında mısın? Bedenin değil sadece, ruhun da kullanılıyor...
Sarhoşun biri geliyor ve senin aşkını değersizleştiri-yor. Sen de bunu kabul ediyorsun. Ama aşk... Aşk her şeydir... Aşk, bir genç kız için öyle değerlidir ki, dünyadaki tüm elmaslarla bile ölçülemez. Bu aşk uğruna her şeyini feda edecek, hayatını ortaya koyabilecek çok erkek vardır. Peki, senin aşkın ne kadar değerli? Her şeyinle satılıksın sen; ruhunla ve bedeninle... Seni elde edebilmek için senin sevginin olmasına hiç gerek yok. Daha rezil bir durum olacağını zannetmiyorum, yani bir genç kız için.
Duyduğum kadarıyla, patronlarınız sizi memnun etmek için birer dostunuz olmasına göz yumuyorlarmış. Böyle yaparak sizinle alay ediyorlar, tabii siz de kanıyorsunuz. "Dost" denen adam, gerçekten seviyor mu sizi? İmkânı yok! Seven bir adam, sevgilisini başka biriyle asla paylaşmaz. Eğer sevebiliyorsa midesiz bir erkektir. Bir erkeğin size saygı duyması mümkün değildir. Hiçbir yönünüz uyuşmaz. Bir erkeğin seni sevmesi nasıl olur, biliyor musun? Seni çırılçıplak soyar ve sonra da karşına geçerek alay eder... Üstelik dayak atmadığına da şükretme-lisiniz. Eğer bir dostun varsa Liza, bir gün sor, "Benimle evlenir misin?" diye. Yüzüne tükürüp evire çevire dövmezse eğer, bir kahkaha patlatıp geçecektir. Üstelik hiç de işe yaramayan bir adamdır bu. Hayatını niçin tükettiğini anlayabiliyor musun? Neden sizi yedirip, içiliyorlar? Düşündün mü hiç? Namuslu bir kız burada her şeyi far-kedeceği için bir lokma bile boğazından geçirmez. Hayatı-
124
mz boyunca buraya borçlu kalacaksınız.
Eğer müşterileriniz sizden bıkarsa, patronlarınıza olan borcunuz da sona erecektir. Şu anda genç ve güzel olabilirsin, ama bu fazla da uzun sürmeyecek. Zaman öyle çabuk geçer ki, birden kendini kapının önünde bulursun. Elbette ki bu bahsettiklerim birdenbire olmaz, önce yaptıkları her şeyi senin burnundan getirirler; azarlarlar, seni ezerler...
Yaptığın her şey unutulur ve gençliğini, güzelliğini onlar için harcadığın görülmediği gibi, onları soyup soğana çevirmişsin, beş parasız kapı dışarı etmişsin gibi davranırlar. Eğer arkadaşlarının sana arka çıkacağını sanıyorsan çok yanılıyorsun, hepsi seni dışlayacaklardır. Patronlarına iyi görünmek için her şeyi yaparlar. Vicdansızdır bu insanlar, kimseye acımazlar. Öyle sefil bir hayat sürüyorsunuz ki, sizin küfürleriniz, hele aşağılayıp küçük görmeniz kadar iğrenç bir şey olamaz. Sahip olduğunuz her şeyi; sağlığınızı, gençliğinizi, hayallerinizi, kısaca tüm varlığınızı vermek zorunda kalırsınız ya da elinizden alırlar. Yirmi iki yaşındayken otuz beşlik kan gibi görünürsünüz. Tanrı'ya şükredin ki, bir de bulaşıcı bir hastalığınız yok. Ağır bir iş yapmıyorum diye düşünebilirsin, belki bu rahatlatıyordur seni; ama şunu söyleyeyim ki bu iş kadar ağır, yıpratıcı bir iş olamaz. Düşündükçe üzüntüden kahroluyorum. Bir gün mutlaka kovulacaksın buradan; sen de hiçbir şey yapamayacak ve çaresizlik içinde eşyalarını toplayıp gideceksin. Başka bir ev bulursun, sonra başka bir ev... En sonunda Sennaya sokağında bulursun kendini. Orada hiç durmadan döverler seni. Oradaki insanların okşamaları böyledir çünkü. Yoksa Sennaya sokağı için anlattıklarıma inanmıyor musun? Oraya git ve kendi gözlerinle gör. Bir keresinde, bir yılbaşı sabahı, böyle bir evin kapısının önünde bir kadın gördüm. Kadın çok ağladığı için, soğuktan donsun diye dışarı atmışlar,
125üstüne de kapıyı kilitlemişler. Sonra da onun bu haliyle eğleniyorlardı. Sabahın dokuzunda sarhoştu kadın. Saçları dağınık, üstü başı perişan bir haldeydi. Yediği dayaklardan dolayı her tarafı ezikler ve çürüklerle doluydu. Ağzının ve burnunun kenarından kanlar

sızıyordu. Bir arabacı iyi benzetmişti anlaşılan. Kadın, elinde tuzlu bir balıkla merdivenlere oturmuş, hem balığı merdiven basamağına vuruyor, hem de kötü kaderinden şikâyet ediyordu. Kapının önünde bir sürü sarhoş arabacı ve asker birikmiş, onunla alay ediyorlardı. Bir gün gelecek sen de öyle olacaksın; bana inanmıyor musun? Biliyor musun, ben de inanmak istemiyorum... Ama düşünüyorum, belki o kadın da uzak bir yerlerden buraya gelmişti, o da saf bir kızdı ve konuşurken utancından yanakları kızarıyordu... O da senin gibiydi belki, gururlu ve alıngan... Ağır hareketler edip bir kraliçe gibi davranırdı. Bir gün seveceği adamın ne kadar da mutlu olacağını düşünürdü. Ama bak!.. Şimdi ne halde? Saçları dağınık, üstü başı hırpalanmış bu sarhoş kadın, balığı merdivenlere vururken babasının evinde geçirdiği günleri düşünmemiş midir acaba? Okula gidiyordu belki ve komşularının oğlu, onun yolunu gözler, ateşli aşk yeminleri eder, tüm varlığını onun uğruna feda edeceğini söylerdi... Sevgileri hiç bitmeyecek ve büyür bü-yümez de evleneceklerdi... Hayır Liza, hayır... Sen de demin anlattığım veremli kız gibi bir bodrum köşesinde öleceksin. Hastaneye götüreceklerini söylüyorsun, keşke öyle olsa... Patronun götürür mü acaba? Verem, humma gibi bir hastalık değildir; son nefesine kadar sağlıklı olduğunu sanırsın. Patronun da zaten bundan çok hoşnut olacaktır. Artık ölümün iyice yaklaşınca da herkes sırtını çevirecek ve senden uzaklaşacaktır. Neden mi? Artık sen onların işine yaramayacaksın da ondan. Ölmediğin ve hâlâ yer işgal ettiğin için sana bir sürü de kızarlar. Su istediğin zaman küfrederek verir, "Gebermedi kahpe! İniltileri uyutmuyor bizi, müşteriler de rahatsız oluyor," diye söylenir-
126
ler. Doğru söylüyorum, bu laflan kulaklarımla duydum. Sonra da seni bodruma atarlar. Karanlık, nemli, iğrenç kokulu bir yerde düşünmek için çok fırsatın olur. Öldüğünde de hemen götürürler seni, arkandan ne bir ağlayan, ne de dua eden olur. Alelacele bir tabuta koyar ve alır götürürler seni... Sonra da doğruca meyhaneye giderler. Mezar, ağzına kadar su doludur; sulusepkenle beraber buz gibi de bir ayaz vardır. O havada sana tören yapacak değiller ya!.. "Hadi Vanyuha, indir!.. Kahpenin işine bak be, burada bile bacakları havada... Sıkı tut şu ipi, ahmak herif... Bırakma sakın..." "Bu da böyle olsa ne olur?" "Olur mu canım, yan duruyor, ne de olsa insan ölüsü... Tamam tamam, hadi toprağı at!" Senin için uzunca bir kavgayı bile çok görürler. Senin üzerim mavimsi bir çamurla öylesine kapadıktan sonra meyhaneye doğru yollanırlar. Çok geçmeden adın bile unutulmuş olur. Diğer mezarların başında çocuklar, babalar, eşler... Onlar için dua edip ağlayan o kadar insan varken, senin mezarına bir tek insan gelmez. Sanki hiç yaşamamışsın, Liza isminde biri hiç olmamış gibi unutulursun. Geceleri mezarlıkta hortlaklar çıkınca, tabutuna vur vurabildiğin kadar... "Ne olur, bırakın beni!.. Lütfen, dünyaya dönüp biraz daha yaşayayım. Dünyayı tanıyamadım, hayatın kıymetini anlayamadım... Sennaya genelevlerinde tükettim kendimi! Ne olur, izin verin dünyayı doyasıya yaşayayım!" diye bağır bağırabildiğin kadar.
Konuşmaya kendimi öylesine kaptırmıştım ki, boğazım kupkuru olmuş ve sesim kısılmaya başlamıştı. Neden bilmiyorum, birden konuşmamı kestim ve korkuyla sıçradım. Başımı yana doğru eğerek dinlemeye başladım. Korkuyla sıçramamı gerektirecek şeyler görmüştüm.

Liza'nın ruhu üzerine ağır darbeler indirdiğimi, yüreğini sarstığımı epeydir hissediyordum. Hedefime daha fazla yaklaştığımı hissederek tüm gücümle çabalıyordum.
127Kendimi çok kaptırmıştım bu oyuna... Ama bir oyun muydu bu acaba?
Zorlama, yapmacık, kitap gibi bir konuşmam olduğunu biliyordum. Ama kitap gibi konuşmaktan başka seçeneğim de yoktu. Bu yaptığım, hiçbir sıkıntı vermediği gibi işime geldiği için çok da hoşuma gidiyordu. Buna rağmen konuşmamın Liza üzerindeki etkisini görünce korktum doğrusu. Şunu söyleyebilirim ki, hayatım boyunca hiç böylesine ümitsiz bir insan görmemiştim.
Liza, yüzüstü uzanmış ve yüzünü sımsıkı sarıldığı yastığın içine gömmüştü. Hıçkırıklarından göğsünün paramparça olacağını zannettim. Dipdiri vücudu titriyordu. Göğsünde biriken

hıçkırıklarını tutamıyor ve çığlıklar, haykırmalar şeklinde dışarı vurabiliyordu ancak. O zamanlar başını yastığa iyice gömüyordu. Üzüntüsünü ve gözyaşlarını evdeki tek bir insanın bile görmesini istemiyordu anlaşılan. Sürekli yastığı ısırıyor, bazen de kanatır-casına ellerini ısınyordu. (Elbette, bunu sonradan farket-tim.) Parmaklarım dağılmış saçlarına daldırıyor, arada bir dişlerim sıkarak nefessiz nöbetler geçiriyordu. Onu sakinleştirecek, rahatlatacak bir şeyler söylemek istedim ama yapamadım. Sırtımda soğuk bir ürperti hissediyordum; üstümü başımı giyinip oradan gitmek için karanlıkta el yordamıyla ayağa kalktım. Öylesine karanlıktı ki içerisi, bir türlü giyinemiyordum. Karanlıkta elime bir kibrit kutusu geçti ve yanında içinde mum olan bir şamdan vardı. Liza, oda aydınlanır aydınlanmaz yataktan sıçrayarak doğruldu. Yüzü bir garip görünüyordu, dudaklarında da delice bir gülüş vardı. Boş boş bana bakıyordu. Yanına oturup ellerim tuttum. Birdenbire kendine gelerek bana doğru atıldı. Sarılmak istiyordu, ama cesaret edemedi ve başını sessizce önüne doğru eğdi.

— Liza, yavrum... Yapmamalıydım, beni affet! de-
dim.

Parmaklarımı öyle kuvvetli sıktı ki, konuşmamın çok gereksiz olduğunu düşünerek sustum.

— Al, bu benim adresim. Gel bana Liza! Yüzüme bakmadan, kesin bir tarzda:

— Gelirim... diye fısıldadı.

— Ben gidiyorum... Hoşçakal, beklerim...

O da benimle beraber ayağa kalktı, kalkar kalkmaz yüzü kıpkırmızı oldu, bir titreme nöbeti geçirerek bir atkı aldı ve boynuna sardı. Atkıyı çenesine kadar sarındı, sonra da acıklı bir gülüşle bana baktı. Suratı kıpkırmızıydı ve bana çok garip bakıyordu. İçimde bir eziklik hissettim, oradan bir an önce uzaklaşmak istedim.

Salonun kapısına yaklaştığımda birden paltomdan tuttu ve:

— Durun biraz! dedi. Elinde tuttuğu şamdanı masanın üzerine hızlıca bırakarak içeriye doğru koştu.

Bir şey unutmuştu ya da bana göstermek istediği bir şey vardı. İçeriye giderken yüzü iyice kızarmıştı ve gözleri ışıldıyordu. Dudaklarında da hâlâ o gülümseme vardı. Acaba neden bekletiyordu beni? Mecburen bekledim.

Çok geçmeden geldi, yüzünde bağışlanmak ister gibi bir ifade vardı. Karşımda kuşkulu, suratı asık, inatçı o kız yoktu artık, yalvarır bir tarzda bakıyordu; yumuşak, sevgi dolu, güven veren bir bakışı vardı. Sanki bir çocuğun, bir şeyler isteyeceği zamanlar baktığı gibi bakıyordu. Sevgiyle beraber nefreti de hissettiren canlı, bal rengi gözleri vardı.

129Her şeyi anlayabilecek, çok üstün bir varlıkmışım gibi hiçbir açıklama yapmadan bir kağıt uzattı bana. O sırada yüzünde çocuksu bir zafer mutluluğu okunuyordu. Kağıdı açtım. Bir tıp fakültesi öğrencisinin ya da onun gibi bir öğrencinin mektubuydu. Gösterişli, çok süslü, bunun yanında da alabildiğine saygılı, Liza'ya yazılmış olan bir aşk mektubuydu. Kullanılan sözcükleri pek hatırlamıyorum ama çok içten ve samimi ifadeler vardı içerisinde. Mektubu bitirdiğim an, karşımda Liza'nın sabırsız ve meraklı bakışlarını buldum. Gözlerini benden ayırmıyor ve söyleyeceklerimi bekliyordu. Çok hızlı bir şekilde, bu gençle bir aile toplantısında tanıştıklarını anlattı. Tanıştıkları evin sahibi olan aile çok iyiymiş. Onun hakkında da hiçbir şey bilmiyorlarmış. Bu eve daha yeni gelmiş Li-za. Burada kalmayı hiç düşünmüyormuş, borcunu ödeyip hemen gidecekmiş. O genç öğrenci de o toplantıdaymış; bütün gece beraber dans etmiş ve konuşmuşlar. Sonra bir de bakmışlar ki, birbirlerini çocukluklarından, Riga'dan tanıyorlarmış. Hatta beraber oyunlar oynarlarmış. Çocuk, onun tüm ailesini tanıyormuş, fakat şu anki durumu hakkında hiçbir şey bilmiyormuş. Böyle bir şeyi düşünmesi bile imkânsızmış... Toplantıdan sonraki gün (bundan üç gün önce) mektubu bir kız arkadaşıyla göndermiş...

Liza'nın anlatacakları bitince, utançla bakışlarını önüne çevirdi.

Kızcağız, bu mektubu en değerli mücevheri gibi saklamış; bir erkeğin onu içten bir sevgiyle, üstelik saygılı bir şekilde sevdiğini öğrenmem için bu mücevherini bana göstermişti. Büyük ihtimalle bu mektup çekmecede kalmaktan ileriye gidemeyecekti. Öyle olsa bile Liza, mektubu hayatının sonuna kadar sevildiğine dair bir belge olarak saklayacaktı. Şimdi de böyle bir geceden sonra, kendine bir değer kazandırmak ister gibi, belki de gurur duyarak mektubu bana getirmişti. Hiçbir şey söyleme-
130
dim, elini sıktım ve çıktım. Oradan uzaklaşmak için aceleci davramyordum. Dışarıda sulusepken vardı hâlâ, ama ben yine de eve kadar yürüdüm. Yorgun, perişan, ezik bir halim vardı. İçinde bulunduğum şaşkınlıktan hâlâ kurtulamamıştım. Buna rağmen gerçek de gün yüzüne çıkmaya başlamıştı. Üstelik, olanca çirkinliğiyle...
1311
VIII
Gerçeği bir türlü kabul edemedim. Birkaç saat uyuduktan sonra uyandım ve bir gün önce olanları, Liza'ya söylediğim o duygusal laflan, çizdiğim o acımaklı, hüzünlü tabloları düşündüğümde çok şaşırdım. "Yuh sana! Bunalımlı karılardan hiç farkın kalmıyor bazen..." diye düşündüm. "Ne demeye adresimi verdim o kıza, anlamıyorum. Bir de gelirse ne yapacağım ben? Gelirse gelsin, ne olacak sanki..." Aslında üzerinde durulacak konu bu değildi. En kısa zamanda, Zverkov'la Simonov'un karşısında kırılan onurumu tamir etmeliydim. En büyük problem buydu... Bunca sıkıntı arasında Liza aklıma bile gelmemişti doğrusu.
Bir an önce, dün Simonov'dan aldığım parayı geri vermeliydim. Benim için en umutsuz yöntemi denemeye karar verdim. Anton Antonoviç'ten on beş ruble borç isteyecektim. Tanrı'ya şükürler olsun ki iyi bir gününe rast-geldim, Anton Antonoviç parayı hemen verdi. Öyle sevinmiştim ki bu duruma, borç senedini imzalarken bir taraftan da, çok önemsiz bir şeyden bahseder gibi, "Dün Hotel
de Paris'teydik. Bir arkadaşımız için veda partisi düzenlemiştik. Arkadaşım, çocukluktan beri tanıdığım yakın bir dostumdur; asil bir aileden, çok zengin, işinde çok başarılı, şakacı, hoş ve fazlaca çapkın birisi... Şu bilinen kadınlarla çapkınlıklarının haddi hesabı yoktur. Dün de neredeyse yarım düzineden fazla kaçırdık..." ve daha birçok şey...
Bunları anlatırken çok rahat, kendimden emin ve halimden memnun görünüyordum.
Eve döner dönmez, Simonov'a bir mektup yazdım. Mektup, efendilere yakışır bir tarzda açık ve samimi bir dille yazılmıştı; şimdi bile aklıma geldikçe gurur duyarım. Çok büyük bir beceriyle, oldukça nazik ve lafı uzatmadan tüm suçun bende olduğunu yazıyordum. Eğer kusurumu söylememe izin verilirse, saat beşten altıya kadar içtiğim iki kadehle sarhoş olduğumu söylüyordum. Mektupta Simonov'dan özür diliyor, bu özrün diğerlerine, özellikle Zverkov'a iletilmesini istiyordum. "Tam olarak hatırlayamıyorum, ama galiba Zverkov'u küçük düşürdüm," dedikten sonra, "Başımın ağrısı olmasa, ondan da önemlisi utanmasam kendim gelecektim," diye devam ettim. Mektup çok rahat bir ifadeyle ve nezaket kurallarının dışına çıkmadan yazıldığı için çok memnundum. Önceki akşam yaşanan rezil olayları, belki de hiçbir açıklamanın beceremeyeceği bir tarzda önemsemediğimi belirtiyordum. Kendisine saygı duyan, akıllı bir efendiye yakışır bir biçimde olaylara baktığımı belirtiyor, aslında beylerin düşündüğü gibi yerin dibine geçmediğimi söylüyordum. Şunu unutmamaları gerekir ki, "insan hatasız olmaz."
Sonra mektubu baştan tekrar okudum. Şöyle düşünüyordum: "Bunları ancak soylu bir insan yazmış olabilir. Ne de olsa okumuş bir aydınım ben. Şu içinde bulunduğum durumdan başka birisi kesinlikle kurtulamazdı. Ben
132
133çok rahat bir şekilde kurtulduğum gibi şimdi bu durumla alay ediyorum, çünkü zamanın okumuş aydınlarındanım. Şarap, tüm bu olanların nedeni olabilir mi? Hayır, kesinlikle hayır...

Akşam beşle altı arası bir damla bile içmedim. Simonov'a yalan söyledim, üstelik hiç de utanmadan. Gerçi, şimdi de utanmıyorum ya... Aman, boşver bunları! Kurtuldun ya bu dertten, ona bak sen!..."
Altı rubleyi de içine koyup, Apollon'u mektubu Simonov'a götürmesi için ayarladım. Apollon, içinde para olduğunu öğrenince garip bir saygıyla mektubu götürmeyi kabul etti.
Akşama doğru biraz dolaşmak için dışarı çıktım. Hâlâ başını ağrıyor ve midem bulanıyordu. Ortalığa karanlık çöktükçe düşüncelerim ve duygularım değişmeye, birbiri içine girmeye başladı. Ruhumun derinliklerinde bir şeyler beni oldukça sıkıyor, içimi daraltıyordu.
Her zaman şehrin en kalabalık semtlerinde; Sdova-ya caddesinde, Yusupov parkında ve Meşçanskaya sokaklarında dolaşmayı severdim. Akşam karanlığında, işlerinden çıkıp evlerine giden işçilerin o hırçın ifadeleriyle, üç-beş kuruş için gösterdikleri basitlikleri seyretmek çok hoşuma giderdi. Bu akşam ise, bu kalabalık sinirlerimi bozuyordu. Bir türlü zihnimi toparlayamıyordum. Sanki bir cinayet işlemişim gibi ruhumda büyük bir sızı duyarak eve döndüm.
Üzüntüm, Liza'nın gelebileceğini düşündükçe daha da artıyordu, fin garip olanı da dün yaşadıklarım içinde Liza'nın farklı bir konumda olmasıydı. Diğer olup bitenleri çoktan unutmuştum, yalnızca Simonov'a yazdığım mektubun sevinci vardı üzerimde. Fakat Liza'ya gelince, tüm sevincim ortadan kalkıyordu. Sanki beni üzen tek sebep oydu. "Ya gelirse, ne yaparım?" diye düşünüyordum. Sonra da, "Gelirse gelsin, ne yapayım!" diyordum. Ama gelir-

se şu halimi görecek. Dün bir kahraman gibi davrandım ona, peki ya bugün... Bu kadar ileri gitmemeliydim. Şu evin haline bak!.. Üstelik şu kılıkla veda partisine de gittim. Bir de içinden kırpıntılar dökülen şu eski kanepe var. Hele şu sabahlık, hiç kusurumu kapatamayacak bir halde. Geldiğinde, bunlar yetmiyormuş gibi Apollon'u da görecek. O herif kızı tersleyecektir mutlaka, sırf bana saygısızlık etmek için. Ben de her zamanki gibi saçma sapan hareketler yaparak bir yandan sırıtıp, bir yandan da sabahlığımın önünü ilikleyeceğim. Bu arada da alabildiğine yalan söylerim. Aman Tanrım, ne kadar aşağılık bir herifim ben. Ama, asıl kötü olan bu değil. Bundan daha kötüsü, yine o yalan maskesini takacağım kendime. Asıl kötü olan da bu işte!.."
Bunları düşününce öfkeden patlayacak gibi oldum:
— Utanacak ne var ki? Dün çok içten konuştum, Liza'nın da bazı duyguları hissetmesini istemiştim. Ağlaması onun için iyi oldu, biraz kendine gelir...
Ne yaparsam yapayım, kafamdaki düşünceleri atamıyordum. Her şey karmakarışıktı.
O gece eve döndükten sonra saat epey ilerlemiş olmasına rağmen, Liza'nın gelemeyeceğim bildiğim halde o hep gözümün önündeydi. Üstelik, hep o aynı duruşuyla. Dün geceden aklımda kalan tek görüntü, kibriti çaktığım anda yüzündeki acı dolu buruşukluk ve hüzünlü bakışlardı. Yüzündeki o delice gülüş, çok yapmacık ve acı doluydu. Hiç aklıma gelmezdi, on beş sene sonra bile, Liza'yı o garip gülümsemesi ve buğulu bakışlarıyla hatırlayacağım.
Kendimi, ertesi gün, bu yaşadıklarımı sinirlerimin bozukluğundan uydurulmuş hikâyeler olarak görmeye hazırlamıştım. Yaşadığım olayları böyle görmek, benim

en büyük zaafımdı. "Her şeyi öylesine büyütüyorum ki, bu yüzden işlerim hep aksi gidiyor," diye düşünüyordum; üstelik bu düşüncenin bana korku verdiği de oluyordu. O günlerde bütün düşüncelerim, "Liza gelecek, kesinlikle gelecek," teraneleriyle sonlanıyordu. Bu fikirler, beni çıldırtacak hale geliyordu bazen. "Gelecek, kesinlikle gelecek," diye bağırarak odanın bir ucundan diğer ucuna yürüyüp duruyordum. "Bugün gelmese de yarın gelir, bak görürsün, gelecek... Temiz kalpli insanların bu romantikliğini Tanrı kahretsin! Şu iğrenç ruhların ahmaklığına, kabalığına, küçüklüğüne lanet olsun!.. Hepinizin canlan cehenneme! Neden anlamıyorlar, neden?.."
Düşüncelerimde tam bu noktaya geldiğimde şaşkınlıktan olduğum yerde kalakalıyordum.

"Bir insanın hayatım şekillendirmek için bu kadar az ve yapmacık söz, (üstelik kitaplardan alıntı) bir iki içten hareket yetti! Bakir bir ruh ve işlenmemiş bir maden bu işte..." diye düşünüyordum.
Bazen Liza'ya gitmeyi ve her şeyi anlatıp bana gelmemesi konusunda onu ikna etmeyi düşünüyordum. Sonra da çok büyük bir öfke duyuyor ve Liza yanımda olsaydı yüzüne tükürür, aşağılar ve öldüresiye döverdim, diye içimden geçiriyordum.
Aradan birkaç gün geçip de Liza hâlâ gelmeyince biraz rahatlamıştım. Hele akşamları vakit iyice ilerleyince keyfime diyecek olmuyordu. Bazen güzel hayallere daldığım da oluyordu. Liza, bana gelip gitmeye başlıyor ve ben, onu konuşmalarımla doğru yola sevkediyordum. Okuyup, bir şeyler öğrenmesine yardımcı oluyordum, sonra da Liza'nın bana delicesine aşık olduğunu anlıyordum ama anlamamazlıktan geliyordum. (Neden böyle anlama-mazlıktan geldiğimi bilmiyorum, galiba böylesi daha hoştu.) Sonra Liza, daha fazla dayanamayıp ayaklarıma ka-

panıyor ve beni ne çok sevdiğini itiraf ediyordu. Ben de şaşkın bir eda ile: "Liza, benim de seni sevdiğimi anlamıyor musun?" diyordum. "Senin beni sevdiğini elbette ki biliyordum, ama ilk senin söylemeni bekliyordum. Senin üzerinde etkili olduğumdan, şükran duygularınla beraber, beni sevmek için kendim zorlamandan korkuyordum. Böyle bir kabalığı asla yapamam. (Daha sonra da George Sand tarzında Avrupa romantizmi üzerine birçok laf ediyordum...) Sen, tüm saflığın ve güzelliğinle benim eserim-sin, benim biricik karımsın!.."
"Evime başın dimdik ve korkmadan, Evimin kadını olarak gir!.."(*)
Sonra da bizim için mutlu günler başlıyor, uzun seyahatler düzenliyorduk... Daha bunun gibi birçok hayal... Bütün bunlardan sonra, böyle hayaller kurduğum için kendimden utanıyor ve alay ediyordum.
Daha sonra kendi kendime, "İzin vermezler o kahpeye, onları istedikleri zaman dışarı bırakmazlar zaten, hele akşam vakti hiç olmaz!.." diye söyleniyordum. (Neden bilmiyorum ama, hep Liza'nın bana akşam saat yedide geleceğini düşünüyordum.) Ama oraya bağlı olmadığını, özel bir anlaşma yaptığını, borcunu ödeyince ayrılacağını söylemişti bana... Eminim, kesinlikle gelecek...
Tanrı'ya şükürler olsun ki, o aralar Apollon iyice kabalaşmıştı ve bu, beni oyalıyordu. Artık ona sabrede-meyecek duruma gelmiştim. Tanrı'nın benim için yarattığı bir cezaydı bu herif ve ömrümü yiyip bitiriyordu. Özellikle son yıllarda iyice bozulmuştu aramız ve ondan nefret ediyordum artık. Hele bazı zamanlar içimdeki nefret öylesine kabarırdı ki, ancak Tanrı bilir bunu. Aslında oturaklı, yaşlı bir heriftir Apollon. Elinden dikiş dikmek bile ge-
(*) Puşkin'in bir şiirinden.
137lir. Bilmem neden, o da bana hep yukarıdan bakar, değer vermezdi. Sadece bana d.eğil, herkese karşı aynı şekilde davranıyordu. Briyantinleyip taradığı düz san saçlarına, alnındaki perçemine, "V" şeklinde kapanan koca ağzına bakınca, kendine çok fazla güvenen bir insan bulurdunuz karşınızda.
İnanılmaz derecede bilgiç bir insandır Apollon, hayatım boyunca onun gibisini görmedim. Sanki Büyük İskender karşınızdadır, kendisini o kadar pahalıya satar. Adam, neredeyse elbiselerinin düğmelerine, tırnaklarına bile aşıktı. Buna rağmen sertliği de elden bırakmazdı; bana karşı her zaman yüksekten, alaycı bir bakışla bakardı, bu da beni çileden çıkarırdı. Bana büyük bir lütufta bulunuyormuş gibi hizmet ederdi. Doğru düzgün iş yaptığı da pek söylenemez gerçi, hiçbir görevi üstüne alınmazdı çünkü. Beni, her ay parasını aldığı, bu nedenle yanında bulundurmak zorunda olduğu bir salak olarak görüyordu. Ayda yedi rubleye benim evimde keyif çatmayı zoraki kabul etmiş gibi bir hal vardı üzerinde. Zannediyorum ki, günahlarımın çoğu, bu adamın çektirdikleriyle ortadan kalkmıştır.
Herif, yürüyüşüyle bile benim sinirlerimi bozuyordu. Konuşması da peltekti ve bu, cinlerimi iyice tepeme topluyordu. Dili ağzına o kadar büyük geliyordu ki, ıslık sesleri çıkararak,

şapırtılı şapırtıh konuşurdu. Bir de bu iğrenç konuşmasıyla marifet yaptığını sanırdı. Ellerini arkasına bağlar, gözlerini yere indirir ve konuşurken hecelerin üzerinde tek tek dururdu. Tüm bunların yanında, beni sinir eden başka bir şey de, kendi odasında Zebur okumasıydı. Ah! Bilseniz ne sıkıntılar çekmişimdir onun Zebur okumalarından. Geceleri çok monoton bir şekilde, sözcüklerin hepsini uzata uzata, tıpkı bir ölünün başında dua ediyormuş gibi okurdu Zebur'u. Hatta Zebur okuma işini o kadar ilerletti ki, şimdi para karşılığı ölülere oku-

yor. Bununla da kalmayıp fare öldürme ve ayakkabı boyacılığı işleri de yapıyor.
O dönemler benimle çok kuvvetli bağlar kurmuştu. Onu kovamıyordum bir türlü, zaten kovsam da o gitmezdi. Doğrusu ben de bu saatten sonra pansiyon köşelerinde yaşayamazdım. Yaşadığım bu ev, beni insanlardan saklayan ve koruyan bir kabuk gibiydi. Apollon da artık bu evin bir parçası olmuştu, bu nedenle onu yedi yıldır kovamıyordum.
Apollon'un aylığını -birkaç gün bile olsa- asla geciktiremezdim. Beni öylesine sıkıştırırdı ki, kaçacak delik arardım. O günlerdeki kızgınlığımı, Apollon'un aylığını iki hafta geciktirerek çıkarmak geldi aklıma. Böyle bir şeyi uzun bir süredir, neredeyse iki yıldır istiyordum zaten. Amacım, bana istediği gibi karşı koyamayacağını, istediğim an onun aylığını kesebileceğimi kanıtlamaktı. Para konusunda da tek kelime etmeyecek ve yüzsüzlük ederek onun benden istemesini bekleyecektim. Sonra da çekmeceyi açıp yedi rubleyi alacak ve sadece vermek istemediğim için vermeyeceğimi söyleyecektim. Vermiyordum, çünkü canım böyle istiyordu; çünkü ben efendiydim, o da saygısız bir uşaktı. Eğer aylığını nazik bir dille isterse, muhtemelen hemen yumuşayıp verirdim. Böyle yapmadığı takdirde haftalarca, belki de bütün bir ay parasını bekleyecekti.
Tüm kızgınlığıma rağmen Apollon'a dört gün sonra yenik düştüm. Bilinen yöntemini kullandı yine. (Daha önceleri de aynı şeyi yapmayı denemiştim, o nedenle nasıl tepki vereceğini tahmin edebiliyordum.) Yaptığı şey şuydu: Ben işe giderken ya da gelirken, evin girişinde durup bana dik dik bakardı uzun süre. Eğer bu bakışları beni caydırmaz, etkili olmazsa başka yöntemler denerdi. Kendi odamda kitap okurken ya da üzerimi giyinirken sessizce

gelir ve kapıda dikilirdi. Bir ayağını ileri atar, bir elini arkasına alır ve bana aşağılayıcı, küçümser bir şekilde bakmaya başlardı. Ne istediğini sorduğumda ise hiçbir karşılık vermez, bir süre bakışlarına devam eder, sonra da garip bir tarzda dudaklarını bükerek odasına doğru yollanırdı. Aradan bir iki saat ancak geçerdi ki, Apollon yine dikilirdi karşımda. Bazen öylesine sinirlenirdim ki, ne istiyor diye sormazdım bile. Ben de ona sert, emir verir gibi bakardım. Bu bakışmalar birkaç dakika sürdükten sonra Apollon, tekrar odasına dönerdi, tabii birkaç saatliğine...
Ben parasını vermemekte ne kadar ısrar edersem, Apollon da o uzun bakışlarında ve iç geçirmelerinde o kadar ısrar ederdi. Böyle iç geçirerek ruhumun ne kadar alçaldığını ölçüyordu sanki. En sonunda artık dayanamayacak hale gelirdim. Önce bir güzel bağırır çağırır, sonra da parasını çıkarıp verirdim.
Apollon, her zamanki "sert bakış" uygulamasına geçmişti ki, dayanamayıp üzerine saldırdım. Sinirden çatacak birini arıyordum zaten. Bir elini arkasına almış, ağır adımlarla odasına gidecekken arkasından bağırdım:
— Dur!.. Buraya gel!.. Sana gel diyorum!..
Galiba çok fazlaca bağırmıştım ki Apollon, derhal döndü ve bana şaşkın gözlerle bakmaya başladı. Buna rağmen konuşmuyordu, bu da iyice çileden çıkarıyordu beni.
— Hangi cesaretle ben çağırmadan odama girebiliyorsun? Yüzüme böyle dik dik bakabiliyorsun? Cevap ver bana!., diye bağırdım.
Herifin umurunda bile değildi, hâlâ bakışlarını çekmemişti üzerimden. Sonra da odasına gitmek üzere yürümeye başladı.

Sinirimden ne yaptığımı bilmiyordum.
— Dur!., diye haykırdım. Sakın kımıldama! Tamam işte, şimdi odama neden girdiğim anlat bakalım...
Hiç tınmıyordu... Başını ve kaşlarını kaldırarak, hiç duyulamayacak bir sesle, yavaş yavaş:
— Benden bir şey istersiniz diye geldim, ne de olsa benim işim bu, dedi.
Sinirimden titremeye başlamıştım.
— Bunu sormadım sana canavar herif!., dedim. Neden mi buraya geliyorsun? Aylığını vermiyorum ve sen de istemeyi gururuna yediremeyip bana hiçbir şey söylemiyorsun. İğrenç bakışlarınla da beni cezalandıracağını zannediyorsun. Öylesine aptalca, saçma sapan bir davranış ki bu, ancak senin gibi canavarlar yapabilir, canavar!.. Apollon aynı sakinlikle odamdan çıkmaya yeltenmişti ki, yakasına yapıştım.
— Bana bak!.. Paran burada işte, gördün mü? (Bu arada çekmeceden parayı çıkararak gösterdim.) Hepsi yedi ruble. Ama saygılı bir biçimde benden özür dilemediğin sürece tek kuruşunu alamazsın, anladın mı?
— Öyle şey olur mu hiç?., dedi hayretle.
— Olur elbette, olacak da!..
Bütün o bağırmalarım hiç etki etmemiş gibi o sakin sesiyle cevap verdi:
— Sizden özür dilememi gerektirecek hiçbir sebep yok!.. Canavar diye bağıran sizsiniz. Üstelik bana hakaret ettiğiniz için gidip sizi karakola şikâyet edebilirim.
— Ne duruyorsun öyleyse, gidip şikâyet etsene!.. Hemen, şimdi, şu anda... Ne istersen yap, ama sen bir ca-
141
navar olmaktan asla kurtulamayacaksın!.. Canavar!..
Bana bir bakış fırlatarak, hiç umursamadan başı önünde çıktı odamdan.
Apollon çıktıktan sonra, bütün bu olanların Li-za'nın yüzünden olduğunu düşünmeye başladım. Eğer o olmasaydı bunlar yaşanmayacaktı. Bir süre sonra tüm ciddiyetimi takınarak Apollon'un odasına doğru yürüdüm. Kalbim çok hızlı atıyordu. Çok yavaş konuşuyordum:
— Apollon!.. dedim. Derhal karakola git, buraya bir polis göndersinler.
Apollon, masaya oturmuş, gözlüğü gözlerinde, bir şeyler dikiyordu. Söylediklerimi duyunca gülmesi gelmişti.
— Hemen şimdi gidiyorsun. Yoksa çok pişman ederim seni bilmiş ol!..
Başını kaldırmadan elindeki iğneye iplik geçirmeye çalışıyordu. Bu arada kısık bir sesle:
— Galiba keçileri kaçırdınız. Hiç insan kendi kendini şikâyet eder mi? Beni korkutmak istiyorsanız boşuna uğraşmayın. Hiçbir şey yapamazsınız.
Omuzlanndan yakaladım ve çığlık çığlığa bağırdım:
— Hadi git!..
Suratına bir yumruk patlatmama ramak kalmıştı.
Tam o anda giriş kapısının sessizce açıldığını, içeriye birisinin girdiğini ve olanları seyrettiğini farkettim. Başımı çevirip de gelenin kim olduğunu görünce, utanç içinde odama doğru koştum. Saçlarımı avuçladım, duvara yaslandım ve bir ölü gibi öylece kalakaldım.
Bir süre sonra Apollon'un ayak sesleri duyuldu. 142
Kızgın bir bakışı vardı:
— Bir kadın sizinle görüşmek istiyor, dedi. Sonra da yana doğru çekilip Liza'ya yol verdi. Odadan çıkmıyor ve alaycı bir ifadeyle bizi süzüyordu.
Kızgın bir ifadeyle:
— Çık dışarı, çık!., diye bağırdım.
O anda duvar saatimden horultuya benzer bir ses çıktı: Saat yediyi vuruyordu.
143
IX
"Evime başın dimdik ve korkmadan, Evimin kadını olarak gir."

Liza tam karşımda duruyordu ve ben şaşkınlıktan perişan bir haldeydim. Bir taraftan gülümsemeye çalışıyor, diğer taraftan da —önceleri sıkıntılı bir anımda düşündüğüm gibi— eski püskü sabahlığımın düğmelerini ilikliyordum. Apollon, bir süre başımızda bekledikten sonra nihayet gitti, ama onun gidişi bile beni rahatlatmadı. Liza'nın şaşkın, karşımda ne yapacağını bilemez hali daha da kötüleştiriyordu bu durumu. Belli ki kız, beni bu şekilde görmeyi beklemiyordu.
Bir çırpıda:
— Otur!., dedim.
Masanın yanındaki sandalyeyi Liza'ya doğru ittim, ben de kanepeye kendimi atar gibi oturdum. Liza öylece oturuyor, sanki benden bir şeyler bekliyordu. Liza'daki bu çocuksu görünüm iyice sinirlerimi bozmuştu, ama kendi-

mi tutabildim.
Az önce olanlar çok normal şeylermiş, ya da hiçbirini görmemiş gibi davranabilirdi pekâlâ... Ama o... Bu davranışını ona pahalıya ödetecektim, emin değildim ama hissediyordum bunu.
Kekeler gibi, kısık bir sesle:
— Beni çok garip bir halde buldun Liza! dedim.
Kızcağız, birden kızarıverdi. Keşke lafıma bu şekilde başlamasaydım, diye düşündüm ve devam ettim:
— Sakın yanlış anlama!.. Fakirliğimden utandığımı da sanma sakın!.. Tam aksi, ben bununla övünç duyarım. Fakir bir soyluyum ben. Elbette ki insan, fakir ve aynı zamanda soylu olabilir. Eee... Çay içer misin Liza?..
— Hayır.
— Biraz bekler misin?
Odamdan çıkıp Apollon'un yanına gittim. Neresi olduğu önemli değil, oradan uzaklaşmam gerekiyordu. Avu-cumun içinde sıktığım yedi rubleyi önüne doğru fırlatarak kısık bir sesle ve hızlı hızlı konuştum:
— Apollon!.. İşte aylığım veriyorum. Ama sen de bana yardım etmelisin. Hemen git ve biraz çayla on tane çörek al. Eğer gitmezsen her şeyi berbat etmiş olacaksın. Bu kadını tanımıyorsun!.. O... O, benim en değerli şeyim-dir. Belki de kötü şeyler düşünüyorsun, ama bilmiyorsun onun nasıl bir kadın olduğunu!
Apollon gözlüğünü takmış, dikişle uğraşıyordu. Kafasını kaldırmadan yan gözlerle paraya baktı ve işine devam etti.
Tıpkı Napoleon gibi kollarım önümde, bir iki dakika
kadar bekledim. Şakaklarımdan ter boşanmaya başlamıştı ve suratımın sapsan kesildiğim hissediyordum. Zannediyorum, Apollon halime acımıştı. İğneye ipliği geçirdikten sonra yavaşça ayağa kalktı, sandalyesini masaya doğru itti, gözlüklerini çıkardı ve bana çayın ne 'kadar alınacağını sorduktan sonra yavaş yavaş odadan çıktı.
Liza'nın yanına dönerken, öyle garip bir halim vardı ki, üzerimdeki sabahlıkla dışarı çıkmayı ve sokaklarda öylece koşmayı istedim. Ne olursa olsun!..
Tekrar koltuğa oturdum. Liza, şaşkın bir vaziyette bana bakıyordu. Birkaç dakika hiç konuşmadan öylece oturduk.
Birdenbire masaya bir yumruk indirdim ve:
— Geberteceğim alçağı!., diye bağırdım.
Masaya çok kuvvetli vurmuş olmalıyım ki, üzerindeki mürekkep hokkasından mürekkepler saçıldı ortalığa.
Liza sıçrayarak:
— Aman Tanrım! Neler oluyor? dedi.
Ben ise Liza'nın şaşkınlığı karşısında, "Geberteceğim o alçağı, geberteceğim..." diyerek masayı yumruklu-yordum. O anda da yaptıklarımın ne kadar aptalca olduğunun farkındaydım.

— Ah Liza! Bilemezsin, ne canavar bir heriftir o! Bir katilden de beterdir!.. Şimdi çörek almaya gitti.
Konuşurken birdenbire ağlamaya başladım. Bu gözyaşları bana çok büyük utanç veriyordu ama elimde değildi, kendimi tutamıyordum.
Liza, olanlardan korkmuş, etrafımda dönüp dolaşıyordu.
146
— Neler oldu size? Neyiniz var? diye sorular soruyordu.
— Bana biraz su ver, su! İşte şurada!..
Gerçekten bir sinir krizi geçiriyordum, rol yapmıyordum. Fakat su içmeye ihtiyacım da yoktu.
Liza'nın yüzünde çok şaşkın bir ifade vardı. Tam o sırada Apollon da çayı getirmişti. Sonra Apollon'un getirdiği çayın ne kadar kalitesiz olduğunu düşününce bunun, biraz evvel olanlardan çok daha utandırıcı olacağını anladım ve yüzüm kızardı. Apollon, çayı bıraktı ve çıkıp gitti.
Liza'nın gözlerinin içine bakarak:
— Beni küçümsüyorsun, öyle değil mi? diye sordum.
Neler düşündüğünü öylesine merak ediyordum ki, bu merak beni titretmeye başlamıştı. Liza ise utanmış ve tek kelime laf etmemişti.
Öfkeli bir sesle:
— Çayını içsene!.. dedim.
Aslında kızdığım tek kişi kendimdi, ama Liza'dan çıkarmak istiyordum acısını. Öylesine öfkeyle dolmuştum ki, sanki o anda öldürebilirdim Liza'yı. Onunla tek kelime konuşmamaya karar verdim, çünkü her şeye onun sebep olduğunu düşünüyordum.
Beş dakika geçtiği halde ne konuşmuş, ne de çay içmiştik. Sırf Liza'yı zor duruma sokmak için çay içmeme kararı almıştım. Kızcağız ilk hareketi yapmaya cesaret edemiyordu. Birkaç kez yüzüme dikkatlice baktı. İfadesinde şaşkınlık ve üzüntü vardı. Bense hâlâ konuşmuyordum. Yaptığım bütün bu hareketler, bana çok acı çektiriyordu; ama buna rağmen böyle davranmaktan kendimi
147alamıyordum.
Kız, bu sessizliğe bir son vererek:
— Şey... Ben... Oradan tamamen ayrılmak istiyorum, dedi.
Zavallı Liza!... Böyle bir anda, benim gibi bir adama söylenmemesi gereken tek şeyi söylemişti. Liza'daki bu acemilik ve gereksiz içtenlik, benim bile içimi sızlatmıştı. Fakat içimde başka bir ses yükselmiş ve bu hisleri altüst ederek kötülük yapmam için beni itelemeye başlamıştı. Bu düşüncelerle hiç konuşmadan tam beş dakika geçti.
Liza, sandalyesinden kalkarak, korkak bir sesle:
— Sizi daha fazla rahatsız etmeyeyim, dedi.
İncinmiş onurunun verdiği ilk tepkiydi bu, ama beni iyice öfkelendirmişti. Önce bir titreme geçirdim, sonra da öfkeden ne dediğimi bilmez bir halde konuşmaya başladım.
— Neden geldin buraya? Söylesene, neden?
Kendimi kontrol edemiyordum, konuşmaktan tıkanacak hale gelmiştim. Ne söylediğimi bile bilmeden hızlı hızlı konuşuyor, bir an önce her şeyi bitirmek istiyordum.
— Neden geldin buraya, neden? Söylesene!.. Ben sana söyleyeyim neden geldiğini; o gün seninle güzel birkaç laf ettim diye geldin. Çok hoşuna gitti ve şimdi o laflan yine duymak istiyorsun, öyle değil mi? Şunu iyice anla ki, o zaman alay etmiştim seninle, şimdi de ediyorum!.. Neden titriyorsun? Evet, alay ettim! Benden önce evinize gelenler, o gece beni küçük düşürmüşlerdi ve onlardan birini dövmek için gelmiştim oraya. Ama gitmişlerdi, yapamadım. O anda da sen çıktın karşıma; tüm öcümü senden almak, seninle alay etmek istedim. Onlar benimle alay et-
148

tiler, ben de seninle ettim. Güçlü olduğumu ispatlamak istedim. İşte her şey böyle... Sen de, oraya seni kurtarmaya geldiğimi düşündün, değil mi?
Liza'nın, söylediklerimin hepsini anlayamayacağını biliyordum ama en azından gerçeği farkederdi. Aynen düşündüğüm gibi oldu. Liza'nın yüzü sapsarı kesildi, konuşmak istiyor ama konuşamıyordu. Sandalyeye yığılıverdi, ağzı açık kalmış, bakışları donuklaşmış, öylece dinliyordu. Sarfettiğim o iğrenç laflar altında ezildiğini görüyordum. Hızlıca ayağa kalktım ve odanın içinde hızlı hızlı yürümeye başladım. Bağıra bağıra:
— Kurtarmak ha!.. Söylesene, nasıl kurtaracağım seni? Senden daha kötü bir durumdayım. O gün sana onca beylik laflar ederken neden, "Madem öyle, sen neden buradasın?" "Tırnağın varsa kendi kafanı kaşı" demedin? O gün birilerine gücümü ispatlamam gerekiyordu ve ben de seni ağlatıp, üzerek bunu gerçekleştirdim. Öylesine yufka yürekli bir adamım ki ben, fazla dayanamayıp sana adresimi verdim. Bu yüzden, daha eve gelmeden kendi kendime kızmaya başlamıştım. Benim yapmak istediğim şey, güzel sözler söyleyip, hayaller kurmaktı; yoksa senden bana ne? Canınız cehenneme hepinizin!.. Kafamı dinlemek istiyorum ben! Bunun için elimden gelen her şeyi yaparım, hem de hiç düşünmeden. Önümde, ya dünya yok olacak ya da sen çaysız kalacaksın diye iki seçenek olsa, ben çay içmeyi tercih ederim, biliyor musun? Ben alçak, beş para etmez, sadece kendini düşünen bir herifim. Tam üç gündür, buraya geleceksin diye ödüm patlıyordu. Beni en çok düşündüren neydi biliyor musun? Buraya geldiğinde karşında bir kahraman değil de sefalet ve pislik içinde yüzen bir herif görmendi. Az önce fakirliğimin utanç vesilesi olmadığım söylemiştim ya, yalandı!.. En çok utandığım şeydir bu; belki bir hırsız olsaydım bile bu kadar utanmazdım. Çok gururlu bir insanım ben, ama şu halim-
149le kendimi çıplak gibi hissediyorum ve küçücük bir hava değişimi bile beni mahvediyor... Şu eski püskü, iğrenç kıyafetlerle beni gördüğün için seni asla affetmeyeceğimi anlamış olman gerekirdi. Kurtarıcın olarak- gördüğün adam, tıpkı sokak köpekleri gibi uşağının üzerine saldırıyor, uşağı ise onunla alay ediyor!.. Karşında karılar gibi ağladığını için seni hiç affetmeyeceğim ve bunun cezasını çektireceğim. Her şey senin yüzünden oldu. Çünkü ben, dünyadaki solucanların en aptalı, en rezili, en tembeli, en kıskancıyım... Solucanlarla aramda hiçbir fark yok, sadece onlar utanmanın ne olduğunu bilmiyorlar. Bense... Herkesin küçümsediği biriyim. Ne yapayım, böyleyim işte... Senin orada geberip gitmen de hiç umurumda değil. Hiç aklına gelmiyor mu, buraya gelip beni dinlediğin için senden tiksineceğim? İnsan, hayatı boyunca yalnız bir defa içindekileri boşaltır, bunun için de iyice bunalıma girmesi gerekir. Daha ne istiyorsun benden? Bütün olanlardan sonra karşımda nasıl durabiliyorsun? Hadi çek git buradan, hadi!..
Tam o sırada çok tuhaf bir şey oldu.
Her şeyi kitaplardaki gibi kafamda oluşturup planladığım için bu olayın tuhaflığı beni çok şaşırttı.
Rezil ettiğim ve küçümsediğini Liza, beni öylesine iyi anlamıştı ki... Seven bir kadının, kocasının yüzünde hemen farkedeceği şeyi, mutsuzluğumu anlamıştı.
Yüzündeki çekingen, alıngan ifade kaybolmuş, acımayla beraber bir hayret belirmişti. Kendime alçak, namussuz gibi sözler sarfedince ve ağlayınca, (ki, konuşma boyunca ağlamaya devam ettim) Liza da acı içinde yüzünü buruşturuyordu. Bir iki defa yerinden kalkarak beni susturmaya çalıştı. Sözlerimin sonunda, "Hadi git, çek git..!" diye bağırdığım halde, buna aldırmamış gibi görünüyordu. Çok gariptir ki, bana kızmamıştı; kendisini ben-

den aşağı görmesine ve gururunun bu kadar kırılmasına rağmen.
İçindeki hislerin taşmasını engelleyemeyecek bir hale gelmiş olacak ki, ayağa fırladı ve bana doğru atıldı; ama sonra çekingenliğinden, sadece bana doğru ellerim uzattı. Bunlar olup biterken yüreğimin sızladığını, yüzümün kızardığını hissettim. Liza ise boynuma sarılmış, sessizce ağlıyordu. Ben de dizginleri bıraktım elden ve hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladım.

— İzin vermiyorlar... İyi olamıyorum... diyebildim sadece.
Sonra kendimi kanepeye attım hızlıca ve sinir krizleri geçirerek, yaklaşık on beş dakika ağlamamı sürdürdüm. Liza da yanıma oturmuş ve kollarıyla bana sarılmıştı.
Bu sinir krizi elbette ki bitecekti. (Sizlere utanç verici bir şey anlatacağım şimdi.) Yüzüm eski deri bir yastığa gömülmüş durumda yatarken, içimde bazı şeylerin harekete geçtiğini hissettim. Başımı kaldırıp da Liza'ya bakmak bana çok zor geliyordu, utanıyordum. Neden bilmiyorum, sadece utanıyordum. Duygularım darmadağın olmuştu ve şunları düşünüyordum: "Artık her şey değişti. Şimdi Liza kahraman oldu. Sen de dört gün önce karşında utançtan kıvranan kızın yerindesin..." Bunların hepsi, kanepede yatarken zihnimden geçen şeylerdi.
Aman Tannm, Liza'yı kıskanıyor muydum yoksa?
Bu soruya hâlâ cevap bulamadım, o zaman da üs-tünkörü geçmiştim. Hayatımın tek gayesi, birilerini ezmek ve sömürmek olmuştu. Fakat düşüncelerle bir şeyleri anlatmak çok zordur. O nedenle en iyisi, üzerinde durmamaktır.
151Kendimi zorlayarak sonunda kafamı kaldırabildim, önünde sonunda yapacaktım bunu. Yüzüne bakmaya utandığım halde, o anda Liza'ya sahip olmak duygusu alevlendi içimde. Gözlerim şehvetle bakmaya başladı ve Liza'nın ellerini sımsıkı tuttum. Ondan nefret ettiğim gibi onu deliler gibi arzuluyordum. Bu iki his birbirine karıştıkça hırçınlığım daha da artıyordu. Liza, önce korkulu bir şaşkınlık anı geçirdi, ama kısa süreli oldu bu. Sonra büyük bir istekle sarıldı bana.
152
Yaklaşık on beş dakika sonra, odamda bir aşağı bir yukarı dolaşırken, arada bir paravana yaklaşarak Liza'ya bakıyordum. Yerde oturmuş, başını da yastığa dayamıştı. Öyle zannediyorum ki, ağlıyordu. Çok fazla sıkılmıştım. Neden kalkıp gitmiyordu ki bu kız?
Her şeyi anlamıştı artık. Korkunç bir biçimde aşağılamıştım onu. Ama bunları anlatmamın ne gereği var ki? Az önceki şehvet anlarının onu tekrar aşağılamayı amaçladığını, içimdeki nefrete artık bir yenisinin daha eklendiğini anlıyordu. Doğrusu şu ki, onu delice kıskandığım için ondan bu denli nefret ediyordum. Buna rağmen onun her şeyi bu netlikte görebildiğinden pek emin değilim. Fakat, benim ne kadar alçak bir herif olduğumu ve hiçbir zaman onu sevemeyeceğimi kesinlikle anlamıştır.
Şundan eminim ki, benim kadar alçak ve namussuz bir herifin, dünyada bir eşinin daha bulunmadığını söyleyecekler. Bununla da kalmayıp Liza'yı sevmenin veya sevgisini kabullenmenin benim için neredeyse zorunluluk olduğunu söyleyecekler. Ben de, "Neden olmazmış?" diye
153karşı çıkacağım onlara. Ya sevmesi imkânsız olan bir in-sansan ve sevgiyi manevi üstünlük olarak görüp, baskı aracı olduğunu düşünürsen? Ben, hayatım boyunca başka bir sevgi olduğunu düşünmedim. Şu anda da sevgiyi, seven insanın kendisini esir etmesi olarak kabul ediyorum. Yeraltı hayallerimde dahi sevgi, hep hayat kavgasının içindeydi. Kurduğum hayallerde hep nefretle başlamıştır sevgi, sonra da bir manevi zaferle sonuçlanmıştır. Buna rağmen sevdiğim kadını ele geçirdikten sonra bir türlü ne yapacağımı bilemem. O kadar garipsenecek bir şey değil bu. Ruhen öylesine çökmüşüm ki, Liza'nın benden duygusal laflar dinlemek için değil, beni sevdiği için geldiğini farkedememiştim. Kızcağızı da bu nedenle utandırmaya çalışmış, küçük düşürmüştüm. Liza'yı içinde bulunduğu pislikten kurtaracak, onu hayatla barıştıracak tek şey sevgiydi...
Odamda hızlı hızlı dolaşıp, arada bir paravanın arkasındaki Liza'yı süzerken, ondan pek de nefret etmiyordum aslında. Beni en fazla sıkan şey, onun burada bulun-masıydı. Hiç vakit geçirmeden buradan uzaklaşmasını istiyordum. Sonra da yeraltımda huzuru yakalayabilecektim. Gerçek hayata hiç alışamamıştım ve boğulacak derecede bunaltıyordu beni.
Dakikalar geçmişti, ama Liza aynı şekilde baygın-mış gibi yatıyordu. Öylesine sabırsızlanmıştım ki, sonunda gidip paravanın kapısını tıklattım. Aniden yerinden fırladı;

atkısını, şapkasını ve mantosunu aramaya başladı. Galiba o da hemen uzaklaşmak düşüncesindeydi.'Bir iki dakika geçmemişti ki, yavaş yavaş paravanın arkasından çıktı, hareketsiz bakışlarını üzerime dikti. Dudağımın ucuyla gülümsedim Liza'ya. Zorlama, sırf kibarlık olsun diye yapılan bir gülüştü bu. Sonra da kafamı diğer tarafa çevirdim.
154
Liza, kapıya doğru ilerledi ve:
— Hoşçakal! dedi.
Yanına koştum hemen, elini tutup avuçlarını açtım, sonra içine bir şeyler sıkıştırıp tekrar kapadım. Yüzünü görmemek için hızla arkamı döndüm ve odama doğru ilerledim.
Şimdi bile, bütün bu yaptıklarımı yalanlayacak, aslında bunları istemeden, zoraki yaptığımı söyleyecektim. Fakat yalan söylemek istemiyorum artık... İtiraf ediyorum ki, onun avucunu açıp içine bir şeyler koymayı, sırf acı çeksin diye planlamıştım. Bütün bunları da Liza paravanın arkasında yatarken, ben de odamda dolaşıp dururken kararlaştırmıştım. Fakat şu da var ki, tüm bunlar, içimden gelerek yaptığını şeyler değildi; sırf huysuzluk etmek için yapmıştım. Öylesine yapmacık, hayal ürünü, kitaptan alınma bir huysuzluktu ki bu, ben bile fazla dayanamadım. Az önce yüzünü görmemek için odama kaçmıştım, ama şimdi onu görmek için sabırsızlanıyordum.
Giriş kapısına yaklaşıp kulağımı dayadım. Ürkek bir sesle:
— Liza!.. Liza!.. diye fısıldadım.
Cevap gelmedi. Aşağı katlardan ayak sesleri duyar gibi oldum ve sesimi yükselterek:
— Liza!.. diye bağırdım.
Yine cevap gelmedi. O anda aşağıdaki camlı sokak kapısının yavaş yavaş açıldığı, sonra da sertçe kapandığı sesi geldi kulaklarıma. Merdiven aralığından bir uğultu yükselmeye başlamıştı.
Gitmişti. Dalgın bir vaziyette odama döndüğümde sıkıntıdan boğulacak hale gelmiştim.
155Masanın önünde, Liza'nın az önce oturduğu sandalyenin yanında oturmuş, anlamsız bakışlarımı, öylesine yere dikmiştim. Bir süre böyle kaldıktan sonra, birden sıçrayıverdim. Masanın üzerinde, az önce Liza'nın avucu-na sıkıştırdığım mavi, buruşuk beş ruble duruyordu. Bu, o beş rublelikti. Evde aynından başka yoktu. Ben odama doğru hızla ilerlerken Liza da bu parayı masaya fırlatmış-tı demekki.
Onun böyle bir şey yapacağını tahmin etmeliydim. Ama hiç de düşünemedim böyle bir şeyi... Öylesine bencil bir insan olmuştum ki, insanları önemsememem yüzünden, Liza'nın böyle bir şey yapabileceğini hiç de düşünememiştim. Buna tahammül edemedim. Telaşla üzerimi giyinmeye başladım ve sonra da kendimi dışarıda buldum birden. Liza, en fazla iki yüz adım uzakta olabilirdi.
Cadde çok sessizdi. Dimdik düşen kar taneleri, yollan ve kaldırımları bir yorgan gibi örtüyordu. Tek bir insan bile görünmüyordu, ses namına da hiçbir şey yoktu. Sokak fenerleri boş yere, üzüntülü bir şekilde göz kırpıyorlardı. Büyük kavşağa kadar hızlı adımlarla yürüdükten sonra birden durdum. Acaba ne tarafa gitmişti? Üstelik, ben neden peşinden koşuyordum?
Neden? Ayaklarına kapanıp ağlayacak, affetmesini mi isteyecektim? O anda gerçekten de bunları yapmak istiyordum. Yüreğim sızlıyordu. O anı hatırladıkça, şimdi bile aynı şeyleri hissediyordum. "Fakat ne işe yarar ki?" diye düşünmeye başladım sonra. Ayaklarına kapanıp yalvardığını için ertesi gün ondan nefret etmeye başlayacaktım. Onu mutlu edebilecek miydim? Neredeyse yüzüncü defa, nasıl bir insan olduğumu anladım. Kızcağızın hayatını zehir edecektim.
Yağmaya devam eden karın altında, gözlerimi
156
uzaklara dikmiş, bunları düşünüyordum.

Çok geçmemişti ki, kendime yeni düşler bulmuştum bile ve bunlar da acımı hafifletiyordu. "Aşağılanmış bir şekilde gitmesi daha iyi oldu. Aşağılanma gibi bir duygunun, insanın ruhuna acı çektirdiği gibi şereflendireceğini de kim kabullenmez? Kısa süre sonra zaten kalbini kıracaktım. Fakat bu durumda, kalbindeki bu acı hiç silinmeyecek, içine düştüğü pislik ne olursa olsun onu kurtaracak ve kini ruhunu temizleyecektir. Peki ama, bu ne işe yarar ki?"
Burada şöyle bir soru geliyor aklıma: Ucuz bir mutluluk mu, yoksa insanın ruhunu yücelten acı mı daha iyidir? Evet, hangisi iyidir?
Bütün bu düşünceler, o gece üzerime çullanmışlar-dı; yorgun, bıkkın ve usanç dolu o gecede. Hayatım boyunca hiç böylesine acı hissetmemiştim. Evden hızlıca çıkıp Liza'ya doğru koşarken, yarı yoldan geri döneceğimi düşünememiş miydim?
Liza'yı bir daha hiç görmedim. Daha sonra neler yaptı bilmiyorum. Şunu belirtmeden geçemeyeceğim: O günlerde üzüntüden neredeyse hasta olup yataklara düşecekken, aşağılanma ve nefret duygusunun insana kazandırdıklarını düşünerek teselli buldum.
Bütün bu yaşananla rınüzerinden çok fazla zaman geçti; ama hâlâ ruhumdaki izleri silinmedi. Geçmişe dair birçok anı üşüşüyor zihnime ama... Ama, bu kadarı yeterlidir diye düşünüyorum. Öyle sanıyorum ki, bu notları yazmakla da büyük hata işledim. En azından bu hikâyeyi yazarken, büyük bir utanç duydum. Bu durumda benim yaptığım edebiyat değil, sadece günahının bedelini ödemek.
Daracık dünyamda, insanlardan kopuk, manevi ola-
157rak çürümüş, yeraltında kinimle başbaşa nasıl boğuştuğumu anlatmak pek de hoş olmasa gerek. Üstelik romanların bir kahramanı olur, bense bir kahramanın taşımaması gereken tüm özellikleri taşıyorum. Bizim gibi insanları anlamanın en kolay yolu budur. Bizler, yaşama yabancılaşmış, zorla yürüyen insanlar olduğumuzdan dolayı bu yazdıklarım etkili olacaktır. Üstelik gerçek hayata öylesine yabancılaşmışız ki, adını bile duymak istemeyiz. Bunda da o kadar ileri gideriz ki, gerçek hayatı ancak kitaplardan öğrenebileceğimize inanırız.
Peki ama, neden bazen olmadık hareketler yapıp, aptalca arzular peşinde koştururuz? Bunun nedenini biz bile bilmiyoruz. Üstelik, bu olmadık isteklerimiz gerçekleştiğinde en çok zararı görecek olan da bizizdir. Sırf denemek için içimizden birinin bağlarını çözüp, esaretim kaldırarak özgürlüğe kavuştursanız bile, o yine esaret altına girmek isteyecektir. Eminim ki, bu yazdıklarımı okuduğunuzda kızgınlıktan ayaklarmızı yerlere vuracak ve:
— Siz, kendi rezil hayatınızdan, kendi yeraltınız-dan bahsedin. Hepimizi karıştırmayın bu işe! diye bağıracaksınız.
Hepinizi bu işin içine katarak kendimi kurtarmaya çalışıyorum. Ben, sizlerin yarım yamalak bıraktığı şeyleri sonuna kadar götürdüm. Sizler, korkaklığınıza "ölçülü davranış" kılıfını geçirip, onunla teselli buluyorsunuz. Şu halde, sizlerden daha gerçek bir hayat sürüyorum ben. Şöyle bir düşünün bakalım, bizler "canlı"nın nerede olduğunu, nasıl bir şey olduğunu, nasıl ifade edildiğini bile bilmiyoruz. Kitaplarımızı elimizden alsalar, öylece ortada kalakalacağız. Sonra da kimi sevip kime kızacağımızı, kimden uzaklaşıp kime yaklaşacağımızı, hiçbir şeyi bilemeyiz.
Etiyle, kemiğiyle gerçek bir insan olmak, bizim için o kadar zordur ki!.. Utanıyor, ayıp kabul ediyoruz bunu. "Ortalama insan" denebilecek, belirsiz bir tip olmaya çalışıyoruz. Gerçekte, bizlerin yaşadığını söylemek pek mümkün değil, uzun bir zamandan beri canlı olmayan babalardan meydana geliyoruz ve bunu zamanla sevmeye de başlıyoruz. Öyle ki, eğer başarabilsek, düşüncelerden doğmayı bile kabul ederiz.
Bu kadar yeter artık. Bir daha "Yeraltı"ndan bir şey yazmayı düşünmüyorum.
Fakat çelişkilerle dolu, hasta ruhlu bu insanın notlan bu kadar değil elbette. Daha fazla dayanamadığı için yazmıştı bunlan. Biz ise artık burada bir nokta koymalıyız sanırım.
158
159
FYODOR MİHAİLOVİÇ DOSTOYEVSKİ

11 Kasım 1821 tarihinde Moskova'da doğdu. Babası Yoksullar Has-tanesi'nde çalışan eski bir ordu cerrahı, annesi de bir tüccarın kızıydı. Dostoyevski'nin çocukluğu, zorba ve sarhoş bir babayla hasta bir anne arasında geçti. Dostoyevski, annesinin yardımıyla evde başladığı öğrenimini özel bir okulda sürdürdü. On altı yaşındayken annesini kaybetti. 1837 yılında Petersburg Askeri Mühendislik Okulu'na girdi. O sıralarda özellikle şiddet ve cinayet konularını işleyen kitaplar okumaya başladı. Okulu bitirdikten bir süre sonra, edebiyatla uğraşabilmek için askerlikten ayrıldı. Daha sonra babası, köylüler tarafından öldürüldü. Bu sırada parasızlık, sefalet ve sara nöbetleri içinde buhranlı bir hayat sürdü. 1846'da ilk romanı İnsancıklar yayımlandı.
Dostoyevski, Rusya'daki Çarlık idaresine karşı faaliyetlerde bulunan bir grubun sürdürdüğü gizli toplantılarda yer almıştı. 1849'da Çarlık yönetimi, bu grup üyelerinin tutuklanmasını emretti. İçinde Dostoyevski'nin de bulunduğu 21 kişinin kurşuna dizilmesine karar verildi. Hükmün uygulanacağı sırada Çarlık fermanı açıklandı ve Dostoyevs-ki'ye verilen ceza, Sibirya'nın Omsk bölgesinde dört yıl ağır hapse ve er rütbesiyle dört yıl askerlik hizmetine çevrildi. Sibirya'daki dört yıllık mahkûmiyet hayatı, büyük işkence ve eziyetle yaptırılan ağır işlerde çalışmakla geçti. Mahkûmiyetinin son yıllarını bir askeri inzibat taburunda geçirdikten sonra 1857'de çocuklu dul bir kadınla evlendi; ancak bu evlilik mutluluk getirmedi. Dostoyevski'nin sürgün hayatı, ruhu üzerinde derin izler bıraktı. 1862 yılında yayımlanan Ölü Evinden Hatıralar, gerçekte onun hapishane yaşantısının canlı bir anlatımıdır. Bu arada kardeşi ile birlikte önce Vremya, sonra da Epoha adlı dergileri çıkardı. Tüm yapıtlarının anahtarı olan Yeraltından Notlar (Zapiski iz Podpol-ya), 1864 yılında yayımlandı. Suç ve Ceza (Prestupleni i Nakaza-ni/1866), Kumarbaz (İgrok/1867), Budala (İdioM868), Ebedi Koca (Veş-nı muzh/1870), Ecinniler (Besi/1872) gibi başyapıtlar birbirini izledi. İlk karısının ölümünden üç yıl sonra 1867'de evlendi. Kumar tutkusu nedeniyle karısıyla ülkesinden ayrılarak Avrupa'nın kumarhanelerini dolaştı. Bir kızı oldu, ama öldü. Bu ölüm, onu deliliğin eşiğine kadar getirdi. 1875'te Delikanlı (Podrostok), 1876'da Bir Yazarın Günlüğü (Dnevnik pisatelja) ve 1879-8C'de Karamazov Kardeşler (Brat'ja Karamazovı) adlı yapıtları yayımlandı 9 Şubat 1881'de Petersburg'da öldü.
Dostoyevski, psikolojik roman akımının en büyük temsilcisidir. O, romanlarında çevresini ve bu çevrede geçen olayları tasvir etmekten çok, çeşitli insanların düşüncelerini, ruh derinliklerini işlemiş; bunların psikolojik, fizyolojik sorunlarını konu olarak ele almıştır. Bu yüzden romanlarında hasta, suçlu, isyankâr, sadist tiplemelere sık rastlanır.Şule Yayınlan: 50
Edebiyat/Dünya Klasikleri: 7
Orijinal İsmi Zapiski iz Podpolya
İngilizce Çevirisi Notes From The Underground
Editör A.Ali Ural
Redaksiyon-Tashih Tarkan Kaba
Dizgi-Sayfa Düzeni Yener Turan
Kapak Ramazan Erkut
Montaj Hasan Kurt
Baskı Burak Matbaası
Cilt İstanbul Mücellithanesi
Şule Yayınlan
Piyerloti Cd. Dostlukyurdu Sk. No: 1/3 Yeşil Ap. Çemberlitaş/İSTANBUL Tel: (0212) 516 82 93 - 638 32 91 - 638 57 54 Faks: (0212) 516 23 36
DOSTOYEVSKİ
YERALTINDAN NOTLAR
Türkçesi Süha Girgin

ŞULE YAYINLARI 1997SUNUŞ

Fransız edebiyatçı Andre' Gide, Yeraltından Not-lar'ı, Dostoyevski'nin yazarlık hayatının zirvesine ulaştığı, onun bütün eserlerinin kilit taşı olarak görür. Dosto-yevski, aslında uzun bir monolog olan bu yapıtında, bize bir yanda düşkün, alçakgönüllü (bu alçakgönüllülüğü, iğrençlik bataklığına gömülüp bundan zevk almaya vardıracak kadar), öbür yanda da kibirli (kibri, hayatı mahvetmeye vardıracak kadar) hasta ruhlu, karşıt duygular içinde gidip gelen bir insanın öyküsünü anlatır.

Roman kahramanının patolojik halleriyle Dostoyevski'nin hayatı arasında bazı paralellikler vardır. Sürgün hayatı sürerken, kardeşine yazdığı mektupta şöyle diyecektir Dostoyevski: "... Mişa, bunun için kızma bana sakın, düşün ki yapayalnızım, fırlatılıp atılmış bir taş parçasıyım sanki. Otedenberi karamsar, hasta, alıngan huyluyumdur. Bütün bunları düşün ve sızlanışlarım haksız, aklıma gelenler de saçma ise bağışla beni." Karşıt duygular içinde mekik dokuyan roman kahramanından sözederken, böylesi bir özelliğe imkân veren şeyin, Dostoyevski'nin özverisi ve boyun eğişi olduğunu belirtmeliyiz; onu eşine az rastlanır kılan da, içinde taşıdığı o olağanüstü aykırılıkların bolluğudur zaten. Bunu, Ecinniler'deki günlük'ün yazarı diliyle Dostoyevski, şöyle ifade edecektir: "Bu karşıt duyguların böyle birarada varoluşlarını
açıklamaya kalkışacak değilim." Delikanlı'da ise bu durum, "Karşıt duygulardan meydana gelen kasırga, zihnimi altüst ediyordu. Bunun tam anlamıyla bir delilik hali olduğunu sanmıyorum," şeklinde dile getirilecektir. Kitabın kahramanı, aşırı hınç duyduğu zaman sevgiye, aşırı sevgi duyduğu zaman da hınca çok yaklaşır. Dostoyevs-ki'nin romanlarında bize sunduğu çift karakterlilik ise farklı bir şeydir. Bunların, oldukça sık görülen o patolojik hallerle genelde hiçbir ilgisi yoktur ya da çok az ilgisi vardır. Bu gibi hallerde, öz benliğin üzerine yerleşen ikinci kişilik, zaman zaman onun yerini alır. İki ayrı kişilik, aynı bedende iki ayrı konuk vardır karşımızda. Bunlar, yerlerini peşpeşe birbirlerine bırakırlar; birbirlerinden habersiz sırayla ortaya çıkarlar. Asıl şaşırtıcı olan, tüm bunların aynı zamanda oluşu; herkesin kendine ait birbirini tutmaz davranışlarının ve ikili benliğinin farkında bulunuşudur. Dostoyevski'nin, bu romanında olduğu gibi diğer romanlarında da bir düşüncesini açıkladıktan sonra, bunun tersini savunduğu, sık sık görülür.

Düşünceleri mutlak değildir Dostoyevski'nin; hemen hemen bunları açıklayan kişilerle ilintili kalırlar. Olaylar, birbirlerine karışıp düğümlenirler; ahlaksal, psikolojik ve dış unsurların birbiri içinde kaybolup yeniden buluştukları girdaplardır bunlar. Hiçbir yalınlaştırma, çizgide hiçbir arıtma görmeyiz onda. Karmaşıklıktan hoşlanır, onu korur. Duygular, düşünceler, tutkular an halde ortaya çıkmazlar...

Yeraltından Notlar, bu bağlamda bir benlik çözüm-lemesidir. Dostoyevski, bu eserinde de kendini ve kendi gibi hafakanlar içinde boğuşan ruhların öyküsünü kaleme alıyor.

Bu notlar ve yazarı tümüyle bir hayal ürünüdür. Bununla birlikte, etrafımıza şöyle bir baktığımızda, bu notların yazarı gibi olanların aramızda yaşamasının yalnızca mümkün değil, aynı zamanda gerekli olduğunu kabul ederiz. Ben, yalnızca yakın bir geçmişin sıkça rastlanılan tiplerinden birini okuyucularıma tanıtmak istedim. Bu tip, hâlâ yaşamakta olan bir kuşağın temsilcisidir. "Yeraltı" adını taşıyan bu bölümde, bu kişi kendisini ve düşüncelerini anlatırken, toplumumuzda neden bulunduğunu, bulunmasının niçin kaçınılmaz olduğunu sanki açıklamak ister gibidir, ikinci bölüm ise bu kişinin yaşamındaki bazı olayları anlatan gerçek anılardır.

F. Dostoyevski

ŞuleYERALTINDAN NOTLARBİRİNCİ BÖLÜM YERALTI

Ben, hasta bir adamım... İçi öfkeyle dolu, çekilmez bir adamım ben. Sanırım, karaciğerimden de rahatsızım. Doğrusu, hastalığımın ne olduğunu, hatta neremin ağrıdığını bile bilmiyorum. Tıbba, doktorlara saygı duyduğum halde tedavi olmak için hiçbir şey yapmadım. Dahası, boş inançlara bağlı olan biriyim; hem de tıbba saygı duyacak kadar. (Çok iyi bir öğrenim gördüm; bunlara inanmamam gerekir ama inanıyorum işte.) Sırf inadımdan tedavi olmak istemiyorum.

Siz, buna bir anlam veremiyorsunuz-dur herhalde. Ama ben çok iyi anlıyorum. Huysuzluğumla kimin canını yakacağımdan bahsetmeyeceğim elbette; çünkü bunu ben de bilmiyorum. Bildiğim tek şey, böyle hareket etmekle sadece kendime zarar vereceğimdir. Bunu bilmeme rağmen, sırf inadımdan tedavi olmuyorum.
11
Karaciğerim ağnyormuş, varsın daha beter ağrısın!
Uzun bir süredir böyle yaşıyorum, belki yirmi yıldır. Şu an kırk yaşındayım. Eskiden çalışırdım, şimdi işi bıraktım. Aksi bir memurdum, kabaydım; böyle davranmak, bana haz verirdi. Rüşvet almadığım için kaba davranma hakkını kendimde buluyor, böylece avunuyordum. (Kötü bir espri ama karalamayacağım üzerini. Yazarken güzel olacağını sanmıştım; şu anda bunun böyle olmadığını ve sözlerimin çirkin bir böbürlenmeden öteye geçmediğim gayet iyi biliyorum. Böyle olduğunu bildiğim halde, yine de üzerini karalamayacağım!)
İşlerini yaptırmak üzere masama gelenlerle dişlerimi gıcırdatarak konuşur, birinin canını sıktım mı, büyük bir haz duyardım. Bunda da çoğu zaman başanlı olurdum. Böyleleri, genellikle pısırık olur. Sadece kendini beğenmiş bir subaydan nefret ederdim. Bir türlü yola gelmek bilmez, kılıcını şakırdatarak karşımda dikilirdi. Onunla kılıcı yüzünden tam bir buçuk yıl mücadele ettim. Sonunda kazanan taraf ben oldum ve o da kılıcını şakırdatmaktan vazgeçti. Gerçi bu, gençliğimde olmuş bir olay...
Ama sevgili okuyucularım, benim asıl kötülüğümün nereden geldiğini biliyor musunuz? Ben, bu kepazeliğimi her anımda, hatta en hırçın olduğum anlarda bile hissetmekten kendimi alamıyordum. Aslına bakılırsa, ne kötü, ne de hırçın biriydim. Bütün hareketlerim, eğlence olsun diye yaptığım saçmalıklardan ibaretti. Öfkemden ağzım köpürmüşken biraz olsun güleryüz gösterip, önüme şekerli bir bardak çay sürüldü mü yumuşayıverirdim. Üstelik duygulanırdım da... Ama sonradan kendime kızar, utancımdan aylarca uyuyamazdım. Huyum böyleydi işte.
Biraz önce aksi bir memur olduğumu söylemiştim ya, yalan! Hıncımdan öyle söyledim. İşlerini yaptırmak
12
«f
için gelenlere de, subaya da iş olsun diye diklenirdim; gerçekte hiçbir zaman aksi biri olamadım. İçimde her an bunların tam tersi olan duyguların varlığını hissediyordum. Bu duyguların yaşamım boyunca beni bırakmadıklarını, dışan taşmak için fırsat kolladıklarını biliyordum. Fakat buna izin vermezdim; bile bile engel olurdum. Bu yüzden utançtan yerin dibine giriyor, öfkemden patlayacak hale geliyordum. Sonunda öylesine bir bezginlik verdiler ki, anlatamam! Bunları yazarken sanki pişmanmı-şım, özür diliyormuşum gibi bir halim mi var baylar?.. Eminim, öyle düşünüyorsunuzdur. Ama inanın bana, sizin ne düşündüğünüz umurumda bile değil.
Ben, kötü bir adam değildim; daha doğrusu, hiçbir şey olamadım ben: Ne aksi ne iyi, ne alçak ne namuslu, ne kahraman ne de korkak. Şimdi, kendi köşeme çekilmiş, akıllı olanların hayatta bir iş tutturamayacakları, tutturanların ise aptal oldukları gibi kin dolu ve saçma sapan avuntularla ömrümü geçiriyorum. Evet, ondoku-zuncu yüzyıl insanı en başta iradesiz olmalıdır, böyle olmak onun için bir zorunluluktur. Çalışkan, iradeli bir adam, dar kafalıdır. Kırk yıllık bir yaşamdan sonra bu sonuca ulaştım. Şu an kırk yaşındayım ve kırk yıllık uzun bir yaşam, ihtiyarlığın ta kendisidir. Kırk yıldan fazla yaşamak ayıptır, aşağılık bir şey ve ahlâksızlıktır. Bana açık yüreklilikle, şerefiniz üzerine, kimin kırkından fazla yaşadığını söyler misiniz? İsterseniz, bunların kimler olduğunu size ben söyleyeyim: Aptallar ve namussuzlar... Bunu, bütün o ak saçlı ve güzel kokular sürünmüş saygıdeğer ihtiyarların yüzüne bile söylerim! Dahası, dışan çıkıp tüm dünyaya haykırırım bunu! Buna hakkım var,

çünkü ben de altmış yaşına kadar yaşayacağım. Hatta yetmişi, sekseni bulacağım!.. Durun, izin verin de biraz soluk alayım...
Baylar, belki de sizi güldürmek istediğimi zannedi-
13yorsunuz. Bunda da yanıldınız. Ben, sizin tahmin ettiğiniz veya edebileceğiniz gibi şakacı biri değilim. Yaptığım bu gevezeliklere kızarak (ki kızdığınızı hissediyorum) benim nasıl bir adam olduğumu sorarsanız size vereceğim cevap, "sıradan bir memurum"dan ibaret olacaktır. Sadece karnımı doyurmak için (sırf bunun için) çalıştım; geçen yıl akrabalarımdan biri bana altı bin ruble miras bırakınca istifa ettim .ve hemen ardından oturduğum şu köşeye yerleştim. Eskiden de burada otururdum ama şimdi iyiden iyiye yerleştim. Burası, şehrin kıyısında ve berbat bir oda. Hizmetçim, ahmaklığı yüzünden alabildiğine hırçın, yaşlı bir köylü kadınıydı; üstelik ondan yayılan iğrenç koku, midemi bulandırıyordu. Bazıları, Petersburg'un havasının sağlığımı bozduğunu, ufacık gelirimle başkentte yaşamanın çok zor olduğunu söylüyorlar. Bütün bunları çok iyi biliyor ve bunları söyleyen tüm tecrübeli, akıllı öğütçülerle yol gösterenleri iyi tanıyorum. Ama yine de Peters-burg'da kalacağım: buradan bir adım bile atacak değilim! Neden mi?.. Hiç... Zaten gitmek ya da gitmemek arasında bir fark yok benim için.
Aklı başında bir adamın bahsini etmekten haz duyacağı konunun ne olduğunu bilir misiniz?
Cevap, kişinin ta kendisidir.
O halde, ben de kendimden bahsedeceğim.
14
II
Sevgili okuyucularım, sizin dinlemek isteyip istemediğinizi bilmem ama, şimdi size niçin bir böcek bile olamadığımı anlatmak istiyorum. Size, şunu tüm içtenliğim ve ciddiyetimle söyleyeyim ki, çoğu zaman böcek olmayı çok istedim. Ama ne yazık ki, buna bile layık olamadım. Sevgili okuyucularım, yemin ederim, her şeyin tam anlamıyla farkında olmak bir hastalıktır; hem de tümüyle gerçek bir hastalık. İnsan için, gündelik hayata dair daha yalınkat bir anlama gücü, şu ondokuzuncu yüzyıl aydınının payına düşen anlayışın yarısı, hatta dörtte biri bile yeterlidir. Hele bu insanlar, yeryüzünün en umursamaz, en fırsatçı kentlerinden biri olan Petersburg'da yaşamak gibi bir felakete uğramışlarsa... (Öyle ya, kentlerin de fırsatçı olanları ve olmayanları vardır.) Buna göre insanlar, sıradan kişilerin ve becerikli olanların anlayış güçleriyle yetinmeliydiler. Bahse girerim, bütün bunları, gösteriş için, belki de kılıcını şakırdatan subayımız gibi kaba bir böbürlenme ve iş adamlarım küçümsemek için yazdığımı düşünüyorsunuz. Fakat sevgili okuyucularım, siz hiç hastalıklarıyla gurur duyanları, üstelik bunlarla gösteriş
15yapmaya kalkışanları gördünüz mü?
Ama böyle şeyler de oluyor işte... Üstelik bunu herkes yapıyor; hastalıklarıyla gurur duyuyorlar, belki herkesten çok ben yapıyorum bunu. Boş yere tartışmayalım; söylediğim şeyin anlamsız olduğunun farkındayım. Ama şuna oldukça inanıyorum ki, anlayış gücünün sadece fazlalığı değil, kendisi bile hastalıktır. Bence öyledir. Bu konuyu şu an için bir yana bırakalım da siz, bana şunu söyleyin: Bazı zamanlar, hem de nasıl söylesem, eskilerin deyimiyle, "bütün güzel, yüce şeylerin inceliğini anlamaya hazır olduğum sırada, evet tam o sırada, bunları hissedeceğime, saçma sapan hareketler yapıyorum. Söylemeye çalıştığım şu ki, belki de herkesin yapabileceği bu biçim-siz hareketleri, hem de yapılmaması gerektiğini anladığım anlarda neden yapıyordum? Neden "güzel ve yüce şeyler" üzerine anlayışım .derinleştikçe daha çok batağa saplanıyor ve boğulacak gibi oluyordum? Üstelik bu, rastlantı değil, kaçınılmaz bir hal olarak meydana gelmeye başlamıştı bende. Bu durum bir rahatsızlık, bir dengesizlik değil, sanki benim olağan halim gibiydi. Sonradan, bu hale karşı koyma isteğimin olmadığını farkettim. Artık yaratılışımın bir parçası olduğuna inanmak üzereydim. (Belki de çoktan inanmıştım.) Bu zihinsel sancılar ilk başlarda beni oldukça üzmüştü. Diğer insanların benim yaşadıklarımla hiç karşılaşmadıklarını düşündüğümden, bunları hep içimde

sakladım. Utanıyordum. (Belki bu utanç hâlâ devam ediyor.) Petersburg'da geçirdiğim o rezil gecelerin sonunda eve dönünce, yaptıklarımın düzeltilemeyecek hatalar ve kepazeliklerle dolu olduğunu görür, yine de içten içe garip bir haz duyardım. Diğer taraftan, farkında olmadan kendimi yıpratıyordum. Bu yıpranma, önceleri acı çektirmesine rağmen, sonradan büyük bir haz vermeye başladı. Evet, gerçekten, tam anlamıyla haz duyuyordum. Diğer insanların da bunu yaşayıp yaşamadık-
16
larını anlamak için bu konuyu onlara açtım.
Şöyle açıklayayım size: Küçüldüğünüzü anlamada varılabilecek en üst sınıra varmanın verdiği bir hazdır bu. İçinde bulunduğunuz kötü duruma rağmen, bundan kurtulup değişemeyeceğinizi, hatta yeterli vaktiniz ve inancınız olsa bile, bu değişimi aslında sizin istemediğinizi bilmenin tadına doyum olur mu? Üstelik değişmek isteseniz ne olurdu ki, zaten sizin için hiçbir çıkış yolu yoktu. Burada en önemli nokta, bütün bunların, üstün anlayışın doğal ve temel yasaları gereği, bu yasalara bağlı olarak kendiliklerinden ortaya çıkmasıdır. Üstün anlayış kanununa göre aşağılık bir herif, ahlâksızlığını farkederek boş şeylerle kendini kandırmakta ve birtakım haklar kazanmaktadır. Of, yeter artık!.. O kadar laf ettim, buna karşın bir şey açıklayabildim mi? Bu işin zevkini nasıl açıklayacağım? Ben bunun üstesinden gelip, başladığım işi sonuna dek götüreceğim. Zaten kalemi de bunun için aldım elime.
Onurlu bir adamım ben. Bir kambur, bir cüce kadar kuruntulu ve alıngan biriyim. Buna rağmen, birisi beni tokatladığında sevinç duyduğum zamanlarım olmuştur. Doğru söylüyorum, bunda bambaşka zevkler bulabiliyordum sanırım. Hiç şüphe yok ki bu, kederden doğan, kederin artması ve insanın durumunun güçleşmesi oranında çoğalan bir zevktir. Tokadı yiyen insanın ruh dünyası sarsılır, pestil gibi ezilir. Beni en çok sarsan, bir doğa kanununa uyar gibi, her zaman her yerde, haklı veya haksız olsam da herkesten önce kendimi suçlu görmemdi. Bu, öncelikle, etrafımdaki diğer insanlardan daha akıllı olmamdan kaynaklanıyor. (Ben kendimi, etrafımdaki insanlardan daha akıllı görüyor, hatta inanır mısınız, bu nedenle büyük bir utanç duyuyordum. Zaten hayatımda kimsenin yüzüne doğrudan bakamaz, daima bakışlarımı kaçırırdım.) Üstelik bir suçum daha vardı: İyiliksever biri değildim. Böyle olmayı beceremiyordum. İyiliksever biri
17
lolsam da bundan faydalanamayacağımı bildiğimden daha çok acı çekecektim. Bu özelliğimi yerinde kullanamaz, adamın yaptığı doğa kanununa uygundur diye düşünüp, onu affetmezdim. Bir davranışın doğa kanunu olması, onu affettirmemeli ve unutturmamak; çünkü doğa kanunu olması, verdiği acıyı hiçbir şekilde azaltmaz. Diğer taraftan, iyiliksever değilim diye hakaret edenlerden öç almak istesem, bunu yapabilir miydim? Zannetmem, çünkü yapabilecek cesaretim yok. Neden mi cesaretim yok? Sizlere bu konuda bir iki söz söylemek istiyorum.
18
III
Öç almayı ya da hayata karşı kendisini korumayı bilen insan bunu nasıl yapar dersiniz? Bu insanlar, öç almayı en büyük amaç haline getirdiklerinde, varlıkların-daki her şeyi yok ederler. Kudurmuş boğaların yaptığı gibi boynuzlannı öne eğer ve hızla hedefe koşarlar; onlan bu durumda durduracak tek şey, karşılarına çıkacak bir duvardır. (İçlerinden geldiği gibi hareket edenlerle iş güç sahibi adamlar, böyle bir duvarla karşılaşınca zınk diye duruverirler. Bu insanlara göre duvar, daima düşünen fikir adanılan, yani bizim içindir; bununla birlikte, kesinlikle bizi durduracak bir bahane değildir. Bu bahanenin ciddiliğine hiçbirimiz inanmadığımız halde, dört elle sarılmaktan da geri durmayız. Hayır, diğerlerinin vazgeçişleri kesinlikle içtendir. Ö insanlar için duvar, yatıştırıcı, huzur veren, hatta bir yerde mistik bir anlam taşımaktadır. Neyse, duvar konusuna sonra döneriz.)

İşte ben, içten olan insanı, tabiat ananın sevgiyle, özenerek yarattığı gerçek ve normal insan olarak düşünürüm. Böyle bir insanı da delicesine kıskanırım. Aşın dere-
19cede ahmaktır bu insan, bunun tersim savunacak değilim. Ama normal bir insanın aynı zamanda ahmak da olamayacağım nereden bilebiliriz? Belki bunun, kendince güzel bir tarafı vardır. Fakat benim bu konuda bazı tereddütlerim var. Şimdi tabiat ananın yarattığı normal adamın karşısına, laboratuar imbiğinden geçirilmiş, üstün anlayışlı bir adamı koyalım. (Bunda da mistik bir hava var gibi baylar, ama ben pek emin değilim.) Bu üstün anlayışlı insan, normal insanların önünde bazen öyle bir çözülür ki, bütün üstün özelliklerine rağmen büyük bir içtenlikle kendisini bir fare gibi görmekten alıkoyamaz. Evet, gayet üstün anlayışlıdır ama sonuçta bir fare olmuştur. Karşısında ise kendisinden farklı bir varlık, bir insan vardır. Burada en önemli mesele, kimsenin ondan böyle bir şey istememesine rağmen, onun kendim bir fare olarak görmesidir. Şimdi bu farenin neler yaptığına bir bakalım. Diyelim ki, fareyi kızdıran bir olay var; (bu, çok sık rastlanılan bir durumdur) ve fare öç almak istemektedir. İçinde I'homme de la nature et de la verite 'den çok daha fazla kin besler belki de. Kendisine kötülük yapıp kızdırana kötülükle karşılık vermek için duyduğu iğrenç, alçakça istek, I'homme de la nature et de la verite'den daha fazla onun içini kemirir. Çünkü diğeri doğuştan ahmaktır ve öç almayı kendisine verilmiş bir hak olarak düşünür; ama fare, üstün anlayışından dolayı bunu kabul etmez. Sonunda sıra asıl işe, yani öç almaya gelir. Zavallı fare, ilk kızgınlığının üstüne o kadar çok soru ve yeni kızgınlıklar eklemiştir ki, içinde bulunduğu durum iyice güç-
leşmiştir. Her yanını, şüphelerden, heyecanlardan, kendisiyle acımasızca alay eden iş adamı ve yargıç kılığına girmiş içi dışı bir insanların tükürüklerinden oluşan pis, kokuşmuş, bulanık bir çamur yığını kaplamıştır. Bu durumda farenin izleyeceği tek yol, her şeyi bir kenara bıraka-
(*) Doğa ve gerçeklik adamı (Fransızca). 20
rak, kendisinin de inanmadığı sahte bir gülüşle utana sıkıla delikçiğine kaçmak olacaktır. Pislik ve leş kokan o iğrenç yerde fare, kızdırılmanın ve aşağılanmanın etkisiyle sonsuz bir nefrete bürünür. Daha sonra, kırk yıl boyunca, uğradığı aşağılanmayı en küçük ayrıntısına kadar hatırlayacak, hatta üzerine utanç verici birçok uydurma anı katarak kendisini yiyip bitirecektir. Bir taraftan düşüncelerinden utanırken, diğer taraftan olanları hatırlayıp en ince ayrıntısına kadar kurcalayarak, "olabilirdi" deyip yeni uydurma anılar ekler, bağışlamak aklının köşesinden bile geçmezdi. Hatta öç almaya bile kalkışır; fakat bunu, miskin ve sinsice, böyle bir hakkı ve becerisi olmadığına inanarak yapar. Diğer taraftan, ta başından beri bilir ki, öç almak istediği kişinin kılı kıpırdamayacağı halde kendisi ondan yüz kat fazla üzülecektir. Her geçen gün artarak daha da büyüyen bir kinle bunları ölüm döşeğinde bir kez daha hatırlayacak ve...
Bütün bunlar, az önce sözünü ettiğim o anlaşılmaz zevkin ruhunu yansıtmaktadır. Soğuk, çirkin bir yarı ümitsizlik ve yarı inançla, kırk yıllık bilinçli bir gömülme, zorlamayla oluşturulan durumunun aslında içinden çıkı-labilir olması, içindeki doyurulamayan arzular ve verilmiş kesin kararların hemen ardından gelen pişmanlıklar arasındaki hummalı gelip gitmeler... İşte bu zevk öylesine ince, anlaşılması o kadar zor bir duygudur ki, dar kafalı, hatta sinirleri çok sağlam olanlar bile bundan en küçük bir fayda sağlayamazlar. Siz, şimdi pis pis sırıtarak, "Belki tokat yemeyenler de anlamaz," diyecek ve kibar bir şekilde, eğer tokat yedimse, benim de bu konuda uzman olduğumu ima edeceksiniz. Bunu aklınızdan geçirdiğinize bahse girerim. Merak etmeyin baylar, hiç tokat yemedim; zaten bu konuda ne düşündüğünüz de beni ilgilendirmiyor. Hatta şunu söyleyebilirim ki, hayatım boyunca karşıma pek tokat atma fırsatı çıkmadığı için üzülüyorum. He-
21
pinizi fazlaca ilgilendiren bu konuyu burada keseyim de sizlere, sinirleri fazlaca sağlam olan fakat bunun yanında, birçok zevkin inceliğim kavrayamayanlardan bahsedeyim. Bu insanlar, yeri gelince bir öküz gibi böğürerek boğazlarını yırtarlar; gerçi bu durum, onları insanlar

içinde yükseltebilir ama küçük bir zorlukla karşılaştıklarında ise hemen bir köşeye siniverirler. Zorluk, bir taş duvar demektir. Şimdi, "Hangi taş duvar?" diyeceksiniz. Elbette, doğa kanunlarından, doğa bilimlerinden, matematikten oluşan bir taş duvar. Mesela biri çıkıp, "Senin ataların maymundur," dese ve bunu ispat etse, ister istemez kabul etmek zorundasın. Vücudundaki bir tek yağ damlasının, senin için, diğer yüz binlerce insanınkinden değerli olması gerektiği; erdemlerin, sorumlulukların, inançların ve diğer bütün safsataların hep bu sonuca çıktığı ispat edilirse yine itiraz edemezsin. Matematiğin "iki kere iki dört eder" kesin sonucu vardır bunlarda ve itiraz etmeye kalkıştığınız an savunmaya geçerler:
— Aman efendim, nasıl olur da itiraz edersiniz? Bu konu, iki kere ikinin dört ettiği gibi kesindir. Doğa size danışmaz, beğenmemeniz ya da kişisel istekleriniz onun umurunda değildir. Doğayı bütün her şeyiyle olduğu gibi kabul etmek zorundasınız. Duvar duvardır ve buna benzer bir yığın laf...
Aman Tanrım, ya doğa kanunları ve iki kere ikinin dört etmesi hoşuma gitmiyorsa? Bana ne, doğa kanunlarından, matematikten... Duvarı yıkmaya gücüm yetmiyorsa, kendimi parçalayacak değilim elbette. Ama önümde duvar var diye boyun eğmeyi de kabullenemem.
Taş duvarların, iki kere ikinin dört etmesi kesinliğinde evreni etkileyeceğini düşünmek, büyük bir saçmalıktır. Diğer yandan, bütün imkânsızlıkları ve taş duvarları görüp anlayabilmek de güzel şeydir doğrusu. Bütün

bunlara boyun eğmek size tiksinti veriyorsa, yalnız kalmak, mantığın değişmez kurallarına uyarak, tersim bildiğiniz halde, taş duvarlar karşısında kendinizi suçlayacak kadar çirkin sonuçlara varmak ve çaresizliğinizden bir köşeye çekilip dişlerinizi gıcırdatmak çok güzel bir şey olsa gerek değil mi? Kızacağınız birisi olmadığı ve hiç olmayacağını bildiğinizden çaresizlik içinde şehvet baygınlıkları geçirirsiniz. Aldatmaca, göz boyama ve el çabukluklarından bulanık bir dünya yarattığınızı bile bile, kime, niçin kızdığınızı bilmeden, tüm bu aldatmacalar ve karışıklıklar içinde yüreğiniz sızlar; bilmedikleriniz arttıkça sızılarınız da bir o kadar çoğalır.

— Hah, hah, hah!.. Güleyim bari... Öyleyse sizin için diş ağrısının da bir zevki vardır! diyeceksiniz.
Elbette! Diş ağrısının da bambaşka bir zevki vardır. Bir ay boyunca bu ağrıyı çektiğimden çok iyi biliyorum. Hiç şüphesiz bu öfke, dışa yansımayan bir öfke değildir; sancılı ve iniltili olur. Ama bunlar, içten olmayan sinsi iniltilerdir. Sorun da burada zaten. Acı çeken insan, inlemekten büyük bir zevk duyar; eğer duymasaydı, inlemesini rahatlıkla durdurabilirdi. Bu gerçekten harika, üzerinde durulmaya değer bir örnek. Bütün bu inlemelerle, çektiğiniz acıların amaçsızlığından dolayı küçük düştüğünüzü ifade eder, kılı bile kıpırdamadan sizi bu kadar hırpalayan inanmadığınız doğa yasalarından şikâyet edersiniz. Karşınızda bir düşman yoktur ama sizi üzen büyük bir acı vardır. Wagenheim'm bütün uğraşılarına rağmen dişlerinizin kölesi olmaktan kurtulamazsınız; sizin dışınızda bir kuvvet isterse, diş ağrınız hemen bitebilir ya da üç ay çekmeye devam edersiniz. Eğer boyun bükmüyor ve isyanınıza hâlâ devam ediyorsanız yapacağınız şey, ya kendinizi kırbaçlatmak ya da duvarınızı yumruklamak olacaktır. Nereden geldiği belli olmayan ama içten içe hissettiği-

niz bu alaylar ve aşağılanmalardan duyulan haz, bazen zevkin doruklarına yükselir.
Rica ederim değerli okuyucularım, ondokuzuncu yüzyıl aydınının, diş ağrısı çektiğinin ikinci ya da üçüncü günü inlemelerini dinleyiniz. Bu iniltiler, ilk gündeki gibi sadece diş ağrısından gelen, kaba bir köylünün iniltileri değildir; şimdikilerin dedikleri gibi "topraktan ve halkın özünden" sıyrılıp, uygarlıktan ve Avrupa kültüründen birçok şey alabilmiş insana yakışan iniltilerdir. Bu inlemeler gittikçe çirkinleşir ve pis bir hırçınlığa dönerek günlerce, gecelerce devam eder. İnlemelerinin hiçbir'fayda sağlamadığını, bunun yanında, hem kendisini, hem de

etrafındakiler! gereksiz yere rahatsız ettiğim çok iyi bilmektedir. Önünde yırtındığı insanların, yani ailesinin, bu inlemelerden bıktığını, onun şimdikinin tam tersine yapmacıksız, gürültüsüz, şımarmadan inleyebileceğim düşündüklerini çok iyi bilir. İçinde bulunduğu bu yüz kızartıcı durum, ona zevklerin en büyüğünü tattırır. "Nasıl, sizi rahatsız ediyor, içinizi parçalıyor, kendi evinizde uyku uyutmuyorum ya! Uyumayın, dişlerimin ağrısını her an siz de hissedin. Artık karşınızda daha önce görünmeye çalıştığı gibi bir kahraman değil, tembel ve şirret bir adam var. Tamam, öyle olsun. Gerçeği ortaya çıkarmanıza sevindim doğrusu. Pis pis sızlanmalarım hoşunuza gitmiyor değil mi? Öyle olsun, şimdi sesimi değiştirip daha berbat bir tonla konuşayım da görün gününüzü..." Hâlâ anlamadınız mı değerli okuyucularım? Zannederim, bu zevkin bütün inceliklerini anlayabilmek için daha geniş düşünmeli, daha derin bir anlayışa sahip olabilmeliyiz. Fakat siz, bunları anlamıyor ve gülüyorsunuz değil mi? Çok sevindim. Şakalarımın zevksiz ve karmakarışık olduğunu, içinde güvensizlik bulunduğunu biliyorum; bu, benim kendime saygı duymadığımı gösterir. Her şeyi anlayabilen bir adam kendine saygı duyabilir mi?

25

V

Küçük düşürülmekten zevk almaya çalışan bir adamın kendisine saygı duyduğu söylenebilir mi? Ümitsizlikle dolu bir pişmanlıkla söylemiyorum bunu. Kendimi bildim bileli, "Bağışlayın babacığım, bir daha yapmayacağım," demekten nefret etmişimdir. Bunları söylemek bana hiç de zor gelmiyor, aksine çok kolay söylüyorum. En kötüsü de, hiç suçum olmadığı halde bilerek yakalanmamdı. Böyle zamanlarda da duygulanır, pişmanlık duyar, ağlardım; kuşkusuz bunlar da kendimi kandırmak içindi. Aslında hiçbir kötülük yapmadığım halde, içimde bunun tohumlarını taşıyordum. Doğa kanunları hayatım boyunca beni her şeyden çok yıprattığı halde, bu kez onu da suçlayamazdım. Şu anda bunları düşünmek ruhuma sıkıntı veriyor; o zamanlar da bunu hissederdim zaten. Aradan bir dakika bile geçmeden, bütün o duygusallıkların, pişmanlıkların, değişeceğime dair verdiğim sözlerin yalan, hem de çok kötü birer yalan olduğunu anlıyordum. Durup dururken kendimi neden bu sıkıntılara soktuğumu soracak olursanız, boş durmaktan bıkıp, canım sıkıldığı için kendime oyalanacak işler çıkarırdım, diye cevap vereceğim.

26

Gerçekten de öyle. Sevgili okuyucularım, kendinizi şöyle bir yokladığınızda, bana hak vereceğinizden eminim. Yaşadığımı anlamak için maceralar uydurur, bir tür yaşam oyunu oynardım. Kaç kere, ortada hiçbir sebep yokken gücenmeyi denemişimdir. Sonunda, öylesine büyütürdüm ki bu meseleyi, her şeyin koca bir yalandan ibaret olduğunu bildiğim halde gerçekten gücenirdim. Bu oyunu o kadar ilerletmiştim ki, sonunda kendime hakim olamaz duruma geldim. Aşık olmayı denedim, hem de bir değil iki defa; inanır mısınız, korkunç acılar çektim. Ruhumun derinliklerinde çektiğim acıyla alay eden bir ses işittiğini halde acı çekmeye devam eder, üstelik delicesine aşıkmı-şım gibi kıskançlık krizleri geçirirdim. Bütün bunların sebebi can sıkıntısıydı baylar, kesinlikle can sıkıntısı... İçinde bulunduğum tembelliğin verdiği sıkıntı, beni haylazlığa itiyordu. Zaten haylazlık, bilinç altındaki tembellikten başka bir şey değildir. Daha önce bahsetmiştim, şimdi yine tekrarlıyorum: İçlerinden geldiği gibi davrananlarla iş güç sahibi adamlar, dar kafalı olduklarından çok çalışkandırlar. Bu konuyu şöyle açıklayabilirim: Bu dar kafalı insanların akıllan pek az olduğundan, karşılaştıkları bir meselenin ilk sebeplerini araştırmadan, önlerindeki ikinci dereceden sebeplere sarılırlar. İçleri rahattır, çünkü kendilerince en doğru hareketi yapmışlardır. En önemli mesele de bu zaten. İnsan, herhangi bir işe girişmeden önce, bütün tereddütlerden sıyrılarak bir iç huzuru sağlamalıdır. Peki ama kendimi nasıl kandıracağım? Bana destek olacak başlangıç noktalarını, ilk sebepleri nereden bulacağım? Karşıma çıkan her meselede, gördüğüm ilk sebebin hemen ardından bir önceki sebep geliyor ve bu, böylece sürüp gidiyordu. Bütün bunlar, üstün anlayışın ve derin düşüncenin temelidir. Burada, öyle görünüyor ki, doğa kanunlarıyla tekrar

karşılaşıyoruz. Size öç almaktan bahsetmiştim az önce, hatırlıyor musunuz? (Belki bunu anlamamıştınız.) İnsanın, hak yerini bulsun diye öç aldığı söy-
27lenir. Bu durumda ilk sebebin "adalet" olduğunu söyleyebiliriz. İnsan, içinde bir huzur hissettikten sonra doğruluğuna inanarak rahat bir şekilde öç alabilir. Ben, öç alma duygusunda ne adalet ne de erdemlilik göremiyorum; insan, huysuzluğundan dolayı öç alır sadece. Kafamdaki bütün soruları ortadan kaldıracak bir şey olmadığından, huysuzluğumla temel sebep boşluğunu doldurabilirdim. Ama şu var ki ben, kızgınlık bile duyamıyorum. (Az önce başladığım konu da buydu zaten.) Huysuzluğum, hep o uğursuz doğa kanunları yüzünden kimyasal analizlerden geçiyor. Bakarsınız ki, asıl madde uçmuş, sebeplerin hepsi buhar olmuştur; hakaret, artık kimsenin suçunun olmadığı diş ağrısı gibi masum bir hale gelmiştir. Bu durumda yapılacak tek şey, duvarı daha şiddetli yumruklamaktır. Asıl sebebi bulamayınca da her şeye boş verir, büyük bir bıkkınlık hissedersiniz. Bir defacık da aklını bir köşeye bırakarak, ilk ve asıl nedenleri aramadan, derinlemesine düşünmeden, sadece bir şeyler yapmış olmak için sev ya da nefret et. Sonuçta koca bir sabun köpüğü ve her zamanki tembelliğin çıkacaktır karşına.

Değerli okuyucularım, kendimi bu kadar akıllı görmem, belki de, yaşamım boyunca başladığım hiçbir işi bi-tirememden kaynaklanıyor. Herkes gibi ben de geveze, çekilmez bir boşboğaz olsaydım ne olurdu? Bütün akıllı insanların kaderinde, geveze olması, yani başka bir deyişle, havanda su dövmesi yazılıdır.

28

VI

Bütün bu haylazlıklarım, tembelliğimden ileri gelseydi keşke. Tanrım, ne büyük saygı duyardım o zaman kendime. Tembellik de olsa, benim de bir özelliğim olur ve bu, kendime saygı duymamı sağlardı. Birisi beni, "Kim bu adam" diye sorduğunda, "Tembelin biri" yanıtını alırdı. Ben ise bunu duyduğumda çok mutlu olacaktım. Artık benim de bilinen bir özelliğim, insanların hakkımda söylediği sözler olacaktı. Ne diyorsunuz siz, "tembel" bir şaka değildir; bir unvan, bir makam hatta koca bir gelecektir. Alay etmeyin benimle, bu gerçekten böyledir. Bu durumda, en gözde derneklerden birine üye olurdum, yaptığım tek iş de kendimi beğenmek olurdu. Tanıdığım birisi vardı, adam hayatı boyunca Lafitte şarabının uzmanı olmasıyla övündü durdu. Bu özelliğinden dolayı, hiçbir şüphe duymadan, kendisini erdemli bir insan olarak kabul ediyordu. Ölürken, büyük bir iç huzuruyla beraber, zafer kazanmış insanların o eşsiz mutluluğunu da tatmıştı. Elbette, bunda yerden göğe kadar haklıydı. Tembel olabilseydim, buna bir de oburluk eklerdim. Ama öyle sıradan bir tembel obur değil. Bütün güzel ve yüce şeylere ilgi duyan
29tembel oburlardan olurdum ben. Uzun zamandan beridir bunu hayal ediyorum. Bu "güzel ve yüce şeyler" kırk yaşımdayken bana hayli sıkıntı verdiler; ama kırk yaşımdayken oldu bütün bunlar. Bir de o sıralarda, ah, gençlik yıllarımdayken çıkacaklardı ki karşıma. O zaman çok çabuk bir iş de bulurdum kendime ve bütün o güzel ve yüce şeyler şerefine içerdim. Kadehime önce bir damla gözyaşı akıtmak, daha sonra onu bütün güzel ve yüce şeylerin şerefine kaldırmak için hiçbir fırsatı kaçırmazdım. Dünyadaki her şeye güzellik ve yücelik penceresinden bakar, en kötü, en çirkin şeylerin bile güzel ve yüce olan taraflarını görürdüm. Bunun yanında, istediğim an, sulugözlü bir insan olurdum. Bir ressam, Ghe (*) ayarında bir resim yaptı diyelim; hemen ressamın sağlığına ve şerefine kadehimi kaldırırdım, çünkü bütün güzel ve yüce şeyleri seven birisiydim ben. Bir yazar, "Canınız nasıl isterse" diye bir eser mi yazdı, hemen "Canınız nasıl isterse" için kadehimi kaldırırdım. Size söyledim ya, "güzel ve yüce" ne varsa hepsini severim. Bununla beraber, insanların bana saygı duymasını bekler, istediğim saygıyı göstermeyenlerin yakasına yapışırdım. Huzur içinde yaşayıp, gösterişle ölmekten daha güzel ne olabilir! Büyüttüğüm göbeğimi, üç kat olmuş gerdanımı ve kepazece yukarıda tuttuğum burnumu görenler: "Şu kalantor herife bakın! İnsan olacaksa böyle olmalı,"

derlerdi. Ne olursa olsun değerli okuyucularım, yaşadığımız şu olumsuz zamanda bu tür güzel sözleri kim duymak istemez ki?
(*) Ghe, 19. yy. tanınmış Rus ressamlarından. 30
VII
Ama bütün bunlar, güzel hayallerden başka nedir ki? Lütfen söyler misiniz, insanların çıkarlarının nerede olduğunu bilmemelerinden dolayı kötülük yaptığını ilk kez kim ortaya atmıştır? Sözgelimi, kafası aydınlanan, gerçek çıkarlarını görebilen insan, kirli işlerden uzak durarak, bir anda asil ruhlu biri olabilirmiş. Bilinçli olarak kendi çıkarlarının tersine hareket eden hiç kimse olmayacağı için kalan tek yol, iyilik yapmak olacakmış... Hey gidi çocuk; saf, temiz yürekli bebek! Dünya kurulduğundan beri insanların sadece kendi çıkarlarını düşünerek hareket ettikleri hiç görülmüş mü? Şu halde göz göre göre, yani gerçek çıkarlarının neler olduğunu bildiği halde bunu önemsemeden, başka tehlikeli yollara atılan milyonlarca insana ne demeli? Bu insanları bu şekilde hareket etmeye iten bir tek sebep yoktu; sanki kaderin onlar için çizdiği yoldan yürümek istememiş, inatla, başkaldırarak, karanlıklar içindeki yeni, zorlu ve karışık yollara girmişlerdi. Dikkafalılık, kişisel çıkarlardan daha tatlı görünmüştür onlar için. Çıkar!.. Çıkar da neymiş? Kesin bir şekilde, insanların çıkarlarının nerede olduğunu söyleyebilir misi-
31niz? İnsan, bazen kendisi için iyi olanı değil de kötü olanı isteyebiliyor, hatta yapmak zorunda bile kalabiliyor; ya buna ne demeli? Bu durum, öteki kuralın değerini ortadan kaldırıyor. Sizce buna imkân var mıdır? Demek gülüyorsunuz, gülün ama önce şu soruma cevap verin lütfen: İnsanlann çıkarları tek tek sayılabilir mi? İçlerinde hiçbir sınıflandırmaya sokamayacaklarımız yok mudur? Bildiğim kadarıyla değerli okuyucularım, siz, insan çıkarlarını, istatistik bilgilerinden ve ekonomik formüllerden çıkarmışsınız. Size göre insan çıkarları refah, zenginlik, özgürlük ve rahatlıktan oluşur. Bütün bunlara kendi isteğiyle, açıkça sırt çeviren bir insana siz de, ben de cahil, deli adam gözüyle bakmaz mıyız? Bütün istatistikçiler ve bilginler, insanlarla ilgili birtakım hesaplar yaparken, insanların çıkarlarından birini daima gözden kaçırırlar. Hatta bu çıkarın nasıl kullanılması gerektiği üzerinde bile durmazlar; oysa tüm hesaplar ona çıkmaktadır. Ne olur sanki, bu çıkan da listemize alsak? Şu var ki, en kötü durum, bu çıkarın hiçbir sınıflandırmada, hiçbir listede bulunmamasıdır.
Benim bir dostum var baylar... Üstelik o, sadece benim değil, sizin de dostunuzdur; onunla dost olmayan yoktur zaten. Bu dost, bir işe başlamadan önce akıl, mantık kurallarına göre nasıl hareket edilmesi gerektiğini açık, güzel ve tatlı bir dille ifade eder. Bütün bunların ardından gerçek, normal bir insanın çıkarlarından heyecanlı, tutkulu bir şekilde bahsederek, aslında ne kendi çıkarlarını ne de erdemliliği anlamayan miyoplarla alay eder. Hemen ardından, bir çeyrek saat sonra, gerçekte hiçbir sebep yokken, bütün çıkarlarını hiçe sayan bir içgüdüyle bambaşka bir yol izler; yani az önce söylediklerinin tam tersini söylemeye başlar: Aklın ve mantığın kurallarını, insanların çıkarlarını hiçe sayar. Şunu da belirteyim: "Dostum" diyerek genel bir anlamı belirttiğim için bütün
32
suçu ona yüklemek biraz zordur. Değerli okuyucularım, üzerinde durulması gereken en önemli konu şudur: İnsana en üstün çıkarlarından daha üstün gelen bir şey ya da (mantığın sınırları içinde kalmak için) son derece faydalı (az önce hiçbir listeye girmediğini söylediğim) başka bir çıkar yok mudur? İnsanlar, gereğini hissedince, bu çıkar uğruna akıl, şeref, huzur, refah gibi bütün güzel ve faydalı şeylere karşı gelebilirler. Bunları, en değerli, en köklü, en yararlı olarak gördükleri bir çıkar için yaparlar.

— Demek ortada bir çıkar var yine! diye sözümü keseceksiniz. Size her şeyi anlatmama izin verin. Laf cambazlığı değil mesele; bahsettiğim çıkar, tüm sınıflandırmalarımızı, kişilerin mutluluğu için uğraşan insansever-lerin kurduğu sistemleri paramparça etmektedir. Sözün kısası, bu çıkar, her şeye engel olmaktadır. Ama sizlere bunun adını söylemeden önce, kendi

aleyhime hareket edecek olsam da, birkaç söz söylemek istiyorum. Bence tüm bu sistemler, insanlığa gerçek, normal çıkarlarının ne olduğunun söylenmesi ve bu çıkarların sağlanmasıyla herkesin hemen iyi ve soylu olacağı fikri, şimdilik sadece varsayımdan ibarettir. Evet baylar, yalnızca bir varsayım... Aslına bakarsanız, insanlığın gelişmesinde kişisel çıkarlara dayanmış olan bir sistemi temel kabul etmek, Buckle'ın (*) uygarlığın insanların yumuşattığı, bu nedenle onları da daha az vahşi, savaşmaya daha az yatkın duruma getirdiğini savunmasına benzer bence. Bu şekilde bir mantık yürütülerek böyle bir sonuca ulaşılabilir. Fakat insanlar sistemlere, bazı soyut kavramlara o denli bağlıdırlar ki, sadece mantıklarını haklı çıkarmak için gerçekleri göz göre göre değiştirmeye, gözlerini kapayıp kulaklarını tıkamaya razıdırlar. Bu, çok anlaşılabilir bir örnek olduğu için ele aldım. Şöyle bir bakın çevrenize, kan gövdeyi götürüyor; üstelik şampanya gibi keyifli bir şekilde. İş-

(*) Henry Thomas Buckle: İngiliz tarihçisi, 1821-1862.

33te size, Buckle'ın da yaşadığı ondokuzuncu yüzyıl! İşte, büyük Napoleon ve bugünkü Napoleon! İşte, sonsuz Kuzey Amerika Birliği! İşte size, bir karikatüre benzeyen Schlezwig-Holstein Prensliği!.. Uygarlık bizi nasıl yumuşatmış, görelim. İnsanların duygu çeşitliliğini artırmaktan başka işe yaramaz uygarlık. Duyguları çeşitlendikçe insan, kan dökmekten zevk almaya başlar hale geliyor. Buna birçok örnek gösterebiliriz; en ustalıkla işlenen cinayetlerin, çoğu kez kültürlü, aydın insanlar tarafından yapıldığına dikkat ettiniz mi? Attila'ların, Stenka Ra-zin'lerin (*) ustalıkta geçemeyecekleri bu adamlar, eğer onlar kadar dikkat çekmiyorlarsa bunun tek sebebi, çok sık rastlanmalarından dolayı alışkanlık haline gelmeleridir. Uygarlıkla beraber insanlar, daha çok kan dökmese-ler de, daha kötü, daha iğrenç birer cani olmuşlardır. Eskiden hak için kan dökülür ve bu, büyük bir rahatlıkla, iç huzuruyla yapılırdı. Zamanımızda ise, insan öldürmek suç sayıldığı halde, cinayetlerin ardı arkası kesilmiyor, üstelik eskiye oranla daha da fazla. Kleopatra, (Roma tarihinden örnek verdiğim için bağışlayın beni) cariyelerinin memelerine altın iğneler batırır, onların çığlıklarından, acı içinde kıvranmalarından büyük zevk duyarmış. Şimdi siz, bunların, eski barbarlık dönemlerinde yapıldığını söyleyeceksiniz. Mecazi anlamda insanların şimdi de birbirlerini iğnelediklerini düşünerek, yaşadığımız çağın da bir barbarlık dönemi olduğunu söyleyebiliriz. Barbarlık çağlarına göre günümüz insanı, daha üstün görüşlü olmakla beraber, henüz mantığın ve bilimin gereklerini yerine getirmeyi öğrenememiştir. Bunun yanında, eski ve kötü alışkanlıkları ortadan kaldırınca, öngörü ve bilimin, insanın özelliklerini tamamen değiştireceğine, doğru yollara ileteceğine inanıyorsunuz. O zaman insanların kendi istekleriyle yanlış yoldan gitmeyeceklerine ve iradeleri-

(*) Stenka Razin: Çar'a karşı isyan eden Don kazaklarının ünlü isyancısı, 1669-1671.

nin, çıkarlarının tersine davranmakta onlara engel olacağına da inancınız vardır. Bunun yanında, bilimin insana birçok şey kazandıracağı, (ki bu, büyük bir lükstür) insanın aslında iradesinin ve kaprislerinin olmadığı, belki sadece bir piyano tuşu ya da bir org civatası kadar değerli olduğu inanandasınız. İnsanlar, yeryüzünde doğa kanunları olduğunu ve bütün hareketlerinin kendi kişisel istekleriyle değil de doğa kanunlarıyla meydana geldiğini anlayacaklardır. Şimdi karşımızdaki tek sorun, bu doğa kanunlarını keşfetmektir. Böylece insan, hareketlerinden sorumlu olmayacak ve hayat, onun için kolay hale gelecek. Daha sonra, insanın bütün hareketleri, matematiksel olarak yüz binlik logaritma cetvelleri haline getirilecek; bununla da kalmayıp, günümüzün ansiklopedik sözlüklerine benzer yararlı yayınlar çıkacaktır. Bu yayınların içinde her şey kesin bir şekilde hesaplanmıştır ve artık ne suç ne de macera denen şey kalmayacaktır.

İşte o zaman (bütün bunlar, sizin sözleriniz, benim değil) yeni, her şeyiyle matematiğin kesinliğiyle meydana getirilmiş bir ekonomik düzen kurulacak dünyada. Soru denen bir şey olmayacak ortada; çünkü cevaplar çok önceden hazır olacak. Sonra, sırçadan bir saray yapılacak; bunun üzerine Anka kuşu uçup gelecek. Fakat şu da var ki, (şimdi bunları ben

söylüyorum) bu hayat sıkıcı değildir diye söz veremem. (Her şey matematiksel olarak hesaplanınca insana yapılacak ne kalır ki?) Bunun yanında, bir tek yanlış hareket bile görülemez; insan bu durumda can sıkıntısından neler neler uydurmaz ki? Altın iğneler de bu can sıkıntısı yüzünden batırılıyor zaten. En kötüsü, (bunu da ben söylüyorum) altın iğneleri biz de çok sevmeye başlarız. Çünkü insan, inanılmaz derecede ahmak bir varlıktır. Daha doğrusu, ahmak değil de, bir eşine daha rastlanamayacak kadar nankördür. Bütün bu mantık düzeni içerisinde, bayağılığı yüzünden anlaşılan bir adam
35ortaya çıkıp, elini beline dayayarak, "Ne dersiniz, şu matematiksel hayatı boşverip, logaritmacıları cehenneme yollasak da biz, eslâsi gibi ahmakça, canımızın istediği şekilde yaşasak, nasıl olur?" derse, inanın bana hiç şaşırmam. O adamın böyle bağırması çok da önemli değil, önemli olan, peşinden gidecek insan yığını... İnsanın yaratılışı böyledir işte! Bunların hepsi ne kadar küçük ve basit bir sebepten ortaya çıkıyor; insan her zaman ve her yerde, aklının ve çıkarının gösterdiği değil de, canının istediği yoldan yürümeyi sever. Çıkarlarımızın tam tersi şeyler de isteyebiliriz, hatta bazen kesinlikle böyle olmalıdır. (Bu, benim kişisel düşüncem.) Özgür, sımrlanamayan isteklerimiz, kaprislerimiz, çoğu zaman çılgınlığa kadar götüren hayallerimiz... Sınıflandırmaların hiçbirine girmeyen, bütün sistemleri ve düzenleri cehenneme yollayan, daima unutulduğu halde, çıkarlar listesinin en üstünde bulunması gereken çıkar bu işte! Bazı bilginler, insanlara doğal, erdemli isteklerin yeteceğini nereden biliyorlar? Neden bizim, mantık ve çıkar kurallarına uygun olanı istememiz gerektiğini savunurlar? İnsanlara gereken tek şey, nerede sonlanacağı bilinmeyen, hür, başıboş istektir. Bu istek denen şey de...
36
VIII
— Hah, hah, hah!.. Fakat istek diye bir şey yok ki, diye sözümü keseceksiniz. Bilim, insanı öylesine güzel netliğe kavuşturdu ki, hepimizin bildiği istek, hür irade denilen şey...
Durun biraz baylar, zaten sözü bunlara getirecektim ben de; ama doğrusunu söylemek gerekirse cesaret edememiştim. Az daha, isteklerimizin kimbilir hangi şeytanın kontrolünde bulunduğunu, bunun da ne kadar iyi olabileceğini söyleyecektim. Tam o sırada bilim aklıma geldi ve sustum. Zaten o anda da bu konuyu siz açtınız. Gerçekten, bir gün bütün istek ve kaprislerimizin formülü bulunsa, başka bir deyişle, isteklerimizin nereden kaynaklandığı, hangi kurallara göre meydana geldiği, nasıl geliştiği, farklı durumlarda nasıl şekil aldıklarına dair kesin matematiksel formüller ortaya çıkarılsa... Bu durumda insanlar, eminim ki, tüm isteklerinden vazgeçeceklerdir. Listeye bakarak istemek ne tat verir ki? Sonra da insan, insan olmaktan çok, bir org civatası ya da ona benzer bir şeye benzeyecektir. Çünkü isteği ve iradesi olmayan
37
insanın org silindirindeki civatadan ne farkı kalır ki? Siz ne dersiniz? Bütün olasılıkları gözönünde bulundurarak, bunun olup olmayacağım bir düşünelim.
— Hımm, diyeceksiniz. Çıkarlarımızın neler olduğunu bilemediğimizden, ne istediğimizi de çoğu zaman anlayamayız. Bu nedenle, kendimizce uygun gördüğümüz bir çıkarı elde edebilmek için en kısa yolu seçeceğiz diye, aptallığımızdan bir sürü saçmalık yaparız. Belki bütün bunlar hesaplanıp kağıda dökülünce (bu, olanaksız değildir; çünkü gelecekte insanların doğa kanunlarım öğrenemeyeceklerini düşünmek, çok çirkin ve anlamsız olur) içimizde istek denen şey kalmayacaktır. İsteklerimiz ve mantığımız günün birinde karşılaşırlarsa biz, hiçbir şeye istek duymayıp sadece aklımızın sesini dinleyeceğiz; çünkü mantığımız ve aklımız ön plandayken, saçma sapan şeyler isteyerek kendimize kötülük yapamayız. Kişisel isteklerimizi düzenleyip bir liste haline getirdiklerinde, (şaka bir yana) bütün isteklerimizi bu listelere göre belirleyeceğiz. Diyelim ki, günün birinde, birisine nanik yaptım; bütün o hesaplar ve listeler, benim bu hareketi yapmamı, üstelik ben hangi parmaklarımı kullanmışsam onlarla yapmamı yazıyorlarsa, benim kişisel özgürlüğüm nerede kalır? Bunun üstüne bir de okumuş, bilgili

biriysem?.. O zaman, otuz yıl ilerisine kadar hayatımda neler olacağını hesaplayabilirim; sonuç olarak, bütün bu anlatılanlar gerçekleşirse, yaşayacağım her şeyi önceden bileceğimden, bana yapılacak hiçbir şey kalmaz. Doğa, neyi, ne zaman yapacağını ancak kendi bilir; bizler, onu kafamızda oluşturduğumuz gibi değil, gerçekte olduğu şekilde kabul etmeliyiz. Öte yandan bir liste, bir formül, hatta bir kimyager imbiği istiyorsak, bütün bunları kabullenmekten başka çaremiz yoktur. Biz istemesek de o, kendini kabullendirir zaten.
Buraya kadar her şey güzel, ama ben şimdi takılı-
38
verdim. Felsefeye daldığımı biliyorum, ama kırk yıllık yeraltı hayatı geçirdim, dile kolay! Biraz da hayal kurmama izin verin. Mantığın ne kadar önemli bir özellik olduğunu biliyorum, ama insanın düşünme ihtiyacını gidermekten başka işe yaramaz; fakat istek, hayatın tüm anlamıdır, üstelik en küçük bir hareketten yüce mantığa kadar. Şu da var ki, dizginleri isteklerin eline verilmiş bir hayat, çılgınca yaşanan bir hayattır; ama yine de hayattır, karekö-kü almak değil. Diyelim ki ben, sadece mantığımı kullanıp da hayatımın ancak yüzde yirmisinden faydalanmak değil, yaşam gücümün tümünü kullanmak istiyorum. Aklım nereye kadar gidebilir? Akıl ancak öğrenebildiğini bilir. (Bazı şeyleri hiçbir zaman öğrenemeyecektir belki de... Bizi avutmasa da, bu gerçeği neden gizleyeyim?) İnsan hayatı ise bilerek ya da bilmeyerek birçok aldanmalarla devam eder. Biliyorum ki, bana acıyarak bakıyorsunuz değerli okuyucular; bilgili, aydın, kısacası geleceğin insanının kendi isteğiyle çıkarlarının zıddı bir şey istemeyeceğini, bunun matematiksel bir kesinlik kazandığını söylüyorsunuz. Size katılıyorum. Ama yüzüncü kez size şunu söyleyeyim ki, insanın bilinçli olarak zararlı, anlamsız, son derece budalaca bir isteğe kapıldığı yalnız bir durum vardır: Sadece akla uygun şeyler isteme zorunluluğu olmayıp, en aptalcasından bile olsa, istemek hakkına sahip olmak. Bu saçma, aptalca olan istek, bazen dünyadaki bütün nimetlerden değerli olabilir bizim için. Bazı zamanlar bize açıkça zarar verdiği, çıkarlarımızla ilgili akla en yatkın olana ters düştüğü halde bu istekler, diğerlerinden daha çok yarar sağlayabilir. Çünkü, bizim için en değerli olan şeyi, kişiliğimizi korumaktadır. Bazı insanlar bunun, bizim en değerli yanımız olduğunu söylerler. İsteğin bazen akılla bir noktada birleştiği de olur; aklı kötüye kullanmayıp, gerektiğinde ondan faydalanabilirsek, bu birleşme çok yararlı sonuçlar verebilir. Ama şu da var ki, isteğin akılla ciddi bir çekişmeye girdiği zamanlar vardır
39ve... ve... bilir misiniz, bu durum hem çok yararlı, hem de övünülecek bir durumdur.
Şimdi, bir an için insanların aptal olmadığım düşünelim. (Aslına bakarsanız şu sebepten, insanların gerçekten aptal olduklarım söyleyemeyiz: Bütün insanlara aptal dersek, kime akıllı diyeceğiz?) İnsanlar aptal olmasalar bile, şunu söyleyeyim ki, dehşetli nankördürler. Evet, hem de eşi bulunmaz bir nankör. Bana kalırsa insanı, iki ayaklı nankör yaratık diye tarif edebiliriz. Bu kadarla ye-tinirsek, en önemli kusuru unutmuş oluruz. İnsanın en büyük kusuru, Nuh Tufanı'ndan başlayıp Schlezwig-Hols-tein dönemine dek süren erdemsizliğidir. Erdemsizlik ve bunun sonucunda ölçüsüzlük. İnsanlık tarihine şöyle bir göz gezdirin, ne göreceksiniz, ihtişam mı? Belki bunun için Rodos heykeli bile yeter! Anayevski, kimilerinin bu heykeli insanların yaptığını, kimilerinin de doğa tarafından yaratıldığını ileri sürdüklerini boşuna söylemiyor ya! Gözalıcılık mı? O da olabilir. Yüzyıllar boyunca her milletin askerinin, sivilinin, yalnızca törenlerde giydikleri üniformalara bakarsak, bunların karşısında şaşırmayacak bir tek tarihçi yoktur. Tekdüzelik mi? Bu da olabilir. Hep dövüşüyorlar; eskiden de, şimdi de, her zaman dövüştüler ve dövüşecekler. Tekdüzeliğe bir tek örneğin yetmeyeceğini hepiniz kabul edersiniz. Sözün kısası, insanlık tarihine birçok şey, hasta bir hayal gücünün uydurabileceği her şey yakıştırılır da, ağırbaşlılık yakıştırılamaz. Daha söze bile başlamadan, lafınızı tıkarlar ağzınıza.
Hayat, karşınıza erdemli, ağırbaşlı, ölçülü, sanki bu şekilde de yaşanabileceğini göstermek ister gibi, etraflarına ışık saçan bilge insanlar da çıkarır. "Eee, sonra?" diyeceksiniz. Sonrası belli: Bu gösteriş düşkünü insanlar, hayatlarının sonlarına doğru tamamen değişerek akla

gelmedik çılgınlıklar yaparlar. Sorarım şimdi size: Böyle garip özellikleri olan adamlardan başka ne beklenir? Böyle
40
bir insanın önüne bütün dünya nimetlerini serin, mutluluk denizine, başı kaybolana, hatta su üstünde kabarcıklar çıkana kadar gömün; geçim sıkıntısı çekmeyecek kadar da zenginlik verin. Ballı kaymakları yiyip, yan gelip yatsın; bunun yanında insan neslinin tükenmemesine de çalışsın... Bütün bunlara rağmen bu insan, nankörlüğü yüzünden inanılmaz rezillikler yapar. Balı kaymağı gözü görmez; bilinçli olarak en zararlı, kendi çıkarına en ters düşen hareketleri yapar. Bunun tek nedeni, mantıklı yaşamaktan bıkıp en tehlikeli şeylere kaçan hayal gücünü, her işine sokmak istemesidir. Çılgınca hayallerini, en beter aptallıklarını bırakmak istemez; çünkü bir piyano tuşu değil de insan olduğunu ispat etmek derdindedir. (Buna sanki çok ihtiyacı varmış gibi.) Aslında tuşlara basıp piyanoyu çalan doğa kanunlarıdır; ama bu çalış sırasında kimse liste dışında bir istekte bulunamayacaktır. Üstelik bu adama, fen bilimleri ve matematiksel sonuçlarla, gerçekten bir piyano tuşu olduğu ispat edilse bile o akıllanmaz, sadece benim isteklerim olacak diye olmadık rezillikler yapar. Eğer bunlara gücü yetmezse, kendi kafasında karışıklıklar, korkunç fırtınalar yaratarak acı duymaya başlar ve en sonunda isteğini elde eder. Dünyanın her tarafına lanetler saçar. Lanet etmek, yalnız insana ait bir özellik olduğundan (bu, insanı diğer canlılardan ayıran en önemli özelliktir), bu yolla isteklerini elde eder. Bir piyano tuşu değil de insan olduğuna kesin olarak inanır. Şimdi siz, bütün bu karışıklığın, karanlığın, lanetlerin listelerde önceden hesaplanıp önlenebileceğini, böylece de mantığın ağır basacağını söyleyeceksiniz. Böyle bir durumda da insan, isteğinin yapılması için deli taklidi yapar. Buna kesinlikle inanıyorum ve doğru olduğuna da eminim. İnsanların en önemli işi, sanırım, bir civata ya da piyano tuşu değil de insan olduğunu kendisine ispat etmektir. Bu nedenle başı belaya girse de, mağara adamlarına dönse de onun için farketmez. Gel de günaha girme
41
şimdi: Henüz bu duruma gelmediğimize, iradenin kimbi-lir hangi şeytanın emrinde olmasına rağmen, en azından varolduğuna sevinme. Eğer bana bağırma lütfunda bulunursanız, irademin özgür olduğunu, onun yalnızca normal çıkarlarıma, doğa kanunlarına ve matematiğe uygun olması için çalışıldığını söyleyeceksiniz.
— Hadi efendim, iş listelerle matematiğe dayanıp iki kere ikinin dört etmesinden başka şey olmazsa irade nerede kalır? İradem karışmasa da iki kere iki dört ediyor. Bu, irade demek midir?
IX
42
Sizlere şaka yapıyorum değerli okuyucularım ve şakalarımın da ne kadar tatsız olduğunu biliyorum. Ama söylediğim her şeyi şaka olarak anlamak da doğru değil. Dişlerimi gıcırdatarak takılıyorum belki size. Ne olur baylar, içimi kemiren bazı soruların cevabını verin bana. Örneğin siz, insanı, eski alışkanlıklarından kurtarmak, iradesini bilimle ve öngörüyle uygunluk gösterecek bir şekle sokmak istiyorsunuz. Ama insanların bu değişimi geçirmelerinin sadece "mümkün" değil, aynı zamanda "zorunlu" olduğunu nereden biliyorsunuz? İnsan iradesinin bu denli düzeltilmeye muhtaç olduğu kararını neye göre veriyorsunuz? Sözün kısası, bütün bu düzeltmelerin insana fayda sağlayacağı sonucuna nasıl ulaşıyorsunuz? Açık konuşmak gerekirse, aklın ve matematiğin desteklediği, normal olarak görülen çıkarlara uygun hareket etmemenin, insanlar için bir kanun bile sayılacağına nasıl bu kadar kesin bir şekilde inanıyorsunuz? Bunlar, sizin tahminleriniz olmaktan öteye geçemez şimdilik. Bir mantık kuralı olduğunu kabul etsek de bunlar, bütün insanlar için geçerli olmayabilir. Belki de benim deli olduğumu dü-
43sunuyorsunuz; izin verirseniz size açıklayacağım. İnsanın doğduğu andan itibaren yapıcılığa, hedefine ulaştıracak bir mühendisliğe, sözün kısası, ne yöne olursa olsun, kendine

bir yol açmakla sorumlu olduğunu düşünüyorum. Kimbilir, belki de böyle bir yol açma mecburiyeti, onda kaçamak yapma isteği uyandırıyordun İçten olan insanlar, ne kadar ahmakça hareket ediyor da olsalar, açtıkları yolun bir yerlere gittiğinin bilincindelerdir. Burada önemli olan, yolun nereye gittiği değil, yolun var olmasıdır ve akıllı, uslu çocukların mühendislik sanatını gözardı etmemeleridir. Çünkü hepinizin bildiği gibi "Tembellik, bütün kusurların anasıdır."

İnsan yapıcıdır, üretmeyi ve yeni hedefler edinmeyi sever; bu, bilinen bir gerçektir. Öte yandan insan, neden her şeyi yıkmaya, paramparça etmeye düşkündür, sorarım size. Hadi cevap verin, neden? Bu konuda söyleyecek birkaç sözüm daha var. İnsanlar amaçlarına ulaşmaktan, yapmaya çalıştıkları yapıyı bitirmekten korktukları için yıkmayı, parçalamayı bu denli seviyor olmasınlar? Belki de insan, kurulan yapıyı uzaktan seyretmeyi seviyordur. Üstelik, bu binayı sadece yapmayı seviyor; içinde oturmayı istemediği gibi sonunda da karıncalar, koyunlar gibi animaux domestiques'e (*) bırakmayı düşünüyor. Karıncaların ev konusunda çok farklı düşünceleri vardır; onlar, dibi sonsuzluğa giden muhteşem, sağlam yapılar kurarlar.

Saygıdeğer karıncaların hayatları, yuvalarında başlar ve orada da biter; bu kararlı ve inatçı tavırlarıyla çok onurlu bir hayat sürerler. Buna karşın insan, gelip geçici hevesleri olan, tutarsız bir varlıktır ve tıpkı satranç oyuncuları gibi hedefe ulaşmayı değil de hedefe giden yolları daha çok sever. Emin olamayız elbette, ama insanın ulaş-

(*) Evcil hayvanlar (Fransızca). 44

mak için çabaladığı şey, hedefe giden bu yol olabilir; o da hayatın ta kendisidir zaten. Aslına bakılırsa hedef, iki kere iki dörttür yani bir formüldür; ama bu formül, hayatın değil, ölümün başlangıcıdır. İnsan, daima iki kere ikinin dört etmesinden az da olsa bir korku duymuştur; tıpkı benim duyduğum gibi. İnsanın uğrunda denizler aştığı, hayatını tükettiği hedefi, iki kere iki dörttür; ama öte yandan insanın korkusu, bu hedefe ulaşmaktır. Çünkü ulaştığı an hedefsiz kalacağının bilincindedir. İşlerini bitirip paralannı alan işçilerin gideceği yer meyhanedir, oradan da karakola düşerler nasıl olsa. Alın size, en az bir hafta sürecek uğraş. Peki ama, bizler nereye gideceğiz? Bu nedenle hedefe her varışta bir huzursuzluk duyulur. İnsan, hedefe ilerlemeyi sever, ulaşmayı değil; şüphesiz çok gülünç bir durumdur bu. İşin en hoş tarafı, insanın daha doğduğunda gülünç olmasındadır. İki kere iki dört formülü, yine de dayanılmaz şey doğrusu. Bana kalırsa iki kere iki dört, büyük bir küstahlıktır ve etrafa tükürükler saçan, elleri belinde, yol kesen bir külhanbeyinin ta kendisidir. İki kere iki dördün mükemmelliğine inanıyorum; fakat ondan daha üstün olduğuna inandığım şey, iki kere ikinin beş etmesidir.

Peki ama siz, nasıl oluyor da sadece olumlu, normal durumların, yani refahın, insan çıkarlarına uygun olduğunu -bu kadar kendinizden emin, hatta övünerek- söyleyebiliyorsunuz? Aklınızın çıkar konusunda hata yapabileceğini düşünmediniz mi? İnsanın sevdiği şey, sadece refah değil, çektiği acılar da olabilir. İnsanın çektiği acıların, refahın sağladığı mutluluktan daha yararlı olması da mümkündür. Bazen tutkuya varan bir sevgiyle acıyı sevdiğimiz de bir gerçektir. Bunları anlamak için dünya tarihini incelemeye hiç gerek yok; hayatı az da olsa yaşayan bir insanın kendine sorması yeter. Ben, yalnızca refahı sevmenin, aynı zamanda ayıp olduğunu düşünüyorum.

45İyiye mi kötüye mi götürür bilmem ama, bir şeyleri kırıp dökmek, bazen büyük bir keyif verir. Bu nedenle ben, ne yalnızca refah ne de yalnızca acı peşindeyim. Ben, sadece kaprislerimden ve istediğimde onu tatmin edebilmekten yanayım. Sırça sarayda acı çekmek ise çok uygunsuz olur; çünkü acı, kuşku demektir. İçinizde kuşkular oluşturan bir sırça saray, nasıl olurdu sizce?

Ben şuna inanıyorum ki insan, olay çıkarmaktan, kırıp dökmekten hiçbir zaman kendini alamayacaktır. Anlamanın tek kaynağı, acı duymaktır. Notlarımın başında anlamanın, insanın baş belası olduğunu söylemiştim; ama insanın bunu sevdiğini, hiçbir zevke değişmeyeceğini de biliyorum. Anlama, iki kere iki ile karşılaştırılamayacak kadar üstündür. İki kere ikiden

sonra, yapacak değil, öğrenecek bir şey kalmamıştır artık. Ancak beş duyunuzu körleştirerek derin düşüncelere dalabilirsiniz. Aslında anlama da insanı aynı sonuca ulaştırır; ama hiç değilse kendinizi yumruklayarak biraz toparlanırsınız. İlkel bir davranış olmasına rağmen hiç yoktan iyidir.

46

X

Siz, sonsuza dek varlığını sürdürecek bir sırça saraya inanıyorsunuz; gizlice de olsa dil çıkarıp nanik yapamayacağınız bir saray... Bense sonsuz olduğundan, sırçadan olduğundan ve gönlümce hiç nanik yapamayacağımdan dolayı korkarım bu saraydan.

Yağmur yağarken saray yerine bir tavuk kümesi görsem, ıslanmamak için oraya girerim belki; ama kümesi de, beni yağmurdan koruduğu için saray olarak göremem. Şimdi gülerek, böyle bir durumda sarayla kümes arasında bir fark olmayacağını söylüyorsunuz. Evet, eğer yaşam gayemiz ıslanmamak olsaydı, size katılırdım.

Ben, yaşadıktan sonra, hayatının saraylarda geçmesini isteyenlerdenim; aslında yaşamın bundan ibaret olmadığını bildiğim halde. Benim istediğim şey budur artık. Bu istekten kurtulmamı istiyorsanız, benim hedefimi değiştirmelisiniz. Kabul ediyorum, isteğimi değiştirip gözümü başka şeylerle kamaştırın, başka bir hedef gösterin bana. Ama bunları yapana kadar da kümesi saray olarak görmeyi beklemeyin benden. Sırça saray uydurma olabi-

47lir; doğa kanunlarına uymayan bu hayali, aptallığımdan, insanlara özgü eskimiş, saçma alışkanlıklara uyarak ben uydurmuş olabilirim. Sırça sarayın gerçekte olup olmaması beni ilgilendirmiyor. Kişisel isteklerimde onu buluyorsam, daha doğrusu isteklerim varoldukça o da varsa, gerisi önemli değil benim için. İstediğiniz kadar gülün; ben alaylara katlanırım da, açken "karnım tok" diyemem. Ben, doğa kanunlarında varolduğunu bildiğim kısır döngüyle yetinemeyeceğimi ve uyuşamayacağımı biliyorum. Yoksul kiracılarla bin yıllık sözleşme yapılmış, kapısında her ihtimale karşı Wagenheim'ın tabelası bulunan bir binayı, biricik hedefim olarak göremem elbette. İsteklerimi yok ettiğiniz, ideallerimi değiştirdiğiniz ve bana daha iyi hedefler gösterdiğiniz zaman peşinizden gelirim ancak. "Üzerinde durmaya değmez" dediğiniz an, ben de size aynı cevabı veririm. Ben sizinle önemli meseleler konuşurken, siz beni dikkate almıyorsanız, öyle olsun, yalvaracak değilim. Benim yeraltım bana yeter.

Kendi isteklerimle yaşayabildiğim sürece, kurduğunuz yapıya tek bir tuğla koyarsam kahrolayım. Az önce, nanik yapamadığım için sırça sarayı reddettiğime bakmayın siz. Nanik yapmaya bayıldığım için söylemedim bunu. Belki de, bir tek nanik yapacak yapınız olmaması beni kızdırmıştı. Dil çıkartılmayacak şekilde çevreyi düzeltin, o zaman şükran duygularımı belirtmek için dilimi bile keserim. İnsanların nerelerde oturduğundan ve bu evlerin yapısından bana ne? Neden böyle isteklerle yaratılmışım ben? Acaba yaratılış sebebim, var lığımın-bir yalandan ibaret olduğunu anlamak mıdır? Bütün amacım bu mu? İnanmam.

Size şunu söyleyeyim ki, benim gibi yeraltı adamlarını sıkı kontrol etmek gerek. Kırk yıl yeraltında sesimizi çıkarmayız da, bir fırsatını bulur yeryüzüne çıkarsak, kimse daha susturamaz bizi.

48

XI

Ulaştığımız sonuç şu, değerli okuyucularım: En iyisi hiçbir şey yapmamak! En iyi şey, bir köşeye çekilip seyirci kalmaktır. Bu nedenle diyorum ki, yaşasın yeraltı! Az önce yeryüzünde yaşayan insanları ölesiye kıskandığımı söylemiştim, ama yine de onların yerinde olmak istemem. (Kıskanmaktan hiçbir zaman vazgeçmeyeceğim elbette, ama hayır, hayır, ne olursa olsun yeraltı daha kazançlı!) Hiç olmazsa orada insan... Eeeh! Şimdi bile yalan söylüyorum. Yalan, çünkü iyi olanın yeraltı değil, özlemini çektiğim başka bir şey olduğunu iki kere ikinin dört etmesi gibi biliyorum. Yeraltının cehenneme kadar yolu var!

Ah! Şuraya yazdıklarıma bir inansam! Baylar, ye-jmin ederim, bunların tek kelimesine bile inanmıyorum. İşin aslı, belki inanıyorum, fakat bir taraftan da sözlerimin yalan olduğunu hissediyorum nedense ve meraklar j içerisinde kıvranıyorum.
— Madem öyle, neden yazıyorsun bunlan? diyecek-
siniz.
49— Hiçbir işiniz olmadan sizi yeraltına sokup, kırk yıl sonra "Ne durumdasınız?" diye sormaya gelsem, siz ne cevap verirdiniz? Hiç insan, işsiz bir şekilde, kırk yıl, tek başına bırakılır mı?
Belki de, beni küçümser bir şekilde başınızı sallayarak,
— Bunlar ne kadar ayıp, küçültücü davranışlar! diyeceksiniz. Yaşama derdini çektiğiniz halde, karmaşık mantık yollarıyla yaşamı tartışıyorsunuz. Sırnaşık ve küstah olduğunuz halde, bir o kadar da korkaksınız. Saçmaladığınız zaman keyfiniz yerindedir, ama küstahlık yaptınız mı ürküp, etrafa özürler yağdırıyorsunuz. Hem korkmadığınızı söylüyor, hem de bize yaltaklanmaktan geri durmuyorsunuz. Bizi, öfkeden dişlerinizin gıcırdadığına inandırmaya çalışırken, diğer taraftan da güldürmek için nükteler savuruyorsunuz. Çok sıkıcı nükteler yaptığınızı biliyorsunuz, ama edebi değerleri olmaları da hoşunuza gitmiyor değil. Gerçekten de acı çekmiş olabilirsiniz, ama acılarınıza hiç de saygı duymuyorsunuz. Samimisiniz, bununla beraber efendilik eksik sizde; gururunuz yüzünden ufacık bir şeyi mesele yapıp içinizdeki gerçeği ortaya çıkarıyor, değerini düşürüyorsunuz. Söylemek istediğiniz bir şeyler var, ama korkudan son sözlerinizi kekeleyip duruyorsunuz. Açık konuşacak kadar kararlı değilsiniz, utanmazca bir korkaklık var sizde. Anlayışınızla övünüyorsunuz, bir taraftan da tereddütler taşıyorsunuz; çünkü mantığınız çalıştığı halde yüreğiniz kötülükten kararmış. Şu var ki, kalbi temiz olmayanın anlayışı da olamaz. Hele o küstahlığınız, sırnaşmalarınız, kırıtmalarınız! Yalan, yalan, yalan...
Yukarıdaki sözler de benim uydurmalarım şüphesiz. Onlar da yeraltının ürünleri. Kırk yıl boyunca deliğimde oturarak konuşmalarınızı dinledim. Kafam bunlar-
50
la dolu olduğu için, uydurmak da kolay oluyor. Bunları ezberleyerek edebi bir şekil vermem oldukça normaldir.
Eğer bunları yayımlayıp, bir de size okutacağımı düşünüyorsanız şaşarım size. Neden sizlere, "Baylar, değerli okuyucularım" diye hitap ettiğimi de bilmiyorum. Yazacağım itiraflar ne yayımlanabilir, ne de birilerine okutulabilir. En azından ben, kendimde böyle bir cesaret görmüyorum ya da buna gerek duymuyorum. Fakat içimde karşı koyulamayacak bir istek var; ben de buna uymaya karar verdim. Mesele şu:
Her insanın, herkese söyleyemeyeceği, sadece dostlarına açabileceği özel anılan vardır. Hatta dostlara bile açılamayacak, insanın ancak kendisine itiraf edebileceği sırları da vardır. Bunun yanında, kendimize bile açama-yacağımız şeyler vardır. En şerefli insanın bile hafızasında bunlar epey kabarıktır. Daha doğrusu, insan onurlu olabildikçe bunların sayıları artar. Geçtiğimiz günlerde, eski maceralarımı kafamda toparlamaya karar verdiğim halde şimdi bir türlü yapamıyor, tedirginlik duyarak geçiştirmeye çalışıyorum. Sadece hatırlamak değil, bir de yazmaya karar verdiğim şu anda bir deneme yapmak istiyorum. İnsan, kendi kendisine tümüyle içten olabiliyor mu? Heine (*) otobiyografi yazmanın neredeyse imkânsız olduğunu, insanın kendisine asla dürüst davranamayacağını ileri sürer. Heine'ye göre Rousseau, itiraflarında birçok yalan söylemiş, bunları da gururu nedeniyle bilerek yapmıştır. Ben, Heine'ın haklı olduğuna inanıyorum. İnsan, sadece gururu yüzünden, kendisini cinayete kadar götürebilecek yalanlara bulaşabilir; böyle bir gururu da ben çok iyi biliyorum. Ne var ki Heine, itiraflarını topluma sunan birinden bahsediyordu. Fakat ben, sadece kendim için yazıyorum. Okuyuculara hitap etmem, bunun
(*) Heinrich Heine (1797-1856): Ünlü Alman şair.

51daha basit bir yazım şekli olmasından kaynaklanıyor; bunu açıkça belirtirim. Bütün mesele, sadece şekilden ibarettir, yoksa yazdıklarımı hiç kimse okuyacak değil elbette. Bunu söylemiştim zaten.
Notlarımı düzenli yazmak için uğraşmayacağım, aklıma geldiği gibi kağıda aktaracağım.
Şimdi sözlerime takılarak, "Gerçekten okuyucularınız olmayacağına göre neden kendi kendinize, üstelik de kağıt üstünde bazı şartlar ileri sürüyor, düzenli değil de aklınıza geldiği gibi yazacağınızı söylüyorsunuz? Neden böyle bir açıklama yapıp, özür diliyorsunuz?" diyeceksiniz.
Bütün bunlara,
— Ne bileyim ben! diye cevap vereceğim.
Bu, tamamen psikolojik bir sorundur. Böyle davranmamın nedeni, korkak olmamdır belki de. Ya da, yazarken ciddi olabilmek için gözümün önüne okuyucuları getiriyorum, birçok sebep olabilir.
Önemli bir nokta daha var: Neden bu notları yazıyorum ki? Okuyucular için yazmadığıma göre, anılarımı kağıda aktarmanın ne anlamı var? Aklımda tutamaz mıyım?
Doğru elbette, ama notlarım kağıt üzerinde daha bir ihtişamlı duruyor. Böylece etkisi artacak ve kişiliğim üstünde daha doğru bir karara varabileceğim; bir de buna üslup güzelliği eklenecek. Belki de içimi kağıda dökerek rahatlayacağım. Yeri gelmişken söyleyeyim, eski bir anım var ve şu aralar çok canımı sıkıyor. Geçenlerde takıldı kafama ve o zamandan bu yana hüzünlü bir müzik gibi aklımdan çıkmıyor bir türlü. Fakat kurtulmam gerek ondan. Buna benzer yüzlerce anım var benim. Arada sırada
bunlardan biri canlanarak beni ezmeye çalışır. Yazarak bunlardan kurtulacağımı düşünüyorum, denemekten ne çıkar ki?
Üstelik, işsiz güçsüz oturmaktan da çok sıkıldım. Anı yazmak da bir iş değil midir? Çalışan insanın iyi ve namuslu olacağını söylerler, benim için bu da bir şans...
Kar yağıyor bugün; daha doğrusu san, bulanık bir sulusepken. Dün de, daha önceki günlerde de yağdı. Beni rahat bırakmayan o olayı da, yağan bu sulusepken yüzünden hatırlamış olmalıyım. Öyleyse bu, sulusepkene dair bir anı olsun.
52
53İKİNCİ BÖLÜM SULUSEPKENE DAİR
Yanlış yolun karanlığından Kandırıp ateşli sözlerimle Alçalmış ruhunu kurtardığımda Derinden acı çekerek Seni saran utancı ,Lanetledin pişmanlık içinde. Unutkan yüreğini Cezalandırmak için anılarla Benden önce olup biteni Anlatırken bana bir bir Aniden yüzünü kapadın ellerinle Ruhunda başlayan isyanla Utançla ve dehşet içinde sarsılarak Gözyaşlarına boğuldun.
N.A. Nekrasov'un bir şiirinden.
O sıralar yirmi dört yaşındaydım ancak. O zamanlar bile, dağınıklığıyla ruhumu sıkan yabani bir hayatım vardı, insanlarla görüşüp konuşmaktan kaçınıyor, zamanla daha fazla içime kapanıyordum. Çalıştığım yerde, kimsenin yüzüne bakmamaya gayret gösteriyordum. Çalışma arkadaşlarım -hissettiğim kadarıyla- beni garip bir adam olarak görmekle kalmıyor, aynı zamanda tiksinti
55duyuyorlardı. Benden başka insanlar, neden kendilerine tiksintiyle bakıldığını hissetmiyorlar, diye düşündüğüm oluyordu. Memurlardan birinin iğrenç yara izleriyle dolu, haydut suratına benzer bir yüzü vardı. Ben, böyle iğrenç bir surata sahip olsaydım, sanıyorum kimseye bakamaz-dım. Bir diğerinin giysisi öylesine kirliydi ki, kokudan yanına yaklaşamıyorduk. Yine de ne kılıklarından, ne iğrenç suratlarından, ne de psikolojik sorunlarından çekin-miyorlardı. Kendilerine tiksintiyle bakılması umurlarında bile değildi, yeter ki amirleri böyle bakmasın...
Sonsuz gururum ve aşın titizliğim nedeniyle kendime karşı iğrenme derecesinde bir nefret duyuyordum; sadece bununla kalmıyor, başkalarının da bana aynı gözle baktığını

düşünüyordum. Mesela, yüzümü çok çirkin bu-• luyor, ahmakça bir ifadesi olduğundan şüpheleniyordum. Bu sebeple işe her gidişimde, ahmaklığımı görmesinler diye bir sürü sıkıntıya girerek, rahat davranmaya çalışıyor, yüzüme soylu bir anlam vermek için uğraşıyordum. "Yüzüm güzel olmayabilir; soylu, anlamlı ve çok zeki görünsün yeter!" diye düşünüyordum. Bütün bunları istiyordum, ama bir taraftan da, bunun hiçbir zaman olmayacağım acı duyarak hissediyordum. Aslında benim tek istediğim, yüzümün zeki görünmesiydi. Yüzümü zeki bulmaları şartıyla, ahmakça görünmeye bile razıydım.

En küçüğünden en büyüğüne kadar işyerindeki herkesten nefret ediyor, onları hem küçümsüyor, hem de biraz korkuyordum. Bazen de onları kendimden çok üstün olarak görüyordum. Bunlar, kendiliğinden oluyordu: Ya küçük ya da üstün görüyordum. Gururlu insan, ancak kendini bilen ve kendim büyük bir titizlikle sorgulayıp küçümseyen insandır. Fakat şu da var ki, insanları küçümserken de, üstün görürken de, birisini gördüğümde bakışlarımı hemen yere indiriyordum. "Acaba, şu adamın bakışlarına dayanabilecek miyim?" diye denemeler yapar,

56

sonuçta gözlerini ilk kaçıran da ben olurdum. Kahrolacak derecede üzülüyordum buna. Bir yandan da gülünç duruma düşmekten korkuyordum; bu nedenle göreneklere uyarak, çoğunluğa göre hareket ediyordum. Hareketlerimin diğer insanlarınkinden farklı olması, beni öylesine korkutuyordu ki! Farklı olmaya kim dayanabilirdi ki! Zamanımızın aydınları gibi duygusallığım hastalık derecesine ulaşmıştı. Bu aydınlar, bir sürünün koyunları gibi aynı, birbirinden miskin insanlardır. Belki de işyerimizdeki-lerden sadece ben aydın olduğum için, kendini korkak, köle ruhlu hisseden de yalnız bendim. Bu, sadece bir his değildi; ben, gerçekten korkak ve köle ruhlu bir insandım. Hiç çekinmeden söylüyorum: Zamanımızda akıllı her insan, aynı zamanda korkak ve köle ruhludur; bu, böyle ol-mahdır zaten. Bu, onlar için çok olağan bir durumdur; hatta benim düşünceme göre, yaratılma nedenleri de budur. Akıllı adamlann aynı zamanda korkak ve köle ruhlu oluşları, zamanımızda görülen bazı tesadüflerle açıklanamaz; bu, her zaman böyledir. Bu doğa kanunundan nasiplenmemiş hiçbir akıllı adam yoktur. Bir yerde kabadayılık edip övünenler, sakın çok sevinmesinler; çünkü başka bir yerde mutlaka pes edeceklerdir. Hiçbir zaman değişmeyecek, kaçınılmaz bir sonuçtur bu. Kabadayılıkta ısrar edenler, sadece eşekler ve melezlerdir; onlar da bir yere kadar dayanabilirler. Hiçbir değeri olmayan bu yaratıkları önemsememek daha iyidir.

O sıralar beni üzen bir durum daha vardı: Ne ben birine benziyordum, ne de bana benzeyen birisi vardı. "Onlar beraberler, ben ise farklıyım," diye derin derin düşünürdüm.

Bunlar da gösteriyor ki, o zamanlar çok toydum. Bazen de tam tersi hareket ederdim. İşe gitmekten son derece yorulur, eve hasta olarak dönerdim. Bunun arkasından, kendiliğinden bir duraklama, kayıtsızlık nöbeti

57başlar (zaten her şey bende nöbetler şeklinde oluşurdu); kıskançlığım ve huysuzluğumla alay ederek, kendimi romantik olmakla suçlardım. İşyerindekilerle hiç konuşmak istemezken, bazı zamanlar, konuşmayı bırak, dostluk kurmak için uğraşırdım. Onlarla aramdaki soğukluk aniden ortadan kalkardı. Kimbilir, belki de bu soğukluklar, bende olmayan, kitaplardan edindiğim özelliklerdir. Bu, şimdiye kadar çözemediğim bir sorunumdur. İşyerindekilerle dostluğu bir ara öylesine ilerlettim ki, evlerine gitmeye, kağıt oynamaya, içki içmeye, özel meselelerimi konuşmaya başladım. Şimdi, izninizle konuyu biraz değiştirmek istiyorum.

Kuşlarda genel olarak başı yıldızlara ulaşan Fransız ve Alman romantiklerini bulamazsınız. Hele şu Fransızlar; bütün Fransızlar barikatlarda can verse, nezaket gereği bile olsa değişmeden, yıldızların şarkısını söylemeye devam ederler. Bizim Rus topraklarında saf, başı yıldızlarda hayalciler yoktur ve bizi Almanlardan ayıran da budur zaten. Akıllarını Kostancoğlular ve Piyotr İvanoviç amcalarla (*) bozarak, onlarda idealimizi arama ahmaklığını gösteren zamanımızın eleştirmen ve yazarlarıdır ki, bizim romantiklerimizi, Almanların ve Fransızların başlan yıldızlarda romantikleriyle bir tutmaya kalkışmışlardır.

Halbuki bizim romantiklerimizle Avrupa romantiklerinin özellikleri birbirlerine çok zıttır ve hiçbir Avrupa ölçüsü bizimle kıyaslanamaz.
(İzin verirseniz, şu eski, saygıdeğer, büyük "romantik" sözcüğünü kullanmak istiyorum.) Bizim romantiklerin özelliği, her şeyi anlamak, çoğu zaman bizim en üstün zekâlarımızdan bile daha iyi görmek, hiç kimseye boyun eğmemek, bunun yanında kimseyi de gücendirmemektir. r Bunlar, politik davranıp dolambaçlı yollardan geçerek loj-
man, emeklilik hakkı, nişanla ödüllendirilme gibi bazı çıkarlarını gözlerinin önünde bulundurarak, hedeflerine ulaşmak için birtakım coşkulan, duygulu şiir kitaplarını bile kullanmayı adet haline getirmişlerdir. Diğer taraftan hayatlan boyunca "güzel ve yüce şeyler"i içlerinde saklarlar, bu nedenle değerli bir mücevher gibi kendilerini de koruma altına alırlar. Romantiklerimiz zengin adamlardır, aynı zamanda da korkunç düzenbazdırlar. Bunları hayat tecrübeme dayanarak söylüyorum. Bu, romantiklerimizin zekâsına bağlıdır elbette. Aman, ben neler söylüyorum! Bizim romantiklerimiz her zaman zekidir; benim bahsini etmek istediklerim, şu ahmak romantikler, en iyisi onları hesaba katmamak. Bunlar, en verimli dönemlerinde Almanlaşmışlar ve hatta bazıları, cevherlerini koruyabilmek için Weimar'a ya da Schwarzwald'a yerleşmişlerdir.
Ben, işyerindeki görevimi çok küçümsüyordum; ama ne var ki, orada çalıştığım, geçimimi sağladığım için açıkça kötüleyemiyordum. Sonuçta kötülemiyordum ya, siz ona bakın! Bizim romantiklerimiz akıllarını oynatsa-lar da önlerinde başka bir iş seçeneği yoksa, seslerini asla çıkarmazlar. Diğer yandan, "İspanya Krallığı" (*) hayalleri delilik derecesine varıp akıl hastanesine gönderilinceye kadar da kapı dışarı edilmezler. Bizde aklım oynatanlar ancak zayıf, soluk yüzlü sarışınlardır. Romantiklerin çoğu, zamanla çok önemli yerlere gelirler. Şaşılacak derecede bir duygu bolluğu ve zıt hisler taşırlar. O zamanlar bu düşüncelerle kendimi avuturdum, fikirlerim şu anda da aynıdır. Düşüşlerinin son basamağında bile ideallerini bırakmayan "geniş yaratıklar"ın, bizde bu kadar çok olma nedeni budur. İdealleri uğruna kıllarını bile kıpırdatmazlar, azılı birer haydut, hırsız gibi davranırlar; fakat ilk
(*) Gogol'ün Ölü Canlar'ından iki tip. 58
(*) Gogol'ün Bir Delinin Hatıra Defteri'ndeki kahramanının saçmalıkla-
59ideallerine duyduklan saygı hiç kaybolmaz, çok namuslu bir ruha sahiptirler. Evet, sadece bizim ülkemizde en aşağılık, en adi insanlar aynı zamanda çok namuslu olabilirler. Şunu tekrar belirteyim ki, bizim romantiklerimiz içinde işini bilen düzenbazlar (düzenbaz kelimesini iltifat olsun'diye kullanıyorum) öylesine çoktur ki... Bu insanlar öylesine gerçekçi ve becerikli olabiliyorlar ki, amirleri şaşkına düşüyor, çevresindekilerin hayretten ağızları açık kalıyor.
Şaşılacak bir ruh çeşitliliği bu; artık gelecekte nasıl gelişeceğini, bizim için nasıl sonuçlar doğuracağını Tanrı bilir! Ne de olsa elimizdekiler çok kıymetli şeyler... Bunu gülünç, kokuşmuş bir milliyetçilik çerçevesinde söylemiyorum. Eminim ki, yine alay ettiğimi düşünüyorsunuz. Ya da tam tersi, bunların gerçek düşüncelerim olduğunu kabul ediyorsunuz. Şunu söyleyeyim ki baylar, her iki düşünce de beni çok memnun edecek ve büyük bir onur verecektir. Lütfen, konu dışına çıktığım için bağışlayın beni.
Hiçbir zaman dostluklarımı sürdüreniiyor, hemen arayı soğutuyordum; üstelik bu soğukluğu, toyluğum nedeniyle selamı kesecek kadar ileri götürüyordum. Bunun yanında, böyle bir dostluk sadece bir kez oldu; geri kalan zamanlarda hep yalnızdım.
Evde en çok kitap okuyarak vakit geçiriyordum. Böylelikle, içimdeki duyguları dış etkenlerle bastırmaya çalışıyordum. Yapabildiğim tek şey, sadece okumaktı. Kitaplar, büyük coşkular, zevkler, acılar veriyordu bana; bu nedenle onlardan çok faydalandığımı söyleyebilirim. Son derece bıkkınlık hissettiğim zamanlar da oluyordu. Doğal olarak hareket etme ihtiyacı duyuyordum; o zamanlar karanlık, çirkin, koyu bir -hovardalık bile denemeyecek- hovardalık peşine düşüyordum. Her zamanki hırçınlığım yüzünden tutkularım çok keskin ve yakıcıydı.
Gözyasları

ve çırpınmalarla gelen, isteri nöbetlerine benzer bunalımlarım vardı. Okumaktan başka yapacağım bir iş olmadığı gibi, gideceğim bir yer de yoktu. Etrafımda beni kendisine çekecek, saygı duyabileceğim bir iş de bulamıyordum. İçimdeki o korkunç can sıkıntısı bende aykırılıklara, çelişkilere karşı büyük bir istek uyandırıyor, her türlü rezilliği yapabilecek hale geliyordum.

Lafı bu kadar uzatıp da kendimi haklı göstermeye çalıştığımı sanmayın. Bu doğru değil! Bakın, yalan söyledim yine; aslında tek istediğim, kendimi haklı çıkarmaktı. Yalan söylememeliyim, kendime bunun için söz vermiştim.

Hovardalıklarımı geceleri gizlice, korkarak ve yalnız yapardım; hemen sonra büyük bir utanç duymaya, lanetler yağdırmaya başlıyordum. O zamanlar bile yeraltını ruhumda taşıyordum. Gece hovardalıklarımı yaparken, beni görecek ve tanıyacaklar diye ödüm patlardı. Bu nedenle hep karanlık, izbe yerlerde dolaşıyordum.

Bir gece kötü bir meyhanenin önünden geçerken, aydınlık bir pencereden, içerideki adamların bilardo masası etrafında istekalarla dövüştüklerini gördüm. Daha sonra, adamın biri pencereden dışarıya atıldı. Başka zaman, bunu çok kötü bir davranış olarak görürdüm; ama o anda dayak yiyen ve pencereden atılan adamı çok kıskandım. Daha da ileri giderek, "Belki ben de biriyle kavga ederim ve dışarıya atılırım," diye düşünüp, meyhaneye daldım.

Sarhoş olmadığım halde, sadece can sıkıntısından bu işe giriştim. Ne yazık ki, beklediklerim olmadı. Pencereden atılacak cinste bir adam olmadığım anlaşıldı ve kavga edemeden oradan uzaklaştım.

Oysa, daha meyhaneye girdiğim an bir subay ağzı-

61mm payını vermişti. Bilardo masasının yanında yolu ka-patıyormuşum, subay da oradan geçmek istiyormuş; insan ne istediğini söylemeli, değil mi? Fakat o, hiçbir şey söylemeden beni omuzlarımdan tuttu ve bir kenara iteledi. Sonra da, hiçbir şey olmamış gibi yürüyüp gitti. Dayak atmasını bağışlayabilirdim, ama beni adam yerine koymayıp itelemesi çok gücüme gitti.

Aramızda geleneklere uygun, edebi, gerçek bir kavga olması için neler vermezdim! Onlar için bir sinek kadar bile değerim yoktu. Subayın boyu neredeyse on ver-şoktu (*); ben ise onun karşısında ufak tefek, cılız birisi kalıyordum. Elbette ki kavga çıkarabilirdim ve adama vurduğum an beni pencereden dışarıya atardı. Ama ben vazgeçtim ve içimdeki bütün hıncıma rağmen bir köşeye çekildim.

Meyhaneden oldukça heyecanlı ve şaşkın bir şekilde çıkıp eve doğru yol aldım. Ertesi gün bu acınacak hovardalığıma daha ürkek, daha miskin, daha üzüntülü, neredeyse ağlayarak devam ettim. Devam ettim ya, siz ona bakın!

Subaydan korktuğum için onunla kavga etmediğimi düşünebilirsiniz, ama öyle değil; ben, korkak bir adam değilim, sadece bazı durumlarda çok çekingen oluyorum, o kadar. Yine gülüyorsunuz herhalde, ama size açıklayacağım bunu. Şunu çok iyi bilin ki, açıklayamayacağım hiçbir mesele yoktur.

Ne olurdu sanki, şu subay düelloyu tercih edenlerden olsaydı! Fakat o, bilardo istekalarım kullanmayı veya Gogol'ün Teğmen Pirogov'u (**) gibi üst makamlara şikâyet etmeyi sevenlerdendi. Bu tipler, düellodan hoş-

(*) Arşının (71 cm.) 16'da biridir. Boy ölçülerinde 2 arşın söylenmeyip,

fazlası verşok olarak belirtiliyordu. (**) Gogol'ün Evlenme'sinden bir kahraman.

lanmazlar; bununla birlikte, bizim gibilerle kavga etmeyi de kendileri için küçültücü bir hareket olarak görürler. Onlar, düelloyu saçma bir düşünce hürriyeti, Fransız buluşu bir ahmaklık olarak görüyorlardı. Böyle düşündükleri halde, boyları on verşok oldu mu, sağa sola sataşmaktan da geri durmazlar.

Subaya karşı olan çekingenliğim, korkaklığımın değil, içimdeki sonsuz gururun eseriydi. Şunu söyleyeyim ki ben, subayın iri yapısından da, yiyeceğim dayaktan da, j pencereden atılmaktan da korkmuş değildim. Onunla dö-fvüşebilirdim elbette; bunu yapacak kadar cesaretim var-di. Fakat beni korkutan asıl şey, böyle bir olayın ruhum üzerinde bırakacağı olumsuz etkiydi; işte sadece buna cesaretim yoktu. Beni o subayla dövüşmekten alıkoyan diğer bir neden de, bilardo sayılarını yazan iğrenç heriften tutun da, ilk bakışta tiksinti uyandıran, yakası bir karış yağ bağlamış, suratı sivilceli, pasaklı, yılışık bir memura kadar oradaki herkesin, benim karşılık verirken kullanacağım edebi dili anlamayarak, beni alaya almalarıydı. Çünkü biz, insanın şerefi ile ilgili konulan (point d'honne-ur) sadece edebi bir dille konuşuruz. "Şeref meseleleri", günlük konuşma diliyle konuşulmaz. (Çok romantik bir adam olmama rağmen, hayatımda fazla gerçeklik vardır.) Subayın beni normal bir şekilde değil de, arkamdan tekmeleyerek bilardo masası etrafında çevireceğini, sonra -acıyarak belki de- pencereden dışarıya fırlatacağını, bütün bunlar olurken de oradaki adamların gülmekten katı-lacaklarını çok iyi biliyordum.

Bu olay elbette ki böylece bitmeyecekti. Subayla sokakta çok sık karşılaştığımızdan onu iyice tanıdım. Onun beni tanıyıp tanımadığını bilmiyorum, ama bazı hareketleriyle, tanımadığı yönündeki düşüncelerimi kuvvetlendiriyordu. Daha sonraki birkaç yıl boyunca onu nefret ve öfke ile izledim. Yıllar geçtikçe içimdeki kin de fazlalaşıyor-

63du. İlk önce bu subay hakkında gizli bir şekilde bilgi toplamaya başladım; fakat tanıdığım hiç kimse olmadığından başarılı olamıyordum. Bir gün sokakta yürürken adamın birisi ona soyadıyla seslendi ve böylece soyadını öğrenmiş oldum. Başka bir gün de onu evine kadar izleyerek, kapıcısından hangi dairede, yalnız mı, birileriyle mi oturduğunu -bir kapıcıdan öğrenilebilecek her şeyi- tam bir grevennik ^ vererek öğrendim. Bir sabah, aslında hiç(*) edebiyatla uğraşmadığım halde, bu adamın karikatürize edilmiş bir öyküsünü yazmak ve bütün pisliklerini ortaya çıkarmak geldi aklıma. Subayın meyhanede yaptıklarını, biraz da yalan katarak büyük bir zevkle yazdım. Adamın soyadını, okunduğunda hemen farkedilecek şekilde yazmıştım; fakat sonradan iyice düşünüp, bunu değiştirmeye karar verdim. Öyküde değişiklikler yaptıktan sonra "Yurt Hatıralarına (**) (Otetchestvenniya Zapiski) gönderdim. Öyküm basılmadı; çünkü o zamanlar bu türden yazılara alışılmamıştı. Canım çok sıkılıyor, kızgınlıktan çatlayacak gibi oluyordum. Sonunda dayanamadım ve adamı düelloya davet etmeye karar verdim. Adama gayet güzel bir mektup yazarak, benden özür dilemesini istiyor, bunu yapmadığı takdirde düelloya davet ediyordum. Subay, eğer "güzel ve yüce şeyler"in ne olduğunu bilse, koşarak boynuma sarılır ve benimle dost olmak isterdi; işte böylesine güzel yazmıştım mektubu. Böyle bir dostluk ne kadar da iyi olurdu! O, beni gücüyle korurdu; ben de onu bilgilerim ve düşüncelerimle yüceltirdim. Kimbilir, daha neler olurdu?

Adamın bana hakaret etmesinin üzerinden neredeyse iki yıl geçmişti. Mektubumda bu zamanı çok iyi anlattığım halde, bu durumda düello istemek çok uygunsuz olacaktı. Ne var ki, (bunun için Tanrı'ya şükrediyorum)

mektubu göndermemiştim. Mektubu göndermiş olsaydım kimbilir neler olacaktı, hatırladıkça içim ürperir... Daha sonra birdenbire, çok kolay ve akıllıca bir şekilde öcümü aldım.

Bazı tatil günlerinde öğleden sonraları Nevskiy'e çıkar, caddenin güneşli tarafında yürürdüm. Bunun, pek de keyifli bir yürüyüş olduğu da söylenemezdi. Küçük düşürülmekten gelen büyük acılarla kendimi yer bitirirdim; belki de asıl istediğim buydu. Kalabalığın ayakları arasında hızlıca dolaşıp, durmadan generallere, subaylara ya da hanımefendilere yol veriyordum. Görünüşümün iğrençliğini, fıldır fıldır dönen vücudumun bayağılığını dü-•şündükçe her tarafımdan terler boşanır, kalbimin duracağını sanırdım. İnsanlardan daha zeki, daha kültürlü, daha soylu olduğum halde, onların karşısında ezilmekten, hor görülmekten, küçük düşürülmekten iğrenç bir sinek haline geldiğimi hissediyordum. Bu hissettiklerim, bana çok büyük sıkıntılar veriyor, beni kahrediyordu. Bütün bunlara rağmen, neden Nevskiy'e gidip bu işkenceye katlanıyordum, bilmiyorum. Sanki, beni oraya çeken bir kuvvet vardı.

Birinci bölümde sizlere bahsettiğim zevki, o zamanlar tatmaya başlamıştım. Subayla aramızda olanlardan sonra -onu en çok orada gördüğümden- Nevskiy'e daha sık gider oldum. O, daha çok tatil günlerinde geliyordu. O da benim gibi üst rütbeli generallere yol veriyor, aralarında kuyruğunu kıstırmış gibi dolaşıyordu da benim gibilerle, hatta daha iri yarılarla karşılaşınca görmezden geliyordu. Sanki boş bir yolda yürüyormuş gibi insanın üzerine geliyor ve kimseye yol vermiyordu. Ona olan nefretimden kendimi yiyip bitiriyordum; buna rağmen onunla karşılaşınca, bütün Öfkemle kenara çekilip ona yol veriyor-

(*) Bir gravennik: On kapik. (**) Büyük bir edebiyat dergisi.

(*) Petersburg'un büyük caddelerinden biri.

65dum. Bu adamla sokakta bile eşit olmamak, beni çileden çıkanyordu. Bazen gecenin üçüne doğru uyanıyor, sinirlenerek kendimi azarlıyordum: "Neden her defasında sadece sen yol veriyorsun? Bunda yazılı bir kural var mı? Kibar insanların yaptığı gibi, karşı karşıya geldiğinizde bir adım o, bir adım sen geri çekilip, saygılı bir şekilde yolunuza devam etmelisiniz." Fakat bu, hiçbir zaman olmuyordu; hep ben yana çekiliyordum, subay ise bunu farket-meden yoluna devam ediyordu. Günün birinde zihnime, "O subayla karşılaşmamızda ona yol vermesem ve sonuçta çarpışacak olsak hile kenara çekilmesem ne olur?" şeklinde harika bir fikir geldi. Bu fikir, beni öyle meşgul ediyordu ki, geceleri uyuyamaz hale gelmiştim. Sürekli bu meseleyi düşünüyor, kafamda nasıl davranacağıma dair planlar yapmak için sık sık Nevskiy'e gidiyordum. Bu fikir, zamanla daha çok aKİıma yatmaya, beni daha çok heyecanlandırmaya başladı. Hissettiğim sevinç, beni ona karşı yumuşak davranmaya itiyordu. "Ona çok hızlı çarp-mamalıyım. Kibar insanlar gibi, canını yakmadan, hafif bir şekilde omuzlarımız birbirine değer sadece. Hatta, ancak onun bana vuracağı kadar vurmalıyım," diye düşünüyordum. Kesin kararımı vermiştim sonunda, ama hazırlanmanı çok zaman aldı. Öncelikle kıyafetlerimin düzgün olması gerekiyordu. Caddede, aramızda bir sorun çıktığı takdirde orada bulunanlara karşı (ki bu insanlar, çok asil tabakadandırlar; kontesler, Prens D.'ler, edebiyatçılar...} berbat kıyafetimden ötürü rezil olmamalıydım. Giyindiğiniz kıyafetler, insanların gözünde değerinizi arttırabilir; hatta sosyeteden insanlar, sizi kendileriyle aynı seviyede görebilirler.

Bu nedenle aylığımın tamamını vaktinden önce aldım. Çurkin mağazasına giderek bir çift siyah eldivenle güzel bir şapka satın aldım. Daha önceleri almayı düşündüğüm sarı eldivene göre siyah eldivenler, daha ağır, da-

la kibar görünüyorlardı. "Bu eldivenlerin rengi çok canlı, sanki dikkatleri çekmek için takılmış gibi," diye düşünerek sarı eldivenleri almaktan vazgeçtim. Kemikten kol düğmeleri olan beyaz bir gömleğim vardı; ama beni asıl oyalayan, palto bulmak olmuştu. Aslında paltom kötü değildi, üstelik çok sıcak tutuyordu ama içi pamuk, yakası da rakundandı; bununla birlikte uşakların paltosu gibi görünüyordu. Paltonun yakasını değiştirmeli, subaylarm-ki gibi kunduzdan bir yaka satın almalıydım. Bu nedenle birkaç kez Gostinniy Dvor'a (*J gittim ve epeyce uğraştıktan sonra ucuz bir Alman kunduzu almaya karar verdim. Aslında Alman kunduzları yeniyken güzeldirler; ama eskidiklerinde çok kötü görünüyorlardı. Gerçi bana da bir kere lazım olacaktı ya. Fiyatı da epey yüksekti. İyice düşündükten sonra, rakun yakamı satmaya karar verdim; geriye kalan -benim için fazla sayılabilecek- parayı da şefim Anton Antonoviç Setoçkin'den isteyecektim. Anton Antonoviç, ağırbaşlı, oldukça sakin bir adamdı; kimseye ödünç para verdiği de görülmemiştir. Beni işe yerleştiren hatırı sayılır kişi, beni ona epeyce övmüştü gerçi, ama yi-' ne de çok canımı sıkıyordu bu mesele. Ondan para isteyecek olmak, beni çok rahatsız ediyordu. Bu yüzden uykusuz kaldığım geceler oldu, zaten o sıralar uyuyamıyor, geceleri ateşli nöbetler geçiriyordum. Birden ölecek gibi oluyordum, sonra kalbim yerinden fırlayacak gibi hızlı çarpmaya başlıyordu.

Anton Antonoviç, istediğim parayı verdi; önce şaşırdı, uzunca bir düşündü ve sonra cebinden parayı çıkarıp bana uzattı. Bunun yanında, verdiği parayı iki hafta sonra aylığımdan keseceğine dair bir sesnet imzalattı bana. Her şey tamamlanmış oldu böylece;-kunduz yaka, o berbat rakunun yerine konuldu ve ben, derhal harekete geçtim. Düşünmeden, birdenbire yapamazdım bu işi, yavaş

(*) Petersburg'un en büyük çarşısı.

67yavaş ve akıllıca davranmam gerekiyordu. Şunu açık yüreklilikle söyleyeyim ki, bir iki denemeden sonra neredeyse vazgeçiyordum. Omuzlarımız çarpışmıyordu bir türlü. Bütün hazırlıklarımı yaptıktan sonra, tam çarpışacağımız anda, ben hızlıca kenara çekiliyordum. Subay ise beni hiç farketmeden yoluna devam ediyordu. Tann bana güç versin diye dualar ederek adama yaklaşıyordum. Hatta bir defasında, çok kararlıydım ve birbirimize iyice yaklaşmıştık, ama ben son anda korktum ve adamın ayaklarına do-laşıverdim. Subay yoluna devam etti, ben de bir top gibi öne doğru fırladım. O gece hastalandım ve ateşli nöbetler geçirdim. Sonra bütün bunlar iyi bir şekilde sonuçlandı, hem de hiç beklenmedik bir biçimde.

Olaydan bir gün önce, bu fikrimden vazgeçerek her şeyi olduğu gibi bırakmaya karar vermiştim; bu düşünceyle Nevskiy'e son bir defa çıkmıştım. Nasıl olduğunu bilmiyorum, aniden subay karşıma çıktı, aramızda üç adım kalmıştı ve kararımı değiştirerek yürümeye devam ettim, sonra omuz omuza gelerek çarpıştık! Yerimden az da olsa kımıldamadan, onun yaptığı gibi yürümeye devam ettim. Adam dönüp bakmadı bile. Eminim ki, beni gördüğü halde görmezlikten gelmişti. Şu anda bile böyle düşünüyorum. Subay benden daha iri yarı olduğu için çarpışmada sarsılmıştım, ama bundan ne çıkar! Ben, amacıma ulaşmış, bir adım bile gerilemeden, herkese onunla eşit olduğumu kanıtlamıştım.

Kazandığım zaferin sevinci içinde İtalyan aryaları söylüyordum. Sonraki üç gün içinde ne durumda olduğumdan bahsetmeyeceğim, çünkü "Yeraltı"nı okuduysanız anlayabilirsiniz. Daha sonra bizim subayı başka bir yere atadılar. Tam on dört yıldır görmüyorum onu. Kim-bilir hangi rütbededir ve kimleri tekmeliyordur?

II

Hovardalıklarım sona erdiğinde içimi müthiş bir sıkıntı kaplıyor, mide bulantıları geçiriyordum. İçimdeki pişmanlık duygusu yavaş yavaş azalıyor, uysallaşmaya, durumumu olduğu gibi kabul etmeye başlıyordum. Sonunda kendimi oyalayacak bir şey buldum: "Güzel ve yüce şeyler"le meşgul olmak. Bir köşeye çekilir ve tam üç ay boyunca hayaller kurardım. Bu zamanlarda, yakasına kunduz diktiren o korkaktan tamamen uzaklaşırdım. Öylesine kahraman kesiliyordum ki, ziyaretime iri yarı bir teğmen bile gelmiş olsa, odama sokmazdım. Daha sonraları onu hayal edemez olmuştum. Nelerin hayalini kurduğumu ve bunların bana ne gibi zevkler verdiğini belki şimdi söyleyemem, ama o zamanlar bu hayallerle doluydum. Hatta şimdi bile bunu yaptığım oluyor.

Hovardalık günlerimin sonunda daha fazla hayaller içerisine gömülür, pişmanlık, gözyaşları, lanetler ve sevinçlerle dolardı yüreğim. Bazı zamanlar, bu sarhoşluk ve her yanımı kuşatan mutluluk, bana kendimle alay etmeyi unuttururdu. Neredeyse damarlarımda dolaşırdı umut,

68

69

inanç ve sevgi. O zamanlar dışarıdan gelecek bir mucizeyle önümdeki her şeyin ferahlayacağına, iyi, güzel ve kusursuz bir çalışma ufkunun beni beklediğine inanırdım. (Bu çalışmanın ne olduğunu tam olarak bilmiyordum, ama benim için kusursuzdu.) Hayallerimde neredeyse, beyaz bir at sırtında, başımda defne dalı eksik bir vaziyette gökten yeryüzüne inecektim. Ortalarda bir yerlerde olmayı hiçbir şekilde kabul edemezdim; bu nedenle gerçek hayatta da en alt tabakaya hiç itirazsız giriyordum. Ya büyük bir kahraman olacak ya da çamura batacaktım; ikisinin ortası olmam mümkün değildi. Beni en çok üzen şey ise çamurda debelenirken aslında bir kahraman olduğumu düşünmemdi. Sadece kahramanlar çamura batabilir, diğer insanların buna hakkı yoktur, diye düşünürdüm. Bir kahraman, çamura ne

kadar batsa da çamurlanmaz; bir kahramanın çamuru affettirmesi için yüce insan olması gerekir.
İşin en garip yanı, bu "güzel ve yüce şeyler"in hovardalık dönemlerimde de içimde olmasıydı. En iğrenç kepazeliklerim esnasında gelerek, içimde şiddetli patlamalar yapıp hovardalığıma hiç de zarar vermeden çekip gitmesi, beni çok şaşırtıyordu. Yaşadığım bu zıtlıklardan doğan acıyla orantılı olarak aldığım zevk de artıyordu. Hissettiğim acılar, içinde bulunduğum çelişkiler ve ruh tahlilleri, bana bu zevki veriyordu. Bu ızdıraplar ve ızdırap-çıklar, hovardalığımı daha bir zevkli kılıyor, bir bakıma tuzu biberi oluyordu.
Elbette ki bütün bunların bir derinliği vardı. Sıradan insanların gittiği yerlere giderek, çamura batmamın bir anlamı olmalıydı zaten. Beni çeken bir yan olmasaydı, hiç geceleri hovardalığa çıkar mıydım? Asil bir tarafı olmayan hiçbir davranışta bulunmazdım ben. Tanrım! Ne aşklar yaşadım hayallarimde, "güzel ve yüce şeyler"e dalarak. Bunlar, yeryüzünde asla bulunmayan, hayali sevgi-
70
lerdi; ama bana yetiyor ve sonradan gerçek bir sevgi duymama da ihtiyaç bırakmıyordu. Her şeyi tatlı bir tembellikle sanata bağlıyordum. Sağdan soldan, şairlerden, romancılardan kaptığım mükemmel yaşam sahnelerini, istediğim gibi değiştirerek hayallerimde ben de yaşıyor-dum. Her defasında kahraman bendim ve yenilenler bunu mecburen kabul ediyorlardı; ben de onlan bir çırpıda affediyordum. Ünlü bir şair, bir mabeyinci olur ve sonra da aşık olurdum. Sahip olduğum büyük serveti insanlar için harcardım. Sonra, herkesin gözü önünde bütün günahlarımı açıklardım; elbette bunlar, içinde "güzel ve yüce şeylerden fazlasıyla bulunan Manfredvari günahlardı. Bü-J tün herkes ağlayarak bana sarılıyordu (yapmadıkları tak-dirde ne kadar budala olduklarım göstereceklerdi); ben ise ayaklarım çıplak, karnım aç bir şekilde yeni fikirler yaymak için yollara düşerek, geri düşüncelileri Auster-litz'de ortadan kaldırıyordum. Bundan sonra genel bir af ilan edilir ve her yanda marşlar çalardı; Papa, Roma'yı bırakıp Brezilya'ya gitmeyi kabul ederdi. Daha sonra bütün İtalya halkı onuruna Korno gölü kenarındaki Bargez köşkünde büyük bir balo verilirdi. (Bunun için Korno gölü Ro-ma'ya getirilecekti elbette.) O anda köşkün bahçesinde bazı olaylar olurdu. Bunun gibi birçok hikâye, anlıyorsunuz beni değil mi?
Şimdi, bu hayallerimi, bu şekilde ortalığa sermemin hiç de iyi bir davranış olmadığını söyleyeceksiniz; hem de bunca itiraf, coşku ve gözyaşından sonra... Neden iyi bir davranış olmuyormuş? Yoksa bunların, sizin yaşadıklarınızdan daha aptalca ve utanç verici olduğunu mu düşünüyorsunuz? Aslında bazıları çok iyi tasarlanmış hayallerdi; üstelik hepsi de Komo gölü etrafında geçmiyordu. Evet, siz haklısınız... Bu yaptıklarım çok alçakça ve bayağı şeylerdi; ama asıl alçakça olan, kendimi size haklı göstermeye çalışmamdır. Şimdi de kendimi kötülemem, her şeyi
71daha berbat yapıyor. Artık bu kadar yeter, çünkü gittikçe çamura batıyor, buna rağmen anlatmak istediklerimi de anlatamıyorum.
Hayal dünyasında yaşamaya üç aydan fazla dayanamıyor, sonunda insanlara karışmak için büyük bir istek duyuyordum. Benim için insanlara karışmak, şefim Anton Antoniviç Setoçkin'in evine gitmekten ibaretti. Hayatımda en fazla şaşınlacak şey, ömrüm boyunca sadece o adamla görüşmemdir. Setoçkin'e de ancak arada bir, içimde büyük coşkular hissettiğim zamanlar giderdim. Hayallerim, insanlarla kucaklaşmak isteyecek kadar mutluluk verdiğinde, bir insanla konuşma ihtiyacı duyarak ona gidiyordum.
Anton Antoniviç'e sadece salı günleri gidebildiğimden, insanlarla görüşme isteğimin bu günlere denk gelmesi gerekiyordu. Pyati Uglov civarındaki bir apartmanın dördüncü katında oturuyordu Anton Antoniviç. Dört odalı, basık tavanlı, duvarları sarıya boyanmış bir evi vardı ve onlara ancak yetiyordu. Çok az eşyası vardı ve onların rengi de sarıya çalıyordu. İki kızı vardı Setoçkin'in ve bir de misafirlere çay ikram eden kızkardeşi. Kısa boylu ve yassı burunlu olan kızlardan biri on üç, diğeri on dört yaşındaydı. Aralarında her zaman fısıltıyla

konuşup gülüştükleri için onlardan çekinirdim. Ev sahibi, her zamanki gibi, çalışma odasında bulunan yazı masasının arkasındaki deri koltukta oturur, yanında da ya bizden ya da başka bir bakanlıktan kır saçlı bir memur olurdu. Konukları, hiç değişmeyen birkaç kişiden ibaretti. Konuşulan şeyler ise vergiler, meclisteki toplantılar, aylıklar, atamalar, Ekselans ve insanların gözüne girme sanatı olurdu her zaman. Söze katılacak cesareti bulamazdım kendimde ve onları saatlerce aptal aptal dinler, herkes gidene kadar da otururdum. Üzerime bir sersemlik çöker, her yanım terle-.meye ve tutulmaya başlardı. Bunlar, çok yararlı ziyaret-
72
ilerdi; çünkü eve döndüğümde, insanlarla görüşme isteğim bir süreliğine ortadan kalkıyordu.
Dostum diyebileceğim bir diğer kişi de Simonov l adında eski bir okul arkadaşımdı. Aslında Petersburg'da birçok okul arkadaşım vardı; fakat ben, bunlarla görüş-Jmez, yolda karşılaşacak olsam bile selam vermezdim. Dama önceki işimden ayrılıp bu işe girmemin nedeni de, ço-Icukluk arkadaşlarımı görmeyerek geçmişimle ilgimi kes-imekti. Bitirdiğim okula ve orada geçen acı dolu yıllara la-Inet olsun! Kısaca, özgürlüğe kavuştuğum an okul arka-Idaşlarımla da ilgimi kestim. Karşılaştığımda selam ver-diklerimin sayısı ikiyi veya üçü geçmiyordu. Simonov da onlardan biriydi; okuldayken sessiz, sakin birisiydi. Buna rağmen ben, onun karakter sahibi, dürüst biri olduğunu anlamıştım. Dar kafalı birisi olmadığından da emindim. Çok güzel zamanlar geçirimsizdir beraber; ama bunlar pek uzun sürmemiş, aramız bozulmaya yüz tutmuştu. Anladığım kadarıyla Simonov, okul hatıralarından hoşlanmıyor ve benim bunları hatırlatacağımdan endişe ediyordu. Bazen benden pek hoşlanmadığını düşünüyordum, »ama bundan emin olmadığım için onu ziyarete devam Sederdim.
Bir perşembe günüydü ve yalnızlık dayanılmaz bir hale gelmişti. Anton Antoniviç'e gidemeyeceğim için Si-monov'a gitmeye karar verdim. Merdivenlerden beşinci kata çıkarken, bu adamın benden hoşlanmadığını, gitme-|inin hiç doğru olmadığını düşünüyordum. Her zaman ol-Sduğu gibi bu düşünceler, beni iyice şüphelerin kucağına Batıyordu. Kararımı verdim ve Simonov'un kapısını çal-Idım. Onunla görüşmeyeli neredeyse bir yıl olmuştu.
73
lIV
Simonov'un evinde iki okul arkadaşım daha vardı. Önemli bir şey üzerine konuşuyor gibiydiler. İşin en garip tarafı ise, yıllardır birbirimizi görmediğimiz halde, benim gelişime aldırmamalarıydı. Onların yanında kendimi bir sinek kadar değersiz hissettim. Okulda da pek sevilmediğimi söyleyebilirim, ama bu kadar küçük görüldüğümü bilmezdim. İsimdeki başarısızlığımın, boşvermişliğimin ve kötü görünüşlü olmamın, beni insanların gözünde küçülttüğünü biliyorum; onlara göre bütün bunlar, benim beceriksizliğimin ve değersizliğimin göstergesiydi. Ne olursa olsun, böylesine küçük düşmeyi beklemiyordum. Gelişim, Simonov'u çok şaşırtmıştı. Zaten daha önceki ziyaretlerime de bir türlü anlam veremezdi. Oturdum, büyük bir can sıkıntısı ve üzüntü içinde konuştuklarım dinlemeye başladım.
Çok ciddi ve büyük bir heyecanla üzerinde konuştukları şey, bir sonraki gün başka bir şehre gidecek olan subay arkadaşları Zverkov için düzenleyecekleri veda partisiydi. Bay Zverkov, benim de okul arkadaşımdı; oku-
74
lun son sınıflarında ondan iyice nefret eder hale gelmiştim. İlk sınıflardayken herkes tarafından sevilen, sevimli, afacan bir çocuktu. Ben de, bu özelliklerinden dolayı kıskanıyordum onu. Hiç başanlı değildi derslerinde ve gitgide daha da kötü oluyordu; fakat okul idaresi tarafından kayırıldığı için okulu başarıyla bitirdi. Son sınıfta okurken, iki yüz kişilik bir köy miras kalmıştı ona; sonra bizi küçümsemeye başladı, çünkü biz fakir aile çocuklarıydık. Zverkov, aşağılık bir insandı; ama bize tepeden bakarken bile hoşumuza gidecek yanlan oluyordu. Çocukların birçoğu, onur ve şeref üzerine onca laf ettikten sonra, Zverkov azdıkça ona daha çok yaklaşıyorlardı. Bütün bunlan da ondan bir çıkar umarak yapmıyorlardı; Zverkov'un doğuştan şanslı olduğunu düşünüyorlardı. Bunun yanında,

kabiliyetli oluşu ve nazikliği ile tanınırdı. Zverkov... Beni çileden çıkaran da buydu zaten. Kendine güvenen sert ses tonu ve çok aptalca olmasına rağmen herkesin beğendiği esprileri, ona olan nefretimi daha da arttırıyordu. -Anlamlı yüzümle rahatlıkla değiştireceğim- güzel ve aptalca bir ifadesi olan suratından, son dönem subaylarında çokça rastlanan şakacı tavırlarından nefret ediyordum. Çapkınlık yapamıyordu, çünkü subay apoletlerim takmamıştı henüz. Fakat gelecekte kadınlarla olan ilişkilerinde ne kadar başarılı olacağı ve yapacağı düellolar üzerine o kadar çok şey anlatmıştı ki, artık midemi bulandınyordu.

Hep hatırlarım, daima sessiz sedasız olduğum halde, bir gün Zverkov'la kapışmıştım. İşimizin olmadığı bir zamanda, gelecekte yapacağı çapkınlıklardan bahsediyordu arkadaşlarına. Sonra birden keyiflenerek, köyünde beraber olmayacağı bir tek kız bırakmayacağını, bunun dro-it de seigneur (*) olacağım söylemez mi? Buna itiraz eden köylüleri hem dayaktan geçirecek, hem de vergilerini iki kat arttıracakmış. Bizim çocuklar da onu alkışlamazlar

(*) Bey hakkı (Fransızca).

75mı? Hemen araya girdim. Aslında ne o kızlara, ne de babalarına acımıyordum; beni sinirlendiren, bu adi adamın alkışlanmasıydı. Onu orada rezil ettim; ama Zeverkov, aptallığının yanında çok da pervasızdı ve bir kahkaha patlatarak lafımı gürültüye getirdi. Sonra o beni zor durumlara sokmaya başladı ve bunları hiç kızmadan, öylesine yapıyormuş gibiydi. Bu tür hareketlerini cevapsız bıra-kışımın nedeni, ona duyduğum büyük nefretti. Okulun bitmesine az bir zaman kala bana yakınlık göstermeye başlamıştı; doğruyu söylemek gerekirse, bu davranışı hoşuma gitmiş, bu nedenle fazla da nazlanmamıştım. Fakat bu durum fazla uzun sürmedi, aramız tekrar açıldı.

Zverkov teğmen olduktan sonra, etraftan onun çapkınlıkta ne kadar başarılı olduğunu duymaya başladım. Bir süre sonra işindeki başarıları da konuşulmaya başlandı. Sokakta karşılaştığımız zaman bana selam vermiyordu Zverkov; herhalde benim gibi birine selam vermenin onu küçük düşüreceğinden çekiniyordu. Bir gün tiyatroda gördüm onu, omuzunda yaver kordonu vardı. Üçüncü sırada oturmuş, yaşlı bir generalin kızlarına yılışıyordu. Zverkov, eskiden olduğu gibi yakışıklı ve çevik görünüyordu, ama biraz boşlamış olsa gerek ki, hafif kilo almıştı. Herhalde otuz yaşına geldiğinde iyice şişmanlaya-caktı.

Arkadaşların veda partisi vermek için bir araya geldikleri Zverkov buydu işte... Kendilerinin Zverkov'la eşit durumda olmadıklarını bildikleri halde üç yıldır onunla arkadaşlık ediyorlardı.

Simonov'un konuklarından biri de Ferfiçkin adında bir Rus Alınanıydı. Ufak tefek, suratı maymuna benzeyen, adi, ukala birisiydi Ferfiçkin. Okuldayken benim en büyük düşmanımdı. Çok korkak biri olmasına rağmen hep yüksekten atıp, insanları küçük görürdü. Borç para

alabildiği için Zverkov'un etrafından ayrılmayanlardan biri de oydu.

Simonov'un diğer konuğu Trudolyubov, pek de önemsenecek biri değildi. İri yarı, soğuk biriydi ve okulu bitirince o da subay olmuştu. Dürüst biriydi Trudolyubov, başarılı insanların önünde eğilirdi daima. Fakat rütbe elde etmekten başka bir şeye da kafası çalışmazdı. Size aptalca gelebilir ama Zverkov'la uzaktan akraba oluşu, Tru-dolyubov'un değerini arttırıyordu aramızda. Karşılaştığımız zaman benimle zorlama ile de olsa konuşurdu, ama hiçbir zaman adam yerine koymazdı.

Trudolyubov, konuşmasına devam ederek:

— İyi ya... dedi. Her birimiz yedişer ruble versek, üç kişi olduğumuzdan toplam yirmi bir papel olur. Bu parayla iyi bir ziyafet çekeriz. Zverkov'dan da para alacak değiliz ya!..

— Elbette, onu biz çağırıyoruz çünkü, diye doğruladı Simonov.

General olan efendisinin omuzlarındaki yıldızlarıy-la övünen uşaklar gibi atıldı Ferfiçkin:

— İyi de, Zverkov masrafların hepsini bizim karşılamamızı kabul eder mi acaba? Diyelim, bir incelik göstererek kabul etti, ya sonra yarım düzine şampanya açtırır-sa bize?

Sadece "yarım düzine" aklında kalan Trudolyubov:

— Acaba ne oluruz yarım düzineyi içince? dedi. Partinin düzenlemesini üzerine alan Simonov:
— Öyleyse elimizdeki yirmi bir rubleyle üç kişi biz, bir de Zverkov Hotel de Paris'te yarın akşam beşte buluşuyoruz, tamam mı?
77Ben heyecanla, biraz da alıngan bir tavırla:
— Ne yirmi biri, benimle beraber yirmi sekiz olur, dedim.
Bu teklifi hiçbiri beklemiyordu; çok sevineceklerini hatta bana hayranlıkla bakacaklarını düşünüyordum.
Fakat Simonov, yüzüme bile bakmadan:
— Siz de mi katılmak istiyorsunuz? diye sordu.
Beni çok iyi tanıyordu ve bu da beni hep rahatsız etmiştir.
— Neden, ben de arkadaşınız değil miyim? Beni unutmanıza gücendim doğrusu! derken Ferfiçkin, her zamanki kabalığıyla sözümü kesti:
— İyi ama nereden bulacaktık sizi? Trudolyubov da asık bir suratla:
— Sizin Zverkov'la aranız bozuk değil miydi?
Ben, bu konuda kendime çok güveniyordum, belki de bu yüzden sesim titreyerek:
— Bu mesele benden başkasını ilgilendirmez. Belki sadece eski problemlerimiz yüzünden katılmak istiyorum!
Trudolyubov, alaylı bir gülüş fırlatarak:
— Şu sizin ince meseleleriniz de... Sizi anlayabilene bravo doğrusu.
Simonov, kararlı bir şekilde:
— Tamam, siz de katılın; yarın Hotel de Paris'te beşte buluşuyoruz, unutmayın! dedi.
Ferfiçkin, başıyla beni göstererek, Simonov'a:
78
— Eee, para ne olacak? dedi. Fakat Simonov'un kızgın bakışlarını görünce lafını yanda kesti.
Trudolyubov, ayağa kalkarak:
— İyi öyleyse. Çok istiyorsa o da gelsin. Ferfiçkin, kızgın bir şekilde şapkasını alarak:
— Resmi bir toplantı yapmıyoruz, birkaç arkadaş bir araya geleceğiz... Belki de sizi aramızda görmek istemiyoruz...
Sonra gittiler; giderken Ferfiçkin vedalaşmadı benimle, Trudolyubov ise yüzüme bile bakmadan başıyla selam verdi sadece. Onlar gidince Simonov, bana garip garip bakmaya başladı, belli ki canı sıkılmıştı. Ayakta duruyordu ve bana da oturmamı söylemiyordu.
— Hımm... Evet... Demek yarın. Parayı şimdi mi vereceksiniz?
Sonra da hemen yüzü kızararak:
— Bunu, geleceğinizden emin olmak için soruyorum, dedi.
Öfkeden kıpkırmızı kesilmiştim ki, o anda, ona ne zamandır vermediğim beş ruble olan borcum aklıma geldi. Bu borcu hiç unutmamıştım, ama ödemiyordum da.
— Böyle bir şey olacağı hiç aklıma gelmemişti buraya gelirken... Üzgünüm Simonov, yanımda o kadar para yok, dedim.
— Peki peki, önemli değil. Yarın verirsiniz, ben öğrenmek için sormuştum sadece... Şimdi siz...
Lafını yarıda kesti ve öfkeli bir şekilde dolaşmaya başladı. Topuklarına basarak yürüdüğünden çok gürültü çıkanyordu.
79Kısa bir sessizlik anından sonra:
— Sizi rahatsız etmiyorum ya? diye sordum. Birden irkilen Simonov:
— Hayır, hayır... Aslında evet... Şey, bir yere uğramam gerekiyor da, hemen şuracıkta, yakın bir yer...
Yaptığı kabalıktan dolayı özür dileyen bir ses tonuyla konuşuyordu sanki.
Şaşılacak bir rahatlıkla ayağa kalkarak şapkamı aldım ve:
— Aman Tanrım! diye bağırdım. Neden daha önce söylemediniz bunu?

Simonov, kapıya kadar geçirdi beni ve ona hiç de yakışmayan heyecanlı bir sesle:
— Uzakta değil... Şurada, biraz ileride! diye tekrarlıyordu.
Merdivenlere çıktığımda da arkamdan:
— Öyleyse yarın tam beşte! diye bağırdı.
Beni gönderebildiği için seviniyor olmalıydı. Korkunç sinirlenmiştim. Kızgınlıktan dişlerimi gıcırdatarak:
— Şeytan dürttü sanki! Zverkov denen domuzun dölü için değer mi yani? Gitmesem ne olur? Bir şey olmaz elbette! Beni zorlayan mı var sanki? Yarın mektupla Si-monov'a bildiririm...
Sonunda oraya gideceğimi biliyordum, zaten beni öfkelendiren de buydu. Gitmem çok garipsenecekti, fakat bu yüzden daha istekli gidecektim. Üstelik, gitmemem için "parasızlık" gibi çok önemli bir sebep varken. Sadece dokuz rublem kalmıştı. Bundan yedi rubleyi, uşağım
80
Apollon'a verecektim yarın. Yeme içme masrafları kendisine ait, ayda yedi rubleye çalışıyordu Apollon.
Apollon gibi birinin parasını vermemek hiç mümkün mü? Sizlere başka bir zaman anlatırım bu aşağılık herifi.
Bütün bunlara rağmen, o herifin parasını vermeyip partiye gideceğimi adım gibi biliyordum.
Çok berbat rüyalar gördüm o gece. Akşam boyunca en kötü okul hatıralarımı düşünürsem, başka türlüsü beklenemezdi herhalde.
Bakımımı üstlenen uzak akrabalarım vermişlerdi beni o okula; şimdi onların nerede olduklarını bile bilmiyorum. Benim gibi öksüz bir çocuğu başlarından savmış-lardı; çünkü azarlamalarından dolayı kötü düşünceli, sessiz, etrafa boş bakışlar fırlatan birisi olmuştum. Arkadaşlarımın hepsi, onlara benzemediğimden benimle korkunç alay ediyorlardı. Bu alaylara ise asla dayanamıyordum. Diğerleri gibi insanlarla kolay ilişki kuran birisi değildim. Daha ilk gün hepsinden nefret etmeye başladım ve içimde korkak, hastalıklı bir gurur baş gösterdi. Kabalıklarım kabullenemiyordum bir türlü. Yüzümle ve vücudumun bi-çimsizliğiyle alay ediyorlardı. Halbuki kendilerinin suratları daha aptalcaydı. Üstelik, okula gelenlerin yüzlerinde-ki anlamlı ifade zamanla kayboluyordu ve hiçbir şey kalmıyordu. Bakmaya bile duyamayacağınız çocuklar, birkaç yıl içinde değişip sevimsiz insanlar haline geliyorlardı. Yaşım henüz on altı olmuştu, ama ben çoktan içime kapanmış, şaşkınlıkla onlan seyrediyordum. Daha o zamanlar dar kafaları, anlamsız uğraşları, saçma sapan oyunları ve konuşmaları beni hayrete düşürmüştü. Kendimi onlardan üstün görmeye başlamıştım; çünkü çok önemli olaylardan habersiz kalıyor, insanın hayatını etkileyen konulara karşı duyarsız oluyorlardı. Üstelik bunlar, inci-
81nen gururumun eseri hiç değildi. Tanrı aşkına, ne olur, "Sen hayal dünyasında dolaşırken, onlar yaşamın gerçek yüzünü anlamışlardı," gibi beylik laflar etmeyin bana. Gerçek yaşama dair hiçbir şeyi anlamıyordu onlar. Zaten en çok kızdığım şey de buydu! Hatta diyebilirim ki, en basit, en olağan gerçekleri karşılarken bile inanılmaz bir aptallık gösteriyorlardı. Daha o yaşlardayken güçlü ve başarılı insanlara köle olmuşlardı. Ne kadar doğru da olsa önemsenmeyen, ufak bir şey, onların şiddetli alaylarından kurtulamıyordu. Tek uğraşılan, bir rütbeye ulaşmaktı ve daha o yaşlarda oturacakları koltuklardan bahsediyorlardı. Bunun sebebi, akılsızlıklarında olduğu gibi hayatları boyunca çevrelerinde gördükleri kötü örneklerde de aranabilir. Çok berbat bir ahlâka sahiptiler. Ahlâksızlıkları bile sahteydi ve gösteriş doluydu; buna rağmen arasıra körpe çocuklukları ortaya çıksa da, o da hoş gözükmüyordu. Onlardan tüm gücümle nefret ediyordum, fakat ben daha aşağılıktım; o, başka bir konu. Bana karşı olan davranışları, benim onlara karşı olan davranışlarımın aynısıydı; üstelik onlar, benden tiksindiklerini gizlemiyorlardı. Onlardan sevgi beklemiyordum zaten; tek uğraşım, onları küçük düşürmekti.
Arkadaşlarımın alaylarından kurtulmak için büyük bir hırsla derslerime çalıştım. Sonunda başarılı öğrenciler arasına girebildim. Yavaş yavaş saygılarını kazanıyordum; üstelik onların

okuyamadığı kitapları okuduğumu, ders programlarımızda bulunmayan konularda bilgi sahibi olduğumu da anlamaya başlamışlardı. Bana hâlâ alaylı bir şekilde bakıyorlardı, ama akılca onlardan üstün olduğumu kabullenmişlerdi artık. Öğretmenlerin ilgisini üzerime toplayınca her şey iyice değişti; artık alay etmiyorlardı ama düşmanlığımız eskisi gibi kaldı. Aramızdaki ilişkiler, son derece soğuk ve gergindi. Sonunda yine dayanamadım buna; zaman geçtikçe insanlarla yakın ilişki-

ler kurup dost edinmek ihtiyacı duydum. Bu konuda bazı girişimlerim oldu ama hiç doğal olamadığımdan başarılı olamıyordum. Sonunda bir arkadaşım oldu; ama o zamanlar da içimde bulunan zorbalık hissiyle, arkadaşımı kendime köle etmek istedim. O iğrenç arkadaşlarıyla bütün bağlannı koparmasını istedim ondan. Dostluğumun şiddetine dayanamayıp gözyaşlan içinde sinir bunalımları geçirdi. Teslimiyete hazır, saf bir çocuktu; bana iyice bağlandıktan sonra da ondan nefret etmeye ve kendimden uzaklaştırmaya başladım. Bütün amacım, ona galip olmak ve bana bağlandığını görmekti sanki. Diğerlerim değil, onu yenmiştim; çünkü o, hiçbirine benzemeyen, farklı biriydi. Okul bitince ilk yaptığım şey, onca yıl uğraşıp elde ettiğim mesleğimi bir kenara bırakmak oldu. Geçmişimi ve onunla ilgili bütün ilişkilerimi kesip, lanetler okuyarak mezara göndermek istiyordum. Bütün bunlardan sonra Simonov'a gitmem olacak iş değildi doğrusu...

Sabah erkenden yatağımdan kalktım, sanki her şey birazdan oluverecekmiş gibi. O gün öyle bir olay yaşayacaktım ki, hayatımı tümüyle değiştirecekti; buna kesinlikle inanıyordum. Böyle şeylere alışkın olmadığımdan galiba, dışarıdan gelecek böyle küçük bir etkinin bile hayatımı tamamen değiştireceğine inanmışımdır her zaman. Her gün yaptığım gibi işime gittim ve parti hazırlığı için de iki saat erken ayrıldım.

Bu parti için çok sevindiğimi sanmasınlar diye herkesten önce gitmemeye çalışacaktım. Üzerinde durulacak öyle çok şey vardı ki, düşündükçe sinirden çatlıyordum. Kendi ellerimle bir kez daha ayakkabılarımı boyadım; Apollon'a söylemiş olsaydım asla yapmazdı. Günde iki kere ayakkabı boyamak, onun inançlarına çok tersti. O görmesin diye antreden fırçayı gizlice aldım ve işimi bitirdim. Sonra da giyeceklerimi kontrol ettim, hepsi de çok eski ve yıpranmıştı. Son zamanlarda kendimi iyice salı-
vermiştim. Resmi kıyafetim gayet iyiydi ama onunla da yemeğe gidilmezdi. En kötüsü de, pantolonun dizlerinden birinin tam üstünde koca bir leke olmasıydı. Yalnız bu leke, değerimin onda dokuzunu kaybettirecekti. Böyle düşünerek kendimi küçülttüğümü de biliyordum. "Şimdi düşünmenin zamanı değil, gerçek olduğu gibi karşında," diye düşünerek, güvenimi iyice yitiriyordum. Tüm bu meseleleri gereğinden fazla büyüttüğümün farkında olduğum halde, sıtmalılar gibi titremekten kendimi alamıyordum.

"Alçak" Zverkov, bana yukarıdan bakarak soğuk bir şekilde karşılayacak; Trudolyuböv, tüm miskinliği ve bön bakışlarıyla beni küçümseyecek; aşağılık Ferfiçkin de Zverkov'a hoş görünmek için benimle alay edip duracaktı. Tüm bunları düşündükçe delirecek gibi oluyordum. Elbette, bütün bunları Simonov farkedecek ve korkaklığım yüzünden beni küçük görecekti. En kötüsü de hiçbir edebi tarafı olmayan, basit, adi bir şekilde sona erecekti her şey.

Oraya gitmemem, en iyi şey olurdu. Ama bunu yapmam mümkün değildi. Aklıma koyduğum bir şeyi sonuna kadar götürmek huyumdu çünkü. Eğer bunu yapamazsam hayatım boyunca, "Nasıl da korktun değil mi? Gerçeklerden korktun!" diye kendimi yer bitirirdim. Zannettiğim kadar korkak olmadığımı ispat etmek için, o insanların arasına girmeliydim üstelik. Korkudan tir tir titrerken, bir taraftan da onları etkileyip "yüksek fikirlerim ve yabana atılamaz esprilerim"le beni sevmelerinin hayalini kuruyordum. Herkes benimle ilgilenip Zverkov'u unutacaktı; o da utancından sus pus olup bir köşeye çekilecekti. Zverkov'u bu şekilde alt ettikten sonra, ona elimi uzatıp, dostluğumuz şerefine kadeh kaldırırdım. Fakat en kötüsü de

neydi biliyor musunuz? Onları alt edip ezmek ve kendime bağlamak, aslında hiç de istemediğim şeylerdi. Bütün bunları yapmış olsam bile benim için hiçbir değeri ol-
84
mayacaktı. Bunları bilmek, beni iyice sinirlendiriyordu...
Ah! Tanrı'ya ne kadar yalvardım, o günün bir an önce bitmesi için. Tarif edilemez bir hüzünle pencereye yaklaştım, camı açıp sulusepkenin derinliğine kendimi bı-rakıverdim.
Sonunda beşi vurdu, benim külüstür duvar saatim. . Şapkamı aldım ve sabahtan beri aylığını bekleyen, aptallığından lafı ilk olarak açmak istemeyen Apollon'a bakmamaya çalışarak kapıya doğru ilerledim. Zaten batacağım kadar battım diyerek lüks bir araba tuttum ve Hotel de Paris'e tam bir beyefendi gibi gittim.
85l
IV
Veda partisine ilk gelenin ben olacağımı bir gün önceden beri biliyordum. Ama bunun bir önemi kalmamıştı artık.
Diğerleri henüz gelmediği gibi, bize ayrılan salonu bulmakta da güçlük çektim. Sofra hazırlanmamıştı ve garsonlarla uzunca bir konuşma yaptıktan sonra, yemeğin beşte değil altıda olacağını öğrendim. Daha sonra bü-fedekiler de aynı şeyleri söyledi, sorduğuma bin pişman olmuştum. Saat henüz beşi yirmi beş geçiyordu; yemek saatini değiştirdiklerinde, bunu bana da bildirmeleri gerekmiyor muydu? Posta denen şey ne işe yarıyordu? Beni garsonlara, daha da önemlisi, kendime karşı rezil duruma sokmuşlardı. Yine de masaya oturdum. Garson sofrayı hazırlamaya başlamıştı ama ben onun yanında daha bir utanç duyuyordum. Salonda lambalar yandığı halde saat altıya doğru masaya mumları getirdiler. Acaba bunlar, ben geldiğimde neden getirilmemişti?
Yan salonda suskun, asık suratlarından öfke akan iki adam yemek yiyorlardı. Uzaktaki bir salondan çok faz-
86
la gürültü geliyordu. Kahkahalar, Fransızca birtakım çığlıklar ve haykırmalar, orada kadınlı erkekli bir grup olduğunu gösteriyordu. Korkunç derecede sıkılmıştım; hayatım boyunca böyle anlar çok az olmuş olacak ki, saat altıda herkes geldiğinde, kurtarıcılarımı görmüş gibi sevindim. Neredeyse, onlara olan kızgınlığımı göstermeyi unutuyordum.
Zverkov, her zamanki gibi grubun başı olarak önde girdi içeriye. Zverkov, beni masada oturuyor görünce, yavaş adımlarla yaklaştı ve biraz eğilerek kırıtır gibi elini uzattı. Generallere yakışır bir incelik ve sevimlilikle yapmıştı bunu; diğer yandan bir tehlikeye karşı kendini korur gibi bir hali de vardı. Bense Zverkov'un içeriye girer girmez cırtlak bir kahkaha patlatacağını, yemek boyunca da bayat esprilerini ve soğuk şakalannı yapacağını zannediyordum. Doğrusu ben, kendimi bu şekil bir Zverkov'a ayarlamıştım, tepeden bakan ince ruhlu Zverkov, beni şaşkınlığa uğrattı. Anladığım kadarıyla Zverkov, kendisini benden üstün görüyordu. "Generaller gibi davranarak beni küçük düşüreceğini sanıyorsa aldanıyor, onun ağzının payını vermesini bilirim," diye düşünüyordum. Peki ya küçük görmek niyetinde değil de, sadece bana tepeden bakacağına ve beni korur gibi konuşabileceğine inanıyorsa? Bütün bunları düşündükçe boğulacak gibi oluyordum.
Zverkov, son zamanların modasına uyup, sözcüklere neredeyse ıslık çaldırarak, uzata uzata:
— Sizin de yemeğe katılacağınızı duyduğumda çok şaşırdım! dedi. Epeydir görüşemiyorduk sizinle. Bizden hep uzak duruyorsunuz, ama biz düşündüğünüz gibi kötü insanlar değiliz. Neyse, dostluğumuzu yenilediğimiz için mutluluk duyuyorum.
Daha sonra, hiç önemsemeyen bir tavırla arkasını döndü ve şapkasını pencerenin önüne bıraktı.
87Trudolyubov:
— Çok beklediniz mi? diye sordu. Sinirden titreyen, sert bir sesle:
— Dün bana söylendiği gibi tam beşte buradaydım, dedim.

Trudolyubov, şaşkın şaşkın Simonpv'a baktı ve:
— Yemek saatinin değiştiğini bildirmediniz mi?
— Yoo, hayır. Unutmuşum.
Bunları söyledikten sonra, özür bile dilemeden mezelere bakmaya gitti Simonov.
Durumumu komik bulmuş olacak ki Zverkov, gülerek:
— Vah vah!.. Demek bir saattir buradasınız! diye bağırdı.
Arkasından da Ferfiçkin denen aşağılık herif, sokak köpeklerinin havlamasını andıran bir sesle gülmeye başladı. Halimi çok komik bulmuştu herhalde.
— Bunda gülünecek ne var! diye bağırdım. Bu, tamamen sizin suçunuzdur. Bana haber veremez miydiniz? Bu... Bu... Bu, koca bir saçmalıktan ibaret.
Trudolyubov, kötü bir niyet taşımaksızın bana arka çıktı:
— Sadece saçmalık değil bu, siz çok naziksiniz. Buna açıkça küstahlık denir. Neyse ki bir art niyet yok. Nasıl oldu da Simonov... Hımm...
Ferfiçkin, söze karışarak:
— Bunu bana yapmış olsalardı, ben... demişti ki,
88
Zverkov sözünü keserek:
— Keşke bizi beklemeden, bir şeyler getirtip başla-saydınız yemeğe! dedi.
Öfkeli bir ses tonuyla:
— Bunu sizin izniniz olmadan da yapabilirdim elbette. Eğer beklemişsem...
Simonov, içeriye girerek:
— Baylar, yemek hazır! diye bağırdı. Her şey hazır ve şampanyalar da buz gibi söğüdü.
Daha sonra aniden bana döndü ve önceki gibi yüzüme bakmadan:
dedi.
• Adresinizi bilmiyordum ki, nasıl bulacaktım sizi?
Benim için pek de iyi şeyler düşünmediği belliydi. Öyle görünüyordu ki, dün olanlardan sonra benim hakkımda epey kafa patlatmıştı.
Hep beraber oturduk. Masa yuvarlaktı. Solumda Trudolyubov, sağımda da Simonov vardı. Tam karşımda Zverkov oturuyordu, Ferfiçkin de Trudolyubov'la onun arasında kalmıştı.
Zverkov, benimle konuşmayı sürdürmek için:
— Siz hâlâ "X" bakanlığında mı çalışıyorsunuz? diye sordu.
Sıkıldığımı anlamıştı ve konuşarak beni rahatlatacağını düşünüyordu aklınca. Büyük bir öfke duyarak, "Galiba şu şişeyi kafasına geçirmemi istiyor," diye düşündüm. Hiç sevmediğim konuşmalardı bunlar ve bu yüzden çabuk sinirleniyordum.
89Gözlerimi önümdeki tabaktan ayırmayarak kaba bir sesle:
— Hayır, 'Y' bakanlığına geçtim! diye yanıt verdim.
— Öyle mi!.. Yeni işinizden memnun musunuz bari? Eski işinizi neden bırakmıştınız?
— Hiçbir neden yoktu, canım istedi ve ayrıldım.
Kendimi kontrol edemiyordum; heceleri Zver-kov'dan daha fazla uzatarak konuşuyordum. Ferfiçkin, gülmemek için kendini zor tutuyordu. Simonov, alay eder gibi yüzüme bakıyordu. Trudolyubov ise yemeğini bırakmış, ilgiyle izliyordu beni.
Zverkov, anlamamazhktan gelmişti ama söylediklerime alındığı çok açıktı.
— Eee, söylesenize, ne kadar alıyorsunuz?
— Ne gibi?
— Yani, aylığınız ne kadar demek istiyorum.
— Yoksa beni sorguya mı çekiyorsunuz?
Daha sonra pancar gibi kızarmış bir yüzle ne kadar aylık aldığımı söyledim.
Zverkov, dudağını bükerek:
— Çok almıyormuşsunuz, dedi. Ferfiçkin, o iğrenç yılışmasıyla:
— Siz, bu aylıkla lüks lokantalarda yemek de yiyemezsiniz! diye atıldı ortaya.

Trudolyubov, ciddi bir ses tonuyla:
— Bu fakirliğin resmidir bence, dedi.
90
Zverkov, bana küçümser bir gözle bakarak, iğneleyici bir tavırla:
— Görmeyeli epey zayıflamış, değişmişsiniz! dedi. Ferfiçkin, pis pis gülerek:
— Bırakın canım, utandırmayın çocuğu! dedi. Daha fazla kendimi tutamadım ve patlayıverdim:
— Bunda hiç de utanılacak bir şey yok beyefendi! Anlayabiliyor musunuz? Şunu iyice kafanıza sokun ki Bay Ferfiçkin, bu lüks lokantada başkasının değil, sadece kendi paramla yemek yiyorum.
— Ne dediniz siz? Başkasının parasıyla yemek yiyen kimmiş?
Ferfiçkin, epey öfkelenmişti, çok ileri gittiğimi far-kederek:
— Benim söylemek istediğim o değildi! Üstelik neden daha doğru düzgün bir konuya geçmiyoruz?
— Zekânızı göstermek istiyorsunuz galiba.
— Endişe etmeyin, bunun yeri burası değil zaten.
— Eee, siz de çok ileri gittiniz. Bakanlığın işleriyle uğraşırken aklınızı mı oynattınız yoksa?
Zverkov, emir verir gibi:
— Yeter artık, kesin şu zırıltıyı! diye bağırdı. Simonov:
— Saçma, saçma! diye söyleniyordu. Trudolyubov, sadece bana bakarak, sertçe:
— Evet, saçma! Sevdiğimiz bir arkadaşımızı yolcu
91ederken güzel bir parti verelim dedik, siz de eski yaralan deşiyorsunuz. Dün bize katılmak için dil döken sizdiniz, rahat durun bari...
Zverkov da bir taraftan bağırıyordu:
— Durun yahu! Yeter artık! Kesin şu dırıltıyı, hiç yakışmıyor size... Bakın size başımdan geçen bir olayı anlatayım. İki gün önce az kalsın evleniyordum!..
Daha sonra da Zverkov, iki gün önce evlilikten nasıl kurtulduğunu açık saçık bir dille anlatmaya başladı. Konuşmasının içerisinde bir tek evlilik lafı geçmiyor, sürekli generallerin, albayların, mabeyincilerin isimleri tekrarlanıyordu. Anlattığına göre, içlerinde en önemli insan da Zverkov'un ta kendisiydi.
Neredeyse, gülmekten kendilerinden geçeceklerdi. Ferfiçkin, ince ve sesli kahkahalar savuruyordu. Beni far-ketmiyorlardı bile; ben de bir köşede yenilmiş, onurum kırılmış bir şekilde sus pus oturuyordum. "Aman Tanrım, burası benim yerim olabilir mi?" diye düşünüyordum. "Ahmakça hareket ettim. Şu Ferfiçkin'e de gereğinden fazla yüz verdim. Salaklar, beni masalarına davet ederek bana onur verdiklerini düşünüyorlar. Aslında varlığımla ben onlara onur veriyorum. (Zayıflamışım... Giysilerim eskiymiş...) Lanet pantolon!.. Zverkov, biraz önce dizimin üzerindeki lekeyi gördü... Ne var yani? Şimdi kalkıp şapkamı alır ve tek kelime bile etmeden buradan çıkabilirim. Onları hiç de önemsemediğimi anlarlar. Eğer isterlerse yarın düello bile yaparım. Lanet olsun, yedi rubleye acıyacak değilim ya! Onlar, bunu düşünürler herhalde... Acımıyorum işte! Hemen şimdi gidiyorum."
Elbette ki, oturduğum yerden kalkamadım. Sinirimi bastırmak için Lafitte ve Keres şaraplanndan bardak bardak içiyordum. İçkiye pek alışık değildim, o nedenle
hemen başım dönmeye başladı. Sarhoşluğum arttıkça üzüntüm de artıyordu. Aniden içimde bir istek belirdi; hepsini çok kötü bir biçimde aşağılayıp kalkıp gitmek... O zaman "Evet, çok gülünecek bir tipi var, ama zekâsı harika," diyeceklerdi. Sonra... Aman, canlan cehenneme...
Baygın bakışlarımla, hiç de utanmadan hepsini şöyle bir gözden geçirdim. Beni tamamen unutmuşlardı. Birbirleriyle yüksek sesle konuşuyor, şakalar yapıp duruyorlardı. Sürekli konuşan kişi Zverkov'du. Söylediklerini dinlemeye başladım. Kendisine deliler gibi aşık olan güzel bir kadından bahsediyordu Zverkov. Her halinden yalan söylediği anlaşılıyordu. Bu

meselede kendisine, üç bine yakın köylüsü olan, çok yakın dostu, Prens Kolya denen bir hassa subayı yardım etmişti.
Birden, lafa kanşarak:
— Peki ama, üç bin köylüsü olan dostunuz Kolya, veda partinize gelmedi! dedim.
Hepsi sustular. Daha sonra Trudolyubov, küçümseyen gözlerle bana bakarak:
— Siz, şimdiden sarhoş olmuşsunuz! dedi.
Zverkov da tıpkı bir böceğe bakar gibi bakıyordu bana. Bakışlarımı yere çevirdim. Simonov kalkarak bardaklara şarap doldurmaya başladı.
Önce Trudolyubov, ardından da diğerleri kadehlerini kaldırdılar. Ben öylece oturuyordum.
Trudolyubov, Zverkov'a dönerek:
— İyi yolculuklar dileğiyle sağlığına içiyoruz! diye bağırdı. Eski günlerimiz ve geleceğimiz için baylar... Varolun!
Herkes kadehini dikip şaraplarını içti ve Zverkov'a
92
93sarılıp öptüler. Ben hâlâ kımıldamıyordum. Kadehim önümde dolu duruyordu.
Trudolyubov, öfkeyle bana döndü. Sabrının tükendiği anlaşılıyordu.
— Siz içmeyecek misiniz?
— Ben kendi adıma bir konuşma yaptıktan sonra içeceğim, Bay Trudolyubov.
— Kendini beğenmiş, sen de! diye söylendi Simo-nov.
Sandalyeden hızlıca kalkarak kadehi elime aldım. Benim için çok olağanüstü bir olaydı bu, ama aklıma söylenecek hiçbir şey gelmiyordu.
Ferfiçkin:
— Silence. (*) Akıl hazinemizin kapılan aralanıyor.
Zverkov, anlamıştı olacakları ve ciddi bir şekilde bana bakıyordu.
— Sayın Teğmen Zverkov! Şunu bilmenizi isterim ki, gösterişli laflardan ve bunları edenlerden, birilerinin elini eteğini öpmeye çalışanlardan hiç de hoşlanmam. Bu bir... İkincisi...
Herkes homurdanarak kımıldamaya başladı.
— İkincisi, zamparalıktan ve bunu yapanlardan nefret ederim. Üçüncüsü de, açık olmayı, dürüstlüğü ve doğru sözlülüğü severim.
Çok seri bir şekilde konuşuyordum. Söylediklerimi düşününce de her tarafım buz kesiliyordu.
— Düşünmeyi seviyorum Bay Zverkov! Eşit şartlar-
(*) Silence: Susalım! 94
da süren arkadaşlıkları seviyorum... Eee... Daha ne diyecektim! Sevdiğim diğer bir şey de... Şey... Lafı daha fazla uzatmayayım... Sağlığınıza bay Zverkov! Gittiğinizde Çerkez kızlarım büyülemeyi ihmal etmeyin. Düşmanlarımıza acımayın ve... Neyse... Sağlığınıza bay Zverkov!
Zverkov, sandalyesinden kalkıp beni eğilerek selamladı. Bana çok kızdığı anlaşılıyordu, yüzü bembeyaz olmuştu.
Trudolyubov, masaya bir yumruk geçirerek:
— Lanet olsun! diye bağırdı. Ferfiçkin, çığlık atarak:
— Bunun canı tokat istiyor anlaşılan! diyordu. Simonov ise:
— Kovalım bu herifi buradan! diye söylendi.
Neredeyse öfkeyle üzerime yürüyeceklerdi ki Zverkov, onları durdurarak:
— Susun baylar! Yerinize oturun! Sizlere teşekkür ederim, ama bu beyin sözlerine verdiğim değeri kendim de gösterebilirim.
Ferfiçkin'e döndüm, kasılarak ve yüksek sesle:
— Bay Ferfiçkin! Şu anda söylediğiniz sözlerin hesabını yarın vereceksiniz!
— Düello mu demek istiyorsunuz! Hay hay!
Ferfiçkin'i düelloya çağırırken halim çok komik olmalıydı ki, hepsi gülmekten yere yattılar.
Trudolyubov, tiksinerek bakarak:

— Bırakın artık şunu! Görmüyor musunuz, kütük
95gibi sarhoş!
Simonov, yine homurdanarak:
— Onu aramıza aldığımız için kendimi affetmeyeceğim!
"Şu şişeyi alıp kafalarına geçirmeliyim," diye düşündüm ve şişeyi hızlıca alarak kadehimi doldurdum.
"Hayır, hayır... Sonuna kadar oturacağım burada. Siz, kalkıp gitmemi bekliyorsunuz, değil mi? Ama gitmeyeceğim. Burada oturarak size en ufak bir değer bile vermediğimi göstereceğim. Burası bir lokanta ve ben de yediklerimin karşılığını veriyorum. Sizleri, satranç oyunundaki piyon olarak görüyorum, üstelik oyun dışı bırakılmış piyonlar. Bu nedenle canımın istediği kadar içeceğim. Bana kimse karışamaz... İstersem şarkı da söylerim... Bu, benim hakkım... Hımm..." şeklinde düşüncelerim devam ediyordu.
Fakat şarkı söylemedim. Masadakilerin hiçbirine bakmamaya gayret ediyordum. Sakin olmaya çalışarak, ilk önce onların benimle konuşmasını beklemeye başladım. Ne yazık ki, tek kişi benimle konuşmadı. O zaman, onlarla barışmayı çok istedim. Saat sekiz oldu, sonra da dokuz... Masadan kalkmış ve yan taraftaki koltuklara oturmuşlardı. Zverkov, koltuğa uzanmış, bir ayağını da küçük, yuvarlak bir sehpanın üstüne koymuştu. Şarapları da yanlarına almışlardı. Gerçekten de Zverkov, tam üç şişe şampanya ısmarlamıştı. Doğal olarak beni çağırmadılar yanlarına. Zverkov'un etrafını çevirmiş, kendilerinden geçmiş gibi onu dinliyorlardı. Bu adamı çok sevdikleri anlaşılıyordu.
"Anlamıyorum! Anlamıyorum!" diye söylenip duruyordum. Arada bir coşarak, sarhoşlara ait yılışıklıkla birbirlerine sarılıp öpüşüyorlardı. Kafkasya'dan, gerçek aşk-
96
lardan, kahramanlıktan, görevlerindeki başarılarından sözediyorlardı. Hiç de tanımadıkları Podhorjevski denen bir hassa subayının yıllık gelirinden bahsedip, böyle bir zenginliğe sahip olmanın kendilerini ne kadar sevindireceğinden sözediyorlardı. Sonra, yine hiçbirinin yakından görmediği Prenses D'nin güzelliğini ve kibarlığım anlata anlata bitiremiyorlardı. Daha sonra laf, dönüp dolaşıp Shakespeare'in ölümsüzlüğüne geldi.
Koltukların karşısındaki duvar boyunca, soba ile masa arasında yürüyor, konuşulanları gülümseyerek dinliyordum. Kendi başıma, onlarsız eğlenebileceğimi kanıt layarak, güçlü olduğumu gösterecektim. Sırf onlara inat, ayakkabılarımın topuklarına basıp gürültü çıkarıyordum. Fakat boşuna uğraşıyordum. Dönüp bana bakmamışlardı bile. Ama ben bu şekilde, masa ile soba arasında gidip gelerek, sekizden on bire kadar vakit geçirebilirdim. "Canım bunu istiyor, yasak değil ya!" diye düşünüyordum. Garsonun biri, salona girip çıkıyordu, birkaç kere durup yüzüme baktı. Gidip gelmekten başım dönmeye başlamıştı. Bazen durduğum yeri çıkarmak için dakikalarca düşündüğüm oluyordu. Geçirdiğim bu üç saat boyunca terden üç kez sırılsıklam oldum ve kurudum. Arasıra içimde korkunç bir acı hissediyor ve bu berbat, gülünç, korkunç anları on yıl, yirmi yıl, hatta kırk yıl geçse de unutamayacağımı düşünüyordum. Bir daha asla kendimi bu kadar al-çaltmayacaktım, üstelik kendi ellerimle. Artık her şeyi açık bir şekilde görebiliyordum, ama yine de masa ile soba arasındaki yürüyüşümü durduramıyordum.
Koltuklarda oturan düşmanlarımla konuşur gibi, "Ah, siz benim neleri düşünüp anlayabilecek kabiliyette olduğumu, kültür seviyemi bir bilseniz!" diye düşünüyordum. Ama onlar, beni görmüyorlardı bile... Sadece bir kere, Zverkov Shakespeare'den bahsederken, alaylı alaylı gülmüştüm ve hepsi dönüp bana bakmıştı. Çok yapmacık
97
ve iğrenç bir gülüşüm vardı; bunun üzerine konuşmalarını kesip, onları adam yerine koymadan masa ile soba arasındaki hızlı yürüyüşümü seyrettiler büyük bir şaşkınlıkla... Bu da bir sonuç vermedi, yine kimse konuşmamıştı benimle. İki dakika sonra yine beni görmez oldular.

Saat on bir olmuştu. Zverkov, ayağa kalkarak:
— Baylar, şimdi hedefimiz orası! diye bağırdı. Diğerleri de hemen kabul ederek:
— Elbette, nasıl istersen! dediler.
Doğruca Zverkov'a döndüm. Kendimi çok yorgun ve halsiz hissediyordum ve bu durumdan kurtulmak için ölmeyi bile göze alabilirdim. Ateşler içerisinde yanıyordum; terden ıslanan saçlarım kuruyunca alnıma ve şakaklarıma yapışmıştı. Kararlı ve kaba bir ses tonuyla:
— Zverkov! dedim. Özür diliyorum sizden. Bay Fer-fiçkin, sizden de. Sizleri gücendirdiysem baylar, hepinizden Özür diliyorum!
Ferfiçkin, cırtlak bir sesle ve alay ederek:
— İşte yola gelin böyle! Düello, herkesin yapabileceği bir şey değil.
Birden, öfkeden patlayacak gibi oldum.
— Hayır, benim düellodan korktuğum yok Bay Ferfiçkin! Hemen yarın sizinle düello etmeye hazırım. Üstelik bunu çok istiyorum, siz de gelmek zorundasınız. Size düellodan korkup korkmadığımı göstereceğim. İlk ateş eden siz olacaksınız ve ben de silahımı havaya boşaltacağım.
— Bu adam kendince eğleniyor! dedi Simonov.

Trudolyubov ise:
— Tamamen saçmaladı! diye karşılık verdi. Zverkov, beni küçümseyerek:
— Çekilin önümüzden, izin verin de geçelim! Daha ne istiyorsunuz! dedi.
Onlar da çok içmişlerdi ve hepsinin suratları kırmızı, gözleri parlaktı.
— Zverkov, sizinle dost olmak istiyorum. Biliyorum, sizi küçük düşürdüm, ama...
— Siz mi beni küçük düşürdünüz? Siz... Beni... Şunu iyice kafanıza sokun beyefendi, siz beni asla küçük düşüremezsiniz!
Zverkov'dan sonra Trudolyubov lafa kanşarak:
— Yeter artık, haydi çekil önümüzden! Hadi gidelim arkadaşlar...
Zverkov:
— Şimdiden anlaşalım baylar, Olympia benim! dedi.
Diğerleri gülerek:
— Sen istediğini al, bizim gözümüz yok! dediler.
Sanki yüzüme tükürmüşlerdi... Öylece kalakaldım. Hepsi gürültüyle çıktılar odadan. Trudolyubov, aptalca bir şarkı söylüyordu. Simonov, garsonun bahşişini vermek için geride kalmıştı. Ona doğru ilerledim, umutsuz ama kararlı bir sesle:
— Simonov, bana altı ruble verin! dedim. Simonov şaşırmıştı ve bana aptal aptal bakmaya

başladı. Çok sarhoştu.
— Şimdi siz, oraya da mı geleceksiniz bizimle?
— Evet!
— Param yok! dedi ve alay eder gibi gülerek paltosunu alıp dışarı çıktı.
Paltosundan tuttum, sanki kâbus görüyordum.
— Simonov! Paranızın olduğunu gördüm, neden bana vermek istemiyorsunuz? Beni bu kadar önemsiz mi görüyorsunuz? Ne olur, beni geri çevirmeyin! Sizden neden bu parayı istediğimi bir bilseniz!.. Geleceğim ve tüm planlarım buna bağlı...
Simonov, parayı çıkardı ve fırlatır gibi önüme attı.
— Bu kadar yüzsüzseniz, buyurun! dedi ve arkadaşlarının arkasından koşmaya başladı.
Aşağı yukarı bir dakika kadar yalnız kaldım. Darmadağın olmuş bir masa, yemek artıkları, yerde kırık bir kadeh ve sigara izmaritleri vardı. Kafam bir acayip olmuştu, içimde büyük bir eziklik hissediyordum. Üstüne üstlük, bütün olanlara şahit olan ve bana bakan bir de garson varken...

— Oraya! diye bağırdım. "Ya hepsi pişman olup ayaklarıma kapanacak, ya da... ya da Zverkov'u tokatlayacağım..."
100
Koşa koşa merdivenlerden inerken:
— Nihayet isteğine ulaştın! Karşındaki gerçeğin ta kendisi! Artık Roma'yı bırakıp Brezilya'ya yerleşen Papa da, Korno gölündeki balo da yok karşında. Tam ortasında bulunuyorsun yaşamın! diye kendi kendime söyleniyordum.
Birden, "Bütün bu yaşadıklarına gülecek kadar al-çaldın sen," diye düşündüm.
Sonra kendi kendimi susturarak:
— Öyle olsun, ne yapayım! Zaten hiçbir şeyim kalmadı! dedim.
Çoktan gitmişlerdi bizimkiler, fakat nereye gideceklerini bildiğim için, bunun önemi yoktu.
Lokantanın önünde sadece bir kızak sürücüsü vardı. Gece çalışanlardan olmalıydı. Üzerindeki paltonun omuzlan, yağan sulusepkenden dolayı görünmez hale gelmişti. İnsanı fazlaca bunaltan, nemli bir hava vardı. Adamın atı, fazla iri olmayan, alacalı, uzun tüylü bir attı; o da
101karın altında uzun süre kalmıştı ve durmadan tıksırıyor-du. Bu anlattıklarımı öylesine iyi hatırlıyorum ki...
Kızağa binerken, birdenbire Simonov'un para verişi geldi gözlerimin önüne ve öylece yığılıverdim kızağa, dizlerim tutmaz olmuştu.
— Tamamen pisliğin içine battım, bunu bu gece ya değiştiririm ya da geberirim! diye bağırdım.
— Hadi yürü!..
Yola çıktık, fakat benim kafamın içinde öyle çok şey vardı ki, düşünceler büyük bir hızla geçip gidiyordu.
— O adamlar, benimle dost olmak için asla önümde yalvarmazlar. Bu da tıpkı Korno gölü kenarındaki balo gibi adi, romantik, aptalca bir hayalden ibaret. Zverkov'u tokatlamaktan başka bir seçeneğim kalmadı artık. Tamam, kararımı verdim, Zverkov'u tokatlamaya gidiyorum. Arabacı! Hadi sür...
Arabacı, dizginleri daha hızlı sallamaya başladı.
— Onu gördüğüm an tokatı indireceğim suratına! Yoksa, önce birkaç laf söyleyip, ondan sonra mı vursam? Yok, yok... Görür görmez vurmalıyım. Hepsi oradadır, Zverkov da Olympia ile birlikte bir koltukta oturuyordur. Kahrolası Olympia, bir keresinde beni küçümseyerek suratımla alay etmiştin... Olympia'yı saçlarından, Zverkov'u da kulaklarından tutarım ve sürüklerim onları öylece!.. Hayır, hayır... En güzeli, tek kulağından tutup götürmek! Diğerleri de üzerime yürüyecek, beni dövüp dışarı atacaklardır. Eminim, böyle yapacaklardır. Olsun!.. İlk ben vurmuş olacağım ya! İnsanların gözünde Zverkov kötü bir üne sahip olacak ve bunu da beni dövmesi değil, ancak düello temizleyecek! Sonunda benimle dövüşmek zorunda... İstedikleri kadar dövebilirler şimdi beni!.. Adi herif-
102
ler!.. Trudolyubov, içlerinde en güçlü olanıdır ve en çok da o üstüme gelecektir. Ferfiçkin, yanlardan saldırarak saçlarıma yapışır, eminim. Umurumda bile değil. Bütün bunlara hazırlıklı gidiyorum ben. En sonunda o küçük kafalarına sokabilecekler gerçeği, benim için zerre kadar değerleri olmadığını haykıracağım!
— Arabacı hadi, hızlı sür! diye bağırdım.
Çok yüksek sesle bağırmış olmalıyım ki, arabacı birdenbire irkildi ve kırbacını şaklatmaya başladı.
— Güneş doğarken dövüşürüz, kararlıyım... İşimden de vazgeçtim. Ferfiçkin, "bakanlık" diyerek işimle alay etti kendince. İyi de silahlan nereden bulacağım? Tamam! Aylığımı şimdi çekerim, mesele kapanır. Peki ya barutla kurşun? Bir de tanık lazım. Hiç arkadaşım da yok ki... Ama bunu da halledebilirim... Yolda karşıma çıkacak sıradan birisi, nasıl boğulurken hayatımı kurtarmak zo-rundaysa, bana tanıklık da etmek zorundadır. Böyle şeylerde durumun

nasıl olduğunun önemi yoktur. Üstelik, işyerinden müdürüme rica etsem, o bile bana tanıklık yapacaktır; hem de bunu herkesten gizleyerek. Şefim Anton Antonoviç ise...
Birdenbire olaylar farklı bir açıdan çıktı karşıma ve düşündüklerimin ne kadar aptalca olduğunu anladım. Ama yine de...
— Arabacı, daha hızlı sür! demekten kendimi alamadım.
— Aman beyefendi!
Birden, yüzüme soğuk bir rüzgar çarptı.
— Acaba hemen eve mi dönsem? Tanrım! Bu partiye gelmek için neden bu kadar ısrar ettim ki sanki? Bir türlü inanamıyorum. Hele o masa ile soba arasındaki üç
103
saatlik gidip gelme... Bunun sorumlusu onlar ve cezasını onlar çekecek. Daha hızlı arabacı!..
— Peki ya karakola gidersem?.. Buna cesaret edemez onlar... Rezil olmaktan korkarlar. Belki de Zverkov, benimle düello etmeyi kabul etmeyecek; kendisi için alçal-tıcı bulacaktır bunu. Eminim ki, böyle olacak... Ama ben, ne yapacağımı biliyorum. Zverkov'un yola çıkacağı posta merkezine gider, tam arabaya binmek üzereyken üstüne atlarım; hızlıca ayaklarından tutarım ve kaputunu çeker alırım sırtından. O da işe yaramazsa ellerini ısırırım. (Kızgın bir insanın neler yapabileceğini anlasınlar...) İsterse Zverkov kafama, diğerleri de sırtıma yumruklarını indirsin! Ben de oradaki herkese:
— Bakın şu hergeleye!.. Yüzünde benim tükürüğümle gidip de Çerkez kızlarını baştan çıkaracak!., diye bağırırım.
Elbette ki bu, benim sonumu getirir. İşimden kovulurum, yakalanıp yargılanır ve hapsi boylarım... Sonra da Sibirya'ya, sürgüne gönderilirim. Hiçbiri umurumda değil!.. On on beş yıl sürgün hayatından sonra, sersefil bir dilenci bile olsam, yine onun peşini bırakmam. Herhalde uzak bir şehirde evlenmiş, bir yuva kurmuş olurdu. Bir de yetişkin kızı olurdu... Ona şöyle bağırırdım o zaman:
— Gaddar herif!.. Şu çökmüş avurtlarıma, üzerimdeki yırtık elbiselere bak! İşimi, mutluluğumu, sanatı, bilimi, sevdiğim kadını... Her şeyimi kaybettim senin yüzünden. İşte silahlar!.. Ben, silahımı boşaltıyor ve seni affediyorum!
Sonra da havaya ateş edip, ortadan kaybolacak-
tım...
Tüm bu anlattıklarımın Silvio (*) ve Lermontov'un
(*) Puşkin'in bir öyküsü.
104
Maskarad'ından olduğunu bildiğim halde, gözlerimin yaşarmasına engel olamadım. Sonra kendimden utanmaya başladım. Kızağı durdurdum ve aşağı indim. Yolun ortasında öylece kalakalmıştım, arabacı da şaşkın gözlerle bana bakıyordu.
Ne yapacağım şimdi!.. Oraya gitmem de, gitmemem de büyük aptallık olacaktı. Ama, Tanrım! Gitmemezlik olur mu? Üstelik bütün aşağılamalardan sonra!..
Hayır, olmaz! diye bağırarak tekrar kızağa atla-
dım.
— Bunu yapmak zorundayım! Arabacı, oraya!..
Öylesine sabırsızlanmıştım ki, arabacının ensesine bir yumruk geçiriverdim. Arabacı:
— Ne oluyor beyefendi, neden vuruyorsun? diye bağırdı. Yine de ata hızlı bir kırbaç indirdi ve hayvan çifte atmaya başladı.
Sulu kar, lapa lapa yağıyordu; ama umurumda değildi bu ve ben paltomun yakasını açmıştım. Etrafımdaki her şeyden uzaklaşmıştım. Zverkov'u tokatlamaya kesin kararlıydım. Üstelik bu işin hemen şimdi olacağım, hiçbir kuvvetin de bunu durduramayacağını hissediyordum. Kar bulutlan arasında sokak fenerlerini zar zor seçiyordum; bunlar, bana cenaze alayındaki meşaleleri hatırlattı. Paltomun, ceketimin, hatta atkımın içine kadar girmişti kar. Fakat bunlara

aldırdığım yoktu benim. Ne de olsa batmış bir adamdım ben.

Sonunda geldik. Kızaktan hızlıca indim ve kendimde olmayarak çıktım merdivenleri. Ellerimle ve ayaklarımla kapıyı tekmeliyordum. Ayakta duracak halim kalmamıştı. Geleceğimden haberdarlarmış gibi kapıyı hemen açtılar. Simonov, içeridekilere birisinin daha geleceğini
105söylemişti. Buraya ancak haberli gelinir ve çok dikkatli olunurdu. Polislerin ne zamandır ortadan kaldırmaya çalıştığı "moda mağazalarından biriydi bu ev. Gündüzleri mağazaydı gerçekten, ama geceleri randevulu konuklar alınırdı.
Hızlı hızlı yürüyerek dükkanı geçtim ve salona girdim. Birden, şaşkınlıktan kalakaldım öylece... Salonda bir tane mum yanıyordu sadece ve hiç kimsecikler yoktu.
— Neredeler? diye sordum.
Karşımda duran kadın, evin sahibiydi; benden söz edilmiş olmalıydı ki, yüzüme sırıtarak bakıyordu. Biraz sonra bir kapı açıldı ve içeriye birisi girdi.
Hiç kimseyi umursamadan salonda bir aşağı bir yukarı dolaşıyordum, bir taraftan da kendi kendime konuşuyordum. Ölümden dönmüş gibi seviniyordum. Tüm benliğimi kaplamıştı bu sevinç. Çünkü, kesinlikle tokat atacağımı biliyordum. Ama kimse yoktu artık, her şey tamamen değişmişti. Etrafa şaşkın şaşkın bakıyordum. Kendime gelememiştim, içeriye giren bir kıza takıldı birden gözlerim: Genç, soluk yüzlü bir kız duruyordu karşımda. Düzgün kara kaşları vardı kızın ve şaşkın bir ifadeyle bana bakıyordu. Bu bakışı çok sevdim, eğer sırıtarak baksaydı ondan nefret edecektim. Hâlâ kendime gelememiştim ve kızın yüzüne dikkatli bakmaya çalışıyordum. Kızın yüzünde saflık, yumuşaklık ve fazlaca ciddiyet okunuyordu. Bu yüz ifadesiyle çok şeyini yitirmiş olmalıydı burada; çünkü bizimkilerden hiçbirinin onu görmediklerinden eminim. Uzun boyu, biçimli bir vücudu, sağlıklı bir görüntüsü vardı; ama yine de güzel sayılamazdı. Çok sade bir giysi vardı üzerinde. Pek de hoş olmayan bir içgüdüyle kıza doğru yanaştım.
Birdenbire duvardaki aynaya takıldı gözlerim. Bü-
106
tün akşam boyunca yaşadıklarımdan sonra solgun, bitkin, öfkeli suratım ve darmadağın saçlarımla çok berbat görü-nüyordum. "Aman, bana ne... Beni çok çirkin bulursa daha fazla sevinirim," diye düşündüm.
107VI
...Duvarın diğer tarafından bir saatin sesi geldi; sanki birisi hırlıyormuş gibi çıkmıştı ses. Bu garip saat sesini, cırtlak çan sesleri takip etti. Saat ikiydi. Kendime geldim sonra, birdenbire... Aslında uyumuyordum, sadece biraz dalmıştım.
Çok büyük bir elbise dolabı, etrafta bir sürü kutu ve kumaş parçalan vardı; ıvır zıvır birçok eşyayla dolu olan bu salon çok basık, dar ve karanlıktı. Salonun diğer bir köşesinde, masanın üzerinde sönmek üzere olan bir mum vardı; arasıra parlıyor sonra yine azalıyordu. Birazdan tamamen karanlık olacaktı bu salon.
Pek uzun sürmedi kendime gelişim. Bütün her şey, sanki üzerime saldırmak için bekliyorlarmış gibi, aniden çıktılar karşıma. Her şeyi unutmuşken bile, düşlerimin etrafında dönüp durduğu bir nokta vardı zihnimde. En garip şey de, ayıldıktan sonra, o gün olup bitenlerin benimle hiçbir ilgisi yokmuş gibi, kendi dışımda olarak hatırlamam.
108
Kafam sersem gibiydi. Sanki havada uçan bir şey üstüme geliyor ve beni rahatsız edip duruyordu. Çok korkunç bir kızgınlık hissediyordum içimde ve bunu boşaltacak fırsat kolluyordum. Birdenbire yanımda bir çift kocaman göz gördüm, dikkatle bana bakıyordu. Çok soğuk, hüzünlü, umursamaz ve yabancı bakışlardı bunlar; altında ezildiğimi hissediyordum.

Birden, beynimde bir düşünce oluştu... Rutubetli ve karanlık yeraltına girişlerimde de aynı sıkıntıyı yaşardım. Karşımdaki siyah, iri gözlerin beni böylesine incelemesi hiç de normal bir şey değildi. Kızın yanında neredeyse iki saat hiç konuşmadan yattım, herhalde ihtiyaç hissetmedim... Sonra, bunu düşününce de gülmek geldi içimden. Fuhuşun anlamsızlığını ve bir akrep kadar iğrenilecek bir şey olduğunu düşününce, irkildim birden. Gerçek aşkın bittiği yerde başlıyordu fuhuş; bütün rezilliği ve ka-balığıyla... Uzun uzun bakıştık kızla; gözlerini kaçırmadı-ğı gibi bakışlarındaki anlamı da değiştirmemişti. Sonunda korkmaya başladım ve bu işi sonlandırmak için:
— Adın ne senin? diye sordum, pek duyulmayan sesimle.
— Liza.
Sanki fısıldar gibi söylemiş ve hemen gözlerini yere indirmişti; çok rahatsız edici bir hali vardı.
Konuşmadım. Sonra ellerimi başımın altına koyup sırtüstü yattım; çok sıkıntılı bir şekilde tavanı seyrediyordum.
— Kar yağıyor... Hava bugün... berbat! dedim. Kız, hiçbir cevap vermedi. Daha fazla sıkılmıştım... Bir süre sonra ona doğru dönüp, sinirlenmiş gibi:
109— Buralı mısın? diye sordum.
— Hayır.
— Nerelisin?
— Riga'lıyım... Kız, zoraki konuşuyordu.
— Alman mısın?
— Hayır, Rus'um.
— Ne kadar oldu buraya geleli?
— Nereye?
— Bu eve.
— İki hafta.
Gittikçe yavaşlıyordu konuşması. Diğer yandan da mum sönmüştü, kızın yüzünü göremiyordum.
— Annen-baban var mı?
— Evet... Hayır...Var.
— Onlar nerede?
— Onlar... Riga'dalar.
— Ne iş yapıyorlar?
— Hiç... Öylesine...
— Ne demek "hiç, öylesine..." Neciler, neyle uğraşır-
lar?
— Esnaflar.
— Onların yanında mı oturuyordun?
— Evet.
— Kaç yaşındasın?
110
— Yirmi.
— Neden ayrıldın onlardan?
— Öyle işte...
Öyle işte, "yeter artık, sıktın" demek oluyordu. İkimiz de sustuk.
Niçin kalkıp gitmiyordum, bilmiyorum! Sıkıntıdan boğulacak gibi oluyordum. Gün boyunca yaşadıklarım, zihnime hücum ediyorlardı. Birdenbire aklıma, sabah işe giderken gördüğüm bir şey geldi. Aslında konuşmak istemiyordum ama yine de:
— Bugün bir tabutu götürürken, neredeyse düşürü-yorlardı! dedim.
— Tabutu mu?

— Evet, Sennaya sokağında bir bodrumdan çıkarılıyordu.
— Bodrum mu?
— Yok, yok... Bodrum katından... Bilirsin öyle yerleri... Kötü bir evdi... Pislik içerisindeydi her taraf... Çöpler, kabuklar... İğrenç kokuyordu...
Yine sustuk. Buna bir son vermek için:
— Bugün hiç de ölü gömecek gün değil doğrusu! de-
dim.
— Neden?
— Neden mi? Her taraf kar, çamur... (Esnedim) Kız, bir suskunluk anı geçirdikten sonra:
— Ne değişir ki? dedi.
— Yoo, her şey değişir!.. (Tekrar esnedim.) Mezarcı-
111lar kardan ıslandıkça küfür edip duruyorlardır, üstelik mezarın içi de vıcık vıcık su olur.
— Mezarda suyun ne işi var ki?
Kız, bunu sert bir sesle, yavaş ve meraklı bir tonda sormuştu. Bu sırada içimden bir şeyler beni dürtükleme-ye başlamıştı.
— Ne işi mi var? Altı verşok su birikir dipte. Zaten Volkov'da kuru bir tek mezar kazılamaz.
— Neden?
— Neden mi? Orası çok sulak bir bölgedir. Her taraf bataklıklarla doludur. Resmen suyun içine gömerler ölüyü. Kaç kez gözlerimle gördüm.
(Doğrusunu söylemek gerekirse, hiç böyle bir şey görmemiş, Volkov mezarlığına adımımı bile atmamıştım. Bunlar, hep başkalarından duyduğum şeylerdi.)
— Ölmekten korkar mısın?
Kız, kendim koruyacakmış gibi irkilerek:
— Neden ölecek misim? dedi.
— Önünde sonunda sen de öleceksin! Üstelik, bahsettiğim kız gibi!.. Onun da kimsesi yoktu, senin gibi!.. Veremden ölmüş.
— Keşke hastanede ölseydi, zavallı...
(Ölen kıza böylesine acıması, onu tanıdığı yolunda şüpheler uyandırdı bende.)
Konuşmayı uzattıkça uzatıyordum.
— Patronuna borcu varmış. Veremli olduğu halde o evde çalışmaya devam etmiş. Kızı tanıyan arabacı ve askerlerin konuşmalarını duydum. Meyhaneye gidip onun
112
hatırasına içeceklerdi... (Anlattıklarımın çoğu yalandı.)
Uzun bir sessizlik anı geçirdik. Kız öylece, hiç kımıldamadan yatıyordu.
— Sen hastanede ölmeyi mi tercih edersin? diye sordum.
— İkisi de aynı şey değil mi? Sonra da sinirlenerek:
— Üstelik, neden ölüyormuşum ki? dedi.
— Şimdi olmasa da, bir gün öleceksin ya!
— Onu o zaman düşünürüm.
— Tamam, şu anda genç, güzel, tazesin; değerin de buna göre... Ama bir sene sonra gör bakalım, ne kadar yıpranacaksın.
— Bir senede mi?
— Bir senede mutlaka değerin düşecektir. O zaman, buradan daha kötü bir eve düşersin. Altı yedi sene sonra da hiçbir şeyin kalmaz ve Sennaya sokağında bir bodrumda bulursun kendini. Bununla da kalmaz, bir de hastalanırsın. Çeşit çeşit hastalık var. Süreceğin hayatla hiçbir hastalıktan kurtulamazsın. Sonra da ölür gider-
sin!..
Birden hırçmlaştı ve acı dolu bir sesle:
— Ölürsem öleyim! dedi.
— Yazık olmaz mı?

— Kime?
— Sana, gençliğine...
Tekrar bir sessizlik anı geçirdik.
113— Hiç nişanlandın mı sen?
— Size ne bundan?
— İstersen söyleme, sana ısrar etmem. Üstelik neden kızıyorsun ki? Senin birçok sıkıntı çekebileceğim düşündüm ve acıdım sadece... Yoksa beni ilgilendirmiyor.
— Kime acıdınız?
— Sana...
Kız silkinerek, daha kısık bir sesle:
— Acımanıza değmez!., dedi.
Bunu duyunca çok sinirlendim. Ben ona acıyacağım ve o beni...
— Ne zannediyorsun, iyi bir iş yaptığını mı?
— Hiçbir şey...
— Bu daha kötü... Fazla zaman kaybetmeden toparla kendini... Çok zamanın olacak daha; gençsin, mutlaka birisini sever, evlenir ve mutlu olursun.
Kız, her zamanki sertliğiyle sözümü kesip:
— Evlenen herkes mutlu mu?
— Haklısın, evlenen herkes mutlu olmaz, ama burada yaşadıklarınla ölçülemeyecek kadar iyi bir hayat yaşarsın. Sen sevdikten sonra mutlu olman önemli değildir. Bazen hayatın çektirdiği acılar da güzeldir. Ama burası, iğrenç bir pislik yuvasından ibaret...
Tiksinir gibi başımı diğer tarafa çevirdim. Öylesine konuşmuyordum artık, ne söylediğimin bilincindeydim. Yıllardır oturduğum köşede depoladığım düşünceleri birisine dökmek için büyük bir arzu duyuyordum. Sanki içimde bir yangın başlamıştı ve önümde bir hedef belirmişti.
114
— Sen burada olduğuma bakma benim, sana örnek olamam ben. Belki senden de kötü bir insanımdır...
Bunlan söyledikten sonra, birdenbire kendimi temize çıkarma isteği duydum ve:
— Hoş, ben sarhoş olduğum için geldim buraya, dedim. Hem de kadınla erkek arasında çok fark vardır. Ben buraya gelip her şeyi yapar, sonra da çeker giderim; çünkü buraya tutsak değilim. Bir silkinmeyle bütün pisliklerimden temizlenirim. Fakat sen yapamazsın bunu. Eli kolu bağlanmış bir tutsaksın sen. Burada vücudunu ve ruhunu satıyorsun. Zamanla, seni bağlayan zincirleri kırmak isteyeceksin, fakat sen uğraştıkça daha da sıkacak zincirler seni. Ben, o zincirlerin ne bela olduğunu biliyorum. Sana bu kadarını söyleyeyim şimdilik, fazlasını anlayamazsın hem de. Şimdi anlat bakalım, borcun var mı patrona? Bak, nasıl da anlıyorum...
Kız, soruma bile cevap vermedi, beni can kulağıyla dinliyordu.
— Öyle bir zincirdir ki bu, kurtulana bravo doğrusu. Zaten hep böyle olur. Öldüğünde ancak kurtulabilirsin. Üstelik, nereden biliyorsun benim senden daha mutsuz olmadığımı? Mutsuzluğumdan kendimi pisliğin içerisine atmış olabilirim. İnsanlar üzülünce içer, değil mi? Ben de üzüntümden buraya geldim. Söylesene, bunun neresinde iyilik var? Az önce... Seninle... Beraber olduk... Tek kelime konuşmadık seninle. Sonra da iki yabancı gibi konuşmaya başladık... Sevişmek bu mudur? İnsanlar, böyle mi beraber olmalı? Bu, kepazelikten başka bir şey değildir.
Kız, sert bir sesle ve heyecanla:
— Evet! diyerek bana hak verdi.
115"Evet" demesi, beni oldukça şaşırtmıştı. Demek ki az önce beni dinlerken, o da aynı şeyleri düşünüyordu. Bu durumda, bu kızın bazı şeyleri anlama yeteneği vardı. -"Gerçekten de önemli bir benzerlik" diye düşünürken neredeyse sevinçten ellerimi ovuşturacaktım. Böylesine taze bir ruha sahip olmak pek de zor olmayacaktı benim için.

Benim için bir oyundu bu ve.iyice kaptırmıştım kendimi.
Kız, başını bana doğru iyice yaklaştırdı; görmüyordum, sadece dirseklerine dayandığını seçebiliyordum karanlıkta. Beni inceliyor olabilirdi. Gözlerini görebilmeyi çok isterdim. Derin derin nefes alıyordu.
Öncekinden daha sert konuşmaya başladım:
— Evini bırakıp da neden buralara geldin?
— Öyle işte.
— Baba evi başka olur... Karnın tok, kafan rahat olurdu... Ne de olsa doğup büyüdüğün yer...
— Ya bunun tam tersiyse?
O anda aklımdan, "Bırak şu duygusal laflan da, kızın anlayacağı dilden konuş... Sonra çabaların boşa gider," diye geçirdim.
Ama bunlar, sadece aklımdan geçmişti. Bu kız beni çok etkiliyordu. Sinirlerim de boşalmıştı ve kendimi iyice kaptırıvermiştim. Ayrıca, temiz duygular taşırken de kolaylıkla konuşabilir insan.
Derhal toparlandım ve:
— Sen de haklı olabilirsin, dedim. Yaşanan bazı şeyleri anlamak zordur. Bak, sana ne diyeceğim. Birileri seni üzmüş olabilir, belki sen de onları üzdün; ama onlar,
116
senden daha fazla suçludurlar. Neler yaşadığını bilmiyorum, ama şunu söyleyebilirim ki, senin gibi birisi buraya kendi isteğiyle düşmez.
— Ben nasıl bir kızım ki?
Çok kısık bir sesle söylemişti bunları ve güçlükle duyabilmiştim.
İçimden, 'Tüh be, şimdi tatlı sözler söylemek zorundayım. Ne kadar da kötü... Ama, belki de iyidir," diye geçiriyordum. Kız susuyordu.
— Bak Liza! dedim. Kendimi şöyle bir düşünüyorum da, neler neler geliyor aklıma. Çocukluğumda bir ailem olsaydı eğer, şu an bambaşka biri olurdum herhalde. Ne kadar kötü de olsa, bir aile her zaman iyidir; anne baba, insanın kötülüğünü istemez hiçbir zaman. Senede bir kere de olsa sevgilerini gösterirler. Bir yuvan olduğunu bilirsin her zaman. Benim ailem olmadı hiç yanımda, belki de bu yüzden duygusuz bir adam oldum.
Uzun bir süre bekledim.
"Acaba söylediklerimi anlamıyor mu? Ben de tutmuş akıl hocalığı yapıyorum, ne gülünç!" diye geçiriyordum içimden.
— Ben baba olursam, bir de kızım olursa, onu oğullarımdan daha fazla sever, ilgi gösterirdim.
Böyle söyleyerek onun dikkatini çekmek düşünce-sindeydim. Fakat şunu belirtmeliyim ki bu sözleri söylemek, yüzümü kızartmıştı.
— Neden söylediniz bunu?
Bu soru, beni dinlediğini gösteriyordu.
— Bilmem... Birisim tanırdım Liza; adamın yüzün-
117de somurtan bir ifade vardı her zaman. Buna karşın kızlarını çok sever, her isteklerini yerine getirirdi, neredeyse ellerini ayaklarını öperdi. Baloda kızı dans ederken onu ayakta bekler ve gözlerini bir an ayırmazdı. Kızı için deli oluyordu neredeyse... Kız yorgun düşüp uyuyunca babası kalkar, onu öper, koklardı. Kendisi çok kötü giyinirdi, biraz da cimriydi, ama kızı için neredeyse tüm parasını harcardı. Kızına birçok hediye alırdı, eğer bunlar beğenilirse o zaman keyfine diyecek olmazdı. Bence babalar, annelerden daha fazla düşkündür kızlarına; bu nedenle kız, baba evinde mutludur... Benim bir kızım olsa, herhalde onu hiç evlendirmezdim.
Liza gülümseyerek:
— Neden? dedi.
— Kıskançlıktan ölürüm. Elin adamını öptüğünü, onu benden daha fazla sevdiğini düşününce kudururum. Düşününce bile kötü oluyorum. Elbette saçmalıyorum ben, sonunda her insan

alışır. Fakat şunu söyleyeyim ki, kızım evlenene kadar çok yorulurdum. Çünkü onu isteyenleri kötülemek için elimden geleni yapardım. Sonunda da istediği birine verirdim onu elbette. Şu bir gerçektir ki bir baba, kızının sevdiği adamdan hep nefret eder. Hep böyledir bu. Zaten kavgalar da bu yüzden çıkar.
Liza aniden:
— Fakat bazı aileler de kızlarını tertemiz evlendirmek yerine satmak için uğraşırlar, dedi.
Yaa! Mesele buydu demek ki!
— Böyle şeyleri ancak, Tanrı tanımayan, sevgi fukarası aileler yapar; bunlann ortadan kalkmaları gerekir, Liza! diye bağırdım. Akıl, sevginin olmadığı yerde aranmamalıdır. Bu tür aileler mutlaka var, fakat benim sö-
züm onlara değil. Sen de pek iyi şeyler yaşamadın herhalde evinde. Anlaşılan sen de talihsizlerdensin. Bunların hepsi fakirlikten ileri geliyor.
— Sadece zenginler mi iyi yaşarlar? Namuslu insanlar, fakirken de iyi bir hayat sürebilirler.
— Hımm... Belki haklısın. Fakat şu da var ki Liza, insan, mutluluğunu pek görmez, nedense hayatın hep üzüntüleri, sıkıntıları görünür ona. Fakat bir an olsun gerçeği görebilsek, aslında mutlu olacak birçok nedenin olduğunu görürüz. Bence mutluluk; her şeyin yolunda gittiği, kocanın seni çok sevdiği, koruduğu, bir an bile ayrı kalmak istemediği bir ailede vardır. Sıkıntılı günleri olsa bile, karı-koca mutludurlar. Sıkıntı çekmeyen insan yoktur zaten. Eğer evlenirsen bir gün, bunu sen de anlarsın... Bir de sevdiğin bir adamla evlenirsen, evliliğinin ilk yılları rüya gibi geçer. Birbirini seven karı-koca arasındaki kavgalar, her zaman tatlıya bağlanır. Hatta bazı kadınlar, kocalarını sevdikleri ölçüde, çok kavga ederler. Ben tanıdım böyle birisini. Kocasına, "Seni sevdiğimden kavga ediyorum, yanlış anlama sakın," derdi. İnsanın sevdiği kişiye eziyet ettiğini hiç duymuş muydun?
Kadınlardan daha çok çıkar böyle tipler. Eziyet ederken, "Bu sıkıntıya katlansın ki, ben onu birazdan sevip okşayacağım," diye düşünürler. Evin tüm neşesi bu kadınlardır. İnan bana, çok namuslu, huzur ve mutluluk dolu bir hayattır bu... Bunun yanında çok kıskanç kadınlar da vardır. Böyle bir kadını da tanıdım. Kocası dışarı çıktığı an hemen bir merak sarar onu, "acaba nereye, hangi kadına gitti" diye. Sonra da kocasının peşine düşüp gizli gizli takip eder. Yaptığının hiç de hoş bir davranış olmadığını kendisi de bildiği halde, kendisini durduramıyordu. Bütün bunları yapmasının nedeni, kocasını çok sevmesiydi. Kavgalardan sonraki barışmalar, (affederek

tya da özür dileyerek farketmez) tadılacak en güzel hazdır. Öylesine mutlu eder ki karı-kocayı bu durum, sanki yeni tanışmış ya da evlenmiş gibi hissederler kendilerini. En önemli noktalardan biri de şudur ki, kan-kocanın sevişmelerinden hiç kimsenin haberi olmamalı, bu konular kimseye anlatılmamalıdır. Sıkıntılarını öz annelerinden bile gizlemeli, aralarında hakem olmasını istememelidir-ler. Karı-kocanın en iyi hakemi ancak kendileri olabilir. Aşkın bir kutsallığı vardır, bunu sarsmamak için tüm yabancı bakışlardan sakınmak gerekir. Böylece aşkın kutsallığı daha da artacak ve tam anlamıyla mutluluk yaşanacaktır. Sonuçta karı-koca arasındaki saygı da pekişecektir; evliliğin temeli de saygıdır zaten. Eğer severek evlenmişlerse, bunu neden söndürsünler ki?.. Aşkın devamının bir yolu yok mudur? Ben, olmadığını zannetmiyorum. Adam, çok onurlu ve iyi bir insansa aşkını tüketmez. Evliliğin ilk yıllarında yaşanan ateşli aşk, yerini güçlü bir sevgiye bırakacaktır elbette. Zaman geçtikçe karı-koca arasındaki ilişki daha da kuvvetlenir, her şeylerini beraber ve birbirlerine danışarak yaparlar. Bir de çocukları oldu mu, en kötü günleri bile mutlu geçer onların. Yeter ki sevgilerinde ve güvenlerinde azalma olmasın. Çocuklar için çalışmak, fedakârlıkta bulunmak da büyük bir zevktir. Gelecekte de bütün bu yapılanlar için çocuklar sana sevgi duyacaklardır. Yani gelecek için sevgi yatırımında bulunuyorsun sen. Çocuklar büyüdükçe seni kendilerine örnek ve yaslanacakları bir kuvvet olarak görürler. Sonra, şunu da hissedersin ki, öldüğünde

senin duyguların ve fikirlerinle beraber olacaklardır onlar. Çünkü kendilerine seni örnek almışlardır. Çocuk sahibi olmak, gerçekten de kutsal bir görevdir. Anne ile babayı birbirine yaklaştıran en önemli unsurlardandır. Bazıları da çocuk yetiştirmenin zor olduğunu söyler. Bence böylesine kutsal bir göreve laf söylenmemek'.
120
Liza! Küçük çocukları sever raisin? Ben bayılırım. Düşünsene; küçücük, pembe yanaklı bir oğlun var ve memeni emip duruyor. Erkeklerden hiçbirinin, kucağında çocuk olan bir kadına kötü gözle bakacağım zannetmiyorum. Pembe yanaklı bebek oynadıkça, minicik ellerini, ayaklarını hareket ettirdikçe insanın gülesi gelir. Bir de insana uzun uzun, her şeyden anlar gibi bakmaları vardır. Meme emerken elleriyle sıkar, Kendince bazı oyunlar oynar. Babası yanlarına geldiğinde meme emmeyi bırakır, başım arkaya atarak babasına güler" gülecek bir şey varmış gibi... Sonra doğrularak tekrar meme emmeye devam eder. Dişleri çıktığında ise annesinin memesini ısırır, sonra da "Bak, nasıl ısırdım?" der gibi bir bakış fırlatır. Çocuk, bir ailenin mutluluk kaynağıdır- Hayır, hayır Liza! İnsan, ancak yaşamı öğrendikten sonra başkalarını eleştirebilir.
Sustum. Meğer böyle duygusal tablolar çizmek gerekiyormuş bu kıza diye düşünürken bir yandan da çok içten olduğuma inanıyordum. Sonra aniden aklıma, "Peki şimdi bir kahkaha patlatıverirse ne yaparım?" diye bir düşünce geldi. Bunu düşündüğüm an, öfkeden kıpkırmızı olmuştum. Özellikle konuşmamın sonlarında iyice kendimi kaybetmiştim. Şimdi ise gururumu kırıyordu bu durum. Sessizlik iyice uzamıştı. Bir ara kızı dürtmek geldi içimden. Tam o anda:
— Siz neden öyle... dedi ve sustu.
Bu sözleri, bana her şeyi anlatmıştı. Öncekiler gibi sert ve kaba değil, ince ve utangaç bir ses tonu vardı. Öylesine titrek bir sesti ki, kendimi suçlu hissetmeye başladım.
Cana yakın bir şekilde:
— Ne demek istiyordunuz? diye sordum.
121
— Şey... Siz...
— Evet!
— Şey... Sanki kitap okur gibi konuşuyorsunuz.
Bunları söylerken de sesinde alay eden bir ton far-kettim. Böyle bir şey yapacağım getirmemiştim aklıma ve hayli üzdü bu durum beni. Liza da alay ediyordu. Hoyratça ruhlarına girmeye çalışanlara karşı, duygulu ve saf insanların yaptığı gibi bir tür gururlulukla kendini saklıyordu. Birkaç kez daha alay edeceği yönünde hisler uyandırmıştı bende, en sonunda da etti işte. Fakat bu kez anlayamamıştım. Kendime sitem edeceğim halde tutmuş kıza sinirleniyordum.
"Ben sana haddini bildiririm," dedim içimden.
122
VII
— Keser misin Liza! Hangi kitaptan bahsediyorsun? Hiç de umurumda olmadığı halde, senin şu halin sinirimi bozuyor. Doğrusu, hiç umurumda değil de diyemem ama, şimdiye kadar ki söylediklerim hep içimden gelen şeylerdi. Söyler misin, bu hayat sıkmıyor mu seni? Doğru, artık alışmış olmalısın... Alışkanlıkların insanı hangi yollara ittiği belli olmaz. Hiç düşünmüyor musun? Bir gün yaşlanacaksın, çirkinleşeceksin ve o zaman seni burada tutmayacaklar. Sana buranın iğrençliğinden daha fazla bahsetmeyeceğim. Sadece şunu söyleyeyim ki genç, güzel, alımlı, iyi bir kızsın... Fakat sarhoşluğun etkisi üzerimden gittiğinde, burada olmama karşı duyduğum pişmanlığı gideremedi bu. Anladım ki, ayıkken buraya asla gelmem ben.
Düşünüyorum da seninle başka bir yerde karşılaş-saydık ve sen de namusunla çalışıyor olsaydın, senden hoşlanmak değil, aşık olurdum. Senin bir tek lafın, bakışın beni deli eder,

belki evinin önünde diz çökerek sana yalvanrdım. Nişanlım olarak görürdüm seni ve büyük bir
123
mutluluk verirdi bu bana. Asla senin için kötü şeyler düşünmezdim. Fakat, şimdi ne istesem yapmak zorundasın, sen istemesen bile... Köylüler, uşaklık yapmaya giderken, bunun her zaman böyle olmayacağını, bir gün serbest kalacaklarını bilir. Söylesene, sen ne zaman serbest kalacaksın? Üstelik neyini satıyor ve kiralıyorsun burada, farkında mısın? Bedenin değil sadece, ruhun da kullanılıyor...
Sarhoşun biri geliyor ve senin aşkını değersizleştiri-yor. Sen de bunu kabul ediyorsun. Ama aşk... Aşk her şeydir... Aşk, bir genç kız için öyle değerlidir ki, dünyadaki tüm elmaslarla bile ölçülemez. Bu aşk uğruna her şeyini feda edecek, hayatını ortaya koyabilecek çok erkek vardır. Peki, senin aşkın ne kadar değerli? Her şeyinle satılıksın sen; ruhunla ve bedeninle... Seni elde edebilmek için senin sevginin olmasına hiç gerek yok. Daha rezil bir durum olacağını zannetmiyorum, yani bir genç kız için.
Duyduğum kadarıyla, patronlarınız sizi memnun etmek için birer dostunuz olmasına göz yumuyorlarmış. Böyle yaparak sizinle alay ediyorlar, tabii siz de kanıyorsunuz. "Dost" denen adam, gerçekten seviyor mu sizi? İmkânı yok! Seven bir adam, sevgilisini başka biriyle asla paylaşmaz. Eğer sevebiliyorsa midesiz bir erkektir. Bir erkeğin size saygı duyması mümkün değildir. Hiçbir yönünüz uyuşmaz. Bir erkeğin seni sevmesi nasıl olur, biliyor musun? Seni çırılçıplak soyar ve sonra da karşına geçerek alay eder... Üstelik dayak atmadığına da şükretme-lisiniz. Eğer bir dostun varsa Liza, bir gün sor, "Benimle evlenir misin?" diye. Yüzüne tükürüp evire çevire dövmezse eğer, bir kahkaha patlatıp geçecektir. Üstelik hiç de işe yaramayan bir adamdır bu. Hayatını niçin tükettiğini anlayabiliyor musun? Neden sizi yedirip, içiliyorlar? Düşündün mü hiç? Namuslu bir kız burada her şeyi far-kedeceği için bir lokma bile boğazından geçirmez. Hayatı-
124
mz boyunca buraya borçlu kalacaksınız.
Eğer müşterileriniz sizden bıkarsa, patronlarınıza olan borcunuz da sona erecektir. Şu anda genç ve güzel olabilirsin, ama bu fazla da uzun sürmeyecek. Zaman öyle çabuk geçer ki, birden kendini kapının önünde bulursun. Elbette ki bu bahsettiklerim birdenbire olmaz, önce yaptıkları her şeyi senin burnundan getirirler; azarlarlar, seni ezerler...
Yaptığın her şey unutulur ve gençliğini, güzelliğini onlar için harcadığın görülmediği gibi, onları soyup soğana çevirmişsin, beş parasız kapı dışarı etmişsin gibi davranırlar. Eğer arkadaşlarının sana arka çıkacağını sanıyorsan çok yanılıyorsun, hepsi seni dışlayacaklardır. Patronlarına iyi görünmek için her şeyi yaparlar. Vicdansızdır bu insanlar, kimseye acımazlar. Öyle sefil bir hayat sürüyorsunuz ki, sizin küfürleriniz, hele aşağılayıp küçük görmeniz kadar iğrenç bir şey olamaz. Sahip olduğunuz her şeyi; sağlığınızı, gençliğinizi, hayallerinizi, kısaca tüm varlığınızı vermek zorunda kalırsınız ya da elinizden alırlar. Yirmi iki yaşındayken otuz beşlik kan gibi görünürsünüz. Tanrı'ya şükredin ki, bir de bulaşıcı bir hastalığınız yok. Ağır bir iş yapmıyorum diye düşünebilirsin, belki bu rahatlatıyordur seni; ama şunu söyleyeyim ki bu iş kadar ağır, yıpratıcı bir iş olamaz. Düşündükçe üzüntüden kahroluyorum. Bir gün mutlaka kovulacaksın buradan; sen de hiçbir şey yapamayacak ve çaresizlik içinde eşyalarını toplayıp gideceksin. Başka bir ev bulursun, sonra başka bir ev... En sonunda Sennaya sokağında bulursun kendini. Orada hiç durmadan döverler seni. Oradaki insanların okşamaları böyledir çünkü. Yoksa Sennaya sokağı için anlattıklarıma inanmıyor musun? Oraya git ve kendi gözlerinle gör. Bir keresinde, bir yılbaşı sabahı, böyle bir evin kapısının önünde bir kadın gördüm. Kadın çok ağladığı için, soğuktan donsun diye dışarı atmışlar,
125üstüne de kapıyı kilitlemişler. Sonra da onun bu haliyle eğleniyorlardı. Sabahın dokuzunda sarhoştu kadın. Saçları dağınık, üstü başı perişan bir haldeydi. Yediği dayaklardan dolayı her tarafı ezikler ve çürüklerle doluydu. Ağzının ve burnunun kenarından kanlar

sızıyordu. Bir arabacı iyi benzetmişti anlaşılan. Kadın, elinde tuzlu bir balıkla merdivenlere oturmuş, hem balığı merdiven basamağına vuruyor, hem de kötü kaderinden şikâyet ediyordu. Kapının önünde bir sürü sarhoş arabacı ve asker birikmiş, onunla alay ediyorlardı. Bir gün gelecek sen de öyle olacaksın; bana inanmıyor musun? Biliyor musun, ben de inanmak istemiyorum... Ama düşünüyorum, belki o kadın da uzak bir yerlerden buraya gelmişti, o da saf bir kızdı ve konuşurken utancından yanakları kızarıyordu... O da senin gibiydi belki, gururlu ve alıngan... Ağır hareketler edip bir kraliçe gibi davranırdı. Bir gün seveceği adamın ne kadar da mutlu olacağını düşünürdü. Ama bak!.. Şimdi ne halde? Saçları dağınık, üstü başı hırpalanmış bu sarhoş kadın, balığı merdivenlere vururken babasının evinde geçirdiği günleri düşünmemiş midir acaba? Okula gidiyordu belki ve komşularının oğlu, onun yolunu gözler, ateşli aşk yeminleri eder, tüm varlığını onun uğruna feda edeceğini söylerdi... Sevgileri hiç bitmeyecek ve büyür bü-yümez de evleneceklerdi... Hayır Liza, hayır... Sen de demin anlattığım veremli kız gibi bir bodrum köşesinde öleceksin. Hastaneye götüreceklerini söylüyorsun, keşke öyle olsa... Patronun götürür mü acaba? Verem, humma gibi bir hastalık değildir; son nefesine kadar sağlıklı olduğunu sanırsın. Patronun da zaten bundan çok hoşnut olacaktır. Artık ölümün iyice yaklaşınca da herkes sırtını çevirecek ve senden uzaklaşacaktır. Neden mi? Artık sen onların işine yaramayacaksın da ondan. Ölmediğin ve hâlâ yer işgal ettiğin için sana bir sürü de kızarlar. Su istediğin zaman küfrederek verir, "Gebermedi kahpe! İniltileri uyutmuyor bizi, müşteriler de rahatsız oluyor," diye söylenir-
126
ler. Doğru söylüyorum, bu laflan kulaklarımla duydum. Sonra da seni bodruma atarlar. Karanlık, nemli, iğrenç kokulu bir yerde düşünmek için çok fırsatın olur. Öldüğünde de hemen götürürler seni, arkandan ne bir ağlayan, ne de dua eden olur. Alelacele bir tabuta koyar ve alır götürürler seni... Sonra da doğruca meyhaneye giderler. Mezar, ağzına kadar su doludur; sulusepkenle beraber buz gibi de bir ayaz vardır. O havada sana tören yapacak değiller ya!.. "Hadi Vanyuha, indir!.. Kahpenin işine bak be, burada bile bacakları havada... Sıkı tut şu ipi, ahmak herif... Bırakma sakın..." "Bu da böyle olsa ne olur?" "Olur mu canım, yan duruyor, ne de olsa insan ölüsü... Tamam tamam, hadi toprağı at!" Senin için uzunca bir kavgayı bile çok görürler. Senin üzerim mavimsi bir çamurla öylesine kapadıktan sonra meyhaneye doğru yollanırlar. Çok geçmeden adın bile unutulmuş olur. Diğer mezarların başında çocuklar, babalar, eşler... Onlar için dua edip ağlayan o kadar insan varken, senin mezarına bir tek insan gelmez. Sanki hiç yaşamamışsın, Liza isminde biri hiç olmamış gibi unutulursun. Geceleri mezarlıkta hortlaklar çıkınca, tabutuna vur vurabildiğin kadar... "Ne olur, bırakın beni!.. Lütfen, dünyaya dönüp biraz daha yaşayayım. Dünyayı tanıyamadım, hayatın kıymetini anlayamadım... Sennaya genelevlerinde tükettim kendimi! Ne olur, izin verin dünyayı doyasıya yaşayayım!" diye bağır bağırabildiğin kadar.
Konuşmaya kendimi öylesine kaptırmıştım ki, boğazım kupkuru olmuş ve sesim kısılmaya başlamıştı. Neden bilmiyorum, birden konuşmamı kestim ve korkuyla sıçradım. Başımı yana doğru eğerek dinlemeye başladım. Korkuyla sıçramamı gerektirecek şeyler görmüştüm.

Liza'nın ruhu üzerine ağır darbeler indirdiğimi, yüreğini sarstığımı epeydir hissediyordum. Hedefime daha fazla yaklaştığımı hissederek tüm gücümle çabalıyordum.
127Kendimi çok kaptırmıştım bu oyuna... Ama bir oyun muydu bu acaba?
Zorlama, yapmacık, kitap gibi bir konuşmam olduğunu biliyordum. Ama kitap gibi konuşmaktan başka seçeneğim de yoktu. Bu yaptığım, hiçbir sıkıntı vermediği gibi işime geldiği için çok da hoşuma gidiyordu. Buna rağmen konuşmamın Liza üzerindeki etkisini görünce korktum doğrusu. Şunu söyleyebilirim ki, hayatım boyunca hiç böylesine ümitsiz bir insan görmemiştim.
Liza, yüzüstü uzanmış ve yüzünü sımsıkı sarıldığı yastığın içine gömmüştü. Hıçkırıklarından göğsünün paramparça olacağını zannettim. Dipdiri vücudu titriyordu. Göğsünde biriken

hıçkırıklarını tutamıyor ve çığlıklar, haykırmalar şeklinde dışarı vurabiliyordu ancak. O zamanlar başını yastığa iyice gömüyordu. Üzüntüsünü ve gözyaşlarını evdeki tek bir insanın bile görmesini istemiyordu anlaşılan. Sürekli yastığı ısırıyor, bazen de kanatır-casına ellerini ısınyordu. (Elbette, bunu sonradan farket-tim.) Parmaklarım dağılmış saçlarına daldırıyor, arada bir dişlerim sıkarak nefessiz nöbetler geçiriyordu. Onu sakinleştirecek, rahatlatacak bir şeyler söylemek istedim ama yapamadım. Sırtımda soğuk bir ürperti hissediyordum; üstümü başımı giyinip oradan gitmek için karanlıkta el yordamıyla ayağa kalktım. Öylesine karanlıktı ki içerisi, bir türlü giyinemiyordum. Karanlıkta elime bir kibrit kutusu geçti ve yanında içinde mum olan bir şamdan vardı. Liza, oda aydınlanır aydınlanmaz yataktan sıçrayarak doğruldu. Yüzü bir garip görünüyordu, dudaklarında da delice bir gülüş vardı. Boş boş bana bakıyordu. Yanına oturup ellerim tuttum. Birdenbire kendine gelerek bana doğru atıldı. Sarılmak istiyordu, ama cesaret edemedi ve başını sessizce önüne doğru eğdi.

— Liza, yavrum... Yapmamalıydım, beni affet! de-
dim.

Parmaklarımı öyle kuvvetli sıktı ki, konuşmamın çok gereksiz olduğunu düşünerek sustum.

— Al, bu benim adresim. Gel bana Liza! Yüzüme bakmadan, kesin bir tarzda:

— Gelirim... diye fısıldadı.

— Ben gidiyorum... Hoşçakal, beklerim...

O da benimle beraber ayağa kalktı, kalkar kalkmaz yüzü kıpkırmızı oldu, bir titreme nöbeti geçirerek bir atkı aldı ve boynuna sardı. Atkıyı çenesine kadar sarındı, sonra da acıklı bir gülüşle bana baktı. Suratı kıpkırmızıydı ve bana çok garip bakıyordu. İçimde bir eziklik hissettim, oradan bir an önce uzaklaşmak istedim.

Salonun kapısına yaklaştığımda birden paltomdan tuttu ve:

— Durun biraz! dedi. Elinde tuttuğu şamdanı masanın üzerine hızlıca bırakarak içeriye doğru koştu.

Bir şey unutmuştu ya da bana göstermek istediği bir şey vardı. İçeriye giderken yüzü iyice kızarmıştı ve gözleri ışıldıyordu. Dudaklarında da hâlâ o gülümseme vardı. Acaba neden bekletiyordu beni? Mecburen bekledim.

Çok geçmeden geldi, yüzünde bağışlanmak ister gibi bir ifade vardı. Karşımda kuşkulu, suratı asık, inatçı o kız yoktu artık, yalvarır bir tarzda bakıyordu; yumuşak, sevgi dolu, güven veren bir bakışı vardı. Sanki bir çocuğun, bir şeyler isteyeceği zamanlar baktığı gibi bakıyordu. Sevgiyle beraber nefreti de hissettiren canlı, bal rengi gözleri vardı.

129Her şeyi anlayabilecek, çok üstün bir varlıkmışım gibi hiçbir açıklama yapmadan bir kağıt uzattı bana. O sırada yüzünde çocuksu bir zafer mutluluğu okunuyordu. Kağıdı açtım. Bir tıp fakültesi öğrencisinin ya da onun gibi bir öğrencinin mektubuydu. Gösterişli, çok süslü, bunun yanında da alabildiğine saygılı, Liza'ya yazılmış olan bir aşk mektubuydu. Kullanılan sözcükleri pek hatırlamıyorum ama çok içten ve samimi ifadeler vardı içerisinde. Mektubu bitirdiğim an, karşımda Liza'nın sabırsız ve meraklı bakışlarını buldum. Gözlerini benden ayırmıyor ve söyleyeceklerimi bekliyordu. Çok hızlı bir şekilde, bu gençle bir aile toplantısında tanıştıklarını anlattı. Tanıştıkları evin sahibi olan aile çok iyiymiş. Onun hakkında da hiçbir şey bilmiyorlarmış. Bu eve daha yeni gelmiş Li-za. Burada kalmayı hiç düşünmüyormuş, borcunu ödeyip hemen gidecekmiş. O genç öğrenci de o toplantıdaymış; bütün gece beraber dans etmiş ve konuşmuşlar. Sonra bir de bakmışlar ki, birbirlerini çocukluklarından, Riga'dan tanıyorlarmış. Hatta beraber oyunlar oynarlarmış. Çocuk, onun tüm ailesini tanıyormuş, fakat şu anki durumu hakkında hiçbir şey bilmiyormuş. Böyle bir şeyi düşünmesi bile imkânsızmış... Toplantıdan sonraki gün (bundan üç gün önce) mektubu bir kız arkadaşıyla göndermiş...

Liza'nın anlatacakları bitince, utançla bakışlarını önüne çevirdi.

Kızcağız, bu mektubu en değerli mücevheri gibi saklamış; bir erkeğin onu içten bir sevgiyle, üstelik saygılı bir şekilde sevdiğini öğrenmem için bu mücevherini bana göstermişti. Büyük ihtimalle bu mektup çekmecede kalmaktan ileriye gidemeyecekti. Öyle olsa bile Liza, mektubu hayatının sonuna kadar sevildiğine dair bir belge olarak saklayacaktı. Şimdi de böyle bir geceden sonra, kendine bir değer kazandırmak ister gibi, belki de gurur duyarak mektubu bana getirmişti. Hiçbir şey söyleme-
130
dim, elini sıktım ve çıktım. Oradan uzaklaşmak için aceleci davramyordum. Dışarıda sulusepken vardı hâlâ, ama ben yine de eve kadar yürüdüm. Yorgun, perişan, ezik bir halim vardı. İçinde bulunduğum şaşkınlıktan hâlâ kurtulamamıştım. Buna rağmen gerçek de gün yüzüne çıkmaya başlamıştı. Üstelik, olanca çirkinliğiyle...
1311
VIII
Gerçeği bir türlü kabul edemedim. Birkaç saat uyuduktan sonra uyandım ve bir gün önce olanları, Liza'ya söylediğim o duygusal laflan, çizdiğim o acımaklı, hüzünlü tabloları düşündüğümde çok şaşırdım. "Yuh sana! Bunalımlı karılardan hiç farkın kalmıyor bazen..." diye düşündüm. "Ne demeye adresimi verdim o kıza, anlamıyorum. Bir de gelirse ne yapacağım ben? Gelirse gelsin, ne olacak sanki..." Aslında üzerinde durulacak konu bu değildi. En kısa zamanda, Zverkov'la Simonov'un karşısında kırılan onurumu tamir etmeliydim. En büyük problem buydu... Bunca sıkıntı arasında Liza aklıma bile gelmemişti doğrusu.
Bir an önce, dün Simonov'dan aldığım parayı geri vermeliydim. Benim için en umutsuz yöntemi denemeye karar verdim. Anton Antonoviç'ten on beş ruble borç isteyecektim. Tanrı'ya şükürler olsun ki iyi bir gününe rast-geldim, Anton Antonoviç parayı hemen verdi. Öyle sevinmiştim ki bu duruma, borç senedini imzalarken bir taraftan da, çok önemsiz bir şeyden bahseder gibi, "Dün Hotel
de Paris'teydik. Bir arkadaşımız için veda partisi düzenlemiştik. Arkadaşım, çocukluktan beri tanıdığım yakın bir dostumdur; asil bir aileden, çok zengin, işinde çok başarılı, şakacı, hoş ve fazlaca çapkın birisi... Şu bilinen kadınlarla çapkınlıklarının haddi hesabı yoktur. Dün de neredeyse yarım düzineden fazla kaçırdık..." ve daha birçok şey...
Bunları anlatırken çok rahat, kendimden emin ve halimden memnun görünüyordum.
Eve döner dönmez, Simonov'a bir mektup yazdım. Mektup, efendilere yakışır bir tarzda açık ve samimi bir dille yazılmıştı; şimdi bile aklıma geldikçe gurur duyarım. Çok büyük bir beceriyle, oldukça nazik ve lafı uzatmadan tüm suçun bende olduğunu yazıyordum. Eğer kusurumu söylememe izin verilirse, saat beşten altıya kadar içtiğim iki kadehle sarhoş olduğumu söylüyordum. Mektupta Simonov'dan özür diliyor, bu özrün diğerlerine, özellikle Zverkov'a iletilmesini istiyordum. "Tam olarak hatırlayamıyorum, ama galiba Zverkov'u küçük düşürdüm," dedikten sonra, "Başımın ağrısı olmasa, ondan da önemlisi utanmasam kendim gelecektim," diye devam ettim. Mektup çok rahat bir ifadeyle ve nezaket kurallarının dışına çıkmadan yazıldığı için çok memnundum. Önceki akşam yaşanan rezil olayları, belki de hiçbir açıklamanın beceremeyeceği bir tarzda önemsemediğimi belirtiyordum. Kendisine saygı duyan, akıllı bir efendiye yakışır bir biçimde olaylara baktığımı belirtiyor, aslında beylerin düşündüğü gibi yerin dibine geçmediğimi söylüyordum. Şunu unutmamaları gerekir ki, "insan hatasız olmaz."
Sonra mektubu baştan tekrar okudum. Şöyle düşünüyordum: "Bunları ancak soylu bir insan yazmış olabilir. Ne de olsa okumuş bir aydınım ben. Şu içinde bulunduğum durumdan başka birisi kesinlikle kurtulamazdı. Ben
132
133çok rahat bir şekilde kurtulduğum gibi şimdi bu durumla alay ediyorum, çünkü zamanın okumuş aydınlarındanım. Şarap, tüm bu olanların nedeni olabilir mi? Hayır, kesinlikle hayır...

Akşam beşle altı arası bir damla bile içmedim. Simonov'a yalan söyledim, üstelik hiç de utanmadan. Gerçi, şimdi de utanmıyorum ya... Aman, boşver bunları! Kurtuldun ya bu dertten, ona bak sen!..."
Altı rubleyi de içine koyup, Apollon'u mektubu Simonov'a götürmesi için ayarladım. Apollon, içinde para olduğunu öğrenince garip bir saygıyla mektubu götürmeyi kabul etti.
Akşama doğru biraz dolaşmak için dışarı çıktım. Hâlâ başını ağrıyor ve midem bulanıyordu. Ortalığa karanlık çöktükçe düşüncelerim ve duygularım değişmeye, birbiri içine girmeye başladı. Ruhumun derinliklerinde bir şeyler beni oldukça sıkıyor, içimi daraltıyordu.
Her zaman şehrin en kalabalık semtlerinde; Sdova-ya caddesinde, Yusupov parkında ve Meşçanskaya sokaklarında dolaşmayı severdim. Akşam karanlığında, işlerinden çıkıp evlerine giden işçilerin o hırçın ifadeleriyle, üç-beş kuruş için gösterdikleri basitlikleri seyretmek çok hoşuma giderdi. Bu akşam ise, bu kalabalık sinirlerimi bozuyordu. Bir türlü zihnimi toparlayamıyordum. Sanki bir cinayet işlemişim gibi ruhumda büyük bir sızı duyarak eve döndüm.
Üzüntüm, Liza'nın gelebileceğini düşündükçe daha da artıyordu, fin garip olanı da dün yaşadıklarım içinde Liza'nın farklı bir konumda olmasıydı. Diğer olup bitenleri çoktan unutmuştum, yalnızca Simonov'a yazdığım mektubun sevinci vardı üzerimde. Fakat Liza'ya gelince, tüm sevincim ortadan kalkıyordu. Sanki beni üzen tek sebep oydu. "Ya gelirse, ne yaparım?" diye düşünüyordum. Sonra da, "Gelirse gelsin, ne yapayım!" diyordum. Ama gelir-

se şu halimi görecek. Dün bir kahraman gibi davrandım ona, peki ya bugün... Bu kadar ileri gitmemeliydim. Şu evin haline bak!.. Üstelik şu kılıkla veda partisine de gittim. Bir de içinden kırpıntılar dökülen şu eski kanepe var. Hele şu sabahlık, hiç kusurumu kapatamayacak bir halde. Geldiğinde, bunlar yetmiyormuş gibi Apollon'u da görecek. O herif kızı tersleyecektir mutlaka, sırf bana saygısızlık etmek için. Ben de her zamanki gibi saçma sapan hareketler yaparak bir yandan sırıtıp, bir yandan da sabahlığımın önünü ilikleyeceğim. Bu arada da alabildiğine yalan söylerim. Aman Tanrım, ne kadar aşağılık bir herifim ben. Ama, asıl kötü olan bu değil. Bundan daha kötüsü, yine o yalan maskesini takacağım kendime. Asıl kötü olan da bu işte!.."
Bunları düşününce öfkeden patlayacak gibi oldum:
— Utanacak ne var ki? Dün çok içten konuştum, Liza'nın da bazı duyguları hissetmesini istemiştim. Ağlaması onun için iyi oldu, biraz kendine gelir...
Ne yaparsam yapayım, kafamdaki düşünceleri atamıyordum. Her şey karmakarışıktı.
O gece eve döndükten sonra saat epey ilerlemiş olmasına rağmen, Liza'nın gelemeyeceğim bildiğim halde o hep gözümün önündeydi. Üstelik, hep o aynı duruşuyla. Dün geceden aklımda kalan tek görüntü, kibriti çaktığım anda yüzündeki acı dolu buruşukluk ve hüzünlü bakışlardı. Yüzündeki o delice gülüş, çok yapmacık ve acı doluydu. Hiç aklıma gelmezdi, on beş sene sonra bile, Liza'yı o garip gülümsemesi ve buğulu bakışlarıyla hatırlayacağım.
Kendimi, ertesi gün, bu yaşadıklarımı sinirlerimin bozukluğundan uydurulmuş hikâyeler olarak görmeye hazırlamıştım. Yaşadığım olayları böyle görmek, benim

en büyük zaafımdı. "Her şeyi öylesine büyütüyorum ki, bu yüzden işlerim hep aksi gidiyor," diye düşünüyordum; üstelik bu düşüncenin bana korku verdiği de oluyordu. O günlerde bütün düşüncelerim, "Liza gelecek, kesinlikle gelecek," teraneleriyle sonlanıyordu. Bu fikirler, beni çıldırtacak hale geliyordu bazen. "Gelecek, kesinlikle gelecek," diye bağırarak odanın bir ucundan diğer ucuna yürüyüp duruyordum. "Bugün gelmese de yarın gelir, bak görürsün, gelecek... Temiz kalpli insanların bu romantikliğini Tanrı kahretsin! Şu iğrenç ruhların ahmaklığına, kabalığına, küçüklüğüne lanet olsun!.. Hepinizin canlan cehenneme! Neden anlamıyorlar, neden?.."
Düşüncelerimde tam bu noktaya geldiğimde şaşkınlıktan olduğum yerde kalakalıyordum.

"Bir insanın hayatım şekillendirmek için bu kadar az ve yapmacık söz, (üstelik kitaplardan alıntı) bir iki içten hareket yetti! Bakir bir ruh ve işlenmemiş bir maden bu işte..." diye düşünüyordum.
Bazen Liza'ya gitmeyi ve her şeyi anlatıp bana gelmemesi konusunda onu ikna etmeyi düşünüyordum. Sonra da çok büyük bir öfke duyuyor ve Liza yanımda olsaydı yüzüne tükürür, aşağılar ve öldüresiye döverdim, diye içimden geçiriyordum.
Aradan birkaç gün geçip de Liza hâlâ gelmeyince biraz rahatlamıştım. Hele akşamları vakit iyice ilerleyince keyfime diyecek olmuyordu. Bazen güzel hayallere daldığım da oluyordu. Liza, bana gelip gitmeye başlıyor ve ben, onu konuşmalarımla doğru yola sevkediyordum. Okuyup, bir şeyler öğrenmesine yardımcı oluyordum, sonra da Liza'nın bana delicesine aşık olduğunu anlıyordum ama anlamamazlıktan geliyordum. (Neden böyle anlama-mazlıktan geldiğimi bilmiyorum, galiba böylesi daha hoştu.) Sonra Liza, daha fazla dayanamayıp ayaklarıma ka-

panıyor ve beni ne çok sevdiğini itiraf ediyordu. Ben de şaşkın bir eda ile: "Liza, benim de seni sevdiğimi anlamıyor musun?" diyordum. "Senin beni sevdiğini elbette ki biliyordum, ama ilk senin söylemeni bekliyordum. Senin üzerinde etkili olduğumdan, şükran duygularınla beraber, beni sevmek için kendim zorlamandan korkuyordum. Böyle bir kabalığı asla yapamam. (Daha sonra da George Sand tarzında Avrupa romantizmi üzerine birçok laf ediyordum...) Sen, tüm saflığın ve güzelliğinle benim eserim-sin, benim biricik karımsın!.."
"Evime başın dimdik ve korkmadan, Evimin kadını olarak gir!.."(*)
Sonra da bizim için mutlu günler başlıyor, uzun seyahatler düzenliyorduk... Daha bunun gibi birçok hayal... Bütün bunlardan sonra, böyle hayaller kurduğum için kendimden utanıyor ve alay ediyordum.
Daha sonra kendi kendime, "İzin vermezler o kahpeye, onları istedikleri zaman dışarı bırakmazlar zaten, hele akşam vakti hiç olmaz!.." diye söyleniyordum. (Neden bilmiyorum ama, hep Liza'nın bana akşam saat yedide geleceğini düşünüyordum.) Ama oraya bağlı olmadığını, özel bir anlaşma yaptığını, borcunu ödeyince ayrılacağını söylemişti bana... Eminim, kesinlikle gelecek...
Tanrı'ya şükürler olsun ki, o aralar Apollon iyice kabalaşmıştı ve bu, beni oyalıyordu. Artık ona sabrede-meyecek duruma gelmiştim. Tanrı'nın benim için yarattığı bir cezaydı bu herif ve ömrümü yiyip bitiriyordu. Özellikle son yıllarda iyice bozulmuştu aramız ve ondan nefret ediyordum artık. Hele bazı zamanlar içimdeki nefret öylesine kabarırdı ki, ancak Tanrı bilir bunu. Aslında oturaklı, yaşlı bir heriftir Apollon. Elinden dikiş dikmek bile ge-
(*) Puşkin'in bir şiirinden.
137lir. Bilmem neden, o da bana hep yukarıdan bakar, değer vermezdi. Sadece bana d.eğil, herkese karşı aynı şekilde davranıyordu. Briyantinleyip taradığı düz san saçlarına, alnındaki perçemine, "V" şeklinde kapanan koca ağzına bakınca, kendine çok fazla güvenen bir insan bulurdunuz karşınızda.
İnanılmaz derecede bilgiç bir insandır Apollon, hayatım boyunca onun gibisini görmedim. Sanki Büyük İskender karşınızdadır, kendisini o kadar pahalıya satar. Adam, neredeyse elbiselerinin düğmelerine, tırnaklarına bile aşıktı. Buna rağmen sertliği de elden bırakmazdı; bana karşı her zaman yüksekten, alaycı bir bakışla bakardı, bu da beni çileden çıkarırdı. Bana büyük bir lütufta bulunuyormuş gibi hizmet ederdi. Doğru düzgün iş yaptığı da pek söylenemez gerçi, hiçbir görevi üstüne alınmazdı çünkü. Beni, her ay parasını aldığı, bu nedenle yanında bulundurmak zorunda olduğu bir salak olarak görüyordu. Ayda yedi rubleye benim evimde keyif çatmayı zoraki kabul etmiş gibi bir hal vardı üzerinde. Zannediyorum ki, günahlarımın çoğu, bu adamın çektirdikleriyle ortadan kalkmıştır.
Herif, yürüyüşüyle bile benim sinirlerimi bozuyordu. Konuşması da peltekti ve bu, cinlerimi iyice tepeme topluyordu. Dili ağzına o kadar büyük geliyordu ki, ıslık sesleri çıkararak,

şapırtılı şapırtıh konuşurdu. Bir de bu iğrenç konuşmasıyla marifet yaptığını sanırdı. Ellerini arkasına bağlar, gözlerini yere indirir ve konuşurken hecelerin üzerinde tek tek dururdu. Tüm bunların yanında, beni sinir eden başka bir şey de, kendi odasında Zebur okumasıydı. Ah! Bilseniz ne sıkıntılar çekmişimdir onun Zebur okumalarından. Geceleri çok monoton bir şekilde, sözcüklerin hepsini uzata uzata, tıpkı bir ölünün başında dua ediyormuş gibi okurdu Zebur'u. Hatta Zebur okuma işini o kadar ilerletti ki, şimdi para karşılığı ölülere oku-

yor. Bununla da kalmayıp fare öldürme ve ayakkabı boyacılığı işleri de yapıyor.
O dönemler benimle çok kuvvetli bağlar kurmuştu. Onu kovamıyordum bir türlü, zaten kovsam da o gitmezdi. Doğrusu ben de bu saatten sonra pansiyon köşelerinde yaşayamazdım. Yaşadığım bu ev, beni insanlardan saklayan ve koruyan bir kabuk gibiydi. Apollon da artık bu evin bir parçası olmuştu, bu nedenle onu yedi yıldır kovamıyordum.
Apollon'un aylığını -birkaç gün bile olsa- asla geciktiremezdim. Beni öylesine sıkıştırırdı ki, kaçacak delik arardım. O günlerdeki kızgınlığımı, Apollon'un aylığını iki hafta geciktirerek çıkarmak geldi aklıma. Böyle bir şeyi uzun bir süredir, neredeyse iki yıldır istiyordum zaten. Amacım, bana istediği gibi karşı koyamayacağını, istediğim an onun aylığını kesebileceğimi kanıtlamaktı. Para konusunda da tek kelime etmeyecek ve yüzsüzlük ederek onun benden istemesini bekleyecektim. Sonra da çekmeceyi açıp yedi rubleyi alacak ve sadece vermek istemediğim için vermeyeceğimi söyleyecektim. Vermiyordum, çünkü canım böyle istiyordu; çünkü ben efendiydim, o da saygısız bir uşaktı. Eğer aylığını nazik bir dille isterse, muhtemelen hemen yumuşayıp verirdim. Böyle yapmadığı takdirde haftalarca, belki de bütün bir ay parasını bekleyecekti.
Tüm kızgınlığıma rağmen Apollon'a dört gün sonra yenik düştüm. Bilinen yöntemini kullandı yine. (Daha önceleri de aynı şeyi yapmayı denemiştim, o nedenle nasıl tepki vereceğini tahmin edebiliyordum.) Yaptığı şey şuydu: Ben işe giderken ya da gelirken, evin girişinde durup bana dik dik bakardı uzun süre. Eğer bu bakışları beni caydırmaz, etkili olmazsa başka yöntemler denerdi. Kendi odamda kitap okurken ya da üzerimi giyinirken sessizce

gelir ve kapıda dikilirdi. Bir ayağını ileri atar, bir elini arkasına alır ve bana aşağılayıcı, küçümser bir şekilde bakmaya başlardı. Ne istediğini sorduğumda ise hiçbir karşılık vermez, bir süre bakışlarına devam eder, sonra da garip bir tarzda dudaklarını bükerek odasına doğru yollanırdı. Aradan bir iki saat ancak geçerdi ki, Apollon yine dikilirdi karşımda. Bazen öylesine sinirlenirdim ki, ne istiyor diye sormazdım bile. Ben de ona sert, emir verir gibi bakardım. Bu bakışmalar birkaç dakika sürdükten sonra Apollon, tekrar odasına dönerdi, tabii birkaç saatliğine...
Ben parasını vermemekte ne kadar ısrar edersem, Apollon da o uzun bakışlarında ve iç geçirmelerinde o kadar ısrar ederdi. Böyle iç geçirerek ruhumun ne kadar alçaldığını ölçüyordu sanki. En sonunda artık dayanamayacak hale gelirdim. Önce bir güzel bağırır çağırır, sonra da parasını çıkarıp verirdim.
Apollon, her zamanki "sert bakış" uygulamasına geçmişti ki, dayanamayıp üzerine saldırdım. Sinirden çatacak birini arıyordum zaten. Bir elini arkasına almış, ağır adımlarla odasına gidecekken arkasından bağırdım:
— Dur!.. Buraya gel!.. Sana gel diyorum!..
Galiba çok fazlaca bağırmıştım ki Apollon, derhal döndü ve bana şaşkın gözlerle bakmaya başladı. Buna rağmen konuşmuyordu, bu da iyice çileden çıkarıyordu beni.
— Hangi cesaretle ben çağırmadan odama girebiliyorsun? Yüzüme böyle dik dik bakabiliyorsun? Cevap ver bana!., diye bağırdım.
Herifin umurunda bile değildi, hâlâ bakışlarını çekmemişti üzerimden. Sonra da odasına gitmek üzere yürümeye başladı.

Sinirimden ne yaptığımı bilmiyordum.
— Dur!., diye haykırdım. Sakın kımıldama! Tamam işte, şimdi odama neden girdiğim anlat bakalım...
Hiç tınmıyordu... Başını ve kaşlarını kaldırarak, hiç duyulamayacak bir sesle, yavaş yavaş:
— Benden bir şey istersiniz diye geldim, ne de olsa benim işim bu, dedi.
Sinirimden titremeye başlamıştım.
— Bunu sormadım sana canavar herif!., dedim. Neden mi buraya geliyorsun? Aylığını vermiyorum ve sen de istemeyi gururuna yediremeyip bana hiçbir şey söylemiyorsun. İğrenç bakışlarınla da beni cezalandıracağını zannediyorsun. Öylesine aptalca, saçma sapan bir davranış ki bu, ancak senin gibi canavarlar yapabilir, canavar!.. Apollon aynı sakinlikle odamdan çıkmaya yeltenmişti ki, yakasına yapıştım.
— Bana bak!.. Paran burada işte, gördün mü? (Bu arada çekmeceden parayı çıkararak gösterdim.) Hepsi yedi ruble. Ama saygılı bir biçimde benden özür dilemediğin sürece tek kuruşunu alamazsın, anladın mı?
— Öyle şey olur mu hiç?., dedi hayretle.
— Olur elbette, olacak da!..
Bütün o bağırmalarım hiç etki etmemiş gibi o sakin sesiyle cevap verdi:
— Sizden özür dilememi gerektirecek hiçbir sebep yok!.. Canavar diye bağıran sizsiniz. Üstelik bana hakaret ettiğiniz için gidip sizi karakola şikâyet edebilirim.
— Ne duruyorsun öyleyse, gidip şikâyet etsene!.. Hemen, şimdi, şu anda... Ne istersen yap, ama sen bir ca-
141
navar olmaktan asla kurtulamayacaksın!.. Canavar!..
Bana bir bakış fırlatarak, hiç umursamadan başı önünde çıktı odamdan.
Apollon çıktıktan sonra, bütün bu olanların Li-za'nın yüzünden olduğunu düşünmeye başladım. Eğer o olmasaydı bunlar yaşanmayacaktı. Bir süre sonra tüm ciddiyetimi takınarak Apollon'un odasına doğru yürüdüm. Kalbim çok hızlı atıyordu. Çok yavaş konuşuyordum:
— Apollon!.. dedim. Derhal karakola git, buraya bir polis göndersinler.
Apollon, masaya oturmuş, gözlüğü gözlerinde, bir şeyler dikiyordu. Söylediklerimi duyunca gülmesi gelmişti.
— Hemen şimdi gidiyorsun. Yoksa çok pişman ederim seni bilmiş ol!..
Başını kaldırmadan elindeki iğneye iplik geçirmeye çalışıyordu. Bu arada kısık bir sesle:
— Galiba keçileri kaçırdınız. Hiç insan kendi kendini şikâyet eder mi? Beni korkutmak istiyorsanız boşuna uğraşmayın. Hiçbir şey yapamazsınız.
Omuzlanndan yakaladım ve çığlık çığlığa bağırdım:
— Hadi git!..
Suratına bir yumruk patlatmama ramak kalmıştı.
Tam o anda giriş kapısının sessizce açıldığını, içeriye birisinin girdiğini ve olanları seyrettiğini farkettim. Başımı çevirip de gelenin kim olduğunu görünce, utanç içinde odama doğru koştum. Saçlarımı avuçladım, duvara yaslandım ve bir ölü gibi öylece kalakaldım.
Bir süre sonra Apollon'un ayak sesleri duyuldu. 142
Kızgın bir bakışı vardı:
— Bir kadın sizinle görüşmek istiyor, dedi. Sonra da yana doğru çekilip Liza'ya yol verdi. Odadan çıkmıyor ve alaycı bir ifadeyle bizi süzüyordu.
Kızgın bir ifadeyle:
— Çık dışarı, çık!., diye bağırdım.
O anda duvar saatimden horultuya benzer bir ses çıktı: Saat yediyi vuruyordu.
143
IX
"Evime başın dimdik ve korkmadan, Evimin kadını olarak gir."

Liza tam karşımda duruyordu ve ben şaşkınlıktan perişan bir haldeydim. Bir taraftan gülümsemeye çalışıyor, diğer taraftan da —önceleri sıkıntılı bir anımda düşündüğüm gibi— eski püskü sabahlığımın düğmelerini ilikliyordum. Apollon, bir süre başımızda bekledikten sonra nihayet gitti, ama onun gidişi bile beni rahatlatmadı. Liza'nın şaşkın, karşımda ne yapacağını bilemez hali daha da kötüleştiriyordu bu durumu. Belli ki kız, beni bu şekilde görmeyi beklemiyordu.
Bir çırpıda:
— Otur!., dedim.
Masanın yanındaki sandalyeyi Liza'ya doğru ittim, ben de kanepeye kendimi atar gibi oturdum. Liza öylece oturuyor, sanki benden bir şeyler bekliyordu. Liza'daki bu çocuksu görünüm iyice sinirlerimi bozmuştu, ama kendi-

mi tutabildim.
Az önce olanlar çok normal şeylermiş, ya da hiçbirini görmemiş gibi davranabilirdi pekâlâ... Ama o... Bu davranışını ona pahalıya ödetecektim, emin değildim ama hissediyordum bunu.
Kekeler gibi, kısık bir sesle:
— Beni çok garip bir halde buldun Liza! dedim.
Kızcağız, birden kızarıverdi. Keşke lafıma bu şekilde başlamasaydım, diye düşündüm ve devam ettim:
— Sakın yanlış anlama!.. Fakirliğimden utandığımı da sanma sakın!.. Tam aksi, ben bununla övünç duyarım. Fakir bir soyluyum ben. Elbette ki insan, fakir ve aynı zamanda soylu olabilir. Eee... Çay içer misin Liza?..
— Hayır.
— Biraz bekler misin?
Odamdan çıkıp Apollon'un yanına gittim. Neresi olduğu önemli değil, oradan uzaklaşmam gerekiyordu. Avu-cumun içinde sıktığım yedi rubleyi önüne doğru fırlatarak kısık bir sesle ve hızlı hızlı konuştum:
— Apollon!.. İşte aylığım veriyorum. Ama sen de bana yardım etmelisin. Hemen git ve biraz çayla on tane çörek al. Eğer gitmezsen her şeyi berbat etmiş olacaksın. Bu kadını tanımıyorsun!.. O... O, benim en değerli şeyim-dir. Belki de kötü şeyler düşünüyorsun, ama bilmiyorsun onun nasıl bir kadın olduğunu!
Apollon gözlüğünü takmış, dikişle uğraşıyordu. Kafasını kaldırmadan yan gözlerle paraya baktı ve işine devam etti.
Tıpkı Napoleon gibi kollarım önümde, bir iki dakika
kadar bekledim. Şakaklarımdan ter boşanmaya başlamıştı ve suratımın sapsan kesildiğim hissediyordum. Zannediyorum, Apollon halime acımıştı. İğneye ipliği geçirdikten sonra yavaşça ayağa kalktı, sandalyesini masaya doğru itti, gözlüklerini çıkardı ve bana çayın ne 'kadar alınacağını sorduktan sonra yavaş yavaş odadan çıktı.
Liza'nın yanına dönerken, öyle garip bir halim vardı ki, üzerimdeki sabahlıkla dışarı çıkmayı ve sokaklarda öylece koşmayı istedim. Ne olursa olsun!..
Tekrar koltuğa oturdum. Liza, şaşkın bir vaziyette bana bakıyordu. Birkaç dakika hiç konuşmadan öylece oturduk.
Birdenbire masaya bir yumruk indirdim ve:
— Geberteceğim alçağı!., diye bağırdım.
Masaya çok kuvvetli vurmuş olmalıyım ki, üzerindeki mürekkep hokkasından mürekkepler saçıldı ortalığa.
Liza sıçrayarak:
— Aman Tanrım! Neler oluyor? dedi.
Ben ise Liza'nın şaşkınlığı karşısında, "Geberteceğim o alçağı, geberteceğim..." diyerek masayı yumruklu-yordum. O anda da yaptıklarımın ne kadar aptalca olduğunun farkındaydım.

— Ah Liza! Bilemezsin, ne canavar bir heriftir o! Bir katilden de beterdir!.. Şimdi çörek almaya gitti.
Konuşurken birdenbire ağlamaya başladım. Bu gözyaşları bana çok büyük utanç veriyordu ama elimde değildi, kendimi tutamıyordum.
Liza, olanlardan korkmuş, etrafımda dönüp dolaşıyordu.
146
— Neler oldu size? Neyiniz var? diye sorular soruyordu.
— Bana biraz su ver, su! İşte şurada!..
Gerçekten bir sinir krizi geçiriyordum, rol yapmıyordum. Fakat su içmeye ihtiyacım da yoktu.
Liza'nın yüzünde çok şaşkın bir ifade vardı. Tam o sırada Apollon da çayı getirmişti. Sonra Apollon'un getirdiği çayın ne kadar kalitesiz olduğunu düşününce bunun, biraz evvel olanlardan çok daha utandırıcı olacağını anladım ve yüzüm kızardı. Apollon, çayı bıraktı ve çıkıp gitti.
Liza'nın gözlerinin içine bakarak:
— Beni küçümsüyorsun, öyle değil mi? diye sordum.
Neler düşündüğünü öylesine merak ediyordum ki, bu merak beni titretmeye başlamıştı. Liza ise utanmış ve tek kelime laf etmemişti.
Öfkeli bir sesle:
— Çayını içsene!.. dedim.
Aslında kızdığım tek kişi kendimdi, ama Liza'dan çıkarmak istiyordum acısını. Öylesine öfkeyle dolmuştum ki, sanki o anda öldürebilirdim Liza'yı. Onunla tek kelime konuşmamaya karar verdim, çünkü her şeye onun sebep olduğunu düşünüyordum.
Beş dakika geçtiği halde ne konuşmuş, ne de çay içmiştik. Sırf Liza'yı zor duruma sokmak için çay içmeme kararı almıştım. Kızcağız ilk hareketi yapmaya cesaret edemiyordu. Birkaç kez yüzüme dikkatlice baktı. İfadesinde şaşkınlık ve üzüntü vardı. Bense hâlâ konuşmuyordum. Yaptığım bütün bu hareketler, bana çok acı çektiriyordu; ama buna rağmen böyle davranmaktan kendimi
147alamıyordum.
Kız, bu sessizliğe bir son vererek:
— Şey... Ben... Oradan tamamen ayrılmak istiyorum, dedi.
Zavallı Liza!... Böyle bir anda, benim gibi bir adama söylenmemesi gereken tek şeyi söylemişti. Liza'daki bu acemilik ve gereksiz içtenlik, benim bile içimi sızlatmıştı. Fakat içimde başka bir ses yükselmiş ve bu hisleri altüst ederek kötülük yapmam için beni itelemeye başlamıştı. Bu düşüncelerle hiç konuşmadan tam beş dakika geçti.
Liza, sandalyesinden kalkarak, korkak bir sesle:
— Sizi daha fazla rahatsız etmeyeyim, dedi.
İncinmiş onurunun verdiği ilk tepkiydi bu, ama beni iyice öfkelendirmişti. Önce bir titreme geçirdim, sonra da öfkeden ne dediğimi bilmez bir halde konuşmaya başladım.
— Neden geldin buraya? Söylesene, neden?
Kendimi kontrol edemiyordum, konuşmaktan tıkanacak hale gelmiştim. Ne söylediğimi bile bilmeden hızlı hızlı konuşuyor, bir an önce her şeyi bitirmek istiyordum.
— Neden geldin buraya, neden? Söylesene!.. Ben sana söyleyeyim neden geldiğini; o gün seninle güzel birkaç laf ettim diye geldin. Çok hoşuna gitti ve şimdi o laflan yine duymak istiyorsun, öyle değil mi? Şunu iyice anla ki, o zaman alay etmiştim seninle, şimdi de ediyorum!.. Neden titriyorsun? Evet, alay ettim! Benden önce evinize gelenler, o gece beni küçük düşürmüşlerdi ve onlardan birini dövmek için gelmiştim oraya. Ama gitmişlerdi, yapamadım. O anda da sen çıktın karşıma; tüm öcümü senden almak, seninle alay etmek istedim. Onlar benimle alay et-
148

tiler, ben de seninle ettim. Güçlü olduğumu ispatlamak istedim. İşte her şey böyle... Sen de, oraya seni kurtarmaya geldiğimi düşündün, değil mi?
Liza'nın, söylediklerimin hepsini anlayamayacağını biliyordum ama en azından gerçeği farkederdi. Aynen düşündüğüm gibi oldu. Liza'nın yüzü sapsarı kesildi, konuşmak istiyor ama konuşamıyordu. Sandalyeye yığılıverdi, ağzı açık kalmış, bakışları donuklaşmış, öylece dinliyordu. Sarfettiğim o iğrenç laflar altında ezildiğini görüyordum. Hızlıca ayağa kalktım ve odanın içinde hızlı hızlı yürümeye başladım. Bağıra bağıra:
— Kurtarmak ha!.. Söylesene, nasıl kurtaracağım seni? Senden daha kötü bir durumdayım. O gün sana onca beylik laflar ederken neden, "Madem öyle, sen neden buradasın?" "Tırnağın varsa kendi kafanı kaşı" demedin? O gün birilerine gücümü ispatlamam gerekiyordu ve ben de seni ağlatıp, üzerek bunu gerçekleştirdim. Öylesine yufka yürekli bir adamım ki ben, fazla dayanamayıp sana adresimi verdim. Bu yüzden, daha eve gelmeden kendi kendime kızmaya başlamıştım. Benim yapmak istediğim şey, güzel sözler söyleyip, hayaller kurmaktı; yoksa senden bana ne? Canınız cehenneme hepinizin!.. Kafamı dinlemek istiyorum ben! Bunun için elimden gelen her şeyi yaparım, hem de hiç düşünmeden. Önümde, ya dünya yok olacak ya da sen çaysız kalacaksın diye iki seçenek olsa, ben çay içmeyi tercih ederim, biliyor musun? Ben alçak, beş para etmez, sadece kendini düşünen bir herifim. Tam üç gündür, buraya geleceksin diye ödüm patlıyordu. Beni en çok düşündüren neydi biliyor musun? Buraya geldiğinde karşında bir kahraman değil de sefalet ve pislik içinde yüzen bir herif görmendi. Az önce fakirliğimin utanç vesilesi olmadığım söylemiştim ya, yalandı!.. En çok utandığım şeydir bu; belki bir hırsız olsaydım bile bu kadar utanmazdım. Çok gururlu bir insanım ben, ama şu halim-
149le kendimi çıplak gibi hissediyorum ve küçücük bir hava değişimi bile beni mahvediyor... Şu eski püskü, iğrenç kıyafetlerle beni gördüğün için seni asla affetmeyeceğimi anlamış olman gerekirdi. Kurtarıcın olarak- gördüğün adam, tıpkı sokak köpekleri gibi uşağının üzerine saldırıyor, uşağı ise onunla alay ediyor!.. Karşında karılar gibi ağladığını için seni hiç affetmeyeceğim ve bunun cezasını çektireceğim. Her şey senin yüzünden oldu. Çünkü ben, dünyadaki solucanların en aptalı, en rezili, en tembeli, en kıskancıyım... Solucanlarla aramda hiçbir fark yok, sadece onlar utanmanın ne olduğunu bilmiyorlar. Bense... Herkesin küçümsediği biriyim. Ne yapayım, böyleyim işte... Senin orada geberip gitmen de hiç umurumda değil. Hiç aklına gelmiyor mu, buraya gelip beni dinlediğin için senden tiksineceğim? İnsan, hayatı boyunca yalnız bir defa içindekileri boşaltır, bunun için de iyice bunalıma girmesi gerekir. Daha ne istiyorsun benden? Bütün olanlardan sonra karşımda nasıl durabiliyorsun? Hadi çek git buradan, hadi!..
Tam o sırada çok tuhaf bir şey oldu.
Her şeyi kitaplardaki gibi kafamda oluşturup planladığım için bu olayın tuhaflığı beni çok şaşırttı.
Rezil ettiğim ve küçümsediğini Liza, beni öylesine iyi anlamıştı ki... Seven bir kadının, kocasının yüzünde hemen farkedeceği şeyi, mutsuzluğumu anlamıştı.
Yüzündeki çekingen, alıngan ifade kaybolmuş, acımayla beraber bir hayret belirmişti. Kendime alçak, namussuz gibi sözler sarfedince ve ağlayınca, (ki, konuşma boyunca ağlamaya devam ettim) Liza da acı içinde yüzünü buruşturuyordu. Bir iki defa yerinden kalkarak beni susturmaya çalıştı. Sözlerimin sonunda, "Hadi git, çek git..!" diye bağırdığım halde, buna aldırmamış gibi görünüyordu. Çok gariptir ki, bana kızmamıştı; kendisini ben-

den aşağı görmesine ve gururunun bu kadar kırılmasına rağmen.
İçindeki hislerin taşmasını engelleyemeyecek bir hale gelmiş olacak ki, ayağa fırladı ve bana doğru atıldı; ama sonra çekingenliğinden, sadece bana doğru ellerim uzattı. Bunlar olup biterken yüreğimin sızladığını, yüzümün kızardığını hissettim. Liza ise boynuma sarılmış, sessizce ağlıyordu. Ben de dizginleri bıraktım elden ve hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladım.

— İzin vermiyorlar... İyi olamıyorum... diyebildim sadece.
Sonra kendimi kanepeye attım hızlıca ve sinir krizleri geçirerek, yaklaşık on beş dakika ağlamamı sürdürdüm. Liza da yanıma oturmuş ve kollarıyla bana sarılmıştı.
Bu sinir krizi elbette ki bitecekti. (Sizlere utanç verici bir şey anlatacağım şimdi.) Yüzüm eski deri bir yastığa gömülmüş durumda yatarken, içimde bazı şeylerin harekete geçtiğini hissettim. Başımı kaldırıp da Liza'ya bakmak bana çok zor geliyordu, utanıyordum. Neden bilmiyorum, sadece utanıyordum. Duygularım darmadağın olmuştu ve şunları düşünüyordum: "Artık her şey değişti. Şimdi Liza kahraman oldu. Sen de dört gün önce karşında utançtan kıvranan kızın yerindesin..." Bunların hepsi, kanepede yatarken zihnimden geçen şeylerdi.
Aman Tannm, Liza'yı kıskanıyor muydum yoksa?
Bu soruya hâlâ cevap bulamadım, o zaman da üs-tünkörü geçmiştim. Hayatımın tek gayesi, birilerini ezmek ve sömürmek olmuştu. Fakat düşüncelerle bir şeyleri anlatmak çok zordur. O nedenle en iyisi, üzerinde durmamaktır.
151Kendimi zorlayarak sonunda kafamı kaldırabildim, önünde sonunda yapacaktım bunu. Yüzüne bakmaya utandığım halde, o anda Liza'ya sahip olmak duygusu alevlendi içimde. Gözlerim şehvetle bakmaya başladı ve Liza'nın ellerini sımsıkı tuttum. Ondan nefret ettiğim gibi onu deliler gibi arzuluyordum. Bu iki his birbirine karıştıkça hırçınlığım daha da artıyordu. Liza, önce korkulu bir şaşkınlık anı geçirdi, ama kısa süreli oldu bu. Sonra büyük bir istekle sarıldı bana.
152
Yaklaşık on beş dakika sonra, odamda bir aşağı bir yukarı dolaşırken, arada bir paravana yaklaşarak Liza'ya bakıyordum. Yerde oturmuş, başını da yastığa dayamıştı. Öyle zannediyorum ki, ağlıyordu. Çok fazla sıkılmıştım. Neden kalkıp gitmiyordu ki bu kız?
Her şeyi anlamıştı artık. Korkunç bir biçimde aşağılamıştım onu. Ama bunları anlatmamın ne gereği var ki? Az önceki şehvet anlarının onu tekrar aşağılamayı amaçladığını, içimdeki nefrete artık bir yenisinin daha eklendiğini anlıyordu. Doğrusu şu ki, onu delice kıskandığım için ondan bu denli nefret ediyordum. Buna rağmen onun her şeyi bu netlikte görebildiğinden pek emin değilim. Fakat, benim ne kadar alçak bir herif olduğumu ve hiçbir zaman onu sevemeyeceğimi kesinlikle anlamıştır.
Şundan eminim ki, benim kadar alçak ve namussuz bir herifin, dünyada bir eşinin daha bulunmadığını söyleyecekler. Bununla da kalmayıp Liza'yı sevmenin veya sevgisini kabullenmenin benim için neredeyse zorunluluk olduğunu söyleyecekler. Ben de, "Neden olmazmış?" diye
153karşı çıkacağım onlara. Ya sevmesi imkânsız olan bir in-sansan ve sevgiyi manevi üstünlük olarak görüp, baskı aracı olduğunu düşünürsen? Ben, hayatım boyunca başka bir sevgi olduğunu düşünmedim. Şu anda da sevgiyi, seven insanın kendisini esir etmesi olarak kabul ediyorum. Yeraltı hayallerimde dahi sevgi, hep hayat kavgasının içindeydi. Kurduğum hayallerde hep nefretle başlamıştır sevgi, sonra da bir manevi zaferle sonuçlanmıştır. Buna rağmen sevdiğim kadını ele geçirdikten sonra bir türlü ne yapacağımı bilemem. O kadar garipsenecek bir şey değil bu. Ruhen öylesine çökmüşüm ki, Liza'nın benden duygusal laflar dinlemek için değil, beni sevdiği için geldiğini farkedememiştim. Kızcağızı da bu nedenle utandırmaya çalışmış, küçük düşürmüştüm. Liza'yı içinde bulunduğu pislikten kurtaracak, onu hayatla barıştıracak tek şey sevgiydi...
Odamda hızlı hızlı dolaşıp, arada bir paravanın arkasındaki Liza'yı süzerken, ondan pek de nefret etmiyordum aslında. Beni en fazla sıkan şey, onun burada bulun-masıydı. Hiç vakit geçirmeden buradan uzaklaşmasını istiyordum. Sonra da yeraltımda huzuru yakalayabilecektim. Gerçek hayata hiç alışamamıştım ve boğulacak derecede bunaltıyordu beni.
Dakikalar geçmişti, ama Liza aynı şekilde baygın-mış gibi yatıyordu. Öylesine sabırsızlanmıştım ki, sonunda gidip paravanın kapısını tıklattım. Aniden yerinden fırladı;

atkısını, şapkasını ve mantosunu aramaya başladı. Galiba o da hemen uzaklaşmak düşüncesindeydi.'Bir iki dakika geçmemişti ki, yavaş yavaş paravanın arkasından çıktı, hareketsiz bakışlarını üzerime dikti. Dudağımın ucuyla gülümsedim Liza'ya. Zorlama, sırf kibarlık olsun diye yapılan bir gülüştü bu. Sonra da kafamı diğer tarafa çevirdim.
154
Liza, kapıya doğru ilerledi ve:
— Hoşçakal! dedi.
Yanına koştum hemen, elini tutup avuçlarını açtım, sonra içine bir şeyler sıkıştırıp tekrar kapadım. Yüzünü görmemek için hızla arkamı döndüm ve odama doğru ilerledim.
Şimdi bile, bütün bu yaptıklarımı yalanlayacak, aslında bunları istemeden, zoraki yaptığımı söyleyecektim. Fakat yalan söylemek istemiyorum artık... İtiraf ediyorum ki, onun avucunu açıp içine bir şeyler koymayı, sırf acı çeksin diye planlamıştım. Bütün bunları da Liza paravanın arkasında yatarken, ben de odamda dolaşıp dururken kararlaştırmıştım. Fakat şu da var ki, tüm bunlar, içimden gelerek yaptığını şeyler değildi; sırf huysuzluk etmek için yapmıştım. Öylesine yapmacık, hayal ürünü, kitaptan alınma bir huysuzluktu ki bu, ben bile fazla dayanamadım. Az önce yüzünü görmemek için odama kaçmıştım, ama şimdi onu görmek için sabırsızlanıyordum.
Giriş kapısına yaklaşıp kulağımı dayadım. Ürkek bir sesle:
— Liza!.. Liza!.. diye fısıldadım.
Cevap gelmedi. Aşağı katlardan ayak sesleri duyar gibi oldum ve sesimi yükselterek:
— Liza!.. diye bağırdım.
Yine cevap gelmedi. O anda aşağıdaki camlı sokak kapısının yavaş yavaş açıldığı, sonra da sertçe kapandığı sesi geldi kulaklarıma. Merdiven aralığından bir uğultu yükselmeye başlamıştı.
Gitmişti. Dalgın bir vaziyette odama döndüğümde sıkıntıdan boğulacak hale gelmiştim.
155Masanın önünde, Liza'nın az önce oturduğu sandalyenin yanında oturmuş, anlamsız bakışlarımı, öylesine yere dikmiştim. Bir süre böyle kaldıktan sonra, birden sıçrayıverdim. Masanın üzerinde, az önce Liza'nın avucu-na sıkıştırdığım mavi, buruşuk beş ruble duruyordu. Bu, o beş rublelikti. Evde aynından başka yoktu. Ben odama doğru hızla ilerlerken Liza da bu parayı masaya fırlatmış-tı demekki.
Onun böyle bir şey yapacağını tahmin etmeliydim. Ama hiç de düşünemedim böyle bir şeyi... Öylesine bencil bir insan olmuştum ki, insanları önemsememem yüzünden, Liza'nın böyle bir şey yapabileceğini hiç de düşünememiştim. Buna tahammül edemedim. Telaşla üzerimi giyinmeye başladım ve sonra da kendimi dışarıda buldum birden. Liza, en fazla iki yüz adım uzakta olabilirdi.
Cadde çok sessizdi. Dimdik düşen kar taneleri, yollan ve kaldırımları bir yorgan gibi örtüyordu. Tek bir insan bile görünmüyordu, ses namına da hiçbir şey yoktu. Sokak fenerleri boş yere, üzüntülü bir şekilde göz kırpıyorlardı. Büyük kavşağa kadar hızlı adımlarla yürüdükten sonra birden durdum. Acaba ne tarafa gitmişti? Üstelik, ben neden peşinden koşuyordum?
Neden? Ayaklarına kapanıp ağlayacak, affetmesini mi isteyecektim? O anda gerçekten de bunları yapmak istiyordum. Yüreğim sızlıyordu. O anı hatırladıkça, şimdi bile aynı şeyleri hissediyordum. "Fakat ne işe yarar ki?" diye düşünmeye başladım sonra. Ayaklarına kapanıp yalvardığını için ertesi gün ondan nefret etmeye başlayacaktım. Onu mutlu edebilecek miydim? Neredeyse yüzüncü defa, nasıl bir insan olduğumu anladım. Kızcağızın hayatını zehir edecektim.
Yağmaya devam eden karın altında, gözlerimi
156
uzaklara dikmiş, bunları düşünüyordum.

Çok geçmemişti ki, kendime yeni düşler bulmuştum bile ve bunlar da acımı hafifletiyordu. "Aşağılanmış bir şekilde gitmesi daha iyi oldu. Aşağılanma gibi bir duygunun, insanın ruhuna acı çektirdiği gibi şereflendireceğini de kim kabullenmez? Kısa süre sonra zaten kalbini kıracaktım. Fakat bu durumda, kalbindeki bu acı hiç silinmeyecek, içine düştüğü pislik ne olursa olsun onu kurtaracak ve kini ruhunu temizleyecektir. Peki ama, bu ne işe yarar ki?"
Burada şöyle bir soru geliyor aklıma: Ucuz bir mutluluk mu, yoksa insanın ruhunu yücelten acı mı daha iyidir? Evet, hangisi iyidir?
Bütün bu düşünceler, o gece üzerime çullanmışlar-dı; yorgun, bıkkın ve usanç dolu o gecede. Hayatım boyunca hiç böylesine acı hissetmemiştim. Evden hızlıca çıkıp Liza'ya doğru koşarken, yarı yoldan geri döneceğimi düşünememiş miydim?
Liza'yı bir daha hiç görmedim. Daha sonra neler yaptı bilmiyorum. Şunu belirtmeden geçemeyeceğim: O günlerde üzüntüden neredeyse hasta olup yataklara düşecekken, aşağılanma ve nefret duygusunun insana kazandırdıklarını düşünerek teselli buldum.
Bütün bu yaşananla rınüzerinden çok fazla zaman geçti; ama hâlâ ruhumdaki izleri silinmedi. Geçmişe dair birçok anı üşüşüyor zihnime ama... Ama, bu kadarı yeterlidir diye düşünüyorum. Öyle sanıyorum ki, bu notları yazmakla da büyük hata işledim. En azından bu hikâyeyi yazarken, büyük bir utanç duydum. Bu durumda benim yaptığım edebiyat değil, sadece günahının bedelini ödemek.
Daracık dünyamda, insanlardan kopuk, manevi ola-
157rak çürümüş, yeraltında kinimle başbaşa nasıl boğuştuğumu anlatmak pek de hoş olmasa gerek. Üstelik romanların bir kahramanı olur, bense bir kahramanın taşımaması gereken tüm özellikleri taşıyorum. Bizim gibi insanları anlamanın en kolay yolu budur. Bizler, yaşama yabancılaşmış, zorla yürüyen insanlar olduğumuzdan dolayı bu yazdıklarım etkili olacaktır. Üstelik gerçek hayata öylesine yabancılaşmışız ki, adını bile duymak istemeyiz. Bunda da o kadar ileri gideriz ki, gerçek hayatı ancak kitaplardan öğrenebileceğimize inanırız.
Peki ama, neden bazen olmadık hareketler yapıp, aptalca arzular peşinde koştururuz? Bunun nedenini biz bile bilmiyoruz. Üstelik, bu olmadık isteklerimiz gerçekleştiğinde en çok zararı görecek olan da bizizdir. Sırf denemek için içimizden birinin bağlarını çözüp, esaretim kaldırarak özgürlüğe kavuştursanız bile, o yine esaret altına girmek isteyecektir. Eminim ki, bu yazdıklarımı okuduğunuzda kızgınlıktan ayaklarmızı yerlere vuracak ve:
— Siz, kendi rezil hayatınızdan, kendi yeraltınız-dan bahsedin. Hepimizi karıştırmayın bu işe! diye bağıracaksınız.
Hepinizi bu işin içine katarak kendimi kurtarmaya çalışıyorum. Ben, sizlerin yarım yamalak bıraktığı şeyleri sonuna kadar götürdüm. Sizler, korkaklığınıza "ölçülü davranış" kılıfını geçirip, onunla teselli buluyorsunuz. Şu halde, sizlerden daha gerçek bir hayat sürüyorum ben. Şöyle bir düşünün bakalım, bizler "canlı"nın nerede olduğunu, nasıl bir şey olduğunu, nasıl ifade edildiğini bile bilmiyoruz. Kitaplarımızı elimizden alsalar, öylece ortada kalakalacağız. Sonra da kimi sevip kime kızacağımızı, kimden uzaklaşıp kime yaklaşacağımızı, hiçbir şeyi bilemeyiz.
Etiyle, kemiğiyle gerçek bir insan olmak, bizim için o kadar zordur ki!.. Utanıyor, ayıp kabul ediyoruz bunu. "Ortalama insan" denebilecek, belirsiz bir tip olmaya çalışıyoruz. Gerçekte, bizlerin yaşadığını söylemek pek mümkün değil, uzun bir zamandan beri canlı olmayan babalardan meydana geliyoruz ve bunu zamanla sevmeye de başlıyoruz. Öyle ki, eğer başarabilsek, düşüncelerden doğmayı bile kabul ederiz.
Bu kadar yeter artık. Bir daha "Yeraltı"ndan bir şey yazmayı düşünmüyorum.
Fakat çelişkilerle dolu, hasta ruhlu bu insanın notlan bu kadar değil elbette. Daha fazla dayanamadığı için yazmıştı bunlan. Biz ise artık burada bir nokta koymalıyız sanırım.
158
159
FYODOR MİHAİLOVİÇ DOSTOYEVSKİ

11 Kasım 1821 tarihinde Moskova'da doğdu. Babası Yoksullar Has-tanesi'nde çalışan eski bir ordu cerrahı, annesi de bir tüccarın kızıydı. Dostoyevski'nin çocukluğu, zorba ve sarhoş